

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

ЛІНГВІСТИЧНІ СТУДІЇ
LINGUISTIC STUDIES

МІЖНАРОДНИЙ ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Засновано в 1994 р.

Випуск 39

Вінниця ДонНУ імені Василя Стуса 2020

Редакційна рада: Лариса Азарова, доктор філологічних наук, професор (м. Вінниця, Україна); Флорій Бацевич, доктор філологічних наук, професор (м. Львів, Україна); Алеш Бранднер, доктор філологічних наук, професор (м. Брно, Чеська Республіка); Катерина Городенська, доктор філологічних наук, професор (м. Київ, Україна); Наталія Іваницька, доктор філологічних наук, професор (м. Вінниця, Україна); Олена Карпенко, доктор філологічних наук, професор (м. Одеса, Україна); Марія Конюшкевич, доктор філологічних наук, професор (м. Гродно, Республіка Білорусь); Ірина Кочан, доктор філологічних наук, професор (м. Львів, Україна); Анатолій Мойсієнко, доктор філологічних наук, професор (м. Київ, Україна); Лариса Пісарек, доктор габілітований, професор (м. Вроцлав, Республіка Польща); Людмила Попович, доктор габілітований, професор (м. Белград, Республіка Сербія); Анатолій Приходько, доктор філологічних наук, професор (м. Запоріжжя, Україна); Ігор Проценко, доктор філософії, доцент (м. Асунсьйон, Парагвай); Міхал Сарновський, доктор габілітований, професор (м. Вроцлав, Республіка Польща); Мар'ян Скаб, доктор філологічних наук, професор (м. Чернівці, Україна).

Редакційна колегія: Алла Архангельська, доктор філологічних наук, професор (м. Оломоуц, Чеська Республіка); Ірина Гарбера, кандидат філологічних наук (відповідальний секретар) (м. Вінниця, Україна); Юлія Голоцукова, кандидат філологічних наук, доцент (м. Маріуполь, Україна); Ілля Данилюк, кандидат філологічних наук, доцент (веб-редактор) (м. Вінниця, Україна); Ірина Домрачева, кандидат філологічних наук, доцент (м. Вінниця, Україна); Анатолій Загнітко, доктор філологічних наук, професор, член-кореспондент НАН України (заступник головного редактора) (м. Вінниця, Україна); Мілена Іванович, доктор габілітований, доцент (м. Белград, Сербія); Олександр Кіклевич, доктор філологічних наук, професор (м. Ольштин, Польща); Наталя Кобченко, доктор філологічних наук, доцент (м. Київ, Україна); Людмила Коваль, доктор філологічних наук, доцент (м. Вінниця, Україна); Тетяна Космеда, доктор філологічних наук, професор (м. Познань, Республіка Польща); Елла Кравченко, доктор філологічних наук, доцент (головний редактор) (м. Вінниця, Україна); Жанна Краснобаєва-Чорна, доктор філологічних наук, професор (м. Переяслав, Україна); Мотокі Номаті, доктор філологічних наук, професор (м. Хокайдо, Японія); Мар'яна Оленяк, кандидат філологічних наук, доцент (м. Вінниця, Україна); Ганна Ситар, доктор філологічних наук, доцент (м. Вінниця, Україна); Пшемислав Юзвікевич, доктор габілітований, професор (м. Вроцлав, Польща).

Рецензенти:

Біскуб І. П., д-р філол. наук, проф., завідувач кафедри прикладної лінгвістики Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;

Грещук В. В., д-р філол. наук, проф., завідувач кафедри української мови Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника;

Олексенко В. П., д-р філол. наук, проф., декан факультету філології та журналістики Херсонського державного університету.

Видання затверджене Міністерством освіти і науки України як фахове («Перелік № 1 наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук» // Бюлетень ВАК України. – 1999. – № 4); («Перелік наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук» // Бюлетень ВАК України. 2009. № 12; затверджено постановою президії ВАК України від 18.11.2009 р. № 1-05/5; Наказ № 515 МОН України від 16.05.2016 р.); категорія «Б» (Наказ Міністерства освіти і науки України № 409 від 17.03.2020). Свідцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації серії КВ № 22549-12449ПР від 20.02.2017 року.

Затверджено до друку Вченою радою Донецького національного університету імені Василя Стуса (протокол № 11 від 24 квітня 2020 р.).

Засновник: Донецький національний університет імені Василя Стуса Міністерства освіти і науки України.
Використання матеріалів серії «Лінгвістичні студії Linguistic Studies» передбачає обов'язкове покликання на них.
Офіційний сайт збірника: <http://www.linguisticstudies.org/>.

Л 59 **Лінгвістичні студії Linguistic Studies:** зб. наук. праць / Донецький національний університет імені Василя Стуса; гол. ред. Ж. Краснобаєва-Чорна. – Вінниця: ДонНУ ім. Василя Стуса, 2020. – Вип. 39. – 166 с.

Print ISSN 1815-3070
Online ISSN: 2308-0019
ISBN 966-7277-88-7

Розглянуто актуальні проблеми теорії мови, з'ясовано напрями еволюції морфологічних і синтаксичних категорій, визначено актуальні проблеми зіставно-типологічного вивчення мов, а також лінгвістики тексту, дискурсології й дискурс-аналізу, встановлено особливості функційної семантики фразеологічних і лексичних одиниць, окреслено особливості розвитку етнолінгвістики, лінгвокультурології та ономастики, висвітлено напрями прикладної лінгвістики, висловлена оцінка актуальності та значущості нових лінгвістичних праць.

Для науковців, викладачів, аспірантів і студентів-філологів.

УДК 801.808.804.807

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE
OF UKRAINE
VASYL' STUS DONETSK NATIONAL
UNIVERSITY

**LINHVISTYCHNI STUDIYI
LINGUISTIC STUDIES**

INTERNATIONAL COLLECTION OF SCIENTIFIC PAPERS

The collection was established in 1994

Volume 39

Vinnytsia Vasyl' Stus DonNU 2020

Editorial Council: Larysa Azarova, Doctor of Philology, Professor (Vinnytsia, Ukraine); Floriy Batsevych, Doctor of Philology, Professor (Lviv, Ukraine); Alesh Brandner, Doctor of Philology, Professor (Brno, Czech Republic); Kateryna Horodenska, Doctor of Philology, Professor (Kyiv, Ukraine); Nataliia Ivanytska, Doctor of Philology, Professor (Vinnytsia, Ukraine); Olena Karpenko, Doctor of Philology, Professor (Odesa, Ukraine); Maria Koniushkevich, Doctor of Philology, Professor (Grodno, Belarus); Iryna Kochan, Doctor of Philology, Professor (Lviv, Ukraine); Anatoliy Moysiienko, Doctor of Philology, Professor (Kyiv, Ukraine); Larysa Pisarek, Doctor of Philology, Professor (Wroclaw, Poland); Lyudmyla Popovych, Doctor of Philology, Professor (Belgrade, Serbia); Anatoliy Prykhodko, Doctor of Philology, Professor (Zaporizhzhia, Ukraine); Igor Protsenko, Doctor of Philosophy, Associate Professor (Asunción, Paraguay); Michal Sarnowski, Doctor of Philology, Professor (Wroclaw, Poland); Marjan Skab, Doctor of Philology, Professor (Chernivtsi, Ukraine).

Editorial Board: Alla Arkhanhelska, Doctor of Philology, Professor (Olomouc, Czech Republic); Iryna Harbera, Candidate of Philology (Executive Secretary) (Vinnytsia, Ukraine); Yuliia Holotsukova, Candidate of Philology, Associate Professor (Mariupol, Ukraine); Illya Danyliuk, Candidate of Philology, Associate Professor (Web Editor) (Vinnytsia, Ukraine); Iryna Domracheva, Candidate of Philology, Associate Professor (Vinnytsia, Ukraine); Anatoliy Zahnitko, Doctor of Philology, Professor, Corresponding Member of NAS of Ukraine (Deputy of Editor-in-Chief) (Vinnytsia, Ukraine); Milena Ivanovych, Doctor of Philology, Associate Professor (Belgrade, Serbia); Oleksandr Kiklevych, Doctor of Philology, Professor (Olsztyn, Poland); Natalia Kobchenko, Doctor of Philology, Associate Professor (Kyiv, Ukraine); Liudmyla Koval, Doctor of Philology, Associate Professor (Vinnytsia, Ukraine); Tetiana Kosmeda, Doctor of Philology, Professor (Poznan, Poland); Ella Kravchenko, Doctor of Philology, Associate Professor (Vinnytsia, Ukraine); Zhanna Krasnobaieva-Chorna, Doctor of Philology, Associate Professor (Editor-in-Chief) (Vinnytsia, Ukraine); Kostiantyn Mizin, Doctor of Philology, Professor (Pereiaslav, Ukraine); Motoki Nomachi, Doctor of Philology, Professor (Hokkaido, Japan); Marjana Oleniak, Candidate of Philology, Associate Professor (Vinnytsia, Ukraine); Hanna Sytar, Doctor of Philology, Associate Professor (Vinnytsia, Ukraine); Przemysław Józwickiewicz, Doctor of Philology, Associate Professor (Wroclaw, Poland).

Reviewers:

Biskub I., Doctor of Philology, Professor, Head of the Department of Applied Linguistics at Lesya Ukrainka Eastern European National University;

Greshchuk V., Doctor of Philology, Professor, Head of the Department of the Ukrainian Language at Vasyl Stefanyk Precarpathian National University;

Oleksenko V., Doctor of Philology, Professor, Dean of the Faculty of Philology and Journalism at Kherson State University.

Publication is approved by HAC of Ukraine as a special ("The List No 1 of Ukrainian Scientific Special Publications, in Which the Results of PhD and Doctoral Theses May Be Published" // Bulletin of HAC of Ukraine. – 1999. – No 4); ("The List of Ukrainian Scientific Special Publications, in Which the Results of PhD and Doctoral Theses May Be Published" // Bulletin of HAC of Ukraine. – 2009. – No 12; approved by the Resolution of the Presidium of HAC of Ukraine No 1-05/5 dated 18.11.2009; Decree No 515 of MES of Ukraine dated 16.05.2016); Category "B" (Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No 409 of 17.03.2020). Certificate of State Registration of Printing Mass Media of Series KB № 22549-12449IIP dated 20.02.2017. The collection was approved for publication by the Academic Council of Vasyl' Stus Donetsk National University (Proceedings No 11 dated April 24nd, 2020).

Founder: Vasyl' Stus Donetsk National University of MES of Ukraine.

At use the materials of the series reference to "Linhvistychni Studiyi Linguistic Studies" is obligatory.

Official website of the Collection: <http://www.linguisticstudies.org/>.

Л 59 **Linhvistychni Studiyi Linguistic Studies** : collection of scientific papers / Vasyl' Stus Donetsk National University; Ed. by Zh. Krasnobaieva-Chorna. – Vinnytsia : Vasyl' Stus Donetsk National University, 2020. – Vol. 39. 166 pp.

Print ISSN 1815-3070
Online ISSN: 2308-0019
ISBN 966-7277-88-7

The collection considers current issues of the theory of language, ascertains the tendencies of evolution of morphological and syntactic categories, identifies the topical issues of comparative-typological study of languages, as well as text linguistics, discourse studies, and discourse analysis, determines the peculiarities of functional semantics of lexical and phraseological units, outlines the features of ethnolinguistics, linguoculturology, and onomastics, highlights the areas of applied linguistics, denotes the evaluation of relevance and importance of recent linguistic works.

The collection is intended for scientists, lecturers, post-graduate students and students-philologists.

UDC 801.808.804.807

ЗМІСТ

РОЗДІЛ I Теорія мови	7
<i>Загнітко Анатолій, Краснобаєва-Чорна Жанна. Іменниково-морфологічні ідентифікатори: структурна типологія (іменниково-морфологічний рід)</i>	7
РОЗДІЛ II Актуальні проблеми морфології	23
<i>Гушніт Ольга. Денумеративні дієслова української мови</i>	23
РОЗДІЛ III Теоретичні питання синтаксису	35
<i>Ситар Ганна. 50 відтінків N₂: про одну модель прецедентних синтаксичних фразеологізмів</i>	35
РОЗДІЛ IV Функційна семантика лексичних і фразеологічних одиниць	48
<i>Важеніна Олена. Вияви авторського усічення фразеологічних одиниць у химеріаді Євгена Гуцала</i>	48
<i>Клименко Наталія. Досвід картографування побутової лексики українських східностепових говірок</i>	58
<i>Мельник Наталія. Етноніми та способи їх репрезентації у сучасній лінгвістиці</i>	70
РОЗДІЛ V Проблеми лінгвістики тексту, дискурсології, когнітивної лінгвістики	83
<i>Романишин Наталія. Художня концептуалізація з перспективи когнітивної стилістики (на матеріалі поезії Вільяма Вордсворта)</i>	83
<i>Царьова Ірина. Лінгвоцентричний аспект юридичного тексту</i>	97
РОЗДІЛ VI Лінгвогеографія, соціолінгвістика, ономастика й термінологія: актуальні підходи, категорії та аспекти	107
<i>Мізін Костянтин, Коростенські Йиржі. До питання про «методологічний примітивізм» у лінгвокультурології</i>	107
<i>Черненко Ольга. Мовне вираження концепту БОГ у поетичному просторі Віктора Бойка</i>	118
РОЗДІЛ VII Прикладна лінгвістика: напрями й аспекти дослідження	126
<i>Болкарьова Олександра. Загальна картина сучасної дистанційної освіти</i>	126
РОЗДІЛ VIII Хроніки / Рецензії й анотації	137
<i>Антонюк Олена, Загнітко Анатолій. Традиційні українські прізвища в новій інтерпретації</i>	137
<i>Загнітко Анатолій. Мовна особистість у науковому дискурсі</i>	146
<i>Мойсієнко Анатолій. Нові здобутки аксіофраземної прагматики</i>	154
<i>Струганець Любов. Вербалізація невербаліки: процес і явище</i>	157
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	161
ВІДОМОСТІ ПРО РЕЦЕНЗЕНТІВ	163

CONTENTS

SECTION I Theory of Language	7
<i>Zahnitko Anatoliy, Krasnobaieva-Chorna Zhanna. Morphological and Noun Identifiers: Structural Typology (Morphological and Noun Gender)</i>	7
SECTION II Current Issues of Morphology	23
<i>Hushpit Olha. Denumerative Verbs of the Ukrainian Language</i>	23
SECTION III Theoretical Issues of Syntax	35
<i>Sytar Hanna. Fifty shades of N₂: about One Model of Precedent Syntactic Idioms</i>	35
SECTION IV Functional Semantics of Lexical and Phraseological Units	48
<i>Vazhenina Olena. Manifestations of the Truncation of Phraseological Units in the Chimeriad Eugene Gutsalo</i>	48
<i>Klymenko Nataliya. Experience of Mapping the Colloquial Vocabulary of Ukrainian Eastern Steppe Dialects</i>	58
<i>Melnyk Nataliia. Ethnonyms and Methods of Their Presentation in Modern Linguistics</i>	70
SECTION V Issues of Text Linguistics, Discourse Studies, and Cognitive Linguistics	83
<i>Romanyshyn Nataliia. Literary Conceptualization from Cognitive Stylistic Perspective (Based on William Wordsworth’s Poetry)</i>	83
<i>Tsareva Iryna. Lingocentric Aspect of Law Text</i>	97
SECTION VI Linguogeography, Sociolinguistics, Onomastics, and Terminology: Current Approaches, Categories, and Aspects	107
<i>Mizin Kostiantyn, Korostenski Jiří. In Addition to the Discussion on the “Methodological Primitivism” in Linguoculturology</i>	107
<i>Chernenko Olha. Language Expressions of the Concept GOD in Viktor Boyko’s Poetic World</i>	118
SECTION VII Applied Linguistics: Trends and Aspects of Studies	126
<i>Bolkarova Oleksandra. Today’s Overall Picture of Distance Education</i>	126
SECTION VIII Chronicles / Reviews and Summaries	137
<i>Antoniuk Olena, Zahnitko Anatoliy. Traditional Ukrainian Surnames in a New Interpretation</i>	137
<i>Zahnitko Anatoliy. Linguistic Personality in Scientific Discourse</i>	146
<i>Moisiienko Anatolii. New Achievements of Axiophrasemic Pragmatics</i>	154
<i>Struhanets Liubov. Non-verbal Verbalization: Process and Phenomenon</i>	157
CONTRIBUTING AUTHORS	161
CONTRIBUTING REVIEWERS	163

РОЗДІЛ I. ТЕОРІЯ МОВИ

Анатолій Загнітко

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7398-6091>,

Жанна Краснобаєва-Чорна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7819-8094>

DOI 10.31558/1815-3070.2020.39.1

УДК 811.161.2'367.622(045)

ІМЕННИКОВО-МОРФОЛОГІЧНІ ІДЕНТИФІКАТОРИ: СТРУКТУРНА ТИПОЛОГІЯ (ІМЕННИКОВО-МОРФОЛОГІЧНИЙ РІД)¹

Розглянуто особливості вираження іменниково-морфологічної ідентифікації зі встановленням закономірностей її вияву в межах морфологічних форм іменникового роду. Встановлено структурну типологію іменниково-морфологічних ідентифікаторів із внутрішнім диференціюванням одноелементних, двоелементних і трьохелементних іменниково-морфологічних ідентифікаторів. Констатовано, що в межах диференціації іменників за родами найпоширеніше виявляється одноелементний структурний ідентифікатор, що поступово втрачає свою силу через розширення функційного поля двох- та трьохелементних іменниково-морфологічних ідентифікаторів.

Ключові слова: іменниково-морфологічний ідентифікатор, одноелементний морфологічний ідентифікатор, двоелементний морфологічний ідентифікатор, трьохелементний морфологічний ідентифікатор, флексія, іменниково-морфологічний рід.

0. У сучасній лінгвістиці істотно зменшилася кількість граматичних досліджень, що мотивовано, з одного боку, розширенням спектру міждисциплінарних досліджень, коли активними постали студіювання з нових і новітніх напрямів аналізу, зокрема, психолінгвістичного (Т. Герлі (Harley 2008), Л. Засекіна, С. Засекін (Zasiekina, Zasiekin 2008; 2012), О. Леонтєв (Leontev 2005)) зі спробами встановлення особливостей лінгвопсихолінгвістичної діагностики й вимірювання (С. Засекін (Zasiekina, Zasiekin 2008; 2012)), нейролінгвістичного (М. Бернштейн (Bernshtejn 2003), Л. Виготський (Vygotskij 1999), Г. Кемпен (Kempen 2000: 105–141), О. Лурія (Luriya 1977), Ж. Фодор (Fodor 1977), Р. Якобсон (Jakobson 2016: 221–501)), соціолінгвістичного (В. Беліков (Belikov 2001), У. Вайнрайх (Vajnrāj 1979), Л. Крисін (Krysin 2001), У. Лабов (Labov 1972), Є. Поліванов (Polivanov 1991), А. Селіщев (Selishchev 1968)), сугестивно-лінгвістичного з внутрішнім розмежуванням сугестивної лінгвотерапії й сугестивної терапії, нейролінгвістичного програмування (Т. Ковалевська (Kovalevska 2001), О. Селіванова (Selivanova 2008), О. Юданова (Yudanova 2003)), етнолінгвістичного з актуалізованими дослідженнями в галузі антропологічної (Ф. Боас (Boas 1940), А. Вежбицька (Vezhbicka 1979; 2001), Б. Ворф, Е. Сепір (Sepir 1983) лінгвістики та лінгвістичної антропології (В. Жайворонок (Zhaivoronok 2018), М. Толстой (Tolstoj 1995), С. Толстая (Tolstoja 2019), гендерно-лінгвістичного

¹ Дослідження виконано в межах фундаментального наукового проекту «Об'єктивна і суб'єктивна мовно-соціумна граматики: комунікативно-когнітивний та прагматико-лінгвокомп'ютерний виміри» (0118U003137).

(А. Архангельська (Arkhanhelska 2019), Т. Космеда (Kosmeda 2014), теологічно-лінгвістичного (Н. Піддубна (Pidubna 2019), когнітивно-лінгвістичного, що охоплює теорії когнітивних моделей (фреймової семантики), семантичних примитивів і семантичних прототипів, когнітивної поетики з узагальненням у концепціях когнітивної семантики й когнітивної граматики (М. Джонс, Дж. Лакофф (Lakoff, Dzhons 1987: 387–415), Ч. Філмор (Fillmor 1988: 52–92), С. Жаботинська (Zhabotinskaya 1999: 12–25)), прагматично-лінгвістичного (Ф. Бацевич (Batsevych 2011), І. Сусов (Susov 2009)), ідеографічно-лінгвістичного (І. Милославський (Miloslavskij 1979: 17–28)) та інших вимірів; до цього потрібно також додати спроби опрацювати питання, пов'язані з активною, дискурсивною (О. Іссерс (Issers 2012), В. Карасик (Karasik 2002)), модульною (А. Загнітко (Zahnitko 2018)), модальною (А. Марчишина (Marchyshyna 2018), медійною (Л. Шевченко, Д. Деркач, Д. Сизонов (Shevchenko, Derhach, Syzonov 2013)), текстовою (В. Дреслер (Dressler 1981)), аксіологічною (Ж. Краснобаєва-Чорна (Krasnobaieva-Chorna 2016; 2019)), феліцитарною з методологічним опертям на триаду «когніція – емоція – перцепція» (пор., наприклад, позитив концептів на зразок «дружба», «кохання», «родина», «Вітчизна», «життя», «успіх», «достаток» (А. Балакай (Balakaj 1999), І. Гаврилова (Gavrilova 2003), Д. Лагаєва (Lagaeva 2009), І. Русакова (Rusakova 2007), Д. Соколов (Sokolov 1997), К. Фрумкін (Frumkin 2004: 204–214)) та іншими лінгвістиками. Не менш вагомими є спроби чітко встановити обсяги студіювань із лінгвоперсонології (І. Данилюк (Danyliuk 2019: 369–406) з внутрішнім диференціюванням монолінгвоперсонології та полілінгвоперсонології, до цього прилягають і проблеми, студійовані в лінгвокультурології (Б. Ворф (Whorf 2012), В. Воробйов (Vorobev 2006), Е. Сепір (Sepir 1983)), лінгвоконцептології (С. Воркачов (Vorkachyov 2001: 47–58)), не кажучи уже про синтез багатьох таких напрямів і постановня студіювань з етнопсихолінгвістики (В. Красних (Krasnyh 2002)) та ін. Розмаїття сучасних підходів і напрямів у лінгвістиці, розбудова концептуально новітніх методологій, шкіл і методик, ґрунтованих на лінгвістичних засадах або з урахуванням їхніх структурних і системних особливостей, свідчить про надзвичайну глибину мовних шарів, специфіку вияву в людському соціумі та ін. Усі традиційні лінгвістичні підходи та напрями є значущими не лише для епохи, в яку активно опрацьовувалися, а й для сучасності. Вони уможливають урахування дослідженого й вивченого та водночас переосмислення усіх здобутих фактів через призму сьогодення, сучасних науково-лінгвістичних парадигмальних підходів, чим і мотивується актуальність студіювання морфологічних індикаторів із визначенням їхніх структурно-типологічних ознак.

1. У Насіма Талеба є досить влучні спостереження: «те, чого ви не знаєте, набагато важливіше за те, що ви вже знаєте» (Taleb 2007: 11). Так і в морфології – здається, уже все відоме, принаймні в її формальній окресленості, а наближення до конкретного факту засвідчує відсутність не лише вичерпного знання про мовну величину, а й відстеження його системних зв'язків, належність до тих чи тих структурних класів та ін. Проблеми сучасної морфології української та інших слов'янських і неслов'янських мов активно студіювали І. Вихованець, Г. Городенська (Vykhovanets, Horodenska, Zahnitko, Sokolova 2017), В. Плунгян

(Plungyan 2011), Л. Попович (Piper, Alanovich, Pavlovchĥ, Antonich, Nikolich, Vojvodich, Popovich, Tanasich, Marich 2017), О. Потебня (Potebnya 1958), Є. Тимченко (Tymchenko 1925; 1925(a); 1928; 1928(a)), Ж. Стайночич (Stajnochic 2010) та ін. Будь-який перелік імен буде невичерпним, оскільки граматики завжди приваблювала своєю таємничістю, відносною упорядкованістю, наявністю величин, що з позицій сучасності мало зрозумілі, приховують пам'ять попередніх епох. Граматист прагне зчитати цю пам'ять, розпізнати її, що необхідно завжди робити з урахуванням тих філософських узагальнень, які були притаманні в час постання таких форм, а також у всі етапи їх розвитку, поглиблення та ін.

Метою дослідження є дефінування іменниково-морфологічного ідентифікатора зі встановленням структурної типології такого різновиду ідентифікатора, визначення особливостей повторюваності морфологічного ідентифікатора в сучасному граматичному ладі української мови. Заявлена мета мотивує вирішення таких завдань: 1) тлумачення іменниково-морфологічного ідентифікатора; 2) визначення статусу іменниково-морфологічного ідентифікатора в загальній іменниковій системі; 3) з'ясування загальної множини іменниково-морфологічних ідентифікаторів; 4) встановлення структурної рівнорядності і / чи нерівнорядності іменниково-морфологічних ідентифікаторів; 5) окресленні структурних типів морфологічних ідентифікаторів.

Теоретичне значення студіювання мотивоване дефінуванням іменниково-морфологічного ідентифікатора, теоретичним обґрунтуванням структурних різновидів іменниково-морфологічних ідентифікаторів та кваліфікацією структурної рівнорядності і / чи нерівнорядності іменниково-морфологічних ідентифікаторів. Новизна ж дослідження полягає у встановленні кваліфікаційних ознак іменниково-морфологічного ідентифікатора, структурної типології іменниково-морфологічних ідентифікаторів. Практичне значення студіювання мотивоване можливістю використання отриманих результатів в університетській практиці викладання навчальних курсів із теорії мови, філософії мови, загального мовознавства та ін.

2. Поняття іменниково-морфологічного ідентифікатора потрібно розглядати з урахуванням загального розуміння його складників: іменниковий, морфологічний та ідентифікатор, де 'іменниковий' – це «Стос. До іменника» (СУМ₄, с. 19), 'морфологічний' – «Стос. До морфології», 'ідентифікатор' – «Ознака, яка служить ідентифікацією для розпізнаваного предмета» (СУМ 20/6, с. 435). Поза використанням терміна *ідентифікатор* у прескриптивних граматиках – шкільних та університетських – його кваліфікаційне призначення простежуване активно: І відміна: іменники переважно жіні. І деякі іменники чол. Роду, а також спільного роду із закінченнями **-а, -я** в називному відмінку однини» (Ukrainskyi 2019: 96). У наведеній кваліфікації ідентифікатором іменників І відміни постають закінчення **-а, -я**, який водночас сигналізує про іменниковий відмінок (називний), іменникове число (однина), що й повноцінно відбито в дефініції з «Українського правопису». Ідентифікатор є стійким, регулярно відтворюваним, соціумно мотивованим і закріпленим. Усталеність ідентифікатора залежить від: 1) мовної традиції; 2) усталеності національно-мовних традицій; 3) напрацьован-

ня на цих традиціях норм; 4) кодифікованості й стратифікованості норм; 5) ресурсності норм та їх узусного закріплення й відсутності чинників їх розхитування (пор., наприклад, хитання в значеннях іменниково-морфологічного роду, подвійного роду, спільного роду та ін.); 6) поширення норми й витіснення аномативних форм, що свідчить про постійну динаміку доцентрових і відцентрових сил у граматичній системі; 7) регулярності й обов'язковості граматичної норми, її національній мотивації; 8) лексикографічному відбитті граматичних норм, підпорядкуванню їх дії структуруванню словника; 9) наданню нормі прескриптивного характеру й регулярного перегляду за наявності національного консенсусу; 10) відбиття основних функційних спрямувань іменниково-морфологічних ідентифікаторів у національно-когнітивній базі, співвідносності внутрішнього функційного диференціювання з відповідними концептуалізаторами та ін. Кожний із заявлених чинників іменниково-морфологічних ідентифікаторів відбиває їх природу, узагальнює ті чи ті статусні навантаження, кваліфікує функційну специфіку.

3. За своєю структурою іменниково-морфологічні ідентифікатори диференційовані на одноелементні, двохелементні, трьохелементні. Одноелементними є такі іменниково-морфологічні ідентифікатори, що своїм виявом послідовно кваліфікують те чи те морфологічне значення. До таких іменниково-морфологічних ідентифікаторів належать флексії, формальна закріпленість яких визначувана в усіх граматиках і кількість та й кваліфікація не зазнали істотних змін у сучасній українській літературній мові, хоча відносну зміну й еволюцію можна спостерігати, якщо порівнювати сучасну літературно-мовну традицію із давньоукраїнським (давньокиївським) та середньоукраїнським періодами розвитку (Zhovtobriukh, Volokh, Samoilenko, Slynko 1980; Павленко 2010; Koloiz 2014). Сучасна українська мова успадкувала основну частину флексійного фонду, уніфікуючи кожен з них. Перебудова іменникового відмінювання й розподіл іменників на типи відмін за їх родовою належністю й флексією зумовили скорочення кількості флексій, істотне розширення флексійної омонімічності в межах відмінкової системи, що відбито, з одного боку, в іменниково-відмінковій конвергенції, а, з другого боку, почали формуватися активні опозиції між відмінками на їх функційній і формальній репрезентації та внутрішньореченневому і внутрішньотекстовому виявах, що реалізовувало дивергентні процеси між відмінками (Zahnitko 2011: 130–146; 2018: 145–165).

Одноелементні іменниково-морфологічні ідентифікатори охоплюють усю флексійну множину морфолого-родової належності різних відмінків, пор. називний відмінок: *-a(-я), -ó, -o, -e: дружина, учителька; весна, берегиня, майстриня, письменниця; акація, земля*, але водночас *дитинча, лоша, левеня, соменя, теля, тигрєня, зілля, вагання, знання, намагання, віття, піддашия, узвишия, каліччя, узбіччя; воїно́о, захиснико; лісо, явіро* і водночас *крово, любово, відважністьо, мудрістьо; батько, нянько, няньо* і водночас *вікно, озеро; море, поле*, де сильну позицію становить флексія *-e(є)*.

У похідних іменниках можлива омонімія морфологічних форм роду з флексіями *-e(i), -o: бабище* – жіночий і середній рід (*– То навіщо ти тут? – здивувався бабище. – Хай та людина прийде, подивимося, що на неї чекає* (Liuko

Dashvar); *Але ж не відомо, чи те стерво, те кукурицьке директорське бабище піддасться на шантаж* (Volodymyr Lys); *У двері стукав, добувався, Хотів був хатку з ніжки спхнуть, Як вийшла бабище старая, Крива, горбатая, сухая, Запліснявіла, вся в шрамах* (Ivan Kotliarevskiy)). Морфологічне значення жіночого роду мотивоване номінативною семантикою статі, а морфологічне значення середнього роду закріплене флексійною аналогією. Подібне спостережуване і у флексії -о: *зайчисько* – чоловічий і середній рід (*– А ти просто заєць. Звичайнісінький зайчисько в людській подобі!* (Oles' Verdnuk); *Як вибрів на стерновище своє і сусідове, де взявся, вистрибнув майже з-під ніг зайчисько, молоде, необізнане, жаль у такого й цілити, що він і не зробив, навіть рушниці із-за плеча не вивільнив: живи, куцохвостий* (Mykola Bratan)). Визначуваність морфологічного значення чоловічого роду іменника *зайчисько* співвіднесене з твірним, а морфологічного значення середнього роду – має флексійне оперття. Мотивація морфологічного значення в аналізованих матеріалах синтагмально відбита в семантично (*бабище старая, звичайнісінький зайчисько*) чи формально (*кукурицьке директорське бабище*) узгоджувальних або координованих (*здивувалося бабище, вистрибнув зайчисько*) елементах. Такі й подібні морфологічні ідентифікатори є структурно двохелементними.

Структурно двохелементними є усі морфологічні ідентифікатори, що виражають морфологічне значення в тих чи тих синтагмах, де узгоджуваний і / чи координований елемент разом із внутрішньолексемними виражає морфологічне значення, тобто наявне поєднання внутрішнього й зовнішнього мотиваторів. Структурно двохелементні морфологічні ідентифікатори відбивають закономірності асиметрії в мовній системі. Розширенню асиметрії сприяють різні соціальні чинники: активізація маскулінних і фемінних мотивацій у соціумі, намагання актуалізувати чи то стать особи, чи наголосити на соціальній значущості виконуваних посадовою особою функцій та ін. Останнє особливо актуальне для іменників – найменувань осіб за посадою, професією, званням на зразок *завідувач, керівник, ректор, кардіолог, терапевт, хірург, майор, полковник, доцент, професор*. Такі й подібні іменники в узагальнювальній (генеративній) функції завжди мають форму й морфологічне значення чоловічого роду. У конкретній ситуації в позначенні осіб жіночої статі можлива варіантність – використання морфологічної форми чоловічого роду (*Українська прокурор, яка втекла в Росію, несподівано накинулася з критикою на дії Кремля у зв'язку з пандемією «уханського» вірусу* (Politeka // Режим доступу: <https://politeka.net/uk/world/259887-poklonskaya-ne-vyderzhala-karantina-i-vzbuntovalas-protiv-kremlya-lyuidodovedeny-do-polnogo> (12.02.2020)), а семантика статі виражена в атрибутивному (*Українська*) й координованому (*накинулася*) елементах, або ж позначення таких осіб жіночої статі похідними утворенням зразка *докториня, мисткиня, продавчиня, бойовичка, волонтерка, госпітальєрка, міністерка, прем'єрка* (*– Нас двох, волонтерку аеророзвідки та госпітальєрку, дорослі зрілі люди, громадяни України, на чолі з водієм погодилися висадити посеред траси, аби далі дивитися у спокої російське кіно*”, – підсумувала *госпітальєрка* (Ukrainski natsionalni povnyu // Режим доступу: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1848828-gospitalyerku>

ta-volonterku-yaki-prosili-vimknuti-rosiyskiy-serial-visadili-z-avtobusa ((21.02.2020)). Об'єктивна граматики свідчить про активізацію використання спеціалізованих фемінних утворень у різних дискурсах – розмовному, публіцистичному, художньому, водночас в інституційному (інституційних) дискурсі домінують маскулінні форми, хоча вживання фемінативів не постає суворо заперечуваним. Нерегулярна трьохелементна морфологічна ідентифікація наявна в тих випадках, коли в синтагмах реалізовані атрибутивний та координований елементи, об'єднує які іменник (*Українська прокурор несподівано накинулася*).

Структурна двохелементність і / чи трьохелементність морфологічної ідентифікації поширена і з-поміж особливої групи іменників, які традиційно кваліфікують як невідмінювані (Zahnitko 2011: 196), а в останній граматиці української мови виокремлені в окрему нульову відміну (Vykhovanets, Horodenska, Zahnitko, Sokolova 2017: 141–145): *авеню, авокадо, депо, ебосі, каре, кіно, манго, па-де-де, па-де-труа, радіо, сольфеджіо*, кількість яких без урахування іменників – власних назв на позначення жіночих і чоловічих прізвищ, імен, географічних назв та інших у сучасній українській мові становить близько двох тисяч слів. Якщо ж врахувати наявність двох і більше їхніх лексико-семантичних варіантів, то семантичний простір становить величезну множину, у межах якої можливі різні варіативні вияви родової та числової належностей, частиномовної стратифікації і т. ін.: *візаві* – іменник чоловічого й жіночого роду та прислівник, *каре* – іменник і прикметник, *ін-октавіо* – прислівник і прикметник та ін. Невідмінювані іменники родової належності виявляють на ґрунті опозиції семантичної (почасти лексико-граматичної) категорії іменників – назв істот – та семантичної (почасти лексико-граматичної) категорії іменників – назв неістот (Zahnitko 2011: 198), а в межах іменників – найменувань істот через опозицію «чоловіча $\square$ жіноча» статі в межах номінативної категорії статі з актуалізованим виявом статусу категорії осіб: *кюре, мачо* – чоловічий рід, *мадам, міс, місіс* – жіночий рід. Відсутність внутрішньолексемного маркера свідчить про власне синтаксичне вираження морфологічного значення роду, числа й відмінків: *Преподобний кюре містечкової церкви був моїм колегою по заслання – таким самим студентом і двійником* (Halyna Rahutiak); *Я посміхнувся, адже зрозумів: вони тут заради таких, як мій візаві – шукачки заможних чоловіків* (Iren Rozdobudko); *Моя візаві раптом посміхнулася й раптово поспішила кудись* (Iren Rozdobudko). Фактично підклас невідмінюваних іменників у сучасній українській мові активно розширює свій склад, що особливо помітно з-поміж іменників-назв неістот, більшість із яких належить до середнього роду за установленною прескрипцією, вияв якої постійно звужується, пор., наприклад, родової належності іменників на позначення різних мов світу на зразок *гінді, палі, банту* – жіночий рід, іменники – назви сортів винограду (*олександроулі, ркацителі* та ін. – чоловічий рід). Перенесення морфологічної ідентифікації в синтагмально підпорядкований елемент і / чи елементи свідчить про розширення аналітичних тенденцій у граматичному ладі сучасної української мови.

Кваліфікація двох- і трьохелементних ідентифікаторів до морфологічних постає відносно умовною, оскільки в цьому разі характеризувальна ознака пере-

буває поза межами власне морфологічної форми. Інша річ, що формування синтагми в таких випадках ґрунтоване на інтенційних потенціалах самої морфологічної форми, хоча узгоджувальний чи координований елемент підпорядкований внутрішньому змісту такої форми. Подібні вияви у структурі синтагм сигнализують про асиметрію у граматичній системі мови, розширенні її множини.

4. Дискурсивні практики найбільш об'єктивно відбивають тенденції синтетичного й аналітичного вираження іменниково-морфологічних ідентифікаторів. Найпоширенішими є одноелементні морфологічні ідентифікатори, які поступово втрачають своє силове навантаження, поступаючи структурно двоелементним і трьохелементним морфологічним ідентифікаторам. Структурно одноелементними іменниково-морфологічними ідентифікаторами постають флексії (морфологічний рід, морфологічне число, морфологічний відмінок та ін.). Аналітизм у граматичному ладі сучасної української мови має кілька площин вияву: а) реалізація морфологічного значення поза межами лексемами – узгоджувальні, координовані та інші елементи; б) усталення відповідної синтаксичної позиції як класифікатора (поширене в різних моделях міжчастиномовних переходів та ін.); в) трансформація лексеми в регулярний маркер морфологічного значення (пор., наприклад, статус місцевого відмінка у валентнозумовлених позиціях і под.); г) перенесення функційної сили з морфологічної форми на наявні в синтагмі елементи, що зумовлює розмивання її достатності й повноцінності та ін.

Перспективним є опрацювання цілісної структурної типології іменниково-морфологічних ідентифікаторів із визначенням силового поля одно-, дво- і трьохелементних іменниково-морфологічних ідентифікаторів і встановленням цілісної множини синтагмально вторинних елементів морфологічної ідентифікації.

Література

1. Архангельська А. Українська жінка у слові й словнику: монографія. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2019. 442 с.
2. Балакай А. Доброе слово: словарь-справочник русского речевого этикета и простонародного доброжелательного обхождения XIX–XX вв.: В 2-х т. Кемерово: Издательство Новокузнецкого государственного педагогического института, 1999. 630 с.
3. Бацевич Ф. Вступ до лінгвістичної прагматики. Київ: ВЦ «Академія», 2011. 304 с.
4. Беликов В. И., Крысин Л. П. Социолингвистика. Москва: Российский государственный гуманитарный университет, 2001. 315 с.
5. Бернштейн Н. А. Современные искания в физиологии нервного процесса. Москва: Смысл, 2003. 330 с.
6. Вайнрайх У. Языковые контакты. Киев: Вища школа, 1979. 264 с.
7. Вежбицкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов. Москва: Языки славянской культуры, 2001. 288 с.
8. Вежбицкая А. Сопоставление культур через посредство лексики и прагматики. Москва: Языки славянской культуры, 2001. 272 с.
9. Выготский Л. Мышление и речь. Изд. 5, испр. Москва: Лабиринт, 1999. 352 с.
10. Вихованець І. Р., Городенська К. Г., Загнітко А. П., Соколова С. О. Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. 749 с.
11. Воркачев С. Концепт счастье: понятийный и образный компоненты. *Известия Российской академии наук. Серия литературы и языка*. 2001. 60 (6). С. 47–58.

12. Воробьев В. В. Лингвокультурология: теория и методы. Москва: Издательство Российского государственного университета дружбы народов, 2006. 187 с.
13. Гаврилова И. С. Аксиологический смысл концепта «счастье» в лингвокультуре : дис. ... канд. филол. наук. Волгоград: Волгоградский государственный медицинский университет, 2003. 156 с.
14. Данилюк І. Ключові етапи становлення лінгвоперсонології. *Теорія лінгвістичних парадигм*: [за ред. Ж. Краснобаєвої-Чорної]. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2019. С. 369–406.
15. Жаботинская С. Концептуальный анализ: типы фреймов. *Вісник Черкаського університету. Серія: Філологічні науки*. 1999. 11. С. 12–25.
16. Жайворонок В. Антологія знаків української етнокультури: словник-довідник. Київ: Наукова думка, 2018. 987 с.
17. Жовтобрюх М. А., Волох О. Т., Самійленко С. П., Слинко І. І. Історична граматики української мови. Київ: Вища школа, 1980. 320 с.
18. Загнітко А. Теоретична граматики сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис. Донецьк: ВКФ «БАО», 2011. 992 с.
19. Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни: В 4-х т. Донецьк: Донецький національний університет, 2012.
20. Загнітко А. Мовний простір граматики. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2018. 438 с.
21. Загнітко А. Теорія лінгвоперсонології. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2017. 132 с.
22. Загнітко А. Теорія лінгвістичних учень. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2019. 594 с.
23. Засекина Л., Засекін С. Вступ до психолінгвістики. Острог: Національний університет «Острозька академія», 2002. 168 с.
24. Засекина Л., Засекін С. Психолінгвістична діагностика. Луцьк: Редакційно-видавничий відділ «Вежа» Волинського національного університету імені Лесі Українки, 2008. 188 с.
25. Зиновьева Е. И., Юрков Е. Е. Лингвокультурология: теория и практика. Санкт-Петербург: ООО «Издательский мир», 2009. 292 с.
26. Иссерс И. Б. Люди говорят... Дискурсивные практики нашего времени. Омск: Омский государственный университет, 2002. 201 с.
27. Карасик В. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Волгоград: Перемена, 2002. 477 с.
28. Ковалевська Т. Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування. Одеса: Астропринт, 2001. 344 с.
29. Колоїз Ж. Історична граматики: практичний довідник. Кривий Ріг: Державний вищий навчальний заклад «Криворізький педагогічний інститут», 2014. 76 с.
30. Космеда Т., Карпенко Н., Осіпова Т., Салінович Л., Халіман О. Гендерна лінгвістика в Україні: історія, теоретичні засади, дискурсивна практика. Харків–Дрогобич: Коло, 2014. 472 с.
31. Красных В. Этнопсихолінгвістика и лингвокультурология. Москва: Гнозис, 2002. 264 с.
32. Краснобаєва-Чорна Ж. Лінгвофраземна аксіологія: парадигмально-категорійний вимір: [відп. і наук. ред. А. Загнітко]. 2-е вид., випр. і доп. Вінниця: Донецький національний університет, 2016. 448 с.
33. Краснобаєва-Чорна Ж. Миремічні фраземи: статус і функційне призначення в емотивній картині світу. *Теорія лінгвістичних парадигм*: [за ред. Ж. Краснобаєвої-Чорної]. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2019. С. 150–172.
34. Кузнецов В. Франс Боас. *Американская лингвистика XX века*. Москва: Федеральное государственное бюджетное учреждение науки «Институт научной информации по общественным наукам Российской академии наук», 2001. С. 32–42.
35. Лагаева Д. Д. Лингвокультурный концепт «счастье» в калмыцком и английском языках: дисс. ... канд. филол. наук. Элиста: Государственное образовательное учреждение высшего профессионального образования «Калмыцкий государственный университет», 2009. 167 с.
36. Лакофф Дж, Джонс М. Метафоры, которыми мы живем. *Теория метафоры*. Москва: Прогресс, 1990. С. 387–415.
37. Леонтьев А. Основы психолінгвістики. Москва: Смысл, 2005. 296 с.

38. Лурия А. Язык и сознание. Москва: Издательство Московского университета, 1979. 320 с.
39. Марцишина А. Гендерна ідентичність в англomовному постмодерному дискурсі: соціoкультурний та лінгвопоетичний аспекти. Кам'янець-Подільський: ПП Буйницький О. А., 2018. 452 с.
40. Милославский И. Об идеографической морфологии русского языка. *Известия Академии наук СССР. Серия литературы и языка*. 1979. 1. С. 17–28.
41. Павелко Л. Історична граматика української мови. Луцьк: Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2010. 187 с.
42. Піддубна Н. Теорія теолінгвістики: феномен біблійності в українській лінгвокультурі та омовлення релігійної картини світу (аналіз дискурсивної практики ХІХ ст.). Харків: Майдан, 2019. 448 с.
43. Пипер П., Алановић М., Павловић С., Антонић И., Николић М., Војводић Д., Поповић Љ., Танасић С., Марић Б. Синтакса сложене реченице у савременом српском језику. Нови Сад: Матице српска; Београд: Институт за српски језик, 2018. 764 с.
44. Плунгян В. А. Введение в грамматическую семантику. Грамматические значения и грамматические системы языков мира. Москва: Российский государственный гуманитарный университет, 2011. 672 с.
45. Поливанов Е. Д. Избранные работы: Труды по восточному и общему языкознанию. Москва: Наука, 1991. 623 с.
46. Потебня А. Из записок по русской грамматике. Т. 1/2. Москва: Просвещение, 1958. 534 с.
47. Русакова И. Концепты «счастье» – «несчастье» в содержании русских пословиц: дисс. ... канд. филол. наук. Москва: Государственное образовательное учреждение высшего профессионального образования «Институт русского языка им А. С. Пушкина», 2007. 202 с.
48. Селищев А. М. Избранные труды. Москва: Просвещение, 1968. 640 с.
49. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава: Довкілля-К, 2008. 711 с.
50. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии. Москва: Прогресс, 1983. 656 с.
51. Соколов Д. Сказки и сказкотерапия. Москва: Классик, 1997. 296 с.
52. Стайноић Ж. Грамматика српског книжевног језика. Београд: Креативни центар, 2010. 420 с.
53. Сусов И. П. Лингвистическая прагматика. Винница: Нова книга, 2009. 200 с.
54. Талeб Н. Чорний лебідь. Київ: Наш формат, 2007. 392 с.
55. Тимченко Є. Номінатив і датив в українській мові (3 української складні). Київ: Видавництво Української академії наук, 1925. 64 с.
56. Тимченко Є. Локатив в українській мові (3 української складні). Київ: Видавництво Української академії наук, 1925 (а). 71 с.
57. Тимченко Є. Акузатив в українській мові (3 української складні). Київ: Видавництво Української академії наук, 1928. 101 с.
58. Тимченко Є. Вокатив і інструменталь в українській мові (3 української складні). Київ: Видавництво Української академії наук, 1928 (а). 113 с.
59. Толстой Н. И. Язык и народная культура. Очерки по славянской мифологии и этнолингвистике. Москва: Издательство «Индрик», 1995. 512 с.
60. Толстая С. М. Мир человека в зеркале языка. Очерки по славянской мифологии и этнолингвистике. Москва: Издательство «Индрик», 2019. 792 с.
61. Український правопис. Київ: Наукова думка, 2019. 392 с.
62. Филлмор Ч. Фреймы и семантика понимания. *Новое в зарубежной лингвистике*. Москва: Прогресс, 1988. Вып. 23. С. 52–92.
63. Фрумкин К. Политическая экономия счастья. Футурологический этюд. *Знамя*. 2011. 11. С. 204–214.

64. Харченко К. В. Удовлетворенность: методология и опыт муниципальных исследований. Москва: Альперия, 2011. 260 с.
65. Харченко В. Фелицитарная лингвистика: к постановке проблемы. *Научные ведомости Белгородского государственного университета. Серия: Гуманитарные науки*. 2013. 6 (149), 17. С. 20–27.
66. Шевченко Л., Дергач Д., Сизонов Д. Медіалінгвістика: [словник термінів і понять; за ред. проф. Л. І. Шевченко]. Київ: ВЦ «Київський університет», 2013. 380 с.
67. Юданова Е.Т. Суггестивная функция языковых средств англоязычного политического дискурса: дисс. ... канд. филол. наук. Санкт-Петербург: Российский государственный педагогический университет имени А. И. Герцена, 2003. 178 с.
68. Якобсон Р. Сдвиги [предисл. С. Глебова]. *Формальный метод : Антология русского модернизма / сост. С. Ушакин*. Москва; Екатеринбург: Кабинетный ученый, 2016. Т. 3. С. 221–500.
69. Boas F. Race, language and culture. New-York, 1940. XX, 647 p.
70. Dressler W., Beaugrande R. de. Einführung in die Textlinguistik. Tübingen, Niemeyer, 1981. 238 S.
71. Fodor J. D. Semantics: Theories of Meaning in Generative Grammar. Publisher: Thomas Y. Crowell Co, 1977. 512 p.
72. Harley T. A. The Psychology of Language: From Data to Theory. New York: Psychology Press, 2008. 602 p.
73. Labov W. Language in the Inner City: [Studies in the Black English Vernacular]. Pennsylvania: University of Pennsylvania Press, 1972. 412 p.
74. Theo Vosse, Gerard Kempen. Syntactic Structure Assembly in Human Parsing: a Computational Model Based on Competitive Inhibition and a Lexicalist Grammar. *Cognition*. 2000. 75/ N2. Pp. 105–143.
75. Whorf B. L. Language, Thought, and Reality : [Selected Writings of Benjamin Lee Whorf; second edition; Edited by John B. Carroll, Stephen C. Levinson and Penny Lee]. The MIT Press, 2012. 448 p. (<https://www.jstor.org/stable/j.ctt5hhbx2>)

Список джерел

1. Бердник О. Дві безодні. Хор елементів. Київ: Молодь, 1990. 24 с.
2. Братан М. Холодна кров. Київ-Херсон: Просвіта, 2008. 179 с.
3. Дашвар Люко. Біті є. Макс. Кн. 2. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2012. 398 с.
4. Котляревський І. Енеїда. Київ: Дніпро, 1980. 298 с.
5. Лис В. Іван і Чорна Пантера. Київ: Видавництво «Клуб Сімейного Дозвілля», 2012. 412 с.
6. Пагутяк Г. Потрапити в сад. Київ: Молодь 1989. 301 с.
7. Роздобудько І. ЛСД. Ліцей слухняних дружин. Київ: Видавництво «Клуб Сімейного Дозвілля», 2013. 251 с.

References

1. Arkhanhelska, Alla. *Femina cognita. Ukrainska zhinka u slovi y slovnyku (Ukrainian Woman in Word and Dictionary)*. Kyiv: Vydavnychy dim Dmytra Buraho, 2019. Print.
2. Balakaj, Anatolij. *Dobroe slovo: slovar-spravochnik russkogo rechevogo etiketa I prostonarodnogo dobrozhelatel'nogo obhozhdeniya XIX–XX vv. (Kind Word: Dictionary-Guide of Russian Speech Etiquette and Common Folk Benevolent XIX–XX Centuries): V 2-h tomah*. Kemerovo: Izd-vo Novokuzneckogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo instituta, 1999. Print.
3. Batsevych, Florii. *Vstup do linhvistychnoi prahmatyky (Introduction to Linguistic Pragmatics)*. Kyiv: VTs “Akademiia”, 2011. Print.

4. Belikov, Vladimir, Krysin, Leonid. “*Sociolinguistika (Sociolinguistics)*”. Moskva: Ros. Gos. Gumanit. Un-t, 2001. Print.
5. Bernshtejn, Nikolaj. *Sovremennye iskanija v fiziologii nervnogo processa (Modern Research in the Physiology of the Nervous Process): [podgotovlena po neopublikovannoju v 1936 g. monografii; pod red. I. M. Fejgenberga, I. E. Sirotkinoj]*. Moskva: Smysl, 2003. Print.
6. Vajnrach, Uriel. *Jazykovye kontakty (Language Contacts)*. Kiev: Visha shkola, 1979. Print.
7. Vezhbicka, Anna. *Ponimanie kultur cherez posredstvo klyuchevyh slova (Understanding Cultures through Keywords)*. Moskva: Yazyki slavyanskoj kultury, 2001. Print.
8. Vezhbicka, Anna. *Sopostavlenie kultur cherez posredstvo leksiki i pragmatiki (Matching Cultures through Vocabulary and Pragmatics)*. Moskva: Yazyki slavyanskoj kultury, 2001. Print.
9. Vygotskij, Lev. *Myshlenie i rech (Thinking and Speech)*. Izd. 5, ispr. Moskva: Labirint, 1999. Print.
10. Vykhovanets, Ivan, Horodenska, Kateryna, Zahnitko, Anatolii, Sokolova, Svitlana. *Hramatyka suchasnoi ukrainskoj literaturnoi movy. Morfolohiia (Grammar of Contemporary Ukrainian Literary Language. Morphology)*. Kyiv: Vydavnychi dim Dmytra Buraho, 2017. Print.
11. Vorkachyov, Sergej. “Koncept schaste: ponyatijnyj i obraznyj komponenty (Happiness Concept: Conceptual and Imaginative Components)”. *Izvestiya Rossijskoj akademii nauk. Seriya literatury i jazyka*. 60, 6 (2001): 47–58. Print.
12. Vorobev, Vladimir. *Lingvokulturologiya: teoriya i metody (Linguoculturology: Theory and Methods)*. Moskva: Izdatelstvo Rossijskogo gosudarstvennogo universiteta družby narodov, 2006. Print.
13. Gavriloja, Irina. “*Aksiologičeskij smysl koncepta “schaste” v lingvokulture (Axiological Meaning of the Concept of “Happiness” in Linguistic Culture)*”. Diss. Moskva: Volgogradskij gosudarstvennyj medicinskij U, 2003. Abstract. Print.
14. Danyliuk, Illia. “Kliuchovi etapy stanovlennia linhvopersonolohii (Key Stages of Language Linguopersonology Formation)”. *Teoriia linhvistychnykh paradyhm: [za red. Zh. Krasno-baievoi-Chornoj]*. Vinnytsia: TOV “TVORY”, 2019. 369–406. Print.
15. Zhabotinskaya, Svetlana. “Konceptualnij analiz: typy frejmov (Conceptual Analysis: Frame Types)”. *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Seriya: Filolohični nauky*. 11 (1999): 12–25. Print.
16. Zhaivoronok, Vitalii. *Antolohiia znakiv ukrainskoj etnokultury (The Anthology of Signs of Ukrainian Ethnoculture): (slovyk-dovidnyk)*. Kyiv: Naukova dumka, 2018. Print.
17. Zhovtobriukh, Mykhailo, Volokh, Omelian, Samoilenko, Stepan, Slynko, Ilarion. *Istorychna hramatyka ukrainskoj movy (Historical Grammar of the Ukrainian Language)*. Kyiv: Vyshcha shkola, 1980. Print.
18. Zahnitko, Anatolii. *Teoretychna hramatyka suchasnoi ukrainskoj movy. Morfolohiia. Syntaksys (Theoretical Grammar of Modern Ukrainian. Morphology. Syntax)*. Donetsk: VKF “BAO”, 2011. Print.
19. Zahnitko, Anatolii. *Slovyk suchasnoi linhvistyky: poniattia i terminy: V 4-kh t. (Dictionary of Modern Linguistics: Concepts and Terms: In 4 vols.)*. Donetsk: Donetskyi natsionalnyi universytet, 2012. Print.
20. Zahnitko, Anatolii. *Movnyi prostir hramatyky (Linguistic Space of Grammar)*. Vinnytsia: TOV “Tvory”, 2018. Print.
21. Zahnitko, Anatolii. *Teoriia linhvopersonolohii (The Theory of Linguistics)*. Vinnytsia: TOV “TVORY”, 2017. Print.
22. Zahnitko, Anatolii. *Teorii linhvistychnykh učen (Theories of Linguistic Students)*. Vinnytsia: TOV “TVORY”, 2019. Print.
23. Zasiakina, Larysa, Zasiakin, Serhii. *Vstup do psykholinhvistyky (Introduction to Psycholinguistics)*. Ostroh: Nats. Un-t “Ostrozka akademiia”, 2002. Print.
24. Zasiakina, Larysa, Zasiakin, Serhii. *Psykholinhvistychna diahnozyka (Psycholinguistic Diagnostics)*. Lutsk: Redaktsiino-vidavnychi viddil “Vezha” Volynskoho natsionalnogo universytetu imeni Lesi Ukrainky, 2008. Print.

25. Zinoveva, Elena, Yurkov, Evgenij. *Lingvokulturologiya: teoriya i praktika (Linguoculturology: Theory and Practice)*. Sankt-Peterburg: OOO "Izdatelskij mir", 2009. Print.
26. Issers, Olga. *Lyudi govoryat... Diskursivnye praktiki nashego vremeni (People say ... Discursive Practices of Our Time)*. Omsk: Omskij gosudarstvennyj universitet, 2012. Print.
27. Karasik, Vladimir. *Yazykovoju krug: lichnost, koncepty, diskurs (Language Circle: Personality, Concepts, Discourse)*. Volgograd : Peremena, 2002. Print.
28. Kovalevska, Tetiana. *Komunikativni aspekty neirolingvistychnoho prohramuvannia (Communicative Aspects of Neurolinguistic Programming)*. Odesa: Astroprynt, 2001. Print.
29. Koloiz, Zhanna. *Istorychna hramatyka (Historical Grammar): (praktychnyi dovidnyk)*. Kryvyi Rih: Derzhavnyi vyshchyi navchalnyi zaklad "Kryvorizkyi natsionalnyi universytet", Kryvorizkyi pedahohichniy instytut, 2014. Print.
30. Kosmeda, Tetiana, Karpenko, Nataliia. Osipova, Tetiana, Salionovych, Liudmyla, Khaliman, Oksana. *Henderna lingvistyka v Ukraini: istoriia, teoretychni zasady, dyskursyvna praktyka (Gender Linguistics in Ukraine: History, Theoretical Foundations, Discursive Practice)*. Kharkiv–Drohobych: Kolo, 2014. Print.
31. Krasnyh, Viktoriya. *Etnopsiholingvistika i lingvokulturologiya (Ethnopsycholinguistics and Linguoculturology)*. Moskva: Gnozis, 2002. Print.
32. Krasnobaieva-Chorna, Zhanna. *Linhvofrazemna aksiolohiia: paradyhmalno-katehoriinyi vymir (Linguophrasemic Axiology: a Paradigm-Categorical Dimension): (vidp. I nauk. red. A. Zahnitko. 2-e vyd., vypr. i dop. Vinnytsia: Donetskyi natsionalnyi universytet, 2016. Print.*
33. Krasnobaieva-Chorna, Zhanna. "Myremichni frazemy: status i funktsiine pryznachennia v emotyvnii kartyni svitu (Miremic Phrasemes: Status and Functional Appointments in the Emotional World's Image)". *Teoriia lingvistychnykh paradyhm: (za red. Zh. Krasnobaievoi-Chornoj)*. Vinnytsia: TOV "TVORY", 2019. 150–172. Print.
34. Kuznecov, Vladimir. "*Franc Boas (Franc Boas)*". Amerikanske lingvisty HH veka. Moskva: Federalnoe gosudarstvennoe byudzhethoe uchrezhdenie nauki "Institut nauchnoj informacii po obshchestvennym naukam Rossijskoj akademii nauk", 2001. Print.
35. Lagaeva, Delgira. "*Lingvokulturnyj koncept "schaste" v kalmyckom i anglijskom yazykah (Linguistic and Cultural Concept "Happiness" in Kalmyk and English)*". Diss. Elista: Gosudarstvennoe obrazovatelnoe uchrezhdenie vysshego professionalnogo obrazovaniya "Kalmyckij gosudarstvennyj universitet", 2009. Abstract. Print.
36. Lakoff, Dzhordzh, Dzhons, M. "Metafory, kotorymi my zhivem (The Metaphors we Live in)". *Teoriia metafory*. Moskva: Progress, 1990. 387–415. Print.
37. Leontev, Aleksej. *Osnovy psiholingvistiki (Fundamentals of Psycholinguistics)*. Moskva: Smysl, 2005. Print.
38. Luriya, Aleksandr. *Yazyk i soznanie (Language and Consciousness)*. Moskva: Izdatelstvo Moskovskogo universiteta, 1979. Print.
39. Marchyshyna, Alla. *Henderna identychnist v anhlovnomu postmodernistskomu dyskursi: sotsiokulturnyi ta linhvopoetychnyi aspekty (Gender Identity in English-Language Postmodern Discourse: Sociocultural and Linguopoietic Aspects)*. Kamianets-Podilskyi: PP Buinytskyi O. A., 2018. Print.
40. Miloslavskij, Igor. "*Ob ideograficheskoi morfologii russkogo yazyka (On the Ideographic Morphology of the Russian Language)*". *Izvestiya SSSR. Seriya literatury i yazyka*. 1 (1979): 17–28. Print.
41. Pavlenko, L. *Istorychna hramatyka ukrainskoi movy (Historical Grammar of Ukrainian Movies)*. Lutsk: Volynskiy natsionalnyi universytet imeni Lesi Ukrainky, 2010. Print.
42. Piddubna, Nataliia. *Teoriia teolinhvistyky: fenomen bibliinosti v ukrainskii linhvo-kulturi ta omovlennia relihiinoi kartyny svit u (analiz dyskursyvnoi praktyky XIX st.) (Theory of Theolinguistics: The Phenomenon of Biblicality in Ukrainian Linguistic Culture and the Relation of the Religious Picture of the World in (An Analysis of the Discursive Practices of the Nineteenth Century))*: (perednie slovo, nauk. red. prof. T. A. Kosmedy). Kharkiv : Maidan, 2019. Print.

43. Piper, Predrag, Alanovich, Milivoj, Pavlovchĥ, Slobodan, Antonich, Ivana, Nikolich, Marina, Vojvodich, Dojchil, Popovich, Lyudmila, Tanasich, Sreto, Marich, Bilyana. *Sintaksa slozhene rechenice u savremenom srpskom eziku (Syntax of a Complex Sentence in Modern Serbian)*. Novi Sad: Matica srpska; Beograd: Institut za srpski ezik, 2018. Print.
44. Plungyan, Vladimir. *Vvedenie v grammaticheskuyu semantiku: Grammaticheskie znacheniya i grammaticheskie sistemy yazykov mira (Introduction to Grammar Semantics: Grammar meanings and grammatical Systems of World Languages)*. Moskva: Rossijskij gosudarstvennyj gumanitarnyj universitet, 2011. Print.
45. Polivanov, Evgenij. *Izbrannye raboty: Trudy po vostochnomu i obshemu yazykoznaniju (Selected works: Works on Oriental and General Linguistics)*. Moskva: Nauka, 1991. Print.
46. Potebnya, Aleksandr. *Iz zapisok po russkoj grammatike (From Notes on Russian Grammar)*. T. 1/2. Moskva: Prosveshenie, 1958. Print.
47. Rusakova, Irina. *Koncepty "schaste" – "neschaste" v sodержanii russkih poslovic (The Concepts of "hAppiness" – "Misfortune" in the Content of Russian Proverbs)*. Moskva: Gosudarstvennoe obrazovatelnoe uchrezhdenie vysshego professionalnogo obrazovaniya "Institut russkogo yazyka m. A. S. Pushkina", 2007. Dis. Abstract. Print.
48. Selishchev, Afanasij. *Izbrannye trudy (Selected Works): (Sostavlenie, obshaya redakciya, vstupitelnye stati, kommentarii i bibliografiya E. A. Vasilevskoj)*. Moskva: Prosveshenie, 1968. Print.
49. Selivanova, Olena. *Suchasna linhvistyka: napriamy ta problemy (Modern Linguistics: Directions and Problems)*. Poltava: Dovkillia-K, 2008. Print.
50. Sepir, Eduard. *Izbrannye trudy po yazykoznaniju i kulturologii (Selected Works on Linguistics and Cultural Studies)*. Moskva: Progress, 1983. Print.
51. Sokolov, Dmitrij. *Skazki i skazkoterapiya (Tales and Fairy Tales)*. Moskva: Klassik, 1997. Print.
52. Stajnochich, Zhivojin. *Gramatika srpskog knizhevnoг jezika (Grammar of Serbian Literary Language)*. Beograd: Kreativni centar, 2010. Print.
53. Susov, Ivan. *Lingvisticheskaya pragmatika (Linguistic Pragmatics)*. Vinnica: Nova knyga, 2009. Print.
54. Taleb, Nasim. *Chornyi lebid (Black Swan)*. Kyiv: Nash format, 2007. Print.
55. Tymchenko, Yevhen. *Nominatyv i datyv v ukrainskii movi (Z ukrainskoi skladni) (Nominative and Dative in Ukrainian (From Ukrainian complex))*. Kyiv: Vydavnytstvo Ukrainskoi Akademii nauk, 1925. Print.
56. Tymchenko, Yevhen(a). *Lokatyv v ukrainskii movi (Z ukrainskoi skladni) (Locative in Ukrainian (From Ukrainian complex))*. Kyiv: Vydavnytstvo Ukrainskoi Akademii nauk, 1925(a). Print.
57. Tymchenko, Yevhen(a). *Acuzayv v ukrainskii movi (Z ukrainskoi skladni) (Akuzative in Ukrainian (From Ukrainian Complex))*. Kyiv: Vydavnytstvo Ukrainskoi Akademii nauk, 1928. Print.
58. Tymchenko, Yevhen(a). *Vokatyv i instrumental' v ukrainskii movi (Z ukrainskoi skladni) (Vocals and Instrumentals in Ukrainian (From Ukrainian Complex))*. Kyiv: Vydavnytstvo Ukrainskoi Akademii nauk, 1928(a). Print.
59. Tolstoj, Nikita. *Yazyk i narodnaya kultura. Ocherki po slavyanskoj mifologii i etnolingvistike (Language and Folk Culture. Essays on Slavic Mythology and Ethnolinguistics)*. Moskva: Izdatelstvo "Indrik", 1995. Print.
60. Tolstaya, Sofiya. *Mir cheloveka v zerkale yazyka. Ocherki po slavyanskomu yazykoznaniju i etnolingvistike (The World of Man in the Mirror of Language. Essays on Slavic Linguistics and Ethnolinguistics)*. Moskva: Izdatelstvo "Indrik", 2019. Print.
61. *Ukrainskyi pravopys (Ukrainian Spelling)*. Kyiv: Naukova dumka, 2019. Print.
62. Fillmor, Charlz. "Frejmy i semantika ponimaniya (Frames and Semantics of Understanding)". *Novoe v zarubezhnoj lingvistike*. Moskva: Progress, 1988. Vyp. 23: 52–92. Print.
63. Frumkin, Konstantin. "Politicheskaya ekonomiya schastya. Futurologicheskij etyud (The Political Economy of Happiness. Futurological Study)". *Znamya*. 11 (2011): 204–214. Print.
64. Harchenko, Konstantin. *Udovletvorennost: metodologiya i opyt municipalnyh issledovanij (Satisfaction: Municipal Research Methodology and Experience)*. Moskva: Alperiya, 2011. Print.

65. Harchenko, Viktor. “*Felicitarnaya lingvistika: k postanovke problemy (Felicitational Linguistics: the Problem Statement)*”. Nauchnye vedomosti Belgorodskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya: Gumanitarnye nauki. 6 (149), 17 (2013): 20–27. Print.
66. Shevchenko, Larysa., Derhach, Dmytro, Syzonov, Dmytro. *Medialinhvistyka (Medialinguistics): (slovyk terminiv i poniat; za red. prof. L. I. Shevchenko)*. Kyiv: VPTs “Kyivskiy universytet”, 2013. Print.
67. Yudanova, Elena. “*Suggestivnaya funkciya yazykovykh sredstv angloyazychnogo politicheskogo diskursa (Suggestive Function of the Linguistic Means of the English-Language Political Discourse)*”. Sankt-Peterburg: Rossijskij gosudarstvennyj pedagogicheskij universitet imeni A. I. Gercena, 2003. Dis. Abstract. Print.
68. Jakobson, Roman. “Sdvigi (Shifts)” [predisl. S. Glebova]. *Formalnyj metod : Antologiya russkogo modernizma / sost. S. Ushakin*. Moskva; Ekaterinburg: Kabinetnyj uchyonyj, 2016. T. 3: 221–500. Print.
69. Boas, Franc. *Race, language and culture*. New-York, 1940. XX, 647 pp. Print.
70. Dressler, Wolfgang, Beaugrande, Robert de. *Einführung in die Textlinguistik*. Tübingen, Niemeyer, 1981. 238. Print.
71. Fodor, Janet Dean. *Semantics: Theories of Meaning in Generative Grammar*. Publisher: Thomas Y. Crowell Co, 1977. 512. Print.
72. Harley, T. A. *The Psychology of Language: From Data to Theory*. New York: Psychology Press, 2008. 602. Print.
73. Labov, Wladimir. *Language in the Inner City: (Studies in the Black English Vernacular)*. Pennsylvania: University of Pennsylvania Press, 1972. 412. Print.
74. Theo, Vosse, Gerard, Kempen. “Syntactic Structure Assembly in Human Parsing: a Computational Model Based on Competitive Inhibition and a Lexicalist Grammar”. *Cognition*. 75/ N2 (2000): 105–143. Print.
75. Whorf, B. L. *Language, Thought, and Reality : (Selected Writings of Benjamin Lee Whotr; second edition; Edited by John B. Carroll, Stephen C. Levinson and Penny Lee)*. The MIT Press, 2012. 448 pp. (<https://www.jstor.org/stable/j.ctt5hbbx2>)

List of sources

1. Berdnyk, Oles'. *Dvi bezodni. Khor elementiv (Two abysses. Choir of elements)*. Kyiv: Molod', 1990. Print.
2. Bratan, Mykola. *Holodna krov (Hungry blood)*. Kyiv–Kherson: Prosvita, 2008. Print.
3. Dashvar, Liuko. *Byti ye. Maks (Luco. Biti e. Max)*. Kn. 2. Kharkiv: Knyzhkovyi Klub "Klub Simeinoho Dozvillia, 2012. Print.
4. Kotliarevskiy, Ivan. *Eneida (Aeneid)*. Kyiv: Dnipro, 1980. Print.
5. Lys, Volodymyr. *Ivan i Chorna Pantera (Ivan I Chorna Panther)*. Kyiv: Vydavnytstvo «Klub Simeinoho Dozvillia, 2012. Print.
6. Pahutiak, Halyna. *Potrapyty v sad (Go to Paradise)*. Kyiv: Molod, 1999. Print.
7. Rozdobudko, Iren. *LSD. Litsei slukhnianykh druzhyn (LSD. Lyceum of Obedient Wives)*. Kyiv: Klub Simeinoho Dozvillia, 2013. Print.

Надійшла до редакції 9 квітня 2020 року.

MORPHOLOGICAL AND NOUN IDENTIFIERS: STRUCTURAL TYPOLOGY (MORPHOLOGICAL AND NOUN GENDER)

Anatoliy Zahnitko

Department of General and Applied Linguistics and Slavonic Philology, Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine.

Zhanna Krasnobaieva-Chorna

Department of General and Applied Linguistics and Slavonic Philology, Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine.

Abstract

Background: In modern linguistics, the number of grammatical studies has significantly decreased, which is motivated, on the one hand, by the interdisciplinary studies spectrum expansion, when studies from new and brand new areas of analysis became active, in particular, psycholinguistics (T. Harley, L. Zasiiekina, S. Zasiiekin, O. Leontiev) with attempts to establish the features of linguo-psycholinguistic diagnostics (S. Zasiiekin), neurolinguistics (M. Bernstein, L. Vygotskyi, G. Kempen, O. Luriia, J. Fodor, L. Frazier, R. Jacobson), sociolinguistics (V. Bielikov, U. Weinreich, L. Krysin, U. Labov, Ye. Polivanov, A. Selishchev), suggestive-linguistics with internal delineation of suggestive linguotherapy and suggestive therapy, neurolinguistic programming (T. Kovalievska, O. Selivanov, O. Yudanov), ethnolinguistics with up-to-date researches in the field of anthropological (F. Boas, A. Vezhbytska, B. Whorf, E. Sapir) linguistics and linguistic anthropology (V. Zhaivoronok, M. Tolstoi, S. Tolstaia), gender linguistics (A. Archangelska, T. Kosmeda), theological linguistics (N. Piddubna), cognitive linguistics, including theories of cognitive models (frame semantics), semantic primitives and semantic prototypes, cognitive poetics with generalization in cognitive semantics and grammar concepts (M. Jones, G. Lakoff, Ch. Fillmore, S. Zhabotynska), pragmatic linguistics (F. Batsevyeh, I. Susov), ideographic linguistics (A. Zahnitko, I. Myloslavskyi) and other dimensions, and also here should be added attempts to work on issues related to active, discursive (O. Issers, V. Karasyk), modular (A. Zahnitko), modal (A. Marchyshyna), medial (L. Shevchenko), textual (V. Dressler), felicitic with methodological support on the triad «cognition – emotion – perception» (com., for example, positive concepts such as «friendship», «love», «family», «homeland», «life», «success», «abundance» (A. Balakai, I. Havrylova, D. Lahaieva, I. Rusakova, D. Sokolov, K. Frumkin) and other linguistics.

Equally important are the attempts to clearly establish the volumes of linguo-personology studies (A. Zahnitko) with the internal differentiation of mono-linguo-personology and poli-linguo-personology and the problems covered by linguocultural studies (B. Whorf, V. Vorobiova, E. Sapir), linguoconceptology (S. Vorkachov) without even mentioning the synthesis of modern trends bunch and ethnopsycholinguistics studies emergence (V. Krasnykh) and others. The variety of modern approaches and directions in linguistics, the development of new and up-to-date methodologies, schools and methods based on linguistic principles or taking into account their structural and systemic features testify to the extraordinary depth of linguistic layers, the specificity of expression in the human society. All traditional linguistic approaches and trends are important not only for the era in which they were actively studied, but also for the present. They make it possible to take into account the worked-out material and at the same time rethink all the facts obtained through the lens of the present, modern scientific and linguistic paradigmatic approaches, which motivates the urgency of studying morphological indicators with the definition of their structural and typological features.

Purpose: The purpose of the study is to define the morphological and noun identifier with the establishment of a structural typology of this kind of identifier, to determine the peculiarities of the repetition of the morphological identifier in the modern grammatical structure of the Ukrainian language. The stated purpose defines the following tasks: 1) interpretation of the morphological and noun identifier; 2) determining the status of the morphological and noun identifier in the common noun system; 3) finding out the total number of morphological and noun identifiers; 4) establishment of structural equality and / or inequality of morphological and noun identifiers; 5) outline of structural types of morphological identifiers.

The theoretical significance of the study is motivated by the definition of morphological and noun identifier, theoretical substantiation of structural varieties of morphological and noun identifiers and qualification of structural equality and / or inequality of morphological and noun identifiers. The novelty of the study is to establish the qualifying features of morphological and noun identifiers and structural typology of morphological and noun identifiers. The practical importance of the study is motivated by the possibility of using the obtained results in university practice of teaching courses in the theory of language, philosophy of language, general linguistics etc.

Results: In terms of structure, morphological and noun identifiers are differentiated into single-element, two-element and three-element ones. Single-element nouns are morphological and noun

identifiers that, by their expression, consistently qualify a particular morphological value. Such morphological and noun identifiers include flexions whose formal fixation is defined in all grammars, and the number and qualification have not undergone significant changes in modern Ukrainian literary language. Modern Ukrainian has inherited a major part of the flexion fund, unifying each of them. The realignment of nouns cases and the distribution of nouns by types of declension by their generic affiliation and flexibility led to a reduction in the number of flexions, a significant expansion of flexion homonymy within the difference system of reflection, on the one hand, in noun-case convergence, but on the other hand active opposition between differences in their functional and formal representation and intra-sentence and intra-textual manifestation, which reflected divergent processes between cases.

Single-element morphological and noun identifiers cover the entire flexion set of morphological and generic belonging of different cases. Structurally two-elements cover all morphological identifiers expressing morphological value in one or more syntagmas where the adjusted and / or coordinated element together with the intra-lexemic expresses morphological value, namely a combination of internal and external motivators. Two-element and three-element morphological identifiers reflect particularities of asymmetry in language system. The expansion of asymmetry is facilitated by various social factors as follows: the activation of masculine and feminine motivations in society, the attempt to actualize whether a person's gender, or emphasize the social significance of functions performed by an official and so on.

The latter is especially relevant for nouns – names of persons by position, profession and rank. In a particular situation, into the designation of female gender variability is possible – the use of the morphological form of the masculine gender or the designation of such persons of the female by derivative formation of the sample. Objective grammar demonstrates the intensification of the use of specialized feminine entities in different discourses - colloquial, journalistic, artistic, while at the same time institutional discourse is dominated by masculine forms, although the use of feminine is not strongly disputed.

Discussion: Discursive practices are the most objective when it comes to the reflection of the trends of the synthetic and analytical expression of morphological and noun identifiers. The most common are single-element morphological identifiers, which gradually lose their force load, inferior to two-element and three-element morphological identifiers. Flexions (morphological gender, morphological number, morphological case, etc.) appear as one-element of morphological and noun identifiers.

Further investigation of holistic structural typology of morphological and noun identifiers with the determination of the force field of single-, two- and three-element morphological and noun identifiers is promising as well as the establishment of the coherent set of syntagmatic secondary elements of morphological identification.

Keywords: morphological and noun identifier, single-element morphological identifier, two-element morphological identifier, three-element morphological identifier, flexions, morphological and noun gender.

Vitae

Anatoliy Zahnitko is Doctor of Philology, Professor, Corresponding Member of NAS of Ukraine, Head of Department of General and Applied Linguistics and Slavonic Philology at Vasyl' Stus Donetsk National University. His areas of research interests include functional linguistics, cognitive linguistics, comparative linguistics, categorical linguistics, lexicographic linguistics, and text linguistics.

Correspondence: a.zagnitko@donnu.edu.ua.

Zhanna Krasnobaieva-Chorna is Doctor of Philology, Associate Professor, Professor of Department of General and Applied Linguistics and Slavonic Philology at Vasyl' Stus Donetsk National University. Her areas of research interests include phraseology, cognitive linguistics, lexicographic linguistics.

Correspondence: zh.krasnobaieva@donnu.edu.ua

РОЗДІЛ II. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МОРФОЛОГІЇ

Ольга Гушпіт

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2551-5046>

DOI 10.31558/1815-3070.2020.39.2

УДК 811.161.2'367.625'373.611

ДЕНУМЕРАТИВНІ ДІЄСЛОВА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Описано словопороджувальну здатність числівників української мови формувати дієслівні зони в межах десяти словотвірних гнізд із вершинами на позначення першого десятка. Проаналізовано закономірності формування значеннєвої структури дієслівних дериватів шляхом встановлення словотвірних значень похідних одиниць, виокремлено засоби їх реалізації та вираження, з'ясовано типи деривації.

Ключові слова: словотвірне гніздо, денумеративні дієслова, словотвірне значення, лексична деривація (мутація, модифікація), синтагматична деривація, префіксація, суфіксація, постфіксація, зрощення.

У сучасній лінгвістиці актуальною є проблема опису словотвірної системи української мови. Тривалий час аналіз словотворчих явищ та процесів реалізувався за допомогою форматноцентричного підходу. Сьогодні ж актуальним є основоцентричне опрацювання словотвору крізь призму таких одиниць: словотвірні ланцюжки, словотвірні парадигми та словотвірні гнізда.

Найбільш об'ємною одиницею класифікації мовного матеріалу є словотвірне гніздо, що послідовно впорядковує спільнокореневі слова на базі відношень словотвірної та семантичної похідності (Тихонов 30). Зауважимо, що серед спільнокореневих слів маємо на увазі не тільки прості, а й складні одиниці, у семантико-структурній організації яких виявляються досліджувані корені.

Аналіз похідних слів за принципом гніздування, з одного боку, уможливорює встановлення дериваційного потенціалу бази словотворення, особливостей її семантичного входження в значеннєву структуру похідних, специфіку приєднання морфем до твірної основи; з іншого боку дає змогу дослідити значеннєво-дериваційне місце похідних слів у межах гнізд, зрештою, у словотвірній системі мови. Вивчення частиномовних зон словотвірних гнізд уможливорює та унаочнює мисленнєво-мовленнєвий взаємоз'язок як об'єктивацію навколишньої дійсності.

Лінгвістичну проблему словотвірної гніздології вивчали українські та закордонні дослідники.

У сучасному українському мовознавстві за принципом гніздування спільнокореневих слів здійснено вивчення структурно-семантичних параметрів дериватів, що виводяться від одиниць, які належать до різних лексико-граматичних класів слів. Принцип об'єднання слів у гнізда в україністиці був започаткований І. Коваликом. Г. Василевич дослідила СГ з вершинами дієсловами на позначення мислення. М. Голянич описала СГ з вершинами зі значенням мовлення (коренями *говор-*, *каз-*, *мов-*). С. Гірняк простежила семантико-структурну ограні-

зацію СГ із базовими вербативами мовлення в українській мові ХІХ–ХХ ст. Н. Дзеньдзюра розглянула СГ параметричних прикметників. О. Дияк досліджувала семантичну та структурну характеристику СГ зі значенням металів. О. Степаненко вивчала структурну та семантичну організацію СГ із вершинами, що номінують соматичні об'єкти – *голова, рука, нога*. М. Лесюк вивчав словотвірні гнізда з вершинами-дієсловами зі значенням руху в українській мові. Н. Тишківська дослідила СГ, вершинами яких є дієслова, прикметники та іменники з інваріантним значенням почуттів.

Словотвірні гнізда розглядають також в аспекті контрастивної дериватології. Л. Рибачківська описала СГ з вершинами-омоніми на позначення антропонімів, ергонімів, ідеонімів в українській та англійській мовах. Н. Ярошенко вивчала СГ із дієслівними вершинами російської, української, польської мов (*сажать, садити, sadzić*), порівнюючи з англійською (дієслова *to set, to plant*, а також іменники *a seat, a garden*).

Сучасна дериватологія польської мови характеризується активною тенденцією до вивчення СГ в діахронії. Історичний аспект словотвірних гнізд польської мови вивчала Х. Клещова, а також Х. Вашковський, який розглядав на матеріалі анімалістичної лексики польської мови словотвірні гнізда на базі історикомовних вчень.

У російському мовознавстві є різні підходи до аналізу гнізд. Наприклад, І. Євсєєва дослідила комплексні одиниці словотворення, зокрема й СГ, крізь призму лінгвокогнітологічних досліджень. О. Янковський описав основи СГ *-ход-, -ид-, -шед-* на базі синхронічно-діахронічного словотвору, поєднаного з етимологічним аспектом.

Для більш повного узагальнення досліджень з питань словотвірної системи української мови необхідно вивчати всі можливі класи твірних слів. Оскільки числівники як база словотворення в аспекті словотвірної гніздології ще не були предметом лінгвістичного дослідження, то це й становить **актуальність** нашої роботи.

Метою статті є з'ясувати та описати семантико-словотворчі можливості числівників зі значенням першого десятка щодо формування дієслівних зон СГ, а також встановити семантико-структурні особливості похідних вербативів. Поставлена мета передбачає розв'язання таких конкретних **завдань**: 1) укласти словотвірні гнізда з вершинами числівниками, що номінують перший десяток; 2) з'ясувати словопороджувальні здатності вершин щодо утворення вербативних зон в межах СГ; 3) встановити структуру словотвірних значень похідних і засоби їх реалізації та вираження, а також типи деривації.

Щоб досягнути поставлену мету, нами застосовано такі **методи**: описовий, структурний (методика компонентного аналізу), а також прийом кількісних підрахунків.

Об'єктом дослідження є спеціально укладені десять словотвірних гнізд із числівниковими вершинами від *одного* до *десяти*, складниками яких є слова з одинадцятитомного Словника української мови.

Предметом дослідження є структурно-семантичні особливості похідних дієслів української мови.

Аналізуючи десять словотвірних гнізд із нумеративними вершинами на позначення першого десятка, виявлено 48 похідних дієслів, що формують вербативні зони в межах трьох гнізд. Досліджувані деривати виводяться від твірних *два́* (2 одиниці безпосередньо, 20 одиниць опосередковано), *три́* (23 одиниці опосередковано) та *чоти́ри* (3 одиниці опосередковано). Натомість вершини гнізд *оді́н*, *п'я́ть*, *ші́сть*, *сі́м*, *ві́сім*, *де́в'ять*, *де́сять* не формують у структурі гнізд дієслівні зони.

Семантичне розтікання багатозначних вершин *два́*, *три́* та *чоти́ри* не простежується в значеннях денумеративних дієслів, тобто в семантичну структуру похідних входять інваріантні значення непохідних твірних в квантитативній функції – «кількість із певного числа одиниць». Отже, варіантні семантичні вершини гнізд не є дериваційно спроможними.

Глибина дієслівних зон у СГ *два́* та *три́* сягає V ступеня словотворення, а в СГ *чоти́ри* – III ступеня.

У словотвірному гнізді з вершиною *два́* твірними для похідних дієслів на різних ступенях є одиниці різної частиномовної належності: на I ступені – кількісний числівник для дериватів *двовві́гнутий*, *двовгну́тий*; на II ступені – збірний числівник для деривата *двоі́ти*; на III ступені – дієслова для похідних *двоі́тися*, *здвоі́ти*, *предвоі́ти*, *подвоі́ти*, *роздвоі́ти*; на IV ступені – дієслова для дериватів *здвоі́тися 1*, *здвоі́тися 2*, *здво́ювати*, *здво́єний*, *передво́ювати*, *подво́єний*, *подво́ювати*, *подвоі́тися*, *роздво́єний*, *роздво́ювати*, *роздвоі́тися*; на V ступені – дієслова для дериватів *здво́юватися*, *подво́юватися*, *роздво́юватися*.

У СГ *три́* твірним є збірний числівник для похідного II ступеня *троі́ти*, а прикметник для похідного *трино́жити*; дієслова є твірними для дериватів III ступеня *троі́тися*, *потроі́ти*, *строі́ти*, *трино́житися*, *розтрино́жити*, *стрино́жити*; вербативи мотивують похідні IV ступеня *потроі́тися 1*, *потро́єний*, *потро́ювати*, *потроі́тися 2*, *стро́єний*, *стро́ювати*, *строі́тися*, *розтрино́житися 1*, *розтрино́житися 2*, *розтрино́жувати*, *розтрино́жений*, *стрино́жений*; від дієслів виводяться деривати V ступеня *потро́юватися*, *стро́юватися*, *розтрино́жуватися*.

У словотвірному гнізді з вершиною *чоти́ри* денумеративне дієслово II ступеня *четвертува́ти* мотивоване порядковим числівником; похідні лексеми III ступеня *почетверто́ваний*, *почетвертувати* – дієсловом.

Із 48 денумеративних дериватів нами виявлено 8 пасивних дієприкметників минулого часу, які утворилися від перехідних дієслів доконаного виду та належать до СГ *два́*, *три́*, *чоти́ри*: *здво́єний* (IV ст.), *подво́єний* (IV ст.), *роздво́єний* (IV ст.), *потро́єний* (IV ст.), *розтрино́жений* (IV ст.), *стро́єний* (IV ст.), *стрино́жений* (IV ст.), *четверто́ваний* (III ст.).

Усі деривати виражають ознаку об'єкта за дією, а мисленнево-мовна практика закріпила вираження ознаки предмета за прикметником, тоді як процесуальність – за дієсловом.

«Основа семантичного зближення дієслова і прикметника розуміється нами в їх ознаковому характері, тобто у вираженні ними однієї широкої категорії ознаки». А відрізняються категорії ознаки цих частин мови інтенсивністю та

стійкістю, адже «дієслова виражають динамічну ознаку, здатну протікати в часі, тоді як категорія ознаки в прикметника – це відносно стала категорія безвідносна до дії та часу, це „статичне володіння ознакою”» (Киселева). Тобто категорія ознаки дієслова не мислиться без дії, на відміну від категорії прикметника, отже, категорії цих частин мови є різними категоріями з відмінними засобами їх вираження. Ці засоби (суфікси) є омонімічними. Про омонімічність цих словотворчих засобів писав В. Лопатін, думку якого підтримав М. Лесюк (Лесюк 104).

Зауважимо, що серед дієприкметників ми беремо до уваги й складні деривати, які в тлумачному Словнику української мови розглядаються як прикметники: *двоввігнутий* (I ст.) та *двогнутий* (I ст.). Твірними словами для цих дериватів є числівники та пасивні дієприкметники минулого часу *ввігнутий* та *вгнутий* (частиномовна належність вказана у словнику).

При зрощенні цих основ семантика обох компонентів конденсується в одному слові, але не змінює частиномовного статусу дериватів, тому ми розглядаємо їх як складні за структурою дієприкметники.

Особливості утворення семантики денумеративних дієслів передбачають з'ясування словотвірних значень похідних та встановлення типів деривації.

Нами з'ясовано, що відчислівниковим дієсловам властиві такі типи деривації, як лексична (модифікація та мутація), рідше – синтагматична деривація. Модифікація зумовлює семантичні зміни деривата при збереженні частиномовної належності, тоді як мутація передбачає формування нової лексеми з відмінною семантикою (Dokulil 196–200). При синтагматичній деривації дериват об'єднує значення всіх компонентів синтагми за участі сполучувальних афіксів у семантику одного слова («Русская грамматика» 408). Зокрема, на лексичному типі базовано 46 похідних дієслів, з яких 42 утворені шляхом модифікації значення, а 4 слова – шляхом мутації; на синтагматичному типі ґрунтується 2 деривати.

«Словотвірне значення – це усталена й типізована в мовній свідомості на базі узагальнення регулярно повторюваних відношень між однорідними похідними словами та їх твірними семантична категоріальна величина, складно структурована відповідно до внутрішніх різновидів деривації, із закріпленою за нею мовною практикою словотвірними формами, яка служить засобом субкатегоризації або перекатегоризації частиномовного значення» (Грещук 36).

При встановленні словотвірних значень похідних дієслів потрібно врахувати той факт, що ці значення можуть об'єднувати слова з більшим чи меншим ступенем узагальненості. Узагальнене словотвірне значення може збігатися з індивідуальним значенням дериватів, якщо ці похідні одиниці є єдиним підвидом узагальненого словотвірного значення.

Для встановлення словотвірних значень відчислівникових вербативів варто зосередити увагу на таких семантичних та морфологічних особливостях цієї частини мови: 1) значення дієслів (перехідні / неперехідні, зворотні); 2) види дієслів (доконаний / недоконаний).

Аспект перехідності / неперехідності вагомий при встановленні словотвірних значень зворотних дієслів. Як зауважує М. Лесюк, афікс *-ся*, «поєднуючись з перехідними дієсловами, ... переводить ці дієслова в ряд неперехідних» (Ле-

сюк 56). Наприклад, перехідне дієслово *подвоїти* (III ст.) з інваріантним значенням «збільшувати вдвічі» є твірною базою для неперехідного *подвоїтися* (IV ст.) з доміантним значенням «збільшитися вдвічі». Семантика останнього модифікувалася шляхом приєднання постфікса *-ся*, перенаправивши дію на «самого себе» в семантичній структурі деривата. Такі деривати творяться від дієслів доконаного та недоконаного виду.

Іншим вагомим аспектом при встановленні СЗ вербативів є вид дієслова, який змінюється, згідно з нашими спостереженнями, за участі таких способів словотворення, як суфіксація та префіксація. Складність цього питання полягає в усвідомленні двоїстої сутності формо- та словотворчих афіксів.

Услід за М. Лесюком дієслівні видові пари, що утворені суфіксальним способом, розглядаємо як дві окремі лексеми, «а не як дві форми однієї лексеми», незважаючи на те, що дієслівні суфікси, окрім словотворчої функції, виконують ще й формотворчу (Лесюк 40), «тому й дієслівні суфікси трактуються нами не як формотворчі засоби». Звідси випливає, що деякі суфікси переводять дієслова з доконаного в недоконаний вид, а тому мають різні СЗ. Зокрема, від твірного *потроїти* (III ст.) з інваріантним значенням «збільшити втричі» утворився дериват *потроювати* (IV ст.) з доміантним значенням «збільшувати втричі» за участі афікса *-ува-*, який акцентує на незавершеності процесу. Відповідно, СЗ *потроїти* (III ст.) є «доконаність дії», а СЗ *потроювати* (IV ст.) – «недоконаність дії».

Префіксальні дієслова доконаного виду структурно та семантично є вторинними, порівняно з дієсловами недоконаного виду, тому за участі префіксальної морфемі модифікують похідне значення слова, звідси випливає, що префіксальні дієслова доконаного та недоконаного виду треба розглядати також як окремі лексичні одиниці з різними словотвірними значеннями. Так, деривати видової пари *троїти* (II ст.) – *стрóїти* (III ст.) мають різні СЗ, перша лексема – СЗ «ділити на певну кількість одиниць», друга – СЗ «доконаність дії».

Згідно з нашими спостереженнями, префіксація не тільки формує видові пари доконаного виду як дві рівноцінні лексеми, а й утворює деривати з іншими значеннями для вказівки на заперечну, повторну дію та дію роз'єднування на певні частини.

Отже, нами встановлено 12 словотвірних значень денумеративних вербативів.

Серед похідних дієслів модифікаційного типу словотворення виокремлено такі словотвірні значення: 1) СЗ «доконаність дії»: *здвоїти* (III ст.), *здвоїтися I* (IV ст.), *подвоїти* (III ст.), *потроїти* (III ст.), *стринóжити* (III ст.), *стрóїти* (III ст.), *потроїтися I* (IV ст.), *почетвертувати* (III ст.); 2) СЗ «повторне здійснення дії»: *передвоїти* (III ст.); 3) СЗ «дія роз'єднування на певні частини»: *роздвоїти* (III ст.); 4) СЗ «заперечна дія того, що названо твірним словом»: *розтринóжити* (III ст.), *розтринóжитися I* (IV ст.); 5) СЗ «недоконаність дії»: *здвоювати* (IV ст.), *передвоювати* (IV ст.), *подвоювати* (IV ст.), *роздвоювати* (IV ст.), *потроювати* (IV ст.), *стрóювати* (IV ст.), *розтринóжувати* (IV ст.); 6) СЗ «ознака об'єкта при невідомому суб'єкті дії»: *четвертований* (III ст.),

здвоєний (IV ст.), подвоєний (IV ст.), роздвоєний (IV ст.), потроєний (IV ст.), розтриножений (IV ст.), стробений (IV ст.), стриножений (IV ст.); 7) СЗ «зворотний поділ»: двоїтися (III ст.), троїтися (III ст.), роздвоюватися (V ст.), роздвоїтися (IV ст.); 8) СЗ «зворотне збільшення»: здвоюватися (V ст.), подвоюватися (V ст.), потроюватися (V ст.), стрююватися (V ст.), здвоїтися 2 (IV ст.), подвоїтися (IV ст.), потроїтися 2 (IV ст.), стрітися (IV ст.); 9) СЗ «зворотна дія за тим, що названо твірним»: триножитися (III ст.), розтриножитися 2 (IV ст.), розтриножуватися (V ст.).

Серед дериватів мутаційного типу виявлено такі словотвірні значення: 1) СЗ «ділити на певну кількість одиниць»: двоїти (II ст.), троїти (II ст.); 2) СЗ «набувати дії, названої твірним словом»: триножити (II ст.), четвертувати (II ст.).

Синтагматичною деривацією постали такі складні за структурою слова, як *двовігнутий* (I ст.) та *двовгнутий* (I ст.).

Таблиця 1

Структура СЗ денумеративних дієслів української мови

Словотвірні значення	Різновиди деривації			Приклади	Кількість похідних	
	Лексична деривація		Синтаксична деривація			
	Мутація	Модифікація	Транспозиція			
доконаність дії		+		<i>потроїти</i>	8	
повторне здійснення дії		+		<i>передвоїти</i>	1	
дія роз'єднування на певні частини		+		<i>роздвоїти</i>	1	
заперечна дія того, що названо твірним словом		+		<i>розтриножити</i>	2	
недоконаність дії		+		<i>здвоювати</i>	7	
ознака об'єкта при невідомому суб'єкті дії		+		<i>стриножений</i>	8	
зворотний поділ		+		<i>двоїтися</i>	4	
зворотне збільшення		+		<i>подвоїтися</i>	8	
зворотна дія за тим, що названо твірним словом		+		<i>триножитися</i>	3	
ділити на певну кількість одиниць	+			<i>двоїти</i>	2	
набувати дії, названої твірним словом	+			<i>четвертувати</i>	2	
синтагматичне значення				+	<i>двовгнутий</i>	2

Окрім виокремлення СЗ похідних дієслів, необхідно з'ясувати засоби їх реалізації та вираження. Словотвірні значення денумеративних вербативів репрезентовано такими засобами їх реалізації, як суфіксація (19 дієслів), префіксація (12 дієслів) та постфіксація (15 дієслів), зрощення (2 дієслова).

Найбільш активним засобом реалізації словотвірних значень похідних дієслів є суфіксація. Наприклад, СЗ «недоконаність дії» базується на суфіксальній морфемі *-ува-*: *здво́ј-ува-ти* (IV ст.), *передво́ј-ува-ти* (IV ст.), *подво́ј-ува-ти* (IV ст.), *роздво́ј-ува-ти* (IV ст.), *потро́ј-ува-ти* (IV ст.), *стро́ј-ува-ти* (IV ст.), *розтрино́ж-ува-ти* (IV ст.). Для реалізації СЗ «ознака об'єкта при невідомому суб'єкті дії» активними є суфікси *-ан-*, *-ен-*: *четверт(о́в)-ан(ий)* (III ст.), *здво́ј-ен(ий)* (IV ст.), *подво́ј-ен(ий)* (IV ст.), *роздво́ј-ен(ий)* (IV ст.), *потро́ј-ен(ий)* (IV ст.), *розтрино́ж-ен(ий)* (IV ст.), *стро́ј-ен(ий)* (IV ст.), *стрино́ж-ен(ий)* (IV ст.).

Засобом реалізації СЗ «ділити на певну кількість одиниць» є також суфіксальний спосіб, представником якого є афікс *-і-*: *двој-і́-ти* (II ст.), *трој-і́-ти* (II ст.), а для СЗ «набувати дії, названої твірним словом» – афікс *-и-*: *трино́ж-и-ти* (II ст.), *четверт-ува́-ти* (II ст.).

Префіксація є засобом реалізації таких СЗ: СЗ «доконаність дії» виражається за допомогою морфем *з-/с-*, *по-*: *з-дво́їти* (III ст.), *з-дво́їтися 1* (IV ст.), *по-дво́їти* (III ст.), *по-тро́їти* (III ст.), *с-трино́жити* (III ст.), *с-тро́їти* (III ст.), *по-тро́їтися 1* (IV ст.), *по-четвертува́ти* (III ст.); СЗ «повторне здійснення дії» есплікується на базі префіксації за участі афікса *пере-*: *пере-дво́їти* (III ст.). СЗ «дія роз'єднування на певні частини» виражається за допомогою префікса *роз-*: *роз-дво́їти* (III ст.). СЗ «заперечна дія того, що названо твірним словом» репрезентується морфемою *роз-*: *роз-трино́жити* (III ст.), *роз-трино́житися 1* (IV ст.).

Зауважимо, що всі префіксальні деривати є дієсловами доконаного виду та утворені від дієслів недоконаного виду, окрім вербатива *почетвертува́ти*, що мотивоване двовидовим дієсловом *четвертува́ти*.

Більшість префіксальних дієслів є перехідними, окрім трьох неперехідних, які в морфемній структурі мають постфікс *-ся* (*здво́їтися 1* (IV ст.), *потро́їтися 1* (IV ст.), *розтрино́житися 1* (IV ст.)).

Постфіксація передбачає приєднання афікса *-ся* до вихідної бази – цілого слова (перехідного дієслова) та переводить деривати в неперехідні слова. Він є засобом реалізації таких чотирьох СЗ, як: СЗ «зворотний поділ»: *дво́їти-ся* (III ст.), *тро́їти-ся* (III ст.), *роздво́ювати-ся* (V ст.), *роздво́їти-ся* (IV ст.); СЗ «зворотне збільшення» *здво́ювати-ся* (V ст.), *подво́ювати-ся* (V ст.), *по-тро́ювати-ся* (V ст.), *стро́ювати-ся* (V ст.), *здво́їти-ся 2* (IV ст.), *подво́їти-ся* (IV ст.), *потро́їти-ся 2* (IV ст.), *стро́їти-ся* (IV ст.); СЗ «зворотна дія за тим, що названо твірним» *трино́жити-ся* (III ст.), *розтрино́жити-ся 2* (IV ст.), *розтрино́жувати-ся* (V ст.).

Серед розподілених вище денумеративних дієслів виявлено полімотивовані одиниці, тобто такі, які виводяться від різних твірних слів, звідси й відмінні способи творення та засоби їх вираження, а також відмінні словотвірні значення дериватів при їх ідентичному звучанні та семантиці. Наприклад, від твірного *тро́їтися* формується дериват *по-тро́їтися 1* (IV ст.), утворений за участі пре-

фіксального способу, де морфема *по-* бере участь у встановленні СЗ «доконаність дії». Якщо ж аналізований дериват *потроїти-ся* 2 (IV ст.) виводиться від твірного *потроїти*, то постфікс *-ся* бере участь у формуванні СЗ «зворотне збільшення». Наведемо ще приклад: від твірного *триножитися* утворився дериват *роз-триножитися* 1 (IV ст.) шляхом префіксації (афікс *роз-*), що бере участь у формуванні СЗ «заперечна дія того, що названо твірним словом». Проте, якщо дериват *розтриножити-ся* 2 утворюється від твірного *розтриножити*, постфікс *-ся* сприяє формуванню СЗ «анулювання дії, названої твірним словом».

Деривати *двовігнутий* (I ст.) та *двовгнутий* (I ст.) із синтагматичним значенням утворилися зрощенням числівникової та дієприкметникової основи за допомогою інтерфікса *-(о)-*.

Отже, з десяти СГ вершини *два́*, *три́* та *чоти́ри* формують вербативні зони. Виявлено 48 похідних дієслів (26 одиниць мотивовані базовими словами опосередковано, 2 одиниці безпосередньо). Максимальна глибина дієслівної зони сягає V ступеня в СГ *два́*, *три́*, а в СГ *чотири* – IV ступеня.

Твірними для вербативів на різних ступенях є дієслова, рідше числівники (кількісні, збірні та порядкові), прикметники.

На лексичному типі деривації ґрунтуються 42 модифікати та 4 одиниці мутаційного типу, на синтагматичному типі – 2 денумеративи.

Нами виокремлено дванадцять СЗ відчислівникових дієслів і з'ясовано засоби їх реалізації та вираження. Префіксація реалізує такі СЗ: СЗ «доконаність дії» (*з-/с-*, *по-*); СЗ «повторне здійснення дії» (*пере-*); СЗ «дія роз'єднування на певні частини» (*роз-*); СЗ «заперечна дія того, що названо твірним словом» префіксальний спосіб (*роз-*). Суфіксація експлікує такі СЗ: СЗ «недоконаність дії» (*-ува-*); СЗ «ознака об'єкта при невідомому суб'єкті дії» (*-ан-*, *-ен-*); СЗ «ділити на певну кількість одиниць» (*-і-*); СЗ «набувати дії, названої твірним словом» (*-и-*). Постфіксація є представником таких СЗ: СЗ «зворотний поділ» (*-ся*); СЗ «зворотне збільшення» (*-ся*); СЗ «зворотна дія за тим, що названо твірним» (*-ся*). Зрощення виражає синтагматичне СЗ (інтерфікс *-(о)-*).

Перспективи нашого дослідження полягають у можливості послідовного розширення результатів роботи шляхом дослідження зон інших частин мови в денумеративній деривації української мови. Результати праці можуть використовуватися як практичний, теоретичний матеріал на заняттях зі словотвору, а також бути лексикографічно опрацьованими.

Література

1. Василевич А. Словообразовательные гнезда корней слов со значением мышления в современном украинском языке : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук: 10.02.01. Киев, 1985. 24 с. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/20554/1/100310845.pdf> (дата звернення: 26.03.19).
2. Голянич М. Словообразовательные поля корней со значением говорения в современном украинском языке : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук: 10.02.02. Киев, 1979. 24 с. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/20727/1/100310921.pdf> (дата звернення: 26.03.19).
3. Гірняк С. Структурно-семантична організація словотворчих гнізд з базовими дієсловами мовлення в українській мові XIX–XX ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд.

філол. наук: 10.02.01. Донецьк, 1999. 23 с. URL: http://library.nuft.edu.ua/ebook/file/10.02.01_girnyak.pdf (дата звернення: 08.02.20).

4. Грещук В. Український відприкметниковий словотвір : монографія. Івано-Франківськ : Плай, 1995. 208 с.

5. Дзеньдзюра Н. Словотвірні гнізда параметричних прикметників : автореф. дис. на здобуття канд. філол. наук: 10.02.01. Львів, 2010. 17 с. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&Image_file_name=DOC/2010/10DNIGPP.zip&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1 (дата звернення: 22.10.19).

6. Дияк О. Структурно-семантична організація словотвірних гнізд із коренями на позначення металів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2006. 21 с.

7. Евсеєва И. Комплексные единицы русского словообразования: когнитивный подход : монография. Москва : Книжный дом «Либроком», 2011. 310 с. URL: http://ipi.sfu-kras.ru/files/kompleksnye_edinicy_russkogo_slovoobrazovaniya_kognitiv-nyu_podhod.pdf http://ipi.sfu-kras.ru/files/kompleksnye_edinicy_russkogo_slovoobrazovaniya_kognitiv-nyu_podhod.pdf (дата звернення: 08.02.20).

8. Киселева А. Когнитивный подход к интерпретации общекатегориального значения причастия (на материале английского языка). URL: https://pglu.ru/upload/iblock/210/uch_2014_iv_23.pdf (дата звернення: 08.02.20).

9. Ковалик І. Вчення про словотвір : монографія. Львів : Видавництво Львівського університету, 1958. 78 с.

10. Лесюк Н. Словообразовательные гнезда корней со значением движения в современном украинском языке : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.02 / Киевский государственный педагогический институт имени А. М. Горького. Киев, 1982. 300 с.

11. Рибачківська Л. Словотвірні гнізда з вершинами-омонімами в українській та англійській мовах: контрастивний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.17. Київ, 2017, 23 с. URL: http://www.npu.edu.ua/images/file/vidil_aspirant/avtoref/D_26.053.26/Rubachkivska.pdf (дата звернення: 26.03.19).

12. Русская грамматика. Фонетика. Фонология. Ударение. Интонация. Словообразование. Морфология языка / под ред. Н. Шведовой. Москва : Наука, 1980. Т. 1. С. 123–453. URL: http://lukashevichus.info/knigi/russk_gramm_sl_shvedova_1.pdf (дата звернення: 22.10.19).

13. Словник української мови : в 11 т. / гол. ред. І. Білодід. Київ : Наукова думка, 1970–1980.

14. Степаненко О. Семантика і структура словотвірних гнізд із вершинним соматичним компонентом : автореф. дис. на здобуття канд. філол. наук : 10.02.01. Дніпропетровськ, 2010. 23 с. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&Image_file_name=DOC/2010/10SOKVSK.zip&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1 (дата звернення: 25.03.19).

15. Тышкivская Н. Семантико-словообразовательная структура гнезд слов со значением чувств в современном украинском языке : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук: 10.02.02. Киев, 1987. 24 с.

16. Тихонов А. Проблемы составления гнездового словообразовательного словаря современного русского языка : курс лекций. Самарканд : Изд-во Самарканд. ун-та им. А. Навои, 1971. 387 с.

17. Янковский О. Динамика русских словообразовательных гнезд: Гнезда с основами *hod-, *jъd-, *šed- : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. филол. наук: 20.02.01. Саратов, 2018. URL: https://www.sgu.ru/sites/default/files/dissertation/2018/09/11/dissertaciya_yankovskogo.pdf (дата звернення: 12.11.19).

18. Ярошенко Н. Структурно-семантичні особливості сучасних словотвірних гнізд з вершинами сажать, садити і sadziж у російській, українській і польській мовах у зіставленні з англійською мовою : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.17. Донецьк, 2006. 23 с. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=

2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&Image_file_name=DOC/2006/06ynozam.zip&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1 (дата звернення: 25.03.19).

19. Waśkowski K. Gniazda słowotórcze w badaniach historycznojęzykowych (na materiale polskiej leksyki animalistycznej). *Badania diachroniczne w Polsce*. 2015. S. 101–117. URL: http://dspace.uni.lodz.pl:8080/xmlui/bitstream/handle/11089/17837/7-101_117-Wa%C5%9Bkowski.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата зворóчення: 12.11.19).

20. Dokulil M. Tvořeni slov v češtině: Teorie odvozování slov. Praha, 1962.

21. Kleszczowa K. Tajemnice dynamiki języka : monografia. Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2012. 310 s. URL: https://sbc.org.pl/Content/60297/tajemnice_dynamiki_jezyka.pdf (дата зворóчення: 12.11.19).

Список скорочень

СГ – словотвірне гніздо

СЗ – словотвірне значення

References

1. Dokulil, Miloš. *Tvořeni slov v češtině: Teorie odvozování slov (Word Formation in Czech: Word Derivation Theory)*. Praha, 1962. Print.

2. Dyyak, Olena. *Strukturno-semantyczna orhanizatsiya slovotvirnykh hnizd iz korenyamy na poznachennya metaliv (Structural-semantic organization of families of words with roots denoting metals)*. Kyiv, 2006. Abstract. Print.

3. Dzen'dzyura, Nadiya. *Slovotvirni hnizda parametrychnykh prykmetnykiv (The family of words of the parameter adjectives)*. Lviv, 2010. Abstract. Web. 22 Oct. 2019.

4. Evseeva, Yryna. *Kompleksnye edenytsy russkoho slovoobrazovanyya: kohnytyvnyy podkhod (Complex units of Russian word formation: the cognitive approach)*. Moskva : Knyzhnyy dom «Lybrokom», 2011. Web. 8 Feb. 2020.

5. Hirnyak, Svitlana. *Strukturno-semantyczna orhanizatsiya slovotvorchykh hnizd z bazovymy diyeslovamy movlennya v ukrayins'kiy movi XIX–XX st. (Structural-semantic organization of families of words with basic verbs of speech in the Ukrainian language of the XIX–XX centuries)*. Donets'k, 1999. Abstract. Print.

6. Holianych, Mary'ya. *Slovoobrazovatel'nye polya korney so znacheniyem hovorennyya v sovremennom ukraynskom yazyke (The derivative fields of roots with the meaning of speaking in the modern Ukrainian language)*. Kyiv, 1979. Abstract. Web. 26 Mar. 2019.

7. Hreshchuk, Vasyl'. *The Ukrainian adjective word-formation*. Ivano-Frankivsk: Plai, 1995. Print.

8. Kleszczowa, Krystyna. *Tajemnice dynamiki języka (Secrets of language dynamics)*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2012. Web. 12 Nov. 2019.

9. Kovalyk, Ivan. *Vchennya pro slovotvir (Study on derivatology)*. L'viv: Lviv University Publishing House, 1958. Print.

10. Kyseleva, A. *Kohnytyvnyy podkhod k ynterpretatsyy obshchekatehoryal'noho znachenyya pry chastyya (na materyale anhlyyskoho yazuka) (Cognitive approach to the interpretation of the general categorical meaning of the participle (on the material of the English language))*. Web. 8 Feb. 2010.

11. Lesiuk, Ny'kolaj. *Slovoobrazovatel'nye hnezda korney so znacheniyem dvyzhenyya v sovremennom ukraynskom yazyke (The family of words roots with the meaning of movement in the modern Ukrainian language)*. Diss. U. of A. Gor'ky'j. 1982. Print.

12. *Russkaya hrammatyka. Fonetyka. Fonolohyya. Udarenyye. Intonatsyya. Slovoobrazovanye. Morfolohyya yazyka (The Russian grammar. Phonetics. Phonology. Stress. Intonation. Word formation. Morphology of the language)* / za red. N. Shvedovoy. T. 1. Moskva : Nauka, 1980. Web. 22 Oct. 2019.

13. Rybachkivska, Lyudmy'la. *Slovotvirni hnizda z vershynamy-omonimamy v ukrayins'kiy ta anhliys'kiy movakh: kontrastyvnyy aspekt (The family of words with the homonym top in the Ukrainian and English languages: contrastive aspect)*. Kyiv, 2017. Abstract. Web. 26 Mar. 2019.
14. *Slovnnyk ukrayins'koyi movy (Dictionary of the Ukrainian language): u 11 t. / I. Bilodid*. Kyiv: Naukova Dumka, 1970–1980. Print.
15. Stepanenko, Olena. *Semantyka i struktura slovotvirnykh hnezd iz vershynnym somatychnym komponentom (Semantics and structure of the family of words with the somatic component peak)*. Dnipropetrovsk, 2010. Abstract. Web. 25 Mar. 2019.
16. Tykhonov, Aleksandr. *Problemy sostavlenyya hnezdovoho slovoobrazovatel'noho slovarya sovremennoho russkoho yazyka (Problems of family of words dictionary formation of the modern Russian language)*. Samarkand: Yzd-vo Samarkand. un-ta ym. A. Navoy, 1971. Print.
17. Tyshkivskaia, Nadezhda. *Semantyko-slovoobrazovatel'naya struktura hnezd slov so znachenym chuvstv v sovremennom ukraynskom yazyke (Semantic-derivational structure of the family of words with the meaning of feelings in the modern Ukrainian language)*. Kyiv, 1987. Print.
18. Vasylevych, Agaf'ya. *Slovoobrazovatel'nye hnezda korney slov so znachenym myshlenyya v sovremennom ukraynskom yazyke (The family of words roots with the meaning of thinking in the modern Ukrainian language)*. Kyiv, 1985. Abstract. Web. 26 Mar. 2019.
19. Waškowski, Krzysztof. “Gniazda słowotórcze w badaniach historycznojęzykowych (na materiale polskiej leksyki animalistycznej) (Family of words in historical and linguistic research (on the material of Polish animalistic lexis))”. *Badania diachroniczne w Polsce (Diachronic research in Poland)* (2015): 101–117. Web. 12 Nov. 2019.
20. Yankovskyy, Oleh. *Dynamyka russkykh slovoobrazovatel'nykh hnezd: Hnezda s osnovamy *hod-, *jъd-, *šed- (Dynamics of Russian families of words. Динамика русских словообразовательных гнезд: Families with stems *hod-, *jъd-, *šed-)*. Saratov, 2018. Abstract. Web. 12 Nov. 2019.
21. Yaroshenko, Nataliya. *Strukturno-semantychni osoblyvosti suchasnykh slovotvirnykh hnezd z vershynamy сажать, садити і садіж у російсь'кій, українсь'кій і польсь'кій мові та у зіставленні з англійсь'кою мовою (Structural and semantic features of the modern family of words сажать, садити and садіж in the Russian, Ukrainian and Polish languages in comparison with the English language)*. Donetsk, 2006. Abstract. Web. 25 Mar. 2019.

List of Abbreviations

СГ – family of words

СЗ – word-formative meaning

Надійшла до редакції 24 лютого 2020 року.

DENUMERATIVE VERBS OF THE UKRAINIAN LANGUAGE

Olha Hushpit

Department of the Ukrainian language, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, Ukraine.

Abstract

Background: The problem of semantic-word-forming capabilities of the Ukrainian numerals designating the first ten's unit to form verbal zones in the structure of ten families of words has been described. It will allow us to fully typologize the word-forming system of the Ukrainian language.

Purpose: The purpose of this work is to find out and describe the word-generating ability of numerators to form verbal zones within families of words and to establish the semantic-derivative features of derivatives.

Results: Among 10 families of words three tops are formed by the verbal zones. The number of analyzed verbs is 48 derivatives: in the family of words *де́а* – 22 derivatives, in the family of words *мпу́* – 23 derivatives, in the family of words *чоти́пу* – 3 derivatives. 26 verbs are motivated by basic words indirectly, and 2 verbs – directly.

The maximum depth of the verbal zones has been found out in the families of words *два́, три́* and reaches level V, in the family of words *чотири* – level IV.

Verbs, rarely numerals (quantitative, collective and ordinal) and adjectives, are formative for verbs at different stages of word formation.

The semantic structure of derived verbs includes the invariant meanings of numerators with quantitative semantics in the quantitative function.

Twelve word formative meanings of denumerative verbs and means of their realization and expression have been singled out: «completeness of action» is based on prefixation; «repeated action» – on prefixation; «action divided into parts» – prefixing; «the negative effect of a generic word» – on the prefix; «imperfect action» – on suffixation; «feature of the object in case of unknown subject of action» – on the suffix; «division into a certain number of units» – by suffixation; «to take the action called by a generic word» – on suffixation; «reverse division» – on postfixation; «reverse increase» – on postfixation; «reverse effect of a generic word» – on postfixation; syntagmatic word building meaning is realized by adhesive word forms.

The word building meanings are based on the types of derivation, such as lexical (42 modifications, 4 units of mutative type) and syntagmatic derivation (2 denumeratives).

Discussion: Denumerative verbs of the Ukrainian language form a big group of words that systematically and structurally organize the language, in particular at the level of word formation. Perspectives of work are in the possibility of consistent extension of the work results by exploring other parts of the language in the denumerative derivation of the Ukrainian language. The results of the work can be used as practical, theoretical material in classes of word formation, as well as be lexicographically processed.

Keywords: family of words, denumerative verbs, word-formative meaning, lexical derivation, syntactic derivation (mutation, modification), syntagmatic derivation, prefixation, suffixation, adhesion.

Vitae

Olha Hushpit is postgraduate student of Department of Ukrainian language of the Faculty of Philology of the State Pedagogical University «Vasyl Stefanyk Precarpathian National University». Her areas of research interests include deryvatology and word-forming semantic.

Correspondence: olyakostryba1993@gmail.com

РОЗДІЛ III. ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ СИНТАКСИСУ

Ганна Ситар

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8806-8322>

DOI 10.31558/1815-3070.2020.39.3

УДК 81'367:81'373.7:81'42

50 ВІДТІНКІВ N₂: ПРО ОДНУ МОДЕЛЬ ПРЕЦЕДЕНТНИХ СИНТАКСИЧНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ

Статтю присвячено розгляду синтаксичних фразеологізмів, побудованих за моделлю 50 відтінків N₂. Показано, що ця модель є одним із виявів взаємодії прецедентних феноменів (крилатих висловів) і синтаксичних фразеологізмів, за якого модель речення є впізнаваною, а лексичне наповнення змінного компонента не відповідає загальновідомому. З'ясовано типові значення моделі речення, схарактеризовано особливості лексичного наповнення, виділено типові поширювачі речення, встановлено функції, реалізовані аналізованими реченнями в мовленні.

Ключові слова: модель речення, прецедентний феномен, синтаксичний фразеологізм, українська мова, фразеологізоване речення.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. У сучасній лінгвістиці увага вчених сфокусована на міжрівневих мовних одиницях, які використовуються мовцями з різною метою. До таких одиниць належать синтаксичні фразеологізми (або фразеологізовані речення), під якими розуміємо конструкції, що складаються «із двох пов'язаних ідіоматично компонентів – незмінного (стрижневого) і змінного; граматичні зв'язки і прямі лексичні значення слів у такому реченні послаблені або втрачені на сучасному етапі розвитку мови. Стрижневий компонент синтаксичного фразеологізму типово становить поєднання кількох лексем – службових і повнозначних слів, яким властиве семантичне спустошення або семантичний зсув» (Ситар, «Синтаксичні фразеологізми в українській мові...» 2).

Недостатність вивчення міжрівневих переходів, взаємопроникнення різнотипних мовних одиниць, потреба простеження різних функційних виявів речень, що перебувають на межі синтаксису і фразеології, зумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Аналіз досліджень наукової проблеми. У працях представників конструкційної граматики (Fillmore; Fillmore, Kay, O'Connor; Goldberg; Fried та ін.) заакцентовано, що кожна конструкція потребує окремого детального аналізу в аспектах виявлення особливостей структури, семантики і прагматики. Подібну думку обґрунтовано й представниками Московської семантичної школи (Апресян, Богуславский, Иомдин, Санников та ін.).

Питання про статус «синтаксичних прецедентів»¹, тобто «одиниць специфічної синтаксичної структури, що вже стала прецедентною і є впізнаваною за

¹ Визначення прецедентного феномену й виділення його диференційних ознак обґрунтовано у праці Вікторії Красних (Красных).

будь-якого лексичного наповнення», поставлене в дослідженнях Інни Сахарук (Богданової) (Сахарук; Богданова). У працях Ганни Ситар виділено та схарактеризовано 7 моделей прецедентних синтаксичних фразеологізмів: *Inf не можна Inf*, *Inf чи / або не Inf*, *N_{1pr} не винні*, *N₁ не пахнуть / пахне*, *Ати-бати*, *йшли N₁/Inf/(N₁) в N₄*, *Блиск і злидні N₂*, *Особливості національного N₂* (Ситар, «Синтаксичні фразеологізми і прецедентні феномени...»; Ситар, «Синтаксичні фразеологізми в українській мові...»). У кваліфікації таких моделей речень як синтаксичних фразеологізмів особливого – прецедентного – типу визначальним вважаємо не сам факт «розхитування» лексичного наповнення одного з компонентів (тоді мова йде швидше про модифікацію крилатого вислову), а чинник регулярності, продуктивності таких видозмін.

Мета цієї статті – проаналізувати синтаксичні фразеологізми, побудовані за моделлю **50 відтінків N₂**, в українській мові.

Термін «модель речення» використовуємо в розумінні Майї Всеволодової. У межах запропонованої дослідницею функційно-комунікативної теорії синтаксису модель речення потрактовано як нерозривну єдність форми речення, відтвореної у вигляді структурної схеми, і типового значення речення (Всеволодова, 336 і далі).

Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань: 1) установити структурні особливості моделі **50 відтінків N₂**; 2) з'ясувати типову семантику моделі; 3) виявити особливості лексичного наповнення змінного компонента моделі **N₂**, наявність / відсутність обмежень; 4) простежити функційне навантаження речень, побудованих за цією моделлю.

Об'єктом дослідження є синтаксичні фразеологізми, побудовані за моделлю **50 відтінків N₂**, в українській мові; **предметом** – структурні, семантичні і прагматичні властивості цих речень.

Опис фактичного матеріалу та методів, застосованих у процесі аналізу. Фактичним матеріалом дослідження стали: а) 42 контексти вживання прецедентної моделі, зафіксовані в Українському національному лінгвістичному корпусі Українського мовно-інформаційного фонду НАН України; б) 100 прикладів реалізації моделі **50 відтінків N₂**, дібрані з періодичних видань та українськомовних інтернет-ресурсів.

Цікаво, що всі контексти, зафіксовані в Українському національному лінгвістичному корпусі станом на березень 2020 року, є прикладами вживання власне прецедентної одиниці **50 відтінків сірого** без змін лексичного наповнення, наприклад: *А скоро Люк може здобути ще більшу славу завдяки іншому потенційно рейтинговому проекту – недавно він підписав контракт на зйомки в екранізації скандального роману «50 відтінків сірого»* (Україна Молода. 03.12.13 – 27.12.13). У зв'язку з цим виникла потреба в залученні до аналізу даних інших ресурсів.

Для аналізу мовного матеріалу використано методи: а) моделювання (для побудови структурної схеми речення, що відбиває особливості формальної організації синтаксичних фразеологізмів); б) описовий метод (для забезпечення опису структурних і прагматичних ознак фразеологізованих речень); в) струк-

турний метод, який втілено в прийомі дистрибутивного аналізу – для виявлення особливостей синтаксичних фразеологізмів у різних контекстах, формулювання типового значення моделі речення.

Наукова новизна дослідження зумовлена тим, що фразеологізовані речення, побудовані за моделлю *50 відтінків N₂*, досліджувано вперше.

Теоретична цінність отриманих результатів щодо ще однієї моделі фразеологізованих речень прецедентного типу полягає в тому, що здійснений аналіз підтверджує висновки, одержані для інших уже описаних в науковій літературі моделей, а також дає змогу простежити комунікативні прийоми впливу мовних одиниць на читача або слухача.

Практична цінність одержаних результатів умотивована тим, що вони можуть бути використані в лексикографічній практиці, під час викладання у вищій школі курсів із лінгвістичного моделювання, семантики, синтаксису, фразеології, конструкційної граматики.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Прецедентною одиницею є вислів *Fifty shades of Grey* – назва роману британської письменниці Еріки Джеймс (2011 р.), що здобув популярність після виходу в прокат однойменного американського фільму-екранізації (2015 р.). Заголовок роману й кінострічки відповідно побудовано на мовній грі, що передбачає творче, нестандартне використання мовних одиниць: як загальна назва *grey* перекладається українською як *сірий*, водночас *Grey* є прізвиськом головного героя мільярдера Крістіана Грея. Тому українською мовою існує два переклади назви книги й фільму: «П'ятдесят відтінків сірого» і «П'ятдесят відтінків Грея».

За 5 років активного функціонування в українському мовному просторі прецедентний феномен зазнав лексичного «розхитування», замість компонента *сірого / Грея* в зібраному фактичному матеріалі зафіксовано досить широке коло лексики на кшталт *П'ятдесят відтінків білого; П'ятдесят відтінків кохання; П'ятдесят відтінків революції; П'ятдесят відтінків маркетингу*. При цьому важливо, що, крім цілком передбачених назв кольорів, у цій позиції зафіксовано й інші групи лексики, що дає змогу кваліфікувати такі й подібні приклади як синтаксичний фразеологізм прецедентного типу, побудований за структурною схемою *50 відтінків N₂*, у якій *50 відтінків* є стрижневим (незмінним) компонентом, а позиція *N₂* може бути заповнена різним лексичним матеріалом (про особливості лексичного наповнення див. нижче), пор.:

«*50 відтінків чорного*» (англійською «*Fifty Shades of Black*», фільм-пародія 2016 р.);

«*50 відтінків блакиті*»: музей у Кропивницькому запрошує на нову виставку (<http://prostir.museum/ua/post/42088>, 1.09.2019);

50 відтінків білого

У Туркменістані вирішили залишити на дорогах тільки автомобілі білого кольору. Якщо раніше це правило стосувалося лише столиці, то тепер темні машини не ставитимуть на облік по всій країні (Закон і бізнес. 10.05–18.05.2018);

*50 відтінків **чорного**. Журналістське розслідування*

Присядання до чернівців села чорнівка ушосте заблокували депутати міської ради, які переконані, що це не принесе обласному центру «жодної користі» (<https://decentralization.gov.ua/news/11475>);

Майстер-клас для лікарів та інтернів «50 ВІДТІНКІВ ГЕРПЕСУ» (<https://extempore.info/component/jshopping/product/view/32/189.html?Itemid=0>);

*50 відтінків **божевілля***

Напередодні Дня всіх закоханих в Україні стартував прокат скандальної стрічки «П'ятдесят відтінків сірого», знятої за мотивами однойменної книги британської письменниці Е. Л. Джеймс. У сюжеті йдеться про студентку-відмінницю Анастейшу Стіл та красеня-мільярдера Крістіана Грея та їхні хижі та відверті БДСМ-стосунки.

Проте, ще задовго до офіційної прем'єри нашумілого фільму інтернет вибухнув ледь не в буквальному сенсі: у мережі почали з'являтися набори для дорослих розваг, взяті зі скандальної стрічки, пародії на трейлери та кумедні коуби з головними героями еротичної драми. ТСН.ua зібрав найяскравіші статті, фотожаби та відеопародії, присвячені скандальному фільму (Новини ТСН: <https://tsn.ua/special-projects/fiftyshades/>);

*50 відтінків **Тараса**: соцмережі коментують виставку у київському метро*

У Київському метро презентували виставку «Квантовий стрибок Шевченка», присвячену видатному українському поету Тарасу Шевченку. На постерах, що розвішані на однойменній станції, письменник представлений у низці образів відомих кіногероїв та історичних постатей. Виставку організували Національний музей Тараса Шевченка та «Київський метрополітен», а плакати створив ілюстратор Олександр Грехов. Користувачі соцмереж обговорювали цю подію та ділилися враженнями. «Прямий» зібрав для вас найцікавіше (Прямий, 10.02.2019: <https://prm.ua/50-vidtinkiv-tarasa-sotsmerezhi-komentuyut-vistavku-u-kiyivskomu-metro/>) та ін.

Цікаво, що за кілька років на екрани вийшло продовження стрічки: «П'ятдесят відтінків **темряви**» (2017 р.) і «П'ятдесят відтінків **свободи**» (2018 р.). Очевидно, саме назви цих фільмів і дали поштовх для подальших видозмін прецедентного феномену й розширення діапазону лексичного наповнення третього компонента речення, тобто виникла нова мотивація типу цього компонента – абстрактні іменники.

Щодо морфологічних особливостей аналізованої моделі, то за частиномовною належністю в позиції N₂ реалізовано:

а) іменники:

*50 відтінків **професії***

Від цифр до їжі, від підземель до повітря, від мистецтва до спорту. Усі професії поєднані в один тісний ланцюг, кожна важлива і необхідна. А що стоїть за щоденною роботою різних фахівців, які етапи вони проходять і з якими труднощами зіштовхуються, щоб стати спеціалістами. Про це дивіться у проекті «50 відтінків професії» (Вінницький телеканал «Віта»: <http://vitatv.com.ua/proekti/50-vidtinkiv-profesiyi/>);

б) субстантивовані прикметники:

50 відтінків білого: Stockholmsvit

Природа та погода має величезний вплив на все. Дизайн не виняток.

Ми як прихильники скандинавського стилю та мінімалізму обожнюємо білі стіни. Але наш клімат м'якший: більше сонячних днів та світла. Тому ми б міксували. Одну зі стін або навіть стелю краще затонувати. Тут обирайте колір, що душа приймає [...] Цей відтінок називають stockholmsvit – стокгольмський білий. По міжнародній формулі S0502Y будь-який виробник фарби змішає вам цей скандинавський секрет (<https://woodwerk.com/50-vidtinkiv-bilogo-stockholmsvit-2/>, 9.09.2019).

Крім цього, у позиції змінного компонента можливі цілісні (зв'язані, неподільні) словосполучення:

Безладні поштові зв'язки, або 50 відтінків сірого імпорту

У це складно повірити, але посилки в сучасній Україні – інструмент контрабандних схем (Дзеркало тижня. 21.06.2019).

Показово, що модель 50 відтінків N₂ може зазнавати поширення через введення атрибутивних, об'єктних і рідше локативних компонентів. Продуктивними в зібраному фактичному матеріалі виявилися такі поширювачі:

а) узгоджене означення, виражене прикметником:

50 відтінків червоного горла

Восени 2019 року в Україні вийшов новий перелік протипоказань, в якому дозволено нарешті вакцинувати людей з температурою і – о, боги – нежитем.

Я прекрасно уявляю собі обурені демонстрації незадоволених пацієнтів, які тупають ногами, вимагають термометрів і обов'язкового огляду, а також дискусії на тему «50 відтінків червоного горла» (<https://nv.ua/ukr/opinion/50-vidtinkiv-chervonogo-gorla-50061799.html>, 27.12.2019);

б) неузгоджене означення / непрямий додаток, виражене / виражений іменником у непрямих відмінках або прийменниково-відмінковим комплексом, що вмотивовано специфікою сполучуваності лексеми, яка заповнює позицію N₂:

50 відтінків держави в смартфоні

Ліс, метро та залізниця у смартфоні українця вже є, не вистачає дрібної «детальки» – стабільного інтернету.

Як мінімум дві новини тижня, що спливає, стосувалися обіцяної проривної «цифровізації» країни. Держлісагентство оголосило про запуск пілотного проєкту «Ліс у смартфоні» – електронного реєстру заготівлі деревини та онлайн-карти офіційних лісових вирубок. А глава «Укрзалізниці» Євген Кравцов, перебуваючи на виставці Rail Expo 2019 в Києві, заявив, що в 2020 році в поїздах «Інтерсіті» нарешті з'явиться безкоштовний Wi-Fi (Укрінформ: <https://www.ukrinform.ua/rubric-technology/2801809-50-vidtinkiv-derzavi-v-smartfoni.html>, 18.10.2019);

«50 відтінків» дискримінації учасників: приклад Броварів

Дискримінаційні вимоги – це обмеження, які замовники включають до тендерної документації з метою обмежити конкуренцію та створити особливі умови для «свого» постачальника (<https://dozorro.org/blog/50-vidtinkiv-diskriminaciyi-vid-brovariv>, 19.06.2019);

50 відтінків бізнесу з Максимом Зборовським і Олексієм Дороганем (назва радіопрограми);

в) обставина місця, виражена прийменниково-відмінковим комплексом:

50 відтінків білого у Вашому інтер'єрі

Як врахувати всі нюанси сніжної білизни, порадить Dekoratorium (Dekoratorium. 18.09.2018).

На підставі аналізу зібраного фактичного матеріалу типову семантику речень, побудованих за структурною схемою *50 відтінків* N₂, можна визначити так: «кваліфікація мовцем багатоманітності виявів реалії / ситуації в поєднанні з її позитивною / негативною оцінкою». Важливою властивістю цієї моделі речень є можливість передавати як позитивну, так і негативну оцінку, відповідно, вона належить до групи синтаксичних фразеологізмів недиференційованої оцінки (за семантичною класифікацією фразеологізованих речень Алли Величко (Величко)).

Аналіз зібраного фактичного матеріалу засвідчує, що тип оцінки реалії або ситуації загалом залежить від таких чинників:

а) значення змінного компонента синтаксичного фразеологізму, наприклад, в наведених нижче реченнях лексеми *війна* і *популізм* є негативно оцінно маркованими:

50 відтінків війни: як змінилися кіновподобання українців

Український глядач у кінотеатрах усе ще віддає перевагу американським мелодрамам та комедіям, хоча й українські фільми поступово виборюють собі місце в серцях кіноманів (<https://www.dw.com/uk/>, 18.03.2015) (негативна оцінка ситуації);

50 відтінків популізму

Є, звичайно, універсальні техніки, які збуджують людей у будь-якому суспільстві. Однак уподобання – все-таки річ індивідуальна. Аби довести певну групу людей до справжнього політичного екстазу, треба знати, яких тем торкатися.

З самого початку варто зазначити, що популісти не беруть теми «з повітря». Вони лише вправно експлуатують реальні проблеми. Яких у сучасному світі вдосталь. Економічна криза 2008–2009 років. Зростання безробіття. Жорсткі заходи економії. Зростання цін. Глобалізація і автоматизація, які позбавляють людей робочих місць. Агресивна політика путінської Росії. Кількість дезінформації, яка зросла у рази і набула нових форм завдяки соціальним мережам. Економічна міграція. Масова міграція біженців, які втікають від війн. Таким є далеко не вичерпний перелік проблем, які призводять до фрустрації у західних суспільствах. У такому стані, багатьом хочеться бути звабленими простими рішеннями (<http://uchoose.info/50-vidtinkiv-populizmu/>, 2.03.2017) (негативна оцінка ситуації);

б) контексту й ситуації, у яких використано відповідну конструкцію:

50 відтінків комунікації: Миколаївські активісти та службовці вчилися роботі з медіа, PRу і стратегіям у політиці (<https://www.prostir.ua/?news=50->

vidtinkiv-komunikatsiji-mykolajivski-aktyvisty-ta-sluzhbovtsi-vchylys-roboti-z-media-pru-i-stratehiyam-u-politytsi, 13.02.2018) (позитивна оцінка ситуації).

Інколи для визначення типу оцінки потрібно залучати досить розлогий контекст:

50 відтінків кохання в судовому реєстрі

У День закоханих в Україні запускають бота, який допоможе онлайн підготуватись до розлучення. Незадовго до цього набуває чинності закон «Про примусове стягнення аліментів», який має на меті забезпечити належне виконання судових рішень щодо стягнення аліментів та не допустити виникнення заборгованості.

Може виникнути враження, що система права в Україні, як той старий солдат, який не знає слів кохання. Але в Єдиному державному реєстрі судових рішень «кохання» є, і навіть зустрічається не лише як частина назв населених пунктів та інших власних назв.

У цілому в реєстрі є близько 50 тис. рішень, де фігурують форми слова «кохання» та похідні від нього.

Заради кохання люди часто готові на все. Досить часто станом закоханості виправдовують кримінальні злочини та вмотивовують крадіжки та шахрайські вчинки. Але, зазвичай, у таких випадках є й інші обставини.

Чи не єдиним випадком, коли кохання, точніше його припинення, є основним мотивом, є справи про розірвання шлюбу. З одного боку, це не є надто радісним фактом. З іншого – українське законодавство у даному випадку є чутливим до емоційної сфери людини. І, до речі, серйозно еволюціонувало з часів римського права, коли розірвати шлюб можна було, припустимо, лише тоді, коли жінка ускладнює доступ чоловіка до спиртного або чоловік порушує подружню вірність.

Більше того, українські суди у справах про розірвання шлюбу можуть, взагалі, керуватись єдиним мотивом – припинення кохання та поваги один до одного. І таких справ близько 25 тисяч (Юридична газета. 16.02.2018: <http://yur-gazeta.com/golovna/50-vidtinkiv-kohannya-v-sudovomu-reestri.html>).

Важливим параметром будь-якої фразеологізованої моделі є наявність / відсутність обмежень на лексичне наповнення змінного компонента моделі речення (Всеволодова, Лим Су; Ситар «Синтаксичні фразеологізми в розрізі конструкційної граматики»).

Здійснений аналіз мовного матеріалу засвідчив, що позицію N₂ можуть заповнювати іменники, які належать до трьох основних семантичних класів за класифікацією Майї Всеволодової (Всеволодова, 96-100), розташовуємо їх у порядку продуктивності:

1) подійні імена, що виявилися найчастотнішими в аналізованій моделі:

50 відтінків дефолту: чому Україні не обійтись без кредитів МВФ

І чим ризикує держава, наражаючи на небезпеку співпрацю з Фондом (https://mind.ua/publications/20182179-50-vidtinkiv-defoltu-chomu-ukrayini-ne-obit-is-bez-kreditiv-mvf, 28.02.2018).

50 відтінків рабства (https://km.suspilne.media/episode/23494);

2) ознакові імена:

50 відтінків **краси**: українські зірки в ч/б-фотопроекті «ПравдивА» (Телегід. 04.12.2018);

50 відтінків **інвестпривабливості**

9 листопада Президент підписав Указ про невідкладні заходи з проведення реформ, спрямованих на стимулювання економічного зростання та зміцнення держави. Однією з вимог документа є покращення позицій України в рейтингу *Doing Business*. Для наших президентів та урядів уже стало традицією «міряти» позиціями в цьому індексі інвестиційної привабливості держав (https://ukr.lb.ua/blog/olena_moshenets/442226_50_vidtinkiv_investprivablivosti.html, 14.10.2019);

3) предметні імена, що, за класифікацією Майї Всеволодової, охоплюють кілька підтипів:

а) назви власне-предметів, речовин і назви сукупності предметів (у проаналізованому матеріалі назв власне-предметів не виявлено):

50 відтінків **магнезії** сучасної ЕМД [екстреної медичної допомоги] (<https://patriotdefence.org/heartcore/ekspedicziya-v-yakosti/use-pridumav-pirogov-50-vidtinkiv-magneziyi-suchasnoyi-emd.html>, 6.11.2018);

50 відтінків **сміття**

По вуха в непотребі. На одній із вінницьких вулиць працівники муніципальної варти виявили стихійний смітник. На узбіччя дороги невідомі чи не щодня викидають гори мотлоху.

За розкидане сміття, будматеріали та інший непотріб винуватці відповідатимуть перед законом. Чого позбулися в такий ганебний спосіб вінничани? (<https://www.myvin.com.ua/news/5118-50-vidtinkiv-smittia>, 6.05.2019);

б) назви осіб, з-поміж яких розмежовуємо:

• загальні імена:

50 відтінків **депутатів** (Весті.ua. 6.11.2018);

• власні імена:

50 відтінків **Сергія Сергійовича** – прем'єра «Сірі бджоли»

У сірості жити легше – можеш залишатися непомітним, але одного дня прийде війна і зачепить навіть «сірих».

7 грудня у театрі на Подолі відбулася прем'єра «Сірі бджоли» режисера Віталія Малахова. Сценарій вистави був створений за однойменним романом Андрія Куркова, який увійшов до шорт-листа «Книги року ВВС-2018». Але як зазначає сам автор: «Тут я пишу не за романом – історія у мене в голові, вона та ж. Та фактично це нові діалоги, але зі збереженням інформації, що є в романі. З'явилися нові сцени й персонажі, яких немає в романі» (<https://theatreon-podol.com/50-vidtinkiv-sergiya-sergijovycha-prem-yera-siri-bdzholy-theatre-love/>);

50 відтінків **Путіна** – росіяни побачили президента з батогом і не стрималися (<https://znaj.ua/show-business/296793-50-vidtinkiv-putina-rosiyani-pobachili-prezidenta-z-batogom-i-ne-strimalisya>).

З-поміж семантичних підкласів іменників у проаналізованому фактичному матеріалі не зафіксовано назв власне-предметів і назв тварин.

Характерною особливістю моделі *50 відтінків* N₂ є поліфункційність. Речення, побудовані за цією структурною схемою, можуть виконувати кілька функцій, що типово поєднуються. Найчастотнішими з них виявилися:

а) фатична функція:

– найчастіше такі речення використовують у заголовку з метою привертання уваги читача і спонукання його прочитати повідомлення:

Брехня і злочин або 50 відтінків правди

Мабуть, кожен із дорослих українців чув про те, що в міліції, буває, б'ють. Вибивають зізнання, вішають злочини на невинних людей. Подібних історій безліч. Мешканка Івано-Франківська Любов Озарко прийшла до редакції саме з такою бідою. За словами жінки, директор фірми, де працював її син, вирішив «повісити» на хлопця величезну крадіжку, звернувся до міліції, а там сина просто взяли мордувати, аби зізнався (Репортер. 30.10.2015: <http://report.if.ua/akcent/brehnya-i-zlochyn-abo-50-vidtinkiv-pravdy/>);

– рідше синтаксичний фразеологізм може вживатися в підзаголовках і виконувати функцію підтримання контакту:

50 відтінків дефолту

Згідно з усталеною практикою, МВФ згортає фінансування за 8–10 місяців до виборів. Президентські вибори в Україні заплановані на 31 березня, а парламентські – на 27 жовтня 2019 року. Таким чином, вікно можливостей практично закритись в квітні–травні 2018-го. А зробити ще треба чимало (<https://mind.ua/publications/20182179-50-vidtinkiv-defoltu-chomu-ukrayini-ne-obijtis-bez-kreditiv-mvf>);

б) маніпулятивна функція – за допомогою введення фразеологізованої моделі речення мовець впливає на читача, формує потрібну думку, викликає відповідне враження:

50 відтінків патріотизму. Українська організація у ФРН хоче об'єднати непоєднане?

Берлін – Олександр Шиян – співзасновник і голова Німецько-українського інформаційно-культурного центру на своїй сторінці у «Фейсбуці» завжди оперативно публікує актуальні новини про Україну, її досягнення і проблеми суспільства нині, а також розповідає про діяльність української громади в Німеччині. Це схвально сприймають користувачі мережі. Але одне з останніх повідомлень викликало у них хвилю обурення: Олександр Шиян запросив до діалогу члена Бундестагу від Партії лівих і члена ПАРЄ Андрія Гунька, відомого своєю антиукраїнською позицією (<https://www.radiosvoboda.org/a/29085454.html>, 7.03.2018);

50 відтінків бруду

Президента України, людину, яка утримала країну на краю прірви в 2014-му, підняла з руїн армію, організувала підтримку світу проти агресора, підняла економіку, на порядок зменшила корупцію, обмежує магнатів-олігархів рамками закону, провела децентралізацію, суворо дотримується принципів демократії та свободи ЗМІ – знищують зараз інформаційно. Знищують цинічно, нахабно, без найменших етичних правил та журналістських обмежень.

Виникає парадокс. Обиватель ненавидить Порошенка. Ненавидить саме тому, що Порошенко ненавидить Путін. Саме тому, що Порошенко ненавидять олігархи, яких він поставив в рамки законів: Коломойський, якого викинули з Привату та Укрнафти, Фірташ, облгази якого взяли під жорсткий контроль, Онищенко, якого зняли з газових схем і їм подібні. Таким чином обиватель ненавидить Порошенка саме за те, що він робить Україну незалежною, зменшує корупцію і ставить українських баронів у рамки закону, що викликає цілком прогнозований шалений спротив кремля і його ситуативних союзників – українських магнатів.

По Порошенко відкрито вогонь на знищення з усіх підконтрольних кремлю та олігархам ЗМІ. Соцмережі окуповані кремлівськими ботами, в спілці з якими працюють боти Тимошенко та боти націоналістів, щиро та віддано перепощуючи тези, мему та картинки, розроблені на луб'ящі. Люмпену грамотно і професійно створюють в мізках картинку «розкрадання і зубожіння» – саме те, що найбільш ефективно впливає на свідомість обивателя (<https://tverezo.info/post/91789>, 25.03.2019);

в) декоративна функція, що полягає в навмисному «прикрашанні» мовлення через уведення фразеологізованої одиниці:

Українські сенсації. 50 відтінків Порошенка (Телеканал «1+1», 23.03.2019);

г) експресивна функція, що втілює здатність синтаксичного фразеологізму передавати суб'єктивне відношення мовця до ситуації загалом або до її учасника (учасників):

50 відтінків маркетингу: *що магазини пропонують фанатам ...*

Зібрано галерею божевільних пропозицій інтернет-магазинів, які вони зробили спеціально до прем'єри «П'ятдесятюх відтінків сірого» (<https://mmix.cv.ua> > studentam > 50-vidtinkiv-marketyngu-shho-magazyn...).

Висновки та перспективи дослідження. Модель **50 відтінків** N₂ є яскравим прикладом перетворення й розшарування прецедентного вислову: за умови наповнення одного з компонентів фактично необмеженим лексичним матеріалом і поширення через уведення атрибутивних, об'єктних або локативних компонентів модель речення залишається впізнаваною в певній соціально-культурній спільноті. Важливою семантичною властивістю цієї моделі речень є можливість передавати позитивну або негативну оцінку залежно від контексту й ситуації мовлення, а також значення змінного компонента синтаксичного фразеологізму. З-поміж особливостей цих синтаксичних фразеологізмів варто також назвати переважання подійної та ознакової лексики в позиції змінного компонента. Уживання в мовленні речень, побудованих за цією моделлю, завжди є підпорядкованим певній меті: установлення або підтримання контакту, впливу на читача або слухача, «прикрашання» мовлення, висловлення ставлення мовця до певної реальності або ситуації загалом.

Перспективу дослідження становлять виділення й аналіз інших моделей синтаксичних фразеологізмів прецедентного типу.

Література

1. Апресян Ю. Д., Богуславский И. М., Иомдин Л. Л., Санников В. З. Теоретические проблемы русского синтаксиса: Взаимодействие грамматики и словаря / отв. ред. Ю. Д. Апресян. Москва : Языки славянских культур, 2010. 408 с.
2. Богданова І. В. Сугестивний потенціал прецедентних одиниць в українському медійному дискурсі початку ХХІ ст. : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова. Вінниця, 2016. 191 с.
3. Величко А. В. Синтаксическая фразеология для русских и иностранцев: учебное пособие. Москва : Изд-во Московского государственного университета им. М. В. Ломоносова, 1996. 96 с.
4. Всеволодова М. В. Теория функционально-коммуникативного синтаксиса. Фрагмент прикладной (педагогической) модели языка. Москва: УРСС, 2017. 656 с.
5. Всеволодова М. В., Лим Су Ён. Принципы лингвистического описания синтаксических фразеологизмов: на материале синтаксических фразеологизмов со значением оценки. Москва: МАКС Пресс, 2002. 164 с.
6. Иомдин Л. Л. Большие проблемы малого синтаксиса. *Труды международной конференции по компьютерной лингвистике и интеллектуальным технологиям Диалог'2003*. Москва: Наука, 2003. С. 216–222.
7. Красных В. В. Система прецедентных феноменов в контексте современных исследований. *Язык, сознание, коммуникация*. Москва, 1997. Вып. 2. С. 5–12.
8. Сахарук Інна. Статус прецедентних одиниць в системі інтертекстуальних одиниць сучасного українського медійного дискурсу. *Jazykovedný Časopis*. 2015. Ročník 66. Číslo 2. Pp. 127–143.
9. Ситар Ганна. Синтаксичні фразеологізми і прецедентні феномени: зони перетину. *Лінгвістичні студії / Linguistic Studies: зб. наук. праць / Донецький нац. ун-т; гол. ред. А. П. Загнітко*. Вінниця: ДонНУ, 2016. Вип. 31. С. 20–25.
10. Ситар Г. В. Синтаксичні фразеологізми в розрізі конструкційної граматики: монографія / наук. і відп. ред. А. П. Загнітко. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 458 с.
11. Ситар Г. В. Синтаксичні фразеологізми в українській мові: структурно-семантичний, прагматичний і прикладний виміри: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук за спеціальностями 10.02.01 «Українська мова» й 10.02.21 «Структурна, прикладна та математична лінгвістика» / Донецький національний університет імені Василя Стуса, Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Вінниця–Київ, 2017. 516 с.
12. Fillmore Charles J. The Mechanisms of «Construction Grammar». *Proceedings of the Fourteenth Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society*. 1988. Pp. 35–55.
13. Fillmore C. J., Kay P., O'Connor M. C. Regularity and Idiomaticity in Grammatical Constructions: the Case of *let alone*. *Language*. 1988. 64 (3). Pp. 501–538.
14. Fried Mirjam. Construction Grammar. In A. Alexiadou & T. Kiss (eds.), *Syntax – Theory and Analysis. An International Handbook. Handbooks of Linguistics and Communication Science*. 42.1–3. Berlin: Mouton de Gruyter, 2015. P. 974–1003.
15. Goldberg Adele E. *Constructions: A Construction Grammar Approach to Argument Structure*. 1 edition. University Of Chicago Press, March 15, 1995. 271 p.

References

1. Apresyan Yu. D., Boguslavskij I. M., Iomdin L. L., Sannikov V. Z. *Teoreticheskie problemy russkogo sintaksisa: Vzaimodejstvie grammatiki i slovarya (Theoretical Problems of Russian Syntax: The Interaction of Grammar and Dictionary)*. Moscow, 2010. Print.
2. Bohdanova, Inna. *Suhestyvnyy Potentsial Pretsedentnykh Odynyts' v Ukrayins'komu Mediynomu Dyskursi Pochatku XXI St. (Suggestion Potential of Precedent Units in Ukrainian Media-Discourse of the Early 21-st Century)*. Diss. Donetsk National U, 2016. Vinnytsia: DonNU, 2016. Print.

3. Fillmore, Charles J. The Mechanisms of “Construction Grammar”. *Proceedings of the Fourteenth Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society*. 1988: 35–55. Print.
4. Fillmore, C. J. and Kay, P., O’Connor, M. C. “Regularity and Idiomaticity in Grammatical Constructions: the Case of *let alone*”. *Language*. 64 (3) (1988): 501–538. Print.
5. Fried, Mirjam. “Construction Grammar”. In A. Alexiadou & T. Kiss (eds.), *Syntax – Theory and Analysis. An International Handbook. Handbooks of Linguistics and Communication Science*. 42.1–3 (2015): 974–1003. Berlin: Mouton de Gruyter. Print.
6. Goldberg, Adele E. *Constructions: A Construction Grammar Approach to Argument Structure*. 1 edition. University Of Chicago Press, March 15, 1995. Print.
7. Iomdin L. L. “Bol’shie problemy malogo sintaksisa (Big Problems of Small Syntax)”. *Trudy mezhdunarodnoj konferencii po komp’yuternoj lingvistike i intellektual’nym tekhnologiyam Dialog’2003 (Proceedings of the international conference on computer linguistics and intellectual technologies Dialog’2003)* (2003): 216–222. Print.
8. Krasnykh, Viktoriya. “Sistema Precedentnykh Fenomenov v Kontekste Sovremennykh Issledovaniy (The System of Precedent Phenomena in the Context of Modern Researches)”. *Yazyk, Soznanie, Kommunikatsiya (Language, Consciousness, Communication)* 2 (1997): 5-12. Print.
9. Sakharuk Inna. “Status precedentnyh edinic v sisteme intertekstual’nyh edinic sovernenogo ukrainskogo medijnogo diskursa (The Status of Precedent Units in the System of Intertextual Units of Modern Ukrainian Media Discourse)”. *Jazykovedný Časopis*. 66 (2) (2015): 127–143. Print.
10. Sytar, Hanna. “Синтаксичні фразеологізми і прецедентні феномени: зони перетину (Syntactic Idioms and Precedent Phenomena: Intersection Zones)”. *Лінгвістичні студії / Linguistic Studies* 31 (2016): 20–25. Print.
11. Sytar, Hanna. *Syntaksychni frazeologizmy v rozrizi konstruktsiinoi hramatyky (Syntactic Idioms in the Context of Construction Grammar)*. Vinnytsya, 2017. Print.
12. Sytar, H. V. *Syntaksychni frazeologizmy v ukrayins'kiy movi: strukturno-semantychnyy, prahmatychnyy i prykladnyy vymiry (Syntactic idioms in the Ukrainian language: structural-semantic, pragmatic and applied dimensions.)* Diss. Donetsk National U, Taras Shevchenko Kyiv National University. 2017. Vinnytsya–Kyiv. 2017. Print.
13. Velichko, Alla. *Sintaksicheskaya Frazeologiya Dlya Russkikh I Inostrantsev (Syntactic Phraseology for Russians and Foreigners)*. Moscow, 1996. Print.
14. Vsevolodova, Maya. *Teoriya funkcional'no-kommunikativnogo sintaksisa. Fragment prikladnoj (pedagogicheskoy) modeli yazyka (Theory of functional communicative syntax. A fragment of an applied (pedagogical) language model)*. Moscow, 2017. Print.
15. Vsevolodova, Maya, and Yon Lim Su. *Printsipy Lingvisticheskogo Opisaniya Sintaksicheskikh Frazeologizmov: Na Materiale Sintaksicheskikh Frazeologizmov so Znacheniem Otsenki (The Principles of Linguistic Description of Syntactic Idioms : Based on the Syntactic Idioms with Evaluative Meaning)*. Moscow, 2002. Print.

Надійшла до редакції 14 квітня 2020 року.

50 ВІДТІНКІВ N₂: ABOUT ONE MODEL OF PRECEDENT SYNTACTIC IDIOMS

Hanna Sytar

Department of General and Applied Linguistics and Slavonic Philology, Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine.

Abstract

Background: An article is devoted to the consideration of the syntactic idioms built on the model **50 відтінків N₂** (English equivalent **Fifty shades of N₂**). This model is one of the manifestations for the interaction of precedent phenomena and syntactic idioms, in which the model of the sentence is recognizable, and the variable component's lexical meaning does not match the well-known.

Purpose: The purpose of the research is to analyze the syntactic idioms constructed with the model **50 відтінків N₂** in Ukrainian. The goal covers some tasks: 1) to establish structural features

of the model *50 відмінок* N₂; 2) find out typical model semantics; 3) identify the features of the variable component lexical filling for the model N₂, the presence/absence of restrictions; 4) trace the functional load of sentences built on this model.

Results: The model *50 відмінок* N₂ is a prime example of precedent statement transformation and delamination: if one of the components is filled with the unlimited lexical material and distribution through the introduction of attributive, objective or locative components the sentence model remains recognizable in a particular one socio-cultural community. An important semantic property of this model of sentences is the possibility to pass a positive or negative assessment depending on the context and speech situation, as well as the meaning of the syntactic idiom variable component. Eventual and characteristic vocabulary dominates in the position of the syntactic idiom variable component.

Discussion: The sentences built on the model of *50 відмінок* N₂ are polyfunctional: they are used with phatic, manipulative, expressive and decorative features, and it is difficult to differentiate it in practice. The prospect of further studies is the selection and analysis of other syntactic idioms models, including the precedent type.

Keywords: model of sentence, precedent phenomenon, syntactic idiom, sentence with phraseological structure, the Ukrainian language.

Vitae

Hanna Sytar is Doctor of Philology, Associate Professor, Professor of Department of General and Applied Linguistics and Slavonic Philology at Vasyl' Stus Donetsk National University. Her areas of research interests include syntax, semantics, pragmatics, construction grammar, applied linguistics.

Correspondence: h.v.sytar@donnu.edu.ua

РОЗДІЛ IV. ФУНКЦІЙНА СЕМАНТИКА ЛЕКСИЧНИХ І ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ

Олена Важеніна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0600-1242>

DOI 10.31558/1815-3070.2020.39.4

УДК 811.161.2'373.7-312.9

ВИЯВИ АВТОРСЬКОГО УСІЧЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ У ХИМЕРІАДІ ЄВГЕНА ГУЦАЛА

Здійснено аналіз авторських усічень фразеологічних одиниць у химерній трилогії Євгена Гуцала. Розглянуто усічення як прийом структурно-семантичної трансформації фразеологічних одиниць. Встановлено основні вияви авторського усічення фразеологізмів, схарактеризовано умови скорочення компонентного складу фразеологічної одиниці, визначено типологічні різновиди усічення. З'ясовано продуктивність та художньо-виражальні можливості усічених фразеологічних одиниць у химерній трилогії Євгена Гуцала.

Ключові слова: авторські фразеологізми, усічення, еліпсис, редуція, узуальний корелят, препозиційні, інтерпозиційні та постпозиційні усічення, усічений конституент.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Вивчення авторської видозміни фразеологічних одиниць (далі ФО) у художньому текстотворенні все більше привертає увагу дослідників. Та попри значні здобутки в цій галузі фразеології залишається ще чимало лакун. Однією з них є вивчення природи різних прийомів авторської обробки фразеологічних одиниць, з'ясування типології авторських виявів у межах одного прийому. З огляду на це розглянемо один із маловивчених прийомів структурно-семантичної трансформації ФО – усічення.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Одним із перших дослідників фразеологічного усічення був Ш. Баллі, який зазначав: «Якщо еліпсис не відчувається мовцем, тобто коли свідомість мовця не прагне відновити відсутні слова (або відсутнє слово), то він є показником того, що елементи словосполучення вже не сприймаються як окремі» (Баллі 164).

Сучасні студії явища усічення в україністиці закладені ще О. Потєбнею у вигляді ідеї «згущення думки». Пізніше до цієї проблеми зверталися Н. Бабич, І. Гнатюк, М. Демський, П. Дудик, Л. Скрипник, Г. Удовиченко, В. Ужченко, Л. Щербачук, Л. Пашинська та інші. Ґрунтовно дослідила цей прийом трансформації ФО Т. Свердан у своїй дисертаційній роботі «Усічення як тип структурно-семантичного варіювання і спосіб трансформації у фразеології» (2003).

Сучасні фразеологічні студії не мають утрадиційненої термінології на позначення цього прийому трансформації. Науковці користуються різними термінами, зокрема, редуція (О. Бабкін, В. Чабаненко, В. Ужченко), еліпсис (І. Гнатюк, Т. Цимбалюк-Скопненко, А. Мелерович, Л. Щербачук), усічення (Т. Свердан, Л. Пашинська, Г. Бардукова). Аналіз дефініцій зазначених термінів засвідчив, що ними називають лінгвістичні явища однакової природи, отже, вони є сино-

німічними. У своїй роботі слідом за Т. Свердан користуватимемося терміном *усічення* як таким, що найбільш прозоро передає механізм авторської видозміни ФО, потребує дослідження тільки на рівні синхронії й передбачає обов'язкове вивчення функціонування трансформованої ФО у контексті. Тлумачимо *усічення* як прийом структурно-семантичної трансформації, при якому скорочується структура ФО шляхом свідомого випущення одного або кількох конститuentів, які легко відтворюються реципієнтом у контексті чи мовленнєвій ситуації.

В. Мокієнко розглядає усічення як вияв принципу мовної економії на фразеологічному рівні, що означає «мінімальну затрату мовленнєвих зусиль для забезпечення максимального розуміння співбесідника» (Мокиєнко 99).

Метою статті є комплексний аналіз фразеологічного усічення у химеріаді Євгена Гуцала з визначенням його типологічних моделей і класифікаційних вимірів.

Об'єктом дослідження стали усічення фразеологізмів, виявлені в текстах химерної прози Євгена Гуцала. **Предметом дослідження** слугували структура, семантика, функції та прагматичний потенціал фразеологічних усічень.

Опис фактичного матеріалу та методів, застосованих у процесі аналізу. Вивчення цього різновиду трансформації фразеологізмів ми здійснили на матеріалі фразеовживань Євгена Гуцала у химерній трилогії «Позичений чоловік», «Приватне життя феномена», «Парад планет» з використанням описово-аналітичного методу, методу зіставного аналізу, методу контекстологічного аналізу, методу компонентного аналізу і синтезу та методу фразеологічної ідентифікації. Усього нами виявлено у зазначених романах 185 авторських фразеовживань усічених ФО.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що вперше здійснено комплексний аналіз прийому фразеологічного усічення у текстовпросторі химерної прози Євгена Гуцала, показано найпродуктивніші його вияви та з'ясовано прагматичний потенціал.

Теоретична і практична цінність отриманих результатів. Основні положення статті та результати дослідження сприятимуть подальшому опрацюванню проблем української фразеостилістики, поглибленню знань про природу фразеологічного значення, трансформаційний потенціал різних типів фразеологічних одиниць.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Продуктивність авторського використання фразеологічного усічення як прийому структурно-семантичної трансформації у досліджуваних романах Євгена Гуцала є досить високою. Порівняно з іншими найпоширенішими прийомами трансформації – субституцією і поширенням ФО – усічення посідає третє місце. Нами зафіксовано 185 фразеовживань, які демонструють авторське усічення узуальних ФО.

Спостереження свідчать, що не всі ФО допускають усічення компонентного складу. Скорочуються тільки ті фразеологізми, що внаслідок цілісності семантики прагнуть до замкненості структури і яким притаманна певна семантична надлишковість: із фразеологізму вилучаються структурно факультативні, менш

образні та менш експресивні компоненти, які не несуть важливої інформації або є тавтологічними (Свердан 12). Отже, усикаються насамперед периферійні, нерелевантні компоненти ФО з уточнювальним значенням. Константним завжди залишається семантичний стрижень одиниці. Цілісність структури й семантики новоутвореної усіченої ФО, за Т. Свердан, забезпечує референтна співвіднесеність усіченої ФО з її узуальним корелятом, що існує у свідомості реципієнта. Усічена форма перебирає на себе семантику повної словникової ФО, обслуговує потреби мовців без комунікативних труднощів. Передумовою для сприйняття усічення та досягнення завдяки йому певних впливів на читача / слухача є знання останнім повної узуальної ФО, тобто існування її у ментальному лексиконі реципієнта. За В. Білоноженко і І. Гнатюк, «найпершою важливою умовою, що уможлиблює використання у ФО усічення, є традиційність, відомість та популярність серед широкого кола носіїв мови» (Білоноженко, Гнатюк 131). Наші спостереження підтверджують цю думку: всі усічені ФО характеризуються широкою вживаністю носіями мови, особливо в усному мовленні.

Теоретично усіченню можуть підлягати ФО будь-яких структурних типів, редукується будь-який конституент, окрім лексеми, яка є семантичним центром фразеологізму (Тимощук 12). Це цілком підтверджується нашою картотекою, у якій з-поміж усічених є і фраземи, і паремії.

Аналізуючи авторські вияви усічення ФО у химеріаді Євгена Гуцала, основною ознакою обрали позицію усічення у структурі ФО, відповідно до якої розрізняємо препозиційні, інтерпозиційні та постпозиційні усічення ФО. Принагідно зауважимо про те, що існує думка Т. Кучеренко щодо некоректності такого поділу, оскільки стабільність зовнішньої структури ФО не є абсолютною. Компоненти фразеологізму часто зазнають інверсії, дистантного розташування, тому таке розрізнення буде не об'єктивним, а суб'єктивним (Кучеренко 144). На що зауважимо, по-перше, що випадки порушеної структури усіченої ФО є поодинокими і на загальну картину авторських виявів вони суттєво не впливають, а по-друге, встановити позицію, у якій перебував усічений компонент ФО, незважаючи на нестабільність зовнішньої структури фразеологізму, можна під час зіставлення усіченої та традиційної словникової ФО.

Отже, здійснений аналіз фактичного фразеологічного матеріалу художнього текстпростору романів Євгена Гуцала дає підстави констатувати, що найчастіше скорочується постпозиційний компонент фразеологізму, інтерпозиційні та препозиційні усічення є приблизно однакової частотності.

Авторський вияв постпозиційного усічення фразеологічної одиниці. Авторське згортання постпозиції ФО має різні вияви щодо кількості усічених компонентів. Письменник вдається до скорочення окремого компонента ФО або до усічення цілої структурно-семантичної частини ФО складної структури. Усічення одного компонента – це початкова зона компресії, що привносить в авторський текст більшу виразність, посилює експресію авторської думки. Таке усічення (якщо воно не супроводжується іншими прийомами трансформації) не змінює семантики ФО, але привносить, як стверджує Н. Ковальова, «мовну грайливість» у текст авторської оповіді (Ковалева 166).

(1) *Авжеж, щоб менше людей знало. Але ж хіба шило в мішку сховаєш?* (ПЧ) і пор.: Шила в мішку не сховаєш утишку (УНПП: 290).

(2) *Тут що важить? Буває, важить настрій – у доброму можу стати в таку позу, що любо-дорого серцю, а в кепському – то й поза кепська, бо, може, мені тієї пози треба, як п'ятого колеса* (ПЖФ) і пор.: Як (мов, ніби і т. ін.) п'яте колесо до воза (СФУМ: 304).

(3) *І хапаєшся, як попівна заміж, і квапишся поперед батька* (ПЧ) і пор.: Не хапайся поперед батька в пекло (УНПП: 531).

Найчастіше Євген Гуцало «активує» узуальну ФО, відсікаючи від неї цілу структурно-семантичну частину. Для цього письменник обирає фразеологізми складної структури, що містять кілька суджень і побудовані за принципом паралелізму, зіставлення, контрасту, причиново-наслідкових відношень. Такі ФО ґрунтовані на антитезі, в основі якої суперечності між явищами дійсності, заперечення однієї думки іншою. Їх структура породжує відчуття симетрії, яка супроводжується образним зіставленням різних понять. Симетрична структура таких ФО виражає ідею статичної рівноваги в мові. Авторське відсікання останнього компонента ФО порушує відчуття симетрії і статичної рівноваги, надаючи мовленню динаміки, жвавості й активності, сконденсованості думки. Авторська одиниця стає компактнішою, лаконічнішою, що підвищує її поєднувальні властивості. Наприклад:

(4) *Ще ніколи так не було, щоб я комусь та не позичила. Моя обіцянка – не цяцянка!* (ПЧ) і пор.: Обіцянка – цяцянка, а дурневі радість (УНПП: 316).

(5) *Звісно, знав, що не буде з мене третейського судді, як не буде з пса солонини* (ПЖФ) і пор.: Нема з пса солонини, а з зятя дитини (УНПП: 669).

(6) *Запас біди не коїть, пригодиться* (ПЧ) і пор.: Запас біди не чинить їсти не просить (УНПП: 257).

(7) *Ну, хіба в моєї рідної жінки Мартохи не палата ума, хіба вона ликом зшита!* (ПЧ) і пор.: У нього ума палата, та грошей малувато (УНПП: 394); Розуму палата, та ключ від неї загублений (УНПП: 394).

(8) *Але ж голод – не тітка, нагадав, чого я сюди навідався, ось я й кажу* (ПЧ) і пор.: Голод – не тітка, а лютої мачухи лютіший (УНПП: 56).

(9) *Я ніколи й нікому не заздрив – ні тим, кому і в будень свято чи кому чорт дітей колише, не брав прикладу з тих, що пишаються, мов корова в хомуті* (ПЖФ) і пор.: Багатому і в будень свято, а вбогому і на паску піст (УНПП: 116); Багатому чорт дітей колише, а бідному і няньки не знайти (УНПП: 116).

(10) *З діда прадіда знають, що труд чоловіка годує, вони, здається, не головами, а руками думають...* (ПЖФ) і пор.: Праця чоловіка годує, а лінь марнує (УНПП: 272).

(11) *Мартохо, не вчи вченого, бо...* (ПЧ) і пор.: Не вчи вченого їсти хліба печеного, – я й сам із'їм (УНПП: 588); Не вчи вченого їсти хліба печеного (УНПП: 278).

(12) *Ти, лебедю, – прошепотів, – на чужий коровай очей не роззявляй* (ПЖФ) і пор.: На чужий коровай очей не роззявляй (не поривай), а свій дбай (УНПП: 433).

(13) *Ви помітили, що, розказуючи про себе, я начебто загадки вам загадую, та все начебто наздогад буряків, правда?* (ПЧ) і пор.: Навтяки буряки, щоб капусти дали (УНПП: 380).

(14) *Хіба що за царя Тимка, як стане земля тонка* (ПЧ) і пор.: За царя Тимка, як була земля тонка, – пальцем проткни – та й води напийсь (УНПП: 774).

(15) *З посміху люди бувають* (ПЧ) і пор.: З посміху люди бувають, а насмішникам очі вилазять (УНПП: 490).

Отже, ілюстровані приклади авторського фразеовживання Євгена Гуцала підтверджують думку дослідниці Т. Свердан, що найлегше усікаються ФО розлогі у своєму структурно-семантичному вираженні. Згортаючи надлишкову інформацію у постпозиції ФО, письменник «активує» її в тексті, перетворюючи на засіб мовної компресії та інформаційної конденсації.

Авторський вияв препозиційного усічення фразеологічної одиниці. Препозиційні усічення Євгена Гуцала мають, порівняно з постпозиційними та інтерпозиційними, менш яскраві художньо-виражальні можливості. Письменник усуває з ФО її початкові компоненти, які є надлишковими у плані семантичної інформації і не мають ніякого значення для комунікації та контекстуальної реалізації обраної письменником ФО. Звільняючись від зайвого, ФО зберігає тільки сигнальний фрагмент – яскравий і зрозумілий образ – який є необхідним і достатнім для реалізації авторського задуму. На думку В. Мокієнка, перетворення окремих компонентів фразеологізмів у факультативні прямо пов'язано з їх десемантизацією (Мокиєнко 101). Спостереження показують, що автор може скорочувати ФО на один компонент (ними найчастіше бувають дієслова або прикметники), словосполучення або ж відсікати початкову структурну частину ФО. Наприклад:

(16) *З мене таки кращий герой, ніж із клоччя батіг* (ПЧ) і пор.: Такий міцний, як з клоччя батіг (УНПП: 448).

(17) *Хо-хо, думаю, повчи рибу плавати!* (ПЧ) і пор.: Не вчи орла літати, а рибу плавати (УНПП: 278).

(18) *Навіть молодий місяць не всю ніч світить, а хай би ти світив Христі з вечора й до ранку, щоб були ви нерозливодою, а в тій нерозливоді вправно любую-милую рибку ловили, щоб була з вас парочка, як баран та ярочка* (ПЧ) і пор.: Хороша парочка – як баран та ярочка (УНПП: 643).

(19) *А хіба мало таких, що сповідають у мистецтві принцип: на вербі – груші, а на осиці – кислиці? Та я не з таких* (ПЖФ) і пор.: Правда твоя, що на вербі – груші, а на осиці – кислиці (УНПП: 175).

(20) *Ну така, наче коване порося, ну така дріпа, мов червива ріпа!* (ПП) і пор.: Уродиться ж дріпа, мов червива ріпа (УНПП: 571).

(21) *Скажете, це така правда, як одного рака повна торба – ще й клішня висить!* (ПП) і пор.: То чудо, куме, а не раки: одного рака повна торба і клішня висить! (Щось брехнуло шпарко) (УНПП: 175).

Отже, згорнутий початок ФО не утруднює ідентифікацію авторської ФО з її узуальним прототипом, а дозволяє адекватно інтерпретувати її значення. Письменник вилучає з початку ФО ті елементи, які здаються йому другорядними, малозначущими в смисловому, структурному та комунікативному планах.

Авторський вияв інтерпозиційного усічення фразеологічної одиниці. При інтерпозиційному усіченні письменник може опускати конституенти будь-якої структури (слово, словосполучення). Таке скорочення ФО не впливає на її семантику, а компоненти, що залишаються, містять квінтесенцію усієї одиниці, всю її семантичну місткість. Менший обсяг ФО конденсує думку і дає «більшу можливість використовувати її у великій кількості ситуацій (Пазяк 183). «Будь-який цілісний текст можна згорнути до певного мінімуму, який відображає найсуттєвіші моменти його змісту і є достатнім для того, щоб ідентифікувати його на предмет тій чи тій паремії» (Пазяк 114). Аналізований фактичний матеріал свідчить, що найбільша кількість таких ФО використовуються у діалогах, що сприяє досягненню динамізму та пружності мовлення:

(22) *Та, – кажу, – купую про запас, а запас їсти не просить* (ПЧ) і пор.: Запас біді не чинить і їсти не просить (УНПП: 257).

(23) *А я вже за тобою почуватимусь, як за горою, ніхто очей не виїдає, що я спекулянтка, перекупка і ярмаркова пройда* (ПЧ) і пор.: Як (мов, ніби і т. ін.) за кам'яною горою (рідше стіною), зі сл. бути, жити і т. ін. (СФУМ: 163).

(24) *Йї стало на душі так, наче ось щойно зоотехнік, – який і шилом уміє поголити, який бачив лози і верболози, був на коні й під конем, – обікрає мене, обшахраював, та ще й досі тримає обидві руки в моїх кишенях* (ПЧ) і пор.: Був на коні і під конем, в ступі і за ступою, бачив лози і верболози, шилом уміє голити! (УНПП: 375).

(25) *Почекай, поки той позичений чоловік повернеться з далеких мандрів додому, а тоді вже й пропадай ні за копійку* (ПЖФ) і пор.: Пропає карбованець ні за копійку (УНПП: 196).

(26) *Проте гурт контролерів, пильнуючи, як ока, постанови правління колгоспу, вхопив у восьмеро рук Хому відлученого й запроторив до куточка відпочинку* (ПП) і пор.: Як зіницю ока (СФУМ: 265).

(27) *А я з отих, що байдуже-таки, аби поросся, що їсть у дві гулі, що якби не губка, то була б золота шубка* (ПЧ) і пор.: Байдуже паски, аби поросся (УНПП: 429).

Нами зафіксований випадок одночасного усічення автором початку й кінця ФО, що зумовлено громіздкістю конструкції ФО, а відповідно й незручністю її використання у тексті:

(28) *Може, вона з тих, що рано народила, та пізно повінчалась* (ПЖФ) і пор.: Не біда, що рано народила, та пізно повінчалась, а біда, що пізно повінчалась (УНПП: 620).

Усічення компонентів внутрішньої структури ФО створює ілюзію легкості, звичності, спонтанності авторського мовлення. Звернення письменника до усічення ФО пояснюється тим, що манера химерної оповіді автора нагадує невидумане мовлення, яке передає особливості розмовного мовлення, у якому неповні конструкції – поширене явище.

Нами помічено кількаразове усічення письменником тих самих ФО. Тричі Євген Гуцало звертається до ФО *запас біді не чинить і їсти не просить* (УНПП: 257), використовуючи різні її усічені авторські варіанти: *запас біді не*

чинить! (ПП), **запас їсти не просить** (ПЧ), **запас біди не коїть** (ПЧ). Останній варіант ускладнено субституцією:

(29) *Про всяк випадок колгосп «Барвінок» запасся навіть бульдозером Д-149П до гусеничного трактора (запас біди не чинить!), щоб вивозити гній із корівника при безприв'язному утриманні* (ПП).

(30) *Та, – кажу, – купую про запас, а запас їсти не просить* (ПЧ).

(31) *Запас біди не коїть, пригодиться* (ПЧ).

Двічі автор використовує ФО за *царя Тимка*, як була земля тонка, – *пальцем проткни – та й води напийсь* (УНПП: 774), подаючи в обох випадках її однакове постпозиційне усічення за *царя Тимка, як була земля тонка* (ПП), за *царя Тимка, як стане земля тонка* (ПЧ):

(32) *Ставай, Хомо Хомовичу, до транспортера. Ну, водились вила-згрілі в тебе за царя Тимка, як була земля тонка. А тепер – транспортер!* (ПП).

(33) *Хіба що за царя Тимка, як стане земля тонка* (ПЧ).

Двічі автор використовує ФО *шила в мішку не сховаєш утишку* (УНПП: 290) з різною кількістю усічених конститuentів та в різних варіаціях постпозиційного усічення:

(34) *Авжеж, щоб менше людей знало. Але ж хіба шило в мішку сховаєш?* (ПЧ).

(35) *Не втаїться кохання, як у мішку шило, а тут від усієї Яблунівки втаїла* (ПЧ).

ФО як за *кам'яною* горою (СФУМ: 163) має в обох випадках авторського фразеовживання інтерпозиційне усічення:

(36) *А я вже за тобою почуватимусь, як за горою, ніхто очей не виїдати-ме, що я спекулянтка, перекупка і ярмаркова пройда* (ПЧ).

(37) *А я за тобою, мов за горою, гендлюватиму, ніхто й слова не посміє сказати* (ПЧ).

Двічі використано Євгеном Гуцалом і ФО *накрити мокрим рядном*:

(38) *А що Одарка? Та не була б вона Дармограїхою, та не була б вона в своїй хаті, щоб дозволити себе мокрим рядном накрити* (ПЧ).

(39) *... й чого Невечеря накинуся з мокрим рядном, і чому ним у гніві так колотило й трясло, як молотарка трясє суху, вимолочену соломку?* (ПЧ), – проте кваліфікувати приклади 38–39 як вияв авторського усічення від ФО *накрив мокрим рядном, та ще й помелом* (УНПП: 719) було б некоректно з огляду на те, що академічний Словник фразеологізмів української мови (2008) містить ФО *накрити* (*вкрити, напати, напнути, области і т. ін.*) *мокрим рядном кого*. (СФУМ: 421). Цей факт доказово підтверджує думки багатьох дослідників, що прислів'я і приказки у фразеотворчому генезисі є джерелом збагачення фразеологічної системи, а отже, й об'єктами дослідження фразеології.

Приклади 29–37 є підтвердженням загальної одноставної думки дослідників фразеологічних усічень, що основною умовою усічення ФО є її відомість, популярність серед широкого кола носіїв мови. Саме це Євген Гуцало і демонструє, застосовуючи прийом авторського усічення до однакових ФО.

Висновки дослідження. Узагальнюючи особливості авторського вияву та функціонування прийому усічення в текстах химерних романів Євгена Гуцала, потрібно зазначити, що усічення зазнають насамперед добре відомі й широко вживані ФО (номінативні й комунікативні), що забезпечує їх правильне розуміння. Усічені ФО відрізняються від свого узуального корелята меншою кількістю компонентів у препозиції / інтерпозиції / постпозиції ФО. Усікаються насамперед периферійні, нерелевантні компоненти фразеологізму з уточнювальним значенням. Константним завжди залишається семантичний стрижень одиниці. Усічення не зумовлює змін у семантиці ФО (це може відбуватися за умови авторського поєднання усічення з іншими прийомами трансформації або модифікації). Письменник використовує усічення як стилістичний засіб для досягнення лаконізму та динамізму мовлення, посилення виразності й експресивності висловлення, зміни стильової тональності, надання мовленню пружності розмовного колориту.

Перспективу дослідження вбачаємо у подальшому вивченні природи фразеологічного усічення та зіставленні його авторської реалізації у химерних романах Євгена Гуцала з використанням у текстотворенні інших письменників – представників химерної прози.

Література

1. Балли Ш. Французская стилистика. М. : Просвещение, 1961. 262 с.
2. Білоноженко В. М., Гнатюк І. С. Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів / відп. ред. Л. С. Паламарчук; Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР. К. : Наук. думка, 1989. 156 с.
3. Бойко Н. І. Лексичні засоби створення експресивності художнього тексту (на матеріалі творів Є. Гуцала). *Література та культура Полісся*. Ніжин, 1998. Вип. 11. С. 31–36.
4. Важеніна О. Г. Фразеологічні трансформи як маркери химерної прози Є. П. Гуцала. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского*. Том 22 (61), № 4 (1). Филология. Социальные коммуникации. Симферополь, 2009. С. 124–130.
5. Важеніна О. Г. Потенційні можливості фразеологічних одиниць у химерно-художніх текстах. *Лінгвістичні студії: зб. наук. праць / гол. ред. А. П. Загнітко*. Київ–Вінниця : ДонНУ, 2015. Вип. 30. С. 83–88.
6. Давиденко Л. Б., Бойко В. М. Авторські модифікації фразеологічних одиниць у художньому мовленні. *Наукові записки НДУ імені М. Гоголя. Філологічні науки*. 2012. С. 30–33.
7. Ковалева Н. А. Авторское фразеологическое образование и коммуникативная стратегия в письмах А. П. Чехова. Астрахань : Издательство Астраханского государственного педагогического университета, 2000. 246 с.
8. Кучеренко Т. До проблеми трансформації фразеологізмів. *Науковий вісник Чернівецького університету: зб. наук. праць*. Вип. 9. Слов'янська філологія. Чернівці: ЧДУ, 1997. С. 143–147.
9. Мокиєнко В. М. Славянская фразеология. М. : Высшая школа, 1989. 287 с.
10. Пазяк М. М. Людина в прислів'ях та приказках. *Прислів'я та приказки: Людина. Родинне життя. Риси характеру*. К. : Наук. думка, 1990. С. 7–28.
11. Свердан Т. П. Усічення як тип структурно-семантичного варіювання і спосіб трансформації у фразеології) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». Івано-Франківськ, 2003. 20 с.
12. Тимошук Н. П. Функціонування фразеологізмів у романах Йозефа Рота : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.04 «Германські мови». Львів, 2005. 19 с.

Список джерел

1. ПЖФ: Гуцало Є. Приватне життя феномена. Твори в п'яти томах. К. : Дніпро, 1997. Т. 4. С. 5–394.
2. ПП: Гуцало Є. Парад планет. Євген Гуцало. Твори в п'яти томах. К.: Дніпро, 1997. Т. 4. С. 395–685.
3. ПЧ: Гуцало Є. Позичений чоловік. Твори в п'яти томах. К. : Дніпро, 1997. Т. 3. С. 147–460.
4. Словник фразеологізмів української мови / уклад.: В. М. Білоноженко та ін. К. : Наук. думка, 2008. 1104 с. (Словники України).
5. Українські народні прислів'я та приказки: дожовтневий період / упор. В. Бобкова, Й. Багмут, А. Багмут. К. : Державне видавництво художньої літератури, 1963. 790 с.

Список скорочень

- ФО – фразеологічна одиниця
 СФУМ – Словник фразеологізмів української мови / уклад.: В. М. Білоноженко та ін. К.: Наук. думка, 2008. 1104 с. (Словники України)
 УНПП – Українські народні прислів'я та приказки: дожовтневий період / упор. В. Бобкова, Й. Багмут, А. Багмут. К.: Державне видавництво художньої літератури, 1963. 790 с.
 ПЧ – «Позичений чоловік» (книга перша химерної трилогії Є. Гуцала, 1981)
 ПЖФ – «Приватне життя феномена» (книга друга химерної трилогії Є. Гуцала, 1982)
 ПП – «Парад планет» (книга третя химерної трилогії Є. Гуцала, 1984)

References

1. Bally Sh. *Frantsuzskaya stylystyka*. M. : Prosveshchenye, 1961. 262. Print.
2. Bilonozhenko V. M., Hnatyuk I. S. *Funktsionuvannya ta leksykohrafichna rozrobka ukrayins'kykh frazeolohizmiv / vidp. red. L. S. Palamarchuk; In-t movoznavstva im. O. O. Potebni AN URSR*. K. : Nauk. dumka, 1989. 156. Print.
3. Boyko N. I. Leksychni zasoby stvorennya ekspresyvnosti khudozhn'oho tekstu (na materialy tvoriv Ye. Hutsala). *Literatura ta kul'tura Polissya. Nizhyn*, 1998. Vyp. 11. 31–36. Print.
4. Vazhenina O. H. Frazeolohichni transformy yak markery khymernoyi prozy Ye. P. Hutsala. *Uchenye zapysky Tavrycheskoho natsyonal'noho unyversyteta im. V. Y. Vernadskoho*. Tom 22 (61), № 4 (1). Fylolohyya. Sotsyal'nye kommynykatsyy. Symferopol', 2009. 124–130. Print.
5. Vazhenina O. H. Potentsiyni mozhlyvosti frazeolohichnykh odynyts' u khymerno-khudozhnikh tekstakh. *Linhvistychni studiyi: zb. nauk. prats' / hol. red. A. P. Zahnitko*. Kyiv–Vinnytsya : DonNU, 2015. Vyp. 30. 83–88. Print.
6. Davydenko L. B., Boyko V. M. *Avtors'ki modyfikatsiyi frazeolohichnykh odynyts' u khudozhn'omu movlenni*. Naukovi zapysky NDU imeni M. Hoholya. Filolohichni nauky. 2012. 30–33. Print.
7. Kovaleva N. A. *Avtorskoe frazobrazovanye y kommynykatyvnyaya stratehyya v pys'makh A. P. Chekhova*. Astrakhan' : Yzdatel'stvo Astrakhanskoho hosudarstvennoho pedahohycheskoho unyversyteta, 2000. 246. Print.
8. Kucherenko T. *Do problemy transformatsiyi frazeolohizmiv*. Naukovyy visnyk Chernivets'koho unyversytetu: zb. nauk. prats'. Vyp. 9. *Slov'yans'ka filolohiya*. Chernivtsi: ChDU, 1997. 143–147. Print.
9. Mokyenko V. M. *Slavyanskaya frazeolohyya*. M. : Vysshaya shkola, 1989. 287. Print.
10. Pazyak M. M. *Lyudyna v prysliv'yakh ta prykazkakh. Pryslyv'ya ta prykazky: Lyudyna Rodynnе zhyttya. Rysy kharakteru*. K. : Nauk. dumka, 1990. 7–28. Print.
11. Sverdani T. P. *“Usichennya yak typ strukturno-semantychnoho varyuvannya i sposib transformatsiyi u frazeolohiyi”* : avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. filol. nauk: spets. 10.02.01 “Ukrayins'ka mova”. Ivano-Frankivs'k, 2003. 20. Print.
12. Tymoshchuk N. P. *“Funktsionuvannya frazeolohizmiv u romanakh Yozefa Rota”* : avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. filol. nauk: 10.02.04 “Hermans'ki movy”. L'viv, 2005. 19. Print.

List of Sources

1. PZhF: Hutsalo Ye. Pryvatne zhyttya fenomena. Tvory v p"yaty tomakh. K. : Dnipro, 1997. T. 4. S. 5–394. Print.
2. PP: Hutsalo Ye. Parad planet. Tvory v p"yaty tomakh. K. : Dnipro, 1997. T. 4. S. 395–685. Print.
3. PCh: Hutsalo Ye. Pozychenny cholovik. Tvory v p"yaty tomakh. K. : Dnipro, 1997. T. 3. S. 147–460. Print.
4. Slovnyk frazeolohizmiv ukrayins'koyi movy / uklad.: V. M. Bilonozhenko ta in. K. : Nauk. dumka, 2008. 1104 s. (Slovnyky Ukrainy). Print.
5. Ukrayins'ki narodni prysliv"ya ta prykazky: dozhovtnevyy period / upor. V. Bobkova, Y. Bahmut, A. Bahmut. K. : Derzhavne vydavnytstvo khudozhn'oyi literatury, 1963. 790 s. Print.

List of Abbreviations

- FO – frazeolohichna odynytsya
 UFO – uzual'na frazeolohichna odynytsya
 SFUM – Slovnyk frazeolohizmiv ukrayins'koyi movy / uklad.: V. M. Bilonozhenko ta in. K. : Nauk. dumka, 2008. 1104 s. (Slovnyky Ukrainy)
 UNPP – Ukrayins'ki narodni prysliv"ya ta prykazky: dozhovtnevyy period / upor. V. Bobkova, Y. Bahmut, A. Bahmut. K. : Derzhavne vydavnytstvo khudozhn'oyi literatury, 1963. 790 s.
 PCh – «Pozychenny cholovik» (knyha persha khymernoyi trylohiyi Ye. Hutsala, 1981)
 PZhF – «Pryvatne zhyttya fenomena» (knyha druha khymernoyi trylohiyi Ye. Hutsala, 1982)
 PP – «Parad planet» (knyha tretya khymernoyi trylohiyi Ye. Hutsala, 1984)

Надійшла до редакції 10 квітня 2020 року.

MANIFESTATIONS OF THE TRUNCATION OF PHRASEOLOGICAL UNITS IN THE CHIMERIAD EUGENE GUTSALO

Vazhenina Olena

Department of Ukrainian Language, Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine

Abstract

Background. The study of the author's modification of phraseological units in artistic text formation is increasingly attracting the attention of researchers. And despite significant achievements in this area of phraseology, there are still many gaps. One of them is the study of the nature of various methods of authoring processing of phraseological units, elucidating the typology of author's manifestations within one technique. In this regard, it becomes relevant to consider one of the little-studied methods of structural-semantic transformation of phraseological units – truncation.

Purpose. The aim of the article is a comprehensive analysis of the phraseological truncation in the chimeriad of Eugene Gutsalo with the definition of his typological models and classification measurements.

Results. The author truncates phraseological units in the bizarre trilogy of Eugene Gutsalo. Truncations are considered as a method of structural-semantic transformation of phraseological units. The main manifestations of the author's truncation of phraseological units are established, the conditions for reducing the component composition of phraseological units are characterized, and the varieties of truncation are determined. The productivity and the artistic and expressive capabilities of truncated phraseological units in the bizarre trilogy of Eugene Gutsalo are revealed.

Discussion. Summarizing the features of the author's manifestation and the functioning of the truncation technique in the texts of Evgeny Gutsalo's bizarre novels, it should be noted that truncation is primarily experienced by the well-known phraseological units (nominative and communicative), which ensures their correct understanding. Truncated phraseological units differ from their usual correlate in the smaller number of components in the preposition / interposition / postposition of the phraseological unit. First of all, the peripheral, irrelevant components of phraseological

units are truncated with a clarifying meaning. The semantic core of a unit always remains constant. Truncation does not cause changes in the semantics of the phraseological unit (this can occur subject to the author's combination of truncation with other methods of transformation or modification). The writer uses truncation as a stylistic tool to achieve laconicism and dynamism of speech, enhance the expressiveness and expressiveness of the statement, change the stylistic tonality, and provide speech with elasticity of conversational color.

We see the prospect of research in a further study of the nature of phraseological truncation and a comparison of its author's realization in Yevgeny Gutsalo's bizarre novels using other writers who are representatives of bizarre prose in text formation.

Keywords: author's phrase usage, truncation, ellipsis, reduction, normal correlate, prepositional, interpositional and postpositional truncation, truncated constitution.

Vitae: Olena Vazhenina, candidate of philological sciences, associate professor of the Department of Ukrainian Language, Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine. Scientific interests include linguistics of the text, phraseo-stylistics, phrase-didactics, conventional and occasional word formation, linguodidactics.

Correspondence: o.vazhenina@donnu.edu.ua

Наталія Клименко

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4407-4306>

DOI 10.31558/1815-3070.2020.39.5

УДК 811.161.2'282.2'373

ДОСВІД КАРТОГРАФУВАННЯ ПОБУТОВОЇ ЛЕКСИКИ УКРАЇНСЬКИХ СХІДНОСТЕПОВИХ ГОВІРОК

У статті проаналізовано специфіку роботи над укладанням регіонального атласу східно-степових говірок Донеччини, розглянуто основні засади укладання такого атласу, принципи картографування лексики однієї тематичної групи – назв одягу. Структурно Атлас побутової лексики українських східностепових говірок містить 153 карти, серед яких допоміжні, лексичні, семантичні та зведені. Окремо розроблено коментарі до карт, що містять додаткову важливу інформацію про картографоване поняття, використання картографічних і відсильного знаків. Висвітлено специфіку знаків, використаних для створення різних типів лінгвістичних карт атласу. Діалектні карти відображають основні типи просторової поведінки побутової лексики східностепових говірок: мінімальну диференціацію, ареальну мозаїку, значно менше – окреслення мікроареалів.

Ключові слова: українські східностепові говірки, лінгвогеографія, лінгвістична карта, діалектна назва, просторова поведінка діалектної лексики.

Постановка наукової проблеми. Про важливість лінгвогеографічного вивчення діалектів різних мов неодноразово йшлося в працях К. П. Михальчука, О. О. Шахматова, І. М. Зілинського, К. Дейни, Ф. П. Філіна, Р. І. Аванесова, М. І. Толстого та інших діалектологів.

У першій половині ХХ ст. в Україні (на той час – УРСР) розпочалося збирання матеріалу до Атласу української мови, в організації якого велику роль відіграв Б. О. Ларін (Варченко 143–144). Зокрема, наприкінці 40-х років опублі-

ковано «Програму для збирання матеріалів до діалектологічного атласу української мови» («Українська лінгвістична географія» 144). Над питаннями лінгвогеографічного аспекту в українській діалектології активно працюють Ф. Т. Жилко («Нариси з діалектології української мови», «Говори української мови» (Жилко 172), «Деякі питання лінгвогеографічного аспекту в українській діалектології» (Жилко 3–16), «Основні принципи побудови Атласу української мови» (3–13)), Й. О. Дзензелівський («Принципи укладання регіональних атласів» (Дзензелівський 195–201), «Про регіональні діалектологічні атласи української мови» (Дзензелівський 17–25)), І. О. Варченко («Лінгвогеографія і деякі питання української мови» (Варченко 96–102)) та ін.

Значних здобутків у створенні регіональних атласів і розробці їх теорії українська діалектологія досягла вже в другій половині ХХ ст., коли з'являються як загальномовний Атлас української мови, так і регіональні атласи Й. О. Дзензелівського, «Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області УРСР: Лексика», «Лінгвістичний атлас нижньої Прип'яті» Т. В. Назарової, «Атлас українських говірок Північної Буковини» К. Ф. Германа та інші. Наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. світ побачили й проблемні регіональні атласи: І. В. Сабадоша «Атлас ботанічної лексики української мови» (Сабадош 103), К. Д. Глуховцевої «Лінгвістичний атлас лексики народного побуту українських східнослов'янських говірок» (Глуховцева 181) та ін.

Навіть після появи зазначених лінгвогеографічних праць найменш опрацьованою й представленою на лінгвістичній карті залишалася українська діалектна лексика, оскільки «в слов'янському мовознавстві панували погляди на лексику з її динамічним складом як на евристично несуттєвий й мало інформативний у плані ареалогії мовний рівень» (Гриценко 6–7). Це тривало, доки створення Лінгвістичного Атласу Європи та Загальнокарпатського діалектологічного атласу не підтвердило високу ареалогічну значущість діалектної лексики (Магрицька 149).

Сьогодні лінгвогеографічний аспект вивчення діалектної лексики є одним з основних у сучасній діалектології. Саме «лінгвістична карта залишається поки що єдиним і найдосконалішим засобом передачі територіального розміщення лексики й семантики, становлячи надійну базу різноманітних лінгвістичних досліджень, зорієнтованих на точну локалізацію мовних одиниць» (Гриценко 18).

Крім того, до кінця ХХ ст. найменш дослідженими в будь-якому аспекті (лексикологічному, граматичному, лексикографічному, лінгвогеографічному) залишилися новостворені українські говори, відповідно й лексика цих груп говірок. Важливе значення для лінгвогеографічного вивчення лексики новостворених говорів відіграли роботи Ф. Т. Жилка. Так, у монографії «Говори української мови» відзначено основні особливості «південно-східної діалектної груп» в ареальному аспекті. Ф. Т. Жилко вказує на найбільшу однорідність південно-східних говорів, які не мають тієї діалектної розпорошеності й строкатості, характерної для південно-західної діалектної групи й частково для північної (Жилко, «Говори української мови» 141). У статті «Про лінгвогеографічне дослідження новостворених говорів української мови» (Жилко, «Про лінгвогеографічне

дослідження новостворених говорів української мови» 3–13) дослідник висвітлив основні принципи вивчення таких говорів.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Східностепові говірки вперше стали предметом лінгвогеографічного дослідження за даними лексики в роботі Л. Д. Фроляк: «Ботанічна лексика українських говорів Північного Приазов'я» (Фроляк 17), до якої дослідниця долучила декілька лінгвістичних карт, що відображають просторову поведінку ботанічної лексики частини східностепових говірок. Пізніше з'являється низка діалектологічних дисертацій, присвячених дослідженню діалектної лексики українських східностепових говірок різних тематичних груп: обрядової – В. Д. Дроботенко, географічної – Н. П. Сіденко, назв людини та її рис – В. О. Дворянкін, назв одягу – Н. Б. Клименко, лексики харчування – Н. Г. Загнітко, сільськогосподарської лексики – М. С. Кушмет. Частиною цих робіт є добірка лінгвістичних карт, які відображають просторову поведінку лексики тієї чи тієї тематичної групи. Однак дотепер не вироблено єдиної методики лінгвогеографічного опрацювання новостворених українських східностепових говірок для того, щоб згодом на основі всіх наявних і майбутніх матеріалів укласти Лексичний атлас українських східностепових говірок та дати цінну інформацію до Лексичного атласу української мови. Тому **актуальність** вивчення досвіду картографування однієї з тематичних груп лексики (назв одягу), що був узятий за основу при встановленні ареальної характеристики назв їжі (Загнітко 19) та сільськогосподарської лексики українських донецьких говірок (Кушмет 204), не викликає сумніву й зумовлена необхідністю створення регіонального Лексичного атласу українських східностепових говірок Донеччини. **Новизна** дослідження полягає у виробленні єдиних засад картографування діалектної лексики українських східностепових говірок. Цьому сприяють і роботи інших діалектологів (Дворянкін 39–45).

Метою статті є аналіз основних засад картографування Атласу побутової лексики українських східностепових говірок Донеччини. **Завдання** – з'ясувати особливості методики картографування діалектної лексики новостворених українських говорів; характер лінгвістичних карт Атласу побутової лексики українських східностепових говірок; знаків, використаних для створення різних типів лінгвістичних карт.

Об'єкт дослідження. Об'єктом дослідження в цій статті є побутова лексика (назви одягу) донецьких говірок. Регіон дослідження обраний не випадково. «Українські східностепові говірки належать до новостворених говірок південно-східного наріччя й виникли внаслідок пізнього заселення й дозаселення українських земель, яке найбільш інтенсивно відбувалося у XVIII–XIX ст. Більшість переселенців були носіями говірок південно-східного наріччя (середньонадніпрянських, нижньонадніпрянських, слобожанських), але важливу роль відіграли й представники північного (східнополіських говірок) та південно-західного наріччя (подільських, пізніше – лемківських і бойківських говірок). Залишили свій відбиток у мовній структурі говірок Донеччини й носії інших слов'янських та неслов'янських мов (росіяни, поляки, болгары, серби, молдаване і волохи, греки, німці, євреї, цигани та ін.)» (Омельченко, Клименко 3).

Предметом вивчення є основні засади картографування при укладанні Атласу побутової лексики українських східностепових говірок. Це дасть змогу простежити лексичну диференціацію говірок Донеччини за даними лексики одягу. Укладений Атлас уміщує 151 карту, з яких: 142 відображають особливості просторової поведінки окремих лексем (100 карт), специфіку семантичної структури аналізованих назв (31 карта), фонетичну структуру окремих номенів одягу (11 карт). На 9 лінгвістичних картах відбито ізоглоси, що дозволяють окреслити окремі мікрогрупи говірок на території Донеччини. Встановлення лінгвогеографічної проєкції назв одягу східностепових говірок є важливим, оскільки відображає внутрішнє членування новостворених говірок української мови за даними лексики однієї тематичної групи.

Пропонований Атлас є регіональним проблемним атласом, в якому об'єктом картографування стала побутова лексика на позначення одягу, що складається зі значної кількості фонетичних, словотворчих варіантів, дублетно-синонімічних назв. Така «строкатість» лексичного складу аналізованої тематичної групи лексики зумовлена історією заселення й дозаселення території Донецької області, особливостями функціонування досліджуваних говірок пізнього утворення, розташованих на периферії українського діалектного континууму. Однією з найхарактерніших рис лексики одягу обстежених говірок є семантична спеціалізація значної частини загальноживаних українських номенів. Відображення такого явища в Атласі побутової лексики (одягу) східностепових говірок дозволить простежити особливості функціонування у східностепових говірках назв, відомих іншим українським діалектам.

Матеріал для Атласу записано переважно експедиційним методом у Донецькій області протягом 1996–2000 рр. за спеціально складеною програмою. В абсолютній більшості населених пунктів матеріал зібрано зазначеним методом самим автором, однак до аналізу залучено також діалектний лексичний матеріал, зібраний студентами філологічного факультету Донецького національного університету імені Василя Стуса (тоді – Донецького державного університету) шляхом анкетування та експедиційно. Відповіді на питання в кожному населеному пункті, уведеному в сітку (110 н. п.), перевірялися від 5–6 осіб різного віку. Атлас репрезентує просторову поведінку близько 1 000 назв одягу. **Основним методом** дослідження української діалектної лексики в Атласі традиційно є лінгвогеографічний, аналіз основних засад укладання Атласу в статті здійснюється описовим методом.

Теоретична й практична цінність результатів дослідження полягає в тому, що Атлас дозволяє простежити особливості просторової поведінки новостворених українських східностепових говірок за даними однієї тематичної групи лексики – назв одягу; визначити відношення лексики донецьких говірок пізнього творення щодо інших українських говорів, зокрема і до їх материнських діалектних основ; встановити напрямки міждіалектних контактів у східностепових говірках; показати, що досліджувані говірки є частиною *українського* діалектного континууму. Усе це стало можливим завдяки використанню такої системи позначень, яка дозволила найповніше відобразити особливості досліджуваної діалектної лексики.

Атлас побутової лексики (назви одягу) східностепових говірок містить 153 карти, які за своїм змістом поділяються на три типи: 1) *допоміжні* (карта адміністративно-територіального поділу Донецької області та сітка обстежених населених пунктів); 2) *карти мовних явищ* (100 лексичних, 31 семантична, 11 карт фонетичної структури окремих назв одягу); 3) *ізоглосні* (синтетичні) карти.

На **лексичних** картах протиставляються назви для вираження того самого поняття, що засвідчуються в різних частинах досліджуваної території. На **семантичних** картах протиставляються різні значення того самого слова. На **синтетичних** картах зображено пасма ізоглос, що членують досліджуваний регіон на окремі мікрогрупи говірок, умовно назвемо їх мікроареалами.

Картографовані явища передаються за допомогою графічних знаків. В основі системи графічних знаків, уживаної в цьому атласі, покладено систему графічних знаків, використану Й. О. Дзендзелівським у Лінгвістичному атласі українських народних говорів Закарпатської області УРСР (Дзендзелівський Ч. І: 8–9). Зокрема, в Атласі побутової лексики (назви одягу) східностепових говірок встановлюються протиставлення трьох ступенів.

Протиставлення *першого* ступеня (основні) – протиставлення за коренями, що передаються за допомогою штриховок у такій послідовності: знак цілком зафарбований, контурний знак, знак з горизонтальною й вертикальною штриховкою тощо.

Протиставлення *другого* ступеня – протиставлення за словотворчими формантами. Вони передаються за допомогою різних фігур з тією самою штриховкою в такій послідовності: коло, трикутник, квадрат, ромб вертикальний, прямокутник вертикальний тощо.

Протиставлення *третього* ступеня – фонетичні, зокрема й акцентуаційні варіанти того самого слова. Вони передаються за допомогою просвітів у середині фігур у такій послідовності: вертикальний просвіт, горизонтальний просвіт, косий зліва направо просвіт, косий справа наліво просвіт тощо.

Карти Атласу підготовлено за допомогою графічного редактора Adobe Illustrator, який дозволив використати ресурси комп'ютерної графіки для нанесення на карту досліджуваних діалектних явищ.

Легенди карт складаються з теми карти й протиставлюваних картографованих назв, біля яких наведено відповідні картографічні знаки. За наявності багатьох варіантів слова в легенді подано кілька більш поширених варіантів, а відомості про решту зафіксованих варіантів містяться у коментарях. За умови значної строкатості лексичних репрезентантів аналізованої семми, саме в коментарях розміщено розшифрування всіх знаків, нанесених на карту. Наприклад, коментар до картосхеми № 3 «Загальна назва подраного одягу» має такий вигляд: 1 – *дрáne*; 2 – *дрán't'a*; 3 – *дiркі*; 4 – *дрáнки*; 5 – *дрант'ó*; 6 – *дранкі*; 7 – *дрант'á*; 8 – *дранi'ó*; 9 – *рвáne*; 10 – *тр'апi'ó*; 11 – *тр'апi'á*; 12 – *тр'áпi'a*; 13 – *тр'апкi*; 14 – *тр'áпки*; 15 – *лахм'ít'a*; 16 – *лахмóт'a*; 17 – *шмáт'a*; 18 – інші поодинокі назви подраного одягу: *парвáте* – 66 н. п.; *шмóт'a* – 13 н. п.; *дран'ó* – 95 н. п.; *тр'апiч'a* – 42 н. п.; *порване* – 98 н. п.; *барахлó* – 109 н. п.;

л'ан'ц'і – 65, 67, 95, 90 н. п.; *гн'от':а* – 15 н. п.; *х'аб'от':а* – 67 н. п.; *па'ц'орки* – 47 н. п.; *ганч'ір'їа* – 91 н. п.; *л'ан'т'а* – 105 н. п.

Коментарі містять спорадичні назви та їх просторову поведінку. Наприклад, коментар до картосхеми № 2. «Загальна назва старого одягу»: 1 – *лахм'іт':а*; 2 – *лахм'от':а*; 3 – *л'ан'ц'і*; 4 – *барахл'о*; 5 – *стар'е*; 6 – *стар'й'о*; 7 – *гн'ідники*; 8 – *шм'ат':а*; 10 – *л'анци*; 11 – *х'аб'от':а*; 12 – інші поодинокі назви: *др'ан':о* – 95 н. п.; *ц'ур'їа* – 97 н. п.; *др'ан'т'а* – 42, 37 н. п.; *лахманина* – 50 н. п.; *тр'ап'ки* – 43, 14 н. п.; *стр'оп'їа* – 43 н. п.; *ганч'ір'їа* – 91 н. п.; *тр'ап'ї'о* – 19 н. п.; *др'анки* – 108 н. п.; *л'ахи* – 11, 32 н. п.; *лохм'от':а* – 32 н. п. Те саме спостерігаємо й у попередньо наведеному коментарі до картосхеми № 3.

У коментарях до семантичних карт описано, якими знаками позначено на лінгвістичній карті те чи те значення, що також іноді непросто зробити в легенді карти, особливо, якщо коментар містить інші уточнення щодо поширення аналізованих лексичних маніфестантів у досліджуваних говірках. Наприклад, коментар до картосхеми № 20 «Семантична структура лексеми *в'ат'анка*» подає таку інформацію про аналізовану лексему: 1 – 'жіночий верхній ватний одяг середньої довжини, пошитий до вусів або з фалдами'; 2 – 'фуфайка'; 3 – слово *в'ат'анка* не вживається в інших населених пунктах, оскільки для позначення таких реалій використовуються лексеми *в'атник* (картосхема № 19), *фуф'айка* (з різними фонетичними варіантами), *б'обрик* (картосхема № 21); *п'ід':о'вка* – 107 н. п. Якщо на картосхемах № 20, № 21 не зафіксовано лексеми *в'ат'анка*, *в'атник* на позначення 'жіночого ватяного одягу середньої довжини...', то одяг такого типу не був поширеним у цих населених пунктах.

Отже, коментарі до карт є дуже важливою частиною Атласу, оскільки «охоплюють усе те, що з якихось причин не картографувалося. Ці відведені від картографування частини ланок або й окремі ланки картографованого явища (діалектної риси) доповнюють і вточнюють його сутність» (Жилко, «Основні принципи побудови Атласу української мови» 3–13). У коментарях подаються зауваження, які стосуються картографованого поняття, використання картографічних і відсильного знаків. Кожний коментар має номер тієї карти, якої він стосується.

Усі карти Атласу є досить інформативними, хоча й більшість із них засвідчують незначну диференціацію говірок Донеччини за даними лексики одягу: зі 142 карт мозаїчну ареальну поведінку аналізованих явищ відображають 35 (25 %), мінімально здиференційованими виявляються досліджувані говірки на 62 картах (44 %). І тільки на 31 % карт Атласу побутової лексики (назви одягу) східно-степових говірок можна простежити більш-менш окреслені мікроареали східно-степових говірок. Цим досліджувані говірки не відрізняються від інших новостворених говорів української мови, є частиною великого ареалу – південно-східного наріччя українського діалектного континууму – й цілком виправдовують характеристику дослідників щодо відсутності «діалектної розпорошеності і строкатості, характерної для південно-західної діалектної групи і частково для північної» (Жилко, «Говори української мови» 141).

Лексична диференціація говірок Донеччини залежить від специфіки їх формування, що полягає «у вторинному характері заселення, у різнотипності за по-

ходженням та типом поєднання говірок-основ, які послужили базою для формування нового діалектного масиву, що не могло не позначитися на структурі говіркової системи та на характері мовних явищ на різних її рівнях» (Фроляк, «Українські східностепові говірки Донеччини» 6). Аналіз лексики одягу східностепових українських говірок дає змогу визначити досліджувані говірки як такі, що утворилися переважно на основі південно-східного діалектного типу. Хоча в говірках деяких населених пунктів Донецької області виявляються риси південно-західного й північного діалектних типів, що детермінує мозаїчний характер ареальної поведінки досліджуваної лексики.

Іншим визначальним чинником у лексичній диференціації східностепових говірок є статус досліджуваної частини українського діалектного континууму як периферійних говорів української мови. Таке географічне розташування передбачає відображення в аналізованих говірках не лише результатів міждіалектного, але й міжмовного контактування, що сприяло формуванню значної варіативності діалектної лексики цього регіону, – і це ускладнює виділення окремих мікроареалів. Порівняймо лексичну реалізацію деяких сем: «предмет, який служить для застібання одягу» – *п'уговиц'а, п'угавиц'а, п'угвиц'а, п'уговка, п'увиц'а, п'увичка, п'угвичка, п'уговичка, п'уговочка, п'угавка*; «одяг від дощу» – *дошчовік, дожд'овік* тощо.

Ускладнення процесу виділення окремих східностепових мікроареалів зумовлене вживанням у лексичній системі однієї говірки більше двох назв одягу, до складу яких входять як фонетичні, словотворчі варіанти, так і дублетно-синонімічні номінації, виникнення яких детермінується міждіалектними, міжмовними контактами, авторитетом української літературної мови. Наприклад, для позначення старого одягу (загальної назви) – *л'ан'ц'і // барахл'о // гнідники* – 58; *л'ан'ц'і // барахл'о // стар'е* – 107; *л'ан'ц'і // стар'е // гнідники* – 60; *лахм'іт':а // ман'ат':а // барахл'о* – 82; *лахм'іт':а // стар'е // л'анци* – 99; *лахм'іт':а // барахл'о // гнідники // ц'ур'я* – 97; *лахм'іт':а // хаб'от':а //* – 62; *л'ан'ц'і // хаб'от':а // лахм'от':а* – 36; *лахм'от':а // лахм'іт':а // л'ан'ц'і* – 10; *лахм'от':а // шм'ат':а // стар'й'о* – 3; *лахм'от':а // шм'ат':а // стар'й'о // барахл'о* – 4; *лахм'от':а // л'анци // стар'й'о* – 5; *лахм'іт':а // барахл'о // тр'япки* – 14; *лахм'іт':а // стар'е // л'ан'ц'і* – 41; *лахм'іт':а // л'ан'ц'і // барахл'о* – 57, 75.

Усе вищезазначене сформувало мозаїчний характер поширення діалектних явищ у говірках Донеччини, що відображено на 25 % карт Атласу побутової лексики (назви одягу) українських східностепових говірок.

Крім мозаїчної картини просторової поведінки аналізованого фактичного матеріалу, виразність лексичної диференціації східностепових говірок за назвами одягу ускладнюється через мінімальну диференціацію. Таку інформацію дають нам 44 % карт Атласу. Подібну картину спостерігаємо й при картографуванні лексики на позначення рис людини у східностепових говірках Південної Донеччини. В. О. Дворянкін наголошує, що «для досліджуваного обширу характерні такі типи ареальної поведінки вищезгаданих номінативних одиниць: 1) мінімальна диференціація; 2) ареальна мозаїка; 3) окреслення мікроареалів» (Дворянкін, 40).

Мінімальна диференціація українських східностепових говірок пояснюється складністю виділення окремих мікроареалів через: 1) співіснування в одній говірці двох лексем на позначення однієї реалії; 2) функціонування майже в усіх східностепових говірках однієї назви як лексичного маніфестанта певної семми.

Прикладом такого типу просторової поведінки назв одягу в східностепових говірках послуговують назви: ‘брудного одягу’ – *гр’азне*; ‘старого одягу, ще придатного для носіння’ – *не^uдóноски*; ‘плащеподібного суконного верхнього одягу’ – *с’ір’ак*; ‘верхнього одягу довгого крою, що одягається поверх сукні, костюма тощо’ – *пал’тó*; ‘чоловічого суконного короткого пальта’ – *москвічка* тощо.

Мінімально здиференційованими виявляються східностепові говірки й за даними семантичних карт. У тому разі, коли картографована назва є архаїчною, на лінгвістичній карті ареальні опозити є спорадичними, а для більшості аналізованих говірок і невластивими зовсім. Очевидно, це зумовлене тим, що «тенденція до затухання виразно окреслених ареалів значень лексеми рельєфніше проступає у випадках, коли об’єктом картографування стає семантична структура тих лексем, які співвідносні своєю значеннєвою домінантою з раритетними або зникаючими реаліями» (Гриценко, 161). Така просторова поведінка характерна для назв: *коз’ачка*, *сачок*, *б’аска*, *бурм’ус* (*бурн’ус*, *бурм’ос*), *холод’айка* тощо.

Семантичні карти відображають мінімальну диференціацію східностепових говірок і за наявності лексичної реалізації аналізованої семми в усіх досліджуваних говірках. Причому в більшості донецьких говірок ця назва вживається або з найбільш поширеним, «основним» значенням, або семантична структура такої лексеми обов’язково передбачає наявність цього значення. Таку просторову поведінку мають номени: *накід^mка*, *п’ідш’івка*, *не^uтél’ка*, *п’ілка* та ін.

Аналіз лінгвогеографічної проєкції назв одягу східностепових українських говірок Донеччини дозволяє виділити деякі групи досліджуваних говірок в окремі мікроареали лише на 31 % карт Атласу, що диференціюються за: репертуаром лексичних маніфестантів аналізованих семем; специфічними змінами в семантичній структурі аналізованої діалектної лексики; характером варіативності фонетичної структури досліджуваних назв; наявністю / відсутністю лексичної репрезентації окремих сем; тенденцією до уникнення специфічних лексем та поширення загальновідомих українських номенів.

Це такі східностепові мікроареали, як: 1) північна група говірок, що охоплює населені пункти Лиманського, Слов’янського районів, частково північної частини Бахмутського району Донецької області; 2) південно-західну групу східностепових говірок (максимально наближену до північних), що охоплює говірки Добропільського, Олександрівського, Костянтинівського районів і деякі населені пункти Покровського та Ясинуватського районів; 3) південну групу східностепових говірок, що охоплює говірки Нікольського, Мангушського, Новоазовського і частоти Бойківського районів; 4) східну групу обстежуваних говірок, що охоплює говірки Амвросіївського, Старобешівського, частково Шахтарського районів Донецької області; 5) говірки мар’їнсько-волноваського мікроареалу, що максимально наближені до західного мікроареалу донецьких говірок. Іноді в окрему групу виділяються говірки Бахмутського району, але найчастіше вони

утворюють діалектну мозаїку або зливаються з іншими східностеповими говірками. Усі названі мікроареали є досить умовними, їх остаточне виділення вимагає підтвердження даними інших тематичних груп лексики, що маємо вже, наприклад, у наукових працях, присвячених дослідженню сільськогосподарської лексики східностепових українських говірок (Кушмет-Бодаммер 260) та лексики харчування (Загнітко 19). Крім того, окреслені мікроареали не є ізольованими структурами, тому не завжди можна визначити межі досліджуваних груп говірок через незначну диференціацію східностепових назв одягу. Межі визначених мікроареалів є досить розмитими й умовними, що також зумовлене характером новостворених периферійних говорів.

Висновки та перспективи дослідження. Отже, укладання регіонального лексичного Атласу побутової лексики (назви одягу) українських східностепових говірок дає змогу, по-перше, доповнити дані до загальномовного Лексичного атласу української мови, по-друге, дає додатковий багатий діалектний матеріал для створення єдиного регіонального Лексичного атласу східностепових українських говірок. Створення такого Атласу допоможе простежити диференціацію східностепового простору не тільки за даними лексики одягу, а й за матеріалами інших тематичних груп лексики; з'ясувати характер просторової поведінки новостворених українських говорів, розташованих на периферії українського діалектного континууму. Не менш важливим залишається уточнення меж поширення українських східностепових говірок Донеччини.

Література

1. Атлас української мови : у 3 т. Т. 3. Ч. 1: *Слобожанщина, Донеччина і суміжні землі*. Київ, 2001. С. 1–36. 144 карти.
2. Варченко І. О. Лінгвогеографія і деякі питання української мови. *Праці XI Респ. діал. наради*. Київ, 1962. С. 96–102.
3. Ващенко В. С. З історії та географії діалектних слів. Харків : Вид-во Харків ун-ту, 1962. 175 с.
4. Герман К. Ф. Атлас українських говірок Північної Буковини: У 2 т. Чернівці, 1995–1998.
5. Глуховцева К. Д. Лінгвістичний атлас лексики народного побуту українських східно-слобожанських говірок. Луганськ: Альма-матер, 2003. 181 с.
6. Гриценко П. Ю. Ареальне варіювання лексики. К. : Наук. думка, 1990. 272 с.
7. Дворянкін В. О. Принципи картографування в «Лінгвістичному атласі лексики на позначення рис людини в українських східностепових говірках Південної Донеччини». *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. Серія : Філологія. Мовознавство. Вип. 266. Т. 278. Миколаїв. 2016. С. 39–45.
8. Дзендзелівский И. А. Принципы составления региональных атласов. *Актуальные проблемы славяноведения*. Москва, 1961. С. 195–201.
9. Дзендзелівський Й. О. Про регіональні діалектологічні атласи української мови. *Праці X Респ. діал. наради*. Київ, 1961. С. 17–25.
10. Дзендзелівський Й. О. Лінгвістичний атлас українських говорів Закарпатської області УРСР (України): Лексика. Ужгород, 1958–1993. Ч. I–III
11. Жилко Ф. Т. Говори української мови. К. : Рад. шк., 1958. 172 с.
12. Жилко Ф. Т. Деякі питання лінгвогеографічного аспекту в українській діалектології. *Праці X Респ. діал. наради*. Київ, 1961. С. 3–16.

13. Жилко Ф. Т. Основні принципи побудови Атласу української мови. *Праці XI Респ. діал. наради*. Київ, 1965. С. 3–13.
14. Загнітко Н. Г. Назви їжі, напоїв у східностепових говірках Донеччини: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Донецьк, 2011. 19 с.
15. Клименко Н. Б. Назви одягу в східностепових говірках Донеччини: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Донецьк, 2001. 19 с.
16. Кушмет-Бодаммер М. С. Діалектологічний портрет Донеччини: кінець 2014 р. (сільськогосподарська лексика). Тернопіль: Крок, 2017. 260 с.
17. Кушмет-Бодаммер М. С. Атлас сільськогосподарської лексики східностепових говірок Донеччини. Тернопіль: Крок, 2017. 204 с. : карти.
18. Магрицька І. В. Досвід картографування весільної лексики (на матеріалі українських східнослобожанських говірок). *Вісник Луганського державного педагогічного університету ім. Т. Шевченка: Філологічні науки*. Луганськ, 2001. № 12. С. 149–153.
19. Омельченко З. Л., Клименко Н. Б. Матеріали до словника східностепових українських говірок. Донецьк: Вид-во ДонНУ, 2006. 114 с.
20. Сабадош І. В. Атлас ботанічної лексики української мови. Ужгород: Ужгородський державний університет, 1999. 103 с.
21. Українська лінгвістична географія: зб. наук. пр. / за ред. Ф. Т. Жилка. К.: Наук. думка, 1966. 154 с.
22. Фроляк Л. Д. Ботаническая лексика украинских говоров Северного Приазовья: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Киев, 1988. 17 с.
23. Фроляк Л. Д. Українські східностепові говірки Донеччини: монографія. Дрогобич: Просвіт, 2013. 400 с.

References

1. Atlas ukrayins'koyi movy : u 3 t. T. 3. Ch. 1: Slobozhanshchyna, Donechchyna i sumizhni zemli. *Atlas of the Ukrainian language*. Kyiv, 2001. 1–36. 144 karty. Print.
2. Varchenko I. O. Linhvoheohrafiya i deyaki pytannya ukrayins'koyi movy. *Linguogeography and Some Issues of Ukrainian*. Pratsi XI Rесп. dial. narady. Kyiv, 1962. 96–102. Print.
3. Vashchenko V. S. Z istoriyi ta heohrafiyi dialektnykh sliv. *From the History and Geography of Dialect Words*. Kharkiv : Vyd-vo Kharkiv un-tu, 1962. 175. Print.
4. Herman K. F. Atlas ukrayins'kykh hovirok Pivnichnoyi Bukovyny: U 2 t. *The Atlas of Ukrainian Dialects of Northern Bukovina*. Chernivtsi, 1995–1998. Print.
5. Hlukhovtseva K. D. Linhvistychnyy atlas leksyky narodnoho pobutu ukrayins'kykh skhidnoslobozhans'kykh hovirok. *The Linguistic Atlas of the Folk Colloquial Vocabulary of the Ukrainian Eastern Sloboda Dialects*. Luhans'k : Al'ma-mater, 2003. 181. Print.
6. Hrytsenko P. Yu. Areal'ne varyuvannya leksyky. *Area Variation of Vocabulary*. K. : Nauk. dumka, 1990. 272. Print.
7. Dvoryankin V. O. Pryntsypy kartohrafuvannya v “Linhvistychnomu atlasі leksyky na poznachennya rys lyudyny v ukrayins'kykh skhidnostepovykh hovirkakh Pivdennoyi Donechchyny”. *Botanical vocabulary of the Ukrainian dialects of the North Azov*. Naukovi pratsi Chornomors'koho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu “Kyievo-Mohylyans'ka akademiya”. Seriya : Filolohiya. Movoznavstvo. Vyp. 266. T. 278. Mykolayiv. 2016. 39–45. Print.
8. Dzendzelyvskyy Y. A. Pryntsypy sostavlenyya rehyonal'nykh atlasov. *Principles of Compiling Regional Atlases*. Aktual'nye problemy slavyanovedenyya. Moskva, 1961. 195–201. Print.
9. Dzendzelivs'kyu Y. O. Pro rehyonal'ni dialektolohichni atlasy ukrayins'koyi movy. *About the Regional Dialectological Atlases of the Ukrainian Language*. Pratsi X Rесп. dial. narady. Kyiv, 1961. 17–25. Print.
10. Dzendzelivs'kyu Y. O. Linhvistychnyy atlas ukrayins'kykh hovoriv Zakarpat's'koyi oblasti URSR (Ukrayiny): Leksyka. Uzhhorod, 1958–1993. Ch. I–III. Print.
11. Zhylyko F. T. Hovory ukrayins'koyi movy. *Speak Ukrainian*. K.: Rad. shk., 1958. 172. Print.

12. Zhylyko F. T. Deyaki pytannya lnhvoehografichnoho aspektu v ukrayins'kiy dialektolohiyi. *Some Issues of Linguogeographical Aspect in Ukrainian Dialectology*. Pratsi Kh Resp. dial. narady. Kyiv, 1961. 3–16. Print.
13. Zhylyko F. T. Osnovni pryntsyipy pobudovy Atlasu ukrayins'koyi movy. *Basic Principles of Compiling the Atlas of Ukrainian Language*. Pratsi XI Resp. dial. narady. Kyiv, 1965. 3–13. Print.
14. Zahnitko N. H. Nazvy yizhi, napoyiv u skhidnostepovykh hovirkakh Donechchyny *Names of Food and Drinks in the Eastern Steppe Dialects of Donetsk region: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk . Donetsk, 2011. 19. Print.*
15. Klymenko N. B. Nazvy odyahu v skhidnostepovykh hovirkakh Donechchyny *Names of clothes in the eastern steppe dialects of Donetsk region: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk. Donetsk, 2001. 19. Print.*
16. Kushmet-Bodammer M. S. Dialektolohichnyy portret Donechchyny: kinets' 2014 r. (sil's'kohospodars'ka leksyka). *The Dialectical portrait of Donetsk region: end of 2014 (agricultural vocabulary)*. Ternopil' : Krok, 2017. 260. Print.
17. Kushmet-Bodammer M. S. Atlas sil's'kohospodars'koyi leksyky skhidnostepovykh hovirok Donechchyny. *The Atlas of Agricultural Vocabulary of the Eastern Steppe Dialects of Donetsk Region*. Ternopil' : Krok, 2017. 204: karty. Print.
18. Mahryts'ka I. V. Dosvid kartohrafuvannya vesil'noyi leksyky (na materialy ukrayins'kykh skhidnoslobozhans'kykh hovirok). *The Experience of Mapping Wedding Vocabulary (on the material of Ukrainian Eastern Sloboda dialects)*. Visnyk Luhans'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu im. T. Shevchenka: Filolohichni nauky. Luhans'k, 2001. № 12. 149–153. Print.
19. Omel'chenko Z. L., Klymenko N. B. Materialy do slovnyka skhidnostepovykh ukrayins'kykh hovirok. *Materials to the dictionary of Eastern Steppe of Donetsk region*. Donetsk : Vyd-vo DonNU, 2006. 114. Print.
20. Sabadosh I. V. Atlas botanichnoyi leksyky ukrayins'koyi movy. *The Atlas of the Botanical Vocabulary of the Ukrainian Language*. Uzhhorod : Uzhhorods'kyy derzhavnyy universytet, 1999. 103. Print.
21. Ukrayins'ka lnhvistychna heohrafiya: zb. nauk. pr. / za red. F. T. Zhylyka. *Ukrainian Linguistic Geography*. K. : Nauk. dumka, 1966. 154. Print.
22. Frolyak L. D. “Botanycheskaya leksyka ukrayinskykh hovorov Severnoho Pryazov'ya”: avtoref. dys. ... kand. fylol. nauk. Kyev, 1988. 17. Print.
23. Frolyak L. D. “Ukrayins'ki skhidnostepovi hovirky Donechchyny: monohrafiya”. *The Ukrainian Eastern Steppe Dialects of Donetsk Region*. Drohobych: Prosvit, 2013. 400. Print.

Індекс обстежених населених пунктів Донецької області
(назви населених пунктів і районів подано станом на 2020 рік)

1. М-Качкари Новоазовського району 2. Козацьке Новоазовського району 3. Темрюк Нікольського району 4. Зелений Яр Нікольського району 5. Федорівка Нікольського району 6. Комишувате Мангушського району 7. смт Мангуш 8. Червоне Мангушського району 9. Новоселівка Бойківського району 10. Греково-Олександрівка Бойківського району 11. Краснопілля Старобешівського району 12. Хлібодарівка Волноваського району 13. Златоустівка Волноваського району 14. Степне Волноваського району 15. Петрівка Волноваського району 16. Єгорівка Волноваського району 17. Микільське Волноваського району 18. смт Благодатне Волноваського району 19. Ольгинка Волноваського району 20. смт Новотроїцьке Волноваського району 21. смт Оленівка Волноваського району 22. Миколаївка Волноваського району 23. Свободне Волноваського району 24. Олександринка Волноваського району 25. Павлівка Мар'їнського району 26. Новоукраїнка Мар'їнського району 27. Успенівка Мар'їнського району 28. Катеринівка Мар'їнського району 29. Антонівка Мар'їнського району 30. Новомихайлівка Мар'їнського району 31. Безіменне Новоазовського району 32. Хомутове Новоазовського району 33. Українка Нікольського району 34. м. Красногорівка Мар'їнського району

ну 35. Олексіївка Великоновосілківського району 36. Сміт Олександрівка Мар'їнського району 37. Іскра Великоновосілківського району 38. Вільне Поле Великоновосілківського району 39. Шевченко Великоновосілківського району 40. Велика Новосілка 41. Андріївка Великоновосілківського району 42. Зелений Гай Великоновосілківського району 43. Новопетриківка Великоновосілківського району 44. Петрівське Старобешівського району 45. Кумачеве Старобешівського району 46. Глинка Старобешівського району 47. Новозар'ївка Старобешівського району 48. Новоселівка Старобешівського району 49. Благодатне Амвросіївського району 50. Грабське Амвросіївського району 51. Артемівка Амвросіївського району 52. Лисиче Амвросіївського району 53. Василівка Амвросіївського району 54. Кленівка Амвросіївського району 55. Дмитрівка Шахтарського району 56. Сміт Сердите Шахтарського району 57. Сміт Андріївка м. Сніжне 58. Вільховчик м. Шахтарська 59. Сміт Зуївка м. Харцизька Шахтарського району 60. Кринички м. Єнакієве 61. Кобилівка м. Вуглегірськ 62. Новоселівка Ясинуватського району 63. Сміт Опитне Ясинуватського району 64. Первомайське Ясинуватського району 65. Срібне Покровського району 66. Сонцівка Покровського району 67. м. Селидове 68. Петрівка Покровського району 69. Михайлівка Покровського району 70. Удачне Покровського району 71. Сергіївка Покровського району 72. Гришине Покровського району 73. Воздвиженка Покровського району 74. Вірівка Добропільського району 75. Добропілля Добропільського району 76. Золотий Колодязь Добропільського району 77. Спасько-Михайлівка Олександрівського району 78. Старомихайлівка Мар'їнського району 79. Громова Балка Олександрівського району 80. Михайлівка Олександрівського району 81. Іверське Олександрівського району 82. Званівка Бахмутського району 83. Сіверськ Бахмутського району 84. Никифорівка Бахмутського району 85. Привілля Слов'янського району 86. Сергіївка Слов'янського району 87. Сміт Дробишеве Лиманського району 88. Рідкодуб Лиманського району 89. Новоселівка Лиманського району 90. Кирилівка Волноваського району 91. Вільне Волноваського району 92. Хрещище Слов'янського району 93. Райгородок Слов'янського району 94. Нескучне Великоновосілківського району 95. Роздолівка Бахмутського району 96. Іванівське Бахмутського району 97. Русин Яр Костянтинівського району 98. Олександро-Калинове Костянтинівського району 99. Віролюбівка Костянтинівського району 100. Первомайське Бойківського району 101. Кам'янка Добропільського району 102. Платонівка м. Волновахи 103. м. Мар'їнка 104. Кліщіївка Бахмутського району 105. Микитівка м. Горлівки 106. Дібрівка Шахтарського району 107. м. Ясинувата 108. Роя Мар'їнського району 109. Миколаївка Покровського (до 2016 р. Красноармійського) району 110. Ярова Лиманського (до 2016 р. Краснолиманського) району.

Надійшла до редакції 10 квітня 2020 року.

EXPERIENCE OF MAPPING THE COLLOQUIAL VOCABULARY OF UKRAINIAN EASTERN STEPPE DIALECTS

Nataliya Klymenko

Language Training Department, Donetsk National Technical University, Pokrovsk, Ukraine

Abstract

Background: Today, one of the main aspects in modern dialectology is the linguogeographical study of dialect vocabulary. Back in the second half of the twentieth century, Ukrainian dialectology reached significant achievements in compiling regional atlases and developing their theory. However, Ukrainian dialect vocabulary still remains the least elaborated and represented on the linguistic map. Primarily, it concerns the vocabulary of newly created Ukrainian dialects in general and Eastern Ukrainian dialects in particular. So far, there has not been developed a single method of linguogeographical processing of newly created Ukrainian Eastern Steppe dialects for the further compiling of the Lexical Atlas of Ukrainian Eastern Steppe dialects and the Lexical Atlas of Ukrainian Dialects.

Purpose: The purpose of the article is to analyse the fundamentals of mapping the Atlas of the colloquial vocabulary of the Ukrainian Eastern Steppe dialects in Donetsk region.

Results: The article describes the basic principles of compiling the regional Atlas of colloquial vocabulary of the Eastern Steppe dialects in Donetsk region on the lexical material of one themat-

ic group, i. e. the clothes names. Structurally, the Atlas contains 153 maps, including referential, lexical, semantic, and summary ones. Map comments giving additional important information about the concept under mapping and the use of mapping and reference characters are also analysed. The specific features of the characters used to create different types of linguistic maps in the atlas are disclosed. Dialect maps represent the basic types of spatial behavior of the colloquial vocabulary of the Eastern Steppe dialects such as minimal differentiation, area mosaic, delineation of micro-areas.

Discussion: Compiling the regional lexical Atlas of colloquial vocabulary (clothes names) of Ukrainian Eastern Steppe dialects contributes to extending the data of the Ukrainian common-language Atlas. It also provides additional reliable dialect material for creating the Lexical Atlas of Ukrainian Eastern Steppe dialects. The creation of such an Atlas will allow tracing the differentiation of the Eastern Steppe space not only in terms of the clothes vocabulary, but also on the lexical material of other thematic groups, as well as to find out the nature of the spatial behavior of newly created Ukrainian dialects located on the periphery of the Ukrainian dialect continuum. Besides, the specification of the Ukrainian Eastern Steppe dialects boundaries in Donetsk region still remains essential.

Keywords: Ukrainian Eastern Steppe dialects, linguogeography, linguistic map, dialect name, spatial behavior of dialect lexis.

Vitae

Nataliya Klymenko is Associate Professor of Language Training Department in Donetsk National Technical University. Her areas of research interests include Ukrainian Dialectology, lexicography, dialect textography, lexicology, semasiology, phonetics.

Correspondence: klymenko2010@gmail.com

Наталія Мельник

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6641-0649>

DOI 10.31558/1815-3070.2020.39.6

УДК 323.15:316.356

ЕТНОНІМИ ТА СПОСОБИ ЇХ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ У СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

Стаття присвячена вивченню динаміки репрезентацій етнічності в різних типах дискурсивних практик і виявленню специфіки концептуалізації етнічності в англомовному соціумі. У статті проаналізовано поняття «етнічність», «етнонім» та «етнікона». Автором схарактеризовано способи презентації етнізмів у сучасній лінгвістиці, серед яких: вивчення лексичних конотацій етнонімів при виявленні стереотипів національних характерів; міждисциплінарні методи, які поєднують кілька лінгвістичних та паралінгвістичних способів презентації; імплікація, що здійснюють приращення смислу до початкових значень слів-етнонімів тощо.

Здійснене дослідження дало змогу з'ясувати, що етнонім часто виражає не особливі характеристики конкретної групи, а якість загальне уявлення про іноземне як про чуже, чужорідне, протиставлене своєму. Підсумовано, що сучасна мовна культура в цілому не заохочує прояви етнічних забобонів, використання грубих, відкритих форм агресії в публічній комунікації, всіма способами закликаючи до толерантності та політичної коректності. Дослідження способів презентації етнонімів засвідчило, що вченими робиться ідеологічна і ментальна установка на подолання міжнаціональних, міжкультурних, міжетнічних упереджень, протиріч і конфліктів, що, в свою чергу, знаходить мовну реалізацію, яка виявляєть-

ся у виборі особливих різнорівневих мовних засобів і прийомів евфемізації. Встановлено, що важливим матеріалом для вивчення етнічних репрезентацій у мові є словники, що фіксують обсяг і номенклатуру етнорелевантних понять – етнонімів і дозволяють відстежити зміни, що відбуваються в динаміці.

Ключові слова: етнічність, ідентичність, нація, національна група, національні меншини, етнічна ідентичність, етностереотип.

Постановка проблеми. Картина світу будь-якого суспільства обов'язково містить елемент (само-) ідентифікації, що проявляється в протиставленні членів цієї спільноти тим, хто до неї не належить. Сукупність смислів, що визначають характерні ознаки етносу, становить категорію етнічності. Етнічна ідентичність – це результат когнітивно-емоційного процесу усвідомлення себе представником етносу чи переживання своєї тотожності з однією етнічною спільнотою і відділення від інших. Етнічність є одним із важливих компонентів соціальної ідентичності, а відтак є важливим аспектом лінгвістичних досліджень і визначається актуальністю та науковим інтересом учених до питань етнолінгвістики, зокрема – етноніми та способи їх презентації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання етнолінгвістичних досліджень були закладені в працях І. Гердера, В. Гумбольдта, Ф. Боаса, Е. Сепір, Б. Уорф, А. Потебні та інших. Дослідники В. Кашкін і С. Пйойхйонен вважають, що смисловий обсяг поняття *етнонім* не обмежується позначенням спільноти походження народу: «Етнонім викликає в мовній свідомості індивіда певну модель дій і відносин, концепт, стереотип, або, точніше, міфологему. Міфологема – одиниця міфологічної системи, за посередництвом якої організовується людська діяльність: згорнута поетапна дія тут заміщується знаком, який служить сигналом до дії, готовністю діяти» (Кашкін, Пйойхёнен). Таке трактування викликає особливий інтерес, тому що в ньому відбито аксіологічний і акціональний аспект функціонування етноніма в міжкультурній комунікації. Прикладом можуть бути оціночні судження на кшталт *європейська жінка, спілкуються по-європейськи*, які досить часто зустрічаються сьогодні. У деяких дослідженнях зустрічається поняття *етнікона*, яке має різне трактування: низка учених ототожнюють етнікон з етнонімом, інші визначають його як назву, дану етносу представниками іншої етнічної спільноти, на відміну від самоназви. Електронна енциклопедія «Вікіпедія» дає визначення етнікона як «назви жителя певної місцевості, співвідносного з топонімом (Київ – киянин, Москва – москвич, Одеса – одесит)». Таке трактування не беззаперечне, оскільки ігнорує той факт, що лексеми, які розглядаються, утворюються від одного конкретного класу топонімів – *ойконімів* (від грец. *Oikos* «житло»: назви населених місць – міст, селищ, сіл, стоянок). Д. Шен у зв'язку з цим вважає, що було б логічніше дати етнонімам, утвореним від ойконімів, більш експліцитну назву, наприклад, *ойкоетнонім* або *ойконімічний етнонім* (Шен 14–20). У роботах Г. Ковальова зустрічається термін *катойконім* – «...назва жителя за місцевістю (без етнічної диференціації): киянин, москвич, варшав'янин, лондонець і т. ін.» (Ковалев 9). Р. Агеева для позначення груп населення за місцем проживання пропонує термін *квзіетнонім* (Агеева 5).

У межах проведеного дослідження не ставиться мета розробки класифікації етномаркованої лексики або критичного осмислення наявної. Однак аналіз цього питання важливий з огляду на критерії відбору лексикографічного матеріалу для планованого вивчення динаміки лексикографічної репрезентації етнічності. Звісно, ефективно вирішення поставленого завдання можливе лише за умови максимального охоплення етномаркованих фрагментів мовної картини світу. В ході аналізу враховуються не тільки найменування власне етнічних груп, але й різноманітних суміжних понять, які мають інше термінологічне визначення. Зазначене актуалізує необхідність огляду способів презентації етнонімів у вітчизняній та зарубіжній лінгвістиці, що й становить *мету цієї статті*.

Основними *завданнями дослідження* є: визначити сутність поняття «етнонім» у вітчизняній та зарубіжній лінгвістичній науці; представити аналітичний огляд способів презентації етнізмів у сучасній лінгвістиці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Лінгвістичний енциклопедичний словник дає таке визначення поняттю етнонім: «Етнонім (грец. *Ethnos* ‘народ, народність’ і *опота* ‘ім’я’) – особливий розряд історичної лексики; назви різних видів етнічних спільнот: націй, народів, народностей, племен, племінних союзів, родів і т. ін.» (Лингвистический энциклопедический словарь 598). Лінгвістичне розуміння етноніма крім змістового елемента передбачає формальні ознаки. Під етнонімом у лінгвістичному (мовному) сенсі розуміється будь-який неописовий (однослівний) номінант, що позначає людей за національною ознакою або за їх державною приналежністю. Розуміння етноніма не є статичним і має враховувати соціальні трансформації в сучасному світі, де через міграції та змішані шлюби населення більшості країн вже не має етнічної однорідності. Останнім часом у роботах, які досліджують процеси міжетнічної інтеграції в межах поліетнічних держав, наголошується на розвитку так званої «інтеграційної самосвідомості», що передбачає сприйняття особи приналежності до певної соціальної групи чи національності, і віднесення себе ще до якоїсь, окрім власної етнічної спільноти, суперетнічної чи міжетнічної спільноти в психологічному або соціально-політичному плані (Дьячков 46; Melnyk 36–40). Таким чином, наявність особливого типу самосвідомості свідчить про певну близькість понять етнічної й етнополітичної спільноти, що дає змогу використовувати термін «етнонім» для найменувань жителів держав. Водночас той самий етнонім може вживатися для позначення представників одного народу, що живуть в різних країнах, якщо вони, не дивлячись на відсутність загальної території, відрізняються етнічною єдністю. Ця єдність особливо чітко виявляється під час міжетнічних контактів і конфліктів.

Термін *етнонім* також правомірно вживати і для позначення осіб за їх національною приналежністю. При зіставленні понять *етнічна група* і *нація* перше пов’язують з культурним аспектом, друге – з аспектом політичної організації, з існуванням, реальним або потенційним, своєї власної держави. З огляду на те, що політика є частиною культури в її широкому розумінні, етнічна група буде первинною щодо нації.

Що стосується тлумачення *етнікона* як назви, даної етносу представниками іншої етнічної групи, то необхідно зазначити, що в етнографічній і лінгві-

стичній літературі існує велика кількість термінів, які використовуються для самоназви і для назви етносу. До першої групи належать терміни *автоетнонім* (Н. Подільська, О. Суперанська, Лингвистический энциклопедический словарь), *ендоетнонім* (О. Нескрябіна), *внутрішній етнонім* (В. Супрун), *аутоетнонім* (Г. Ковальов), а до другої групи можна віднести *алоетнонім* (Н. Подільська, А. Суперанська, Лингвистический энциклопедический словарь), *ектоетнонім* (Г. Ковальов), *зовнішній етнонім* (В. Супрун), *екзонім* (А. Герд, В. Буданова). Така велика кількість термінів свідчить про відсутність єдиної класифікації. Однак поділ етномаркованих імен на назви і самоназви є актуальним, що підтверджується комунікативною практикою. Наприклад, відома назва племені індіанців *Navajo* 'навахо' є автоетнонімом, паралельно з яким існує алоетнонім *Dine* або *Dineh* 'народ'.

У лінгвістичному енциклопедичному словнику, крім згаданих, наведені також такі терміни та визначення: *мікроетнонім* – позначення невеликих етнічних груп, племінні назви (кривичі, печеніги, ірокези); *макроетнонім* – назви великих етносів або етнічних спільнот, іноді розуміються розширено і включають генетично різнорідні етноси (українці, американці, араби, китайці); *етнотопонім* – етнонім, утворений від назви країни; *етнохоронім* – назви від імен великих регіонів (хоронімів): Європа – європейці, Сибір – сибіряки; *авто етнонім* – самоназви народів і племен; алоетнонім – назви, надані їм іншими народами (Лингвистический энциклопедический словарь 598). Всі вищезгадані терміни і позначені ними етнорелевантні феномени певною мірою враховуються в процесі дослідження.

Також беруться до уваги *відтопонімні* і *відетнонімні* лексеми, які визначаються як «лексичні одиниці англійської мови, до складу яких у вигляді окремого слова або частини слів входить топонім або етнонім, які використовуються в англійській мові для позначення певного поняття, дії або ознаки, входять до різних типів словників, а також вживаються у вигляді окремих найменувань, словосполучень, ідіом, прислів'їв і приказок» (Шен). За необхідності при вивченні конструювання етнічності ми звертаємось і до одиниць, названих *ідентионімами*. Це особливий розряд лексики в межах ономастики; виступаючи родовим терміном, ідентионім вміщує в себе видові: *етноніми (Italian)*, *лінгвоніми (Retororoman)*, *націоніми (Swiss)*, *цивілізаціоніми (Westerner)* *конфесіоніми (Roman Catholic)* (Шен).

Отже, при відборі матеріалу з текстів і словників, крім власне етнонімів, враховувалися всі етномарковані лексеми, включно з етнотопонімами (етноніми, утворені від назви країни – *Australian, American*), етнохоронімами (назви від імен великих регіонів (хоронімів) – *European, Asian, African* і т. ін.), мікроетнонімами (позначення невеликих етнічних груп, племінними назвами – *Apache, Creek, Crow* і т. ін.), а також назви жителів міст і районів міста (катоїконіми – *Berliner, Texan, East-Ender* і т. ін.). Назви жителів міст (*Londoner, Angelino*) беремо до уваги при вивченні етнічних репрезентацій на тій підставі, що хоча ці слова не відображають традиційно репрезентованих ознак етнічності (крім територіальної), в багатьох контекстах вони значно навантажені

культурними змістами, і стереотипізованої природи також, що наближає їх до етнонімів. Особливу групу в матеріалі дослідження склали розмовні, неофіційні назви етнічних груп, які часто мають пейоративний відтінок – так звані етнічні прізвиська (*Yankee, Paki, Gringo, Newfie*).

Одним із напрямів етнолінгвістичних досліджень є вивчення лексичних конотацій етнонімів при виявленні стереотипів національних характерів. У більшості робіт, які стосуються питань етностереотипізації, стереотип розглядається в контексті соціальної взаємодії як модель поведінки, пов'язана з певним національно детермінованим вибором різних стратегій та тактики поведінки в деякій ситуації, зумовленій певним набором потреб і мотивів. Найчастіше такі дослідження носять міждисциплінарний характер: стереотипи стають предметом вивчення у контексті теорії комунікації, психології, когнітивної лінгвістики, міжкультурної комунікації, лінгвокультурології, філософії мови тощо.

Сам термін *стереотип* був вперше введений американським журналістом У. Ліпманом у роботі «Громадська думка» (1922). На його думку, намагаючись осягнути навколишній світ у всій його складності і суперечливості, людина створює уявний образ тих явищ, які вона безпосередньо не спостерігала, і стереотипи визначаються тим культурним оточенням, яке сформувало погляди певного індивіда (Ліпман 104).

Ю. Сорокін визначає стереотип як «певний процес і результат спілкування (поведінки) та конструювання поведінки згідно з визначеними семіотичними моделями, список яких є закритим...» (Сорокін 134). В. Красних вважає, що «стереотип є деякою структурою ментально-лінгвального комплексу, яка формується інваріантною сукупністю валентних зв'язків, приписуваних певній одиниці та зв'язків, що репрезентують концепт феномена, що стоїть за цією одиницею...» (Красних 127). Отже, стереотип – це фрагмент концептуальної картини світу, яка існує у свідомості.

Етнічний стереотип – це один із видів соціального стереотипу, що є «схематизованим образом своєї або чужої етнічної спільноти, який відображає спрощене (іноді одностороннє або неточне, викривлене) знання про психологічні особливості та поведінку представників конкретного народу, і на основі якого складається стійка й емоційно забарвлена думка однієї нації про іншу або про саму себе» (Крысько 133). Етнічні стереотипи недоступні саморефлексії, оскільки поведінкові звички члена того чи іншого етносу є фактами колективного несвідомого устрою життя, світобачення тощо; етнічним стереотипам неможливо спеціально навчати» (Крысько 133). О. Селіванова, визначаючи етнічні стереотипи як уявлення про якості свого власного і чужого народів, стверджує, що вони характеризуються полярністю оцінок, жорсткою їх фіксацією, інтенсивною афективною конотацією, стійкістю тощо (Селіванова).

Інші дослідники, крім стійкості й емоційно-оціночного характеру, виділяють також такі ознаки етнічних стереотипів, як неточність і узгодженість. Під узгодженістю розуміється те, що «стійкі уявлення про свою або чужу групу поділяються досить великою кількістю представників стереотипізуючої групи»; неточність проявляється в «узагальненому приписуванні рис певної соціальної

групи» (Сорокин, Марковина). З соціокультурного підходу про неточності можна говорити, якщо якась властивість приписується всім членам групи одночасно і кожному її представнику окремо (Крысько).

Однією з основних причин виникнення етнічних стереотипів учені виділяють специфіку, несхожість національних характерів різних етнічних спільнот. При контакті представників різних етнічних груп велика увага приділяється взаємним відмінностям цих груп. Відмінність, що не вписується в звичну для певної етнічної групи картину світу, ознака нерідко абсолютизується, причому як щось неприйнятне і недосконале. Треба зазначити, що важливе для розуміння механізму етнічних стереотипів явище етноцентризму полягає не тільки в уявленнях, що ставлять власну етнічну групу вище інших, але також у дії так званого *ефекту призми* – схильності оцінювати якості інших народів, інтерпретувати зовнішній світ крізь призму своєї культури. *Свої* завжди здаються більш різноманітними, більш особливими; представники *чужої* культури сприймаються як дивні, однотипні, неприродні. Як зазначають Ю. Сорокін і І. Марковина, зіткнення з чужою культурою носить подвійний характер. З одного боку, люди схильні ставитися з недовірою або настороженістю до чужої культури, з іншого – людині властиво проявляти інтерес і симпатію до нової інформації, і до іншої культури також, її представників, їх способу життя тощо. (Сорокин, Марковина 4–19). Зазвичай поняття *чужий* пов'язується з носіями певної культури, контакти з якою або найбільш інтенсивні, або мають особливе значення для культури реципієнта.

Деякі вчені розрізняють терміни *етнічний* і *національний* стереотип. Вважається, що поняття *національний стереотип* відображає характеристики тільки сформованої нації, тоді як *етнічний стереотип* – більш широке поняття, включає в себе характеристики багатьох етносів, на основі яких сформувалася нація. Національні стереотипи утворюються в результаті функціонування національних звичаїв і традицій, акумулюють історичний досвід нації. Ігнорувати їх – означало б не брати до уваги нормальні і природні відмінності між етнічними спільнотами (Горшунова 48). Дослідники, що займаються проблемами стереотипів, виділяють *автостереотипи* (які відображають те, що думають люди про свій власний народ) і *гетеростереотипи* (уявлення про етнопсихологічний вигляд іншого народу), які є похідними від базової опозиції *свої – чужі*. Автостереотип і гетеростереотип – не автономні одиниці, а структурні, взаємозалежні компоненти єдиного цілісного утворення особистісної або групової само-свідомості (Селіванова).

Автостереотипи містять комплекс позитивних оцінок про наявні в реальності чи уявні риси власної етнічної групи і сприяють формуванню індивідуальної культурно-мовної особистості, виховання у неї певних якостей відповідати уявленню про «типового» представника свого народу, етносу тощо. Спираючись на дослідження фахівців з етнічної психології, які вивчають етнокультурні стереотипи, за твердженням В. Маслова, нації, які знаходяться на високому рівні економічного розвитку, підкреслюють у себе такі якості, як розум, діловитість, підприємливість, а нації з більш відсталою економікою – доброту,

сердечність, гостинність. Для автостереотипу властива ідеалізація свого народу, наділення його лише позитивними якостями. Перетворення власної етнічної групи в еталон може стати за певних умов основою для формування в ній завищеної самооцінки і затвердження переваги своєї культури над іншими. Трапляється і так, що автостереотип наділяє негативними характеристиками *своїх*, у результаті чого *свій* народ відрізняється надмірною самокритичністю. Подібне відбувається за умови помітного збільшення зовнішніх впливів на національну самосвідомість. У великих за чисельністю народів критичний елемент в оцінці власного «іміджу» проявляється частіше, ніж у нечисленних народів (Маслова 32).

Гетеростереотипи є сукупністю оціночних суджень про представників *чужої* етнічної групи. Вони можуть бути як позитивними, так і негативними. Образ *чужої* етнічної групи визначається характером історичних взаємин із цією групою. Там, де між ними складаються відносини продуктивної співпраці, вони виробляють позитивну установку стосовно один одного. Якщо ж відносини між групами носять непостійний характер і не торкаються життєво важливих сфер, то люди схильні ставитися один до одного терпимо, нейтрально, тобто без особливих емоцій.

Як вказує І. Кобозева, «завдання виявлення стереотипів національних характерів може бути зведене до завдання виявлення конотацій в етнонімі, точніше таких їх несуттєвих семантичних ознак, які несуть інформацію про риси характеру» (Кобозева 185). Оціночний компонент значення етноніма є нічим іншим, як конотаціями, які реалізуються етнонімами в їх вторинному перекладі (як мовному, так і оновленому), що закріплюються у свідомості народу у вигляді стійких поєднань і стереотипів (Кобозева 185–196).

Отже, можемо говорити про те, що етнічні стереотипи знаходять своє вираження в різних імплікаціях, що здійснюють приращення смислу до початкових значень слів-етнонімів. Прикладом можуть бути *етнофолізми* (термін *ethnophaulism* утворений складанням коренів двох грецьких слів: *ἔθνος* «народ, плем'я» і *λόσφαι* «поганий, нікчемний»), під якими розуміємо найменування представників різних етносів з негативною конотацією, поширені в жаргонах, арго, просторіччі, розмовній мові, які активно проникають і в літературну мову. Під конотацією ми, слідом за В. Телія, розуміємо «емоційне, оціночне або стилістичне забарвлення мовної одиниці узуального або okazіонального характеру» (Соболева 236). За ступенем жорсткості конотації можуть бути різними: від іронічно зневажливих до зневажливих, принизливих, лайливих.

Поряд із терміном *етнофолізм* (А. Грищенко, Н. Мокшін, Л. Пренко) застосовуються терміни *етноніми-прізвиська* (Е. Березович, Д. Гулик), *пейоративні / експресивні псевдоетноніми* (А. Архипова), *експресивні етноніми* (А. Грищенко, Н. Ніколіна), *етнічні прізвиська* (В. Панін), *національні прізвиська*. В останні роки також введені такі поняття, як *національно-расові образи / пейоративи* (В. Карасик), *етнічні інвективи* (В. Жельвіс), *ксенетноніми* (С. Свіркоўська).

На наш погляд, оптимальним є термін етноніми-прізвиська (ЕП) як найбільш частотний і найбільш прозорий. ЕП, як і інші прізвиська, нерідко мають прозору концептуально інформативну внутрішню форму, в якій отримує відоб-

раження одна з характерних – з погляду домінуючої групи – рис етносу, тобто служать вираженням етнічних стереотипів.

В ЕП можуть реалізовуватися різні моделі номінації. Е. Березович і Д. Гулик у своєму дослідженні (Березович, Гулик) наводять приклади деяких із них:

1. Номінація за назвою іншої національності: *Chinaman* ('китаєць') – «ірландець» (Dictionary of slang 255).

2. Номінативна ознака – місце проживання: *Froglander* (дослівно 'житель країни жаб') – «голандець» (Dictionary of slang 430).

3. Номінативна ознака – особливості мовлення. В основу найменувань може бути покладено поширений, типовий для певного етносу антропонім (*Mick* – від *Michael*) «ірландець» (Dictionary of slang 735), специфіка акценту представників номінованої групи (*Taffy* < *Davy* + особливості валійського акценту) 'валієць' (Dictionary of slang 1194).

4. Номінативна ознака – зовнішній вигляд / перцептивний образ: *pongo* (< *pong* 'смердіти') – 'негр', «кольоровий», 'іноземець' (Thorne 382).

5. Номінативна ознака – особливості побуту: харчові звички – *Frog* («жаба») «француз» (Dictionary of slang 521); одяг – *towel-head* ('обмотана рушником голова') «араб» (Thorne 483); специфіка домашнього господарства – *kelper* (< *kelp* 'бура водорість', «ламінарія», використовується як паливо і добрива жителями скелястих островів) «аргентинець, житель Фолклендських островів» (Thorne 304).

6. Номінативна ознака – національний символ або емблема: *kiwi* ('ківі' – емблема Нової Зеландії) – «новозеландець» (Dictionary of slang 725).

7. Номінація на основі мас-культурних алюзій: *kennit* (Kermit the Frog – Жабеня Керміт з лялькового серіалу «The Muppet Show») – 'француз' (Thorne 305).

ЕП можуть замінювати собою власне етноніми і при цьому отримувати переносне значення (іноді це варіанти одного і того ж фразеологізму). У такому випадку можна говорити про подвійне кодування етнокультурної інформації – на рівні внутрішньої форми самих ЕП і на рівні конотацій, які реалізуються в похідних і фразеологічно пов'язаних значеннях, які тепер вже отримує ЕП. Наприклад, *Paddy* – ЕП зі значенням 'ірландець' – може отримати переносне значення 'лють', 'гнів' (Dictionary of slang 847), стійкий вираз *Paddy's apricots / Irish apricots* ('абрикоси Педді / ірландські абрикоси') має фразеологічно пов'язане значення 'картопля' (Dictionary of slang 848).

Як зазначають Е. Березович і Д. Гулик, «причини утворення певних конотацій в етнонімах носять екстралінгвальний характер: вони пов'язані з історичним, політичним, релігійним і психологічним контекстом існування цих лексем та їх референтів. Всі ці екстралінгвістичні причини дають поштовх формуванню конотацій етнонімів, які потім можуть закріплюватися в них узуально, стаючи семантичним ядром похідних і фразеологічно пов'язаних значень» (Березович, Гулик).

Різноманітний матеріал для вивчення етностереотипів в лінгвістичному аспекті може дати вивчення фразеології. Як справедливо зазначає В. Маслова, «фразеологічні одиниці, відображаючи в своїй семантиці тривалий процес роз-

витку культури народу, фіксують і передають від покоління до покоління культурні установки та стереотипи, еталони й архетипи» (Маслова 82). Наприклад, пияцтво, засуджуване будь-якими етнічними спільнотами, в рідній мові безсоромно пов'язується з представниками інших етносів, оскільки є згубною звичкою, що принижує гідність людини, пор: *German goiter, Dutch milk, Dutch courage, Indian list, to see Indians, play / do the sober Indian, merry as a Greek, gay Greek* (Соболева 274).

Необхідно зазначити, що до семантичних ознак, які лежать в основі етнічних стереотипів, можуть належати не тільки особливості національного характеру або життя і побуту, а також особливості зовнішності, поведінки, соціального статусу, способу життя, мови, території проживання і т. ін.

Виступаючи компонентом фразеологічної одиниці, етнонім часто виражає не особливі характеристики конкретної групи, а якесь загальне уявлення про іноземне як про чуже, чужорідне, протиставлене своєму. Для позначення цього явища Е. Березович використовує термін *ксеноніми*, що позначає «слова та фразеологізми, що приписують конкретному етносу чи території такі властивості, які в силу загальних закономірностей оцінки чужого (ксенопсихології) можна було б віднести до багатьох інших (якщо не до всіх чужих) народів, і земель» (Березович, Гулик 4). Такі одиниці виражають виключно суб'єктивну оцінку, часто даючи навмисно спотворене уявлення про народ, якому приписують певні риси, пор.: *Chinese* – амер. сленг ‘зроблений абияк, невдалий’, *to Jew* – (від ім. Jew) ‘торгуватися, шахраювати’, *Scotch* – амер., розм. ‘скупий, жадібний’, *Turk* – ‘жорстока, груба людина, деспот’.

Наприклад, колоквіальний вираз *Chinese basket* у баскетболі означає попадання м'яча в кошик знизу, а не зверху, як це вимагається правилами, не припускає, що це специфічно китайська манера гри в баскетбол. Ймовірно, тут етнонім *Chinese* виступає у значенні ‘неправильний, навпаки’, представляючи собою якісний прикметник з пейоративним відтінком значення.

Сучасна мовна культура в цілому не заохочує прояви етнічних забобонів, використання грубих, відкритих форм агресії в публічній комунікації, всіма способами закликаючи до толерантності та політичної коректності. Зазначимо, що під політкоректністю розуміється «тенденція, що виявляється в прагненні знайти нові способи мовного вираження замість тих, які зачіпають почуття і гідність індивіда звичною мовною безтактністю і / або прямолінійністю щодо расової та статевої приналежності, віку, стану здоров'я, соціального статусу, зовнішнього вигляду тощо» (Тер-Минасова).

Висновки. Отже, як свідчить дослідження теоретичного матеріалу з питання етнонімічності лексики, останнім часом робиться ідеологічна і ментальна установка на подолання міжнаціональних, міжкультурних, міжетнічних упереджень, протиріч і конфліктів, що, у свою чергу, знаходить мовну реалізацію, яка виявляється в особливих різнорівневих мовних засобах і прийомах евфемізації. Важливим матеріалом для вивчення етнічних репрезентацій у мові є словники, що фіксують обсяг і номенклатуру етнорелевантних понять – етнонімів – і дозволяють відстежити зміни, що відбуваються в динаміці. Важливо

також зазначити, що представлений у цій статті аналіз не вичерпує усіх аспектів розуміння етнонімів, подальшого вивчення у контексті лінгвістичних наукових досліджень та розвідок потребують питання репрезентації етнічності в сучасних тлумачних словниках, британській лексикографії кінця ХХ-го – початку ХХІ століття тощо, що *розглядається як перспектива подальших досліджень*.

Література

1. Nataliia Melnyk. Sociolinguistics studies of English language: analytical overview of the problem. *Science and Education a New Dimension. Philology* VII (63), Issue: 212 (2019): 36–40. Print.
2. Агеева Раиса. О таксономических единицах в этнонимике и типах экзоэтнонимов. *Этническое и языковое самосознание*. М. : Ин-т народов России, 1995. С. 5–6. Print.
3. Березович Елена, Гулик Дмитрий. Homo ethnicus в зеркале языка: к методике описания. *Этнолингвистика: проблемы языка и культуры*. 2002. № 14. С. 47–67. Print.
4. Горшунова Елизавета. Этнические стереотипы англоговорящего социума и их вербализация в американской лингвокультуре. Башкирский государственный университет, 2009. Print.
5. Дьячков М. В. Этническое и интеграционное самосознание в полиэтнических государствах. *Этническое и языковое самосознание*. М. : Ин-т народов России, 1995. С. 46–48. Print.
6. Кашкин Владимир, Пейхёнен С. Этнонимы и территория национальной души. *Русское и финское коммуникативное поведение*. 2000. № 2 (23). С. 62–70. Print.
7. Кобозева Ирина. Конкретный пример лексико-семантического эксперимента: выявление стереотипов национальных характеров через анализ коннотаций этнонимов. *Лексическая семантика*. 2000. С. 185–196. Print.
8. Ковалев Г. Этнонимия славянских языков: номинация и словообразование. Воронеж : ВГУ, 1991. Print.
9. Красных Виктория. Виртуальная реальность или реальная виртуальность? М. : Диалог-МГУ, 1998. Print.
10. Крысько Владимир. Этническая психология: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. М. : Издательский центр «Академия», 2002. Print.
11. Липпман Уолтер. Общественное мнение. М. : Институт Фонда «Общественное мнение», 2004. Print.
12. Маслова Валентина. Культурный стереотип и его роль в поведении сквозь призму языка. *Вестник Северо-Осетинского гос. ун-та им. К. Л. Хетагурова*. 2008. № 4. С. 30–37. Print.
13. Селіванова Олена. Опозиція свій / чужий в етносвідомості (на матеріалі українських паремій). *Мовознавство*. 2005. № 1. Print.
14. Соболева Елена. Образ «чужого» во фразеологизмах американского варианта английского языка с компонентом этнонимом. *Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского*. 2008. № 6. С. 274–277. Print.
15. Сорокин Юрий. Введение в этнопсихолінгвістику. Ульяновск : Изд-во УлГУ, 1998. Print.
16. Сорокин Юрий, Марковина Ирина. Понятие «чужой» в языковом и культурном контексте. *Язык: этнокультурный и прагматический аспекты*. Днепропетровск, 1988. 4–10. Print.
17. Тер-Минасова Светлана. Язык и межкультурная коммуникация. М. : МГУ, 2004. Print.
18. Шен Дарья. Этноним в лексико-семантическом пространстве английского языка. Нижний Новгород, 2009. 160 с. Print.

Список джерел

1. Лингвистический энциклопедический словарь / под ред. В. Н. Ярцевой. М. : Советская энциклопедия, 1990. Print.
2. Dictionary of slang and unconventional English : colloquialisms, catch-phrases, solecisms and catachreses, nicknames and vulgarisms. Ed. E. A. Partridge. N. Y., 1988. Print.
3. Thorne T. The Dictionary of Contemporary Slang. 2nd edition. London : Bloomsbury, 1997. Print.

References

1. Melnyk Nataliia. Sociolinguistics studies of English language: analytical overview of the problem. *Science and Education a New Dimension. Philology* VII (63), Issue: 212 (2019): 36–40. Print.
2. Ageeva Raisa. O taksonomicheskikh edinitcakh v etnonimike i tipakh ekzoetnonimov (About taxonomic units in ethnonymy and types of exoethnonyms). *Etnicheskoe i iazykove samoznanie*. M. : In-t narodov Rossii, 1995. 5–6. Print.
3. Berezovich Elena, Gulik Dmitrii. Homo ethnicus v zerkale iazyka: k metodike opisaniia (Homo ethnicus in the mirror of a language: a description technique). *Etnolingvistika: problemy iazyka i kultury* 14 (2002): 47–67. Print.
4. Gorshunova Elizaveta. Etnicheskie Stereotipy Anglogovoriashchego Sotciuma I Ikh Verbalizatsiia V Amerikanskoj Lingvokulture (Ethnic Stereotypes of the English-Speaking Society and Their Verbalization in American Linguistic Culture). Diss. Bashkirskii Gosudarstvennyi Universitet, 2009. Print.
5. Diachkov Myhail. Etnicheskoe i integratsionnoe samoznanie v polietnicheskikh gosudarstvakh (Ethnic and integration self-awareness in multi-ethnic states). *Etnicheskoe i iazykove samoznanie*. M. : In-t narodov Rossii, 1995. 46–48. Print.
6. Kashkin Vladimir, Peikhenen S. Etnonimy i territoriiia natsionalnoi dushi (thnonyms and territory of the national soul). *Russkoe i finskoe kommunikativnoe povedenie* 2 (23) (2000): 62–70. Print.
7. Kobozeva Irina. Konkretnyi primer leksiko-semanticheskogo eksperimenta: vyjavlenie stereotipov natsionalnykh kharakterov cherez analiz konnotatscii etnonimov (A concrete example of a lexical-semantic experiment: the identification of stereotypes of national characters through the analysis of connotations of ethnonyms). *Leksicheskaia semantika* (2000): 185–196. Print.
8. Kovalev Genadii. *Etnonimiia slavianskikh iazykov: nominatsiia i slovoobrazovanie (Ethnonymy of Slavic languages: nomination and word formation)*. Voronezh : VGU, 1991. Print.
9. Krasnykh Viktoriia. *Virtualnaia realnost ili realnaia virtualnost?* (Virtual reality or real virtuality?) M. : Dialog-MGU, 1998. Print.
10. Krysko Vladimir. *Etnicheskaiia psikhologiia (Ethnic Psychology): ucheb. posobie dlia stud. vyssh. ucheb. zavedenii*. M. : Izdatelskii tsentr “Akademiia”, 2002. Print.
11. Lippman Uolter. *Obshchestvennoe mnenie (Public opinion)*. M. : Institut Fonda “Obshchestvennoe mnenie”, 2004. Print.
12. Maslova Valentina. *Kulturnyi stereotip i ego rol v povedenii skvoz prizmu iazyka (Cultural stereotype and its role in behavior through the prism of language)*. *Vestnik Severo-Osetinskogo gos. un-ta im. K. L. Khetagurova*. 4 (2008) 30–37. Print.
13. Selivanova Olena. *Opozytsiia sviy / chuzhyy v etnosvidomosti (na materialy ukrayins'kykh paremyi)* (Opposition of your own / stranger in ethnic consciousness (on the material of Ukrainian paremyi)). *Movoznavstvo* 1 (2005) Print.
14. Soboleva Elena. *Obraz “chuzhogo” vo frazeologizmakh amerikanskogo varianta angliiskogo iazyka s komponentom etnonimom (he image of “alien” in phraseologicalisms of the American variant of English with the component ethnonym)*. *Vestnik Nizhegorodskogo universiteta im. N. I. Lobachevskogo* 6 (2008): 274–277. Print.
15. Sorokin Iurii. *Vvedenie v etnopsikhologivistiku (ntroduction to Ethno-Psycholinguistic)*. Ulianovsk : Izd-vo UIGu, 1998. Print.

16. Sorokin Iurii, Markovina Irina. Poniatie "chuzhoi" v iazykovom i kulturnom kontekste. Iazyk: etnokulturnyi i pragmaticheskii aspekty (The concept of "foreign" in the linguistic and cultural context). Dnepropetrovsk, 1988. 4–10. Print.
17. Ter-Minasova Svetlana. *Iazyk i mezhkulturaia komunikatciia (Language and intercultural communication)*. M. : MGU, 2004. Print.
18. Shen Daria. *Etonim v leksiko-semanticheskome prostranstve angliiskogo iazyka (Ethnonym in the lexico-semantic space of the English language)*. Diss. Nizhnii Novgorod, 2009. Print.

List of Sources

1. Lingvisticheskii entciklopedicheskii slovar / pod red. V. N. Iartcevoi. M. : Sovetskaia entciklopediia, 1990. Print.
2. Dictionary of slang and unconventional English : colloquialisms, catch-phrases, solecisms and catachreses, nicknames and vulgarisms. Ed. E. A. Partridge. N. Y., 1988. Print.
3. Thorne T. The Dictionary of Contemporary Slang. 2nd edition. London : Bloomsbury, 1997. Print.

Надійшла до редакції 31 березня 2020 року.

ETHNONYMS AND METHODS OF THEIR PRESENTATION IN MODERN LINGUISTICS

Nataliia Melnyk

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor of Foreign Philology Department Faculty of Linguistics and Social Communications, National Aviation University, Kyiv, Ukraine

Abstract

Background: The research of ethnonyms and methods of their presentation is an actual problem of modern ethnolinguistic because *ethnicity* is an important component of social identity. Generalization of the sense of the notion *ethnonym* and the methods of their presentation allows to develop the appropriate models of their practical application. The analysis of this issue is important in terms of criteria for selecting lexicographic material for the planned study of the dynamics of lexicographic representation of ethnicity.

Purpose: The purpose of the analysis is to determine how *ethnonyms* can be presented in the context of lexicographic representation.

Results: The investigation has demonstrated, that modern linguistic culture does not encourage the manifestation of ethnic prejudice, the use of crude, overt forms of aggression in public communication, in all ways calling for tolerance and political correctness. Being a component of a phraseological unit, the ethnonym often expresses not a particular characteristic of a particular group, but some general idea of a foreign as alien, alien, opposed to its own. It was found out, that ethnic stereotypes are expressed in various implications that increase the meaning to the original meanings of the words-ethnonyms.

The study has shown, that an ideological and mental setting has been made to overcome inter-ethnic, intercultural, interethnic prejudices, contradictions and conflicts, which, in turn, finds linguistic realization, which is manifested in the choice of special multilevel linguistic means and techniques of euphemasio. Important material for the study of ethnic representations in the language are dictionaries, that capture the volume and nomenclature of ethno-relevant concepts, such as ethnonyms and allow to track changes in the dynamics.

Discussion: The theory of *ethnonyms* studies is generally replenished with new methods of presentation. One of the areas of ethno-linguistic research is the study of the lexical connotations of ethnonyms is the revealing stereotypes of national characters. In most papers dealing with ethno-stereotyping in one way or another, the stereotype is viewed in the context of social interaction as a model of behavior associated with a particular nationally determined choice of a strategy and tactics in some situation, predetermined by a particular set. Most often, such studies are multidisciplinary

in nature: stereotypes are the subject of study in terms of communication theory, psychology, cognitive linguistics, intercultural communication, linguacultural studies, philosophy of language etc.

Keywords: ethnicity, ethnonyms, methods of presentation, linguistics, ethnic representations.

Vitae

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor of Foreign Philology Department Faculty of Linguistics and Social Communications, National Aviation University, Kyiv, Ukraine. Her areas of research interests include functional linguistics, cognitive linguistics, comparative linguistics, categorical linguistics, lexicographic linguistics, and text linguistics.

Correspondence: loroknataliia@gmail.com

РОЗДІЛ V. ПРОБЛЕМИ ЛІНГВІСТИКИ ТЕКСТУ, ДИСКУРСОЛОГІЇ, КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Nataliia Romanyshyn

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5918-5423>

DOI 10.31558/1815-3070.2020.39.7

УДК 81'373

LITERARY CONCEPTUALIZATION FROM COGNITIVE STYLISTIC PERSPECTIVE (BASED ON WILLIAM WORDSWORTH'S POETRY)

У статті розглянуто підходи до розкриття особливостей художньої концептуалізації з перспективи когнітивної стилістики. Процес художньої концептуалізації розглянуто в аспекті рецептивної естетики, що постулює активну участь читача у процесах розгортання смислової структури художнього тексту в межах комунікативно-пізнавальної та творчо-інтерпретативної діяльності, та когнітивної стилістики. Матеріалом дослідження стали твори англійського поета-романтика Вільяма Вордсворта. У фокусі дослідження постає сукупність художніх поетичних концептів, що належать до концептосфери «батьківщина», актуалізованих системою просторових образів.

Ключові слова: художній текст, дискурс, художній концепт, художня концептуалізація, художній / поетичний образ, Вільям Вордсворт.

Introduction. For decades the linguistic discussion concerning the literary semantics problems has been developing from different positions and focusing on different issues, in particular, the questions of literary concept content and the ways of its revealing (the works of Vorobyova O., Nikonova V., Selivanova E., Kaganov's'ka O., Belekhova L., Bekhna I., Semino E., Stockwell P. etc.). The literary concept as a dynamic component of literary picture of the world is characterized by semantic diversity, interpretative limitedness, aesthetic value, it has culturally and socially determined content. Literary concept differs from the cultural one in its creative, emotional, psychological nature, spheres of functioning, mode of author's individual cognition and verbalization.

Existing in a certain idiosphere, which is a part of author's individual literary picture of the world, determined by the scope of individual poetic associations, literary concepts emerge and develop as a response to a previous lingual and cultural experience of a creative person and express author's individual reconsideration of objects and events, their potential content exists on the junctions of different lines of culture – historical, social, everyday, literary, philosophic – and that is why it is maximally concentrated, volumetric, complex structured, it represents those forms of cognition that “slip out” of philosopher's pen (Stambovsky) and become the wisdom “trapped by a poetic word” (Maslova 31).

Consequently, modern studies of literary semantics and literary conceptualization foreground those researches of text literary-poetic resources that are directed to the penetration into the deep structure of stylistic and broader poetic / literary device as a form of knowledge presentation and an instrument of revealing and explaining

cognitive strategies and processes underlying the formation and interpretation of a literary text as a product of cognizing subject's creative activity in socio-cultural, historical, political and aesthetic context (Vorobyova "Khudozhestveinniya siemantika"; Dolezel; Freeman 2002).

Background. While modeling the literary concept scholars argue that it is possible to comprehend its structure on the basis of interdisciplinary approach that involves the integration of linguistic, cultural and literary aspects, which enables both the penetration into the unity of literary world of the text and the world of national culture, and the extension of the boundaries of literary concept representation among which the leading role belongs to the poetic word "as a manifestation of lingual creative activity of Homo Sapiens determined by the aspiration to interpret the world by means of verbal-imagery codes" (Malenko 5) as a means of spiritually-practical comprehension of the world which rest on the resources of imagery consciousness of a human being and the processes of poetic generalizations.

Comprehension of the essence of the poetic language, in particular, its concept creative function, its value in the processes of creative cognizing of the world and conceptualizations in correlation with the specificity of ethnic consciousness is a leading epistemological principle of previous and contemporary researches. Semantic limitedness of the poetic act, contextual dependence of the word's meaning are the basic essence of the poetic language; the "conditions of referent-recipient duality of the author and the reader" (Malenko 23) is its important sense creating aspect. The recipient as a co-participant of the sense creative act, that is verbally encoded in the poetic text, appears to be an active subject of literary communication (Vinogradov "O teorii hudozhestvennoi riechi" 8). A considerable value of context in creating the semantics of a verbal sign, the phenomenon of inner and outer form of the image, indissolubility of cognitive and emotional processes in a literary creativity, specific nature of perception of lingual-aesthetic signs by an individual and collective / national recipient influence the poetic actualization of concepts, creating the effect of parallelism between thematic/conceptual and semantic planes of the text (Vinogradov "O yazykie zhudozhestvennoy litiratury" 14). Object-topical difference of the words which do not conform semantically to a single notional or emotional vector in creating verbal-imagery model may therefore produce a complete literary impression which allows the author to obtain limitless ability of literary embodiment of concepts on the basis of multidimensional semantic potential of the word (Malenko 31–32). An active and conscious transformation of the language means reveals itself in ways of organizing already existing and newly created language elements, their selection, arrangement and usage. Additional sense which they obtain in a dynamic structure of the literary text depends both on their potential expressiveness in the structure of language and on the acquired intratextual connections in the text's plot and composition.

Domestic and foreign linguistics, revealing important aspects of poetic language creativity, especially its psychological backgrounds (Vygotsliy; Jung), unity of the form and content, idiostylistic aspects, compositional types, phonological, lexico-semantic, expressive, stylistic and syntactic peculiarities intensified the cognitive essence of the poetic image, its ability to become an inexhaustible source of experience (Eko 106). In the poetic diction a word used by the author is subjected to semantic

transformations, obtains new aesthetic features and turns into the element of literary content. The comprehension of the cognitive character of lingual-poetic thinking which in its different variants and in different epochs for centuries has been a guiding principle in scholastic aspiration to explain the nature of poetic creativity as an act of aesthetic mastering of the world, the identification of a principal parallelism between the processes of creation and reception of the poetic text and creation and reception of natural language elements is of great importance for the exposing the specificity of poetic conceptualization of the world. Poetic conceptualization of the world leads to as substantial results as language and scientific (Vygotsliy 38) with the only difference – the accentuating of its sensual, emotional, subjective aspect rather than purely rational, objective one (Humboldt 349–350).

Poetry, according to Y. Lotman, is a special language accustomed to the modeling and transference of information that secures the realization of cognitive acts, appealing to the spheres of intuitive, existential, inventive knowledge, is characterized by modeling nature manifested in creation of specific poetic image of the world (Lotman 243). The objectively existing world is transformed through the prism of its subjective comprehension by a creative personality.

Potentially and virtually each poetic word bears an imprint of the cultural unity, preserves a distinct footprint of typical collective conceptions that determine for the author the conditions of its (word's) contextual actualization, since all possible constructive elements of poetic language “are marked by primary, pre-textual aesthetic nature and a powerful supply of artistic merit before it entered the author's text” (Kashnik 270). Transcending this “resistance of the language” (Stanyts'ka 13) in verbalization of the poetic idea, the author resorts to the original language forms capable of reflecting the uniqueness of individual aesthetic experience. In the act of artistic creativity the word is being individualized, raised over its meaning, get inspired emotionally and expressively impregnated forming a united syncretic aesthetic and psychological complex of creative cognition.

Purpose. The article is aimed at substantiating the concept creative and cognitive nature of poetic language by analyzing idiostylistic and semantic resources of verbal poetic image, character of poetic form as an important element of individual poetics from cognitive stylistics perspective, proceeding from the assumption that semantic features of verbal images reproduce cognitive feature of literary concepts, produce literary valuable material relevant for exposing individual world outlook dominants, dynamics of existential axiology in the structure of literary concept. Thus, the decoding of the poetic structure of a literary work/set of works in a certain profile, reconstruction of author's individual language consciousness and language usage taking into consideration the personalized internal textual and external textual experience secures the penetration into the totality of literary concept's semantic features that embody both the general cultural experience and author's mental world.

The topicality of the research is determined by the general direction of modern linguistics toward the theoretical and practical consideration of poetic creativity, in particular the conceptual aspects of textual semantics as a reflection of author's individual aesthetic experience in correlation with the development of aesthetic con-

sciousness of ethnic community; the search for new interdisciplinary direction of the study of language, culture, cognition. We proceed from the assumption about the correlation of the dynamics of cultural-historic paradigm and creative cognition, cognitive power of verbal poetic image.

Results

Methodology. Formation of poetic image as a representative of literary concept is the selection of entities with a relevant emotional and aesthetic evaluation and simultaneous binding of this evaluation both in the conceptual system of literature as a subsystem of culture and in the mental space of the whole culture, thus, for the author the ways of conceptual system development are versatile. The exposure of the concept creative potential of poetic images in the cognitive aspect presupposes the unity of lingual poetic, cognitive poetic, cognitive stylistic, pragmatic and semiotic perspective as well as the consideration of literary studies.

This scientific position concerning the active, creative and influencing power of poetic language correlates with the acknowledgement of the leading role of a human being in its (poetic language's) existence – the human factor in the creating and decoding of poetic senses. Anthropocentric dimension in treatment of language, language-literary creativity and reception presupposes that in the research of poetic language as a component of the communicative act between the author and the reader the extrapolation of scholar's model of the world on the author's model of the world is of great importance which allows to admit a certain degree of subjectivity in developing the model of literary concept. Consequently, numerous researches in poetic conceptualization (Nikonova; Kaganovs'ka; Belekhova) are based on a highly productive (in terms of literary semantics revealing) the poetic-interpretative methodology that provides a wide space for individual analytical interpretation of formal and semantic parameters of poetic text without any limitations in the choice of a certain intentional dominant or analytical vector and fosters the formations of a corresponding system of means and devices, methods and procedures necessary for the exposure of the poetic word semantics in certain genres parameters by integration of stylistic, lingual poetic, semiotic, hermeneutic and cognitive approaches.

The synthesis of linguistic disciplines, interdisciplinary character of scientific research has a considerable importance both in reconstruction of author's individual conceptual space and in modeling of separate literary concepts and correlates with the general theoretical postulate about the unity of form and content. The plane of literary text content is a complex unity of interrelated notions that includes

- objective-historic content;
- ideas and ideological content reflecting author's individual attitude to the depicted events and phenomena, his conclusions, evaluations, sympathy or antipathy;
- direct content fixed in the text by verbal-imagery and literary-imagery means that encompass the theme, plot and composition, characters, acts, experience of protagonists, etc.

Literary analysis, first and foremost, is directed to the revealing the ideological and thematic foundations of the literary work, exposing the versatility of addressed questions and the ways of their artistic solution (Timofieev 129–142), character of text critical reception against a certain historic and cultural background. This infor-

mation of literary critical plane is substantial in identification of the key literary hyper- and macro-concepts both of the idiosyncrasy and of literary-artistic trend, it provides the researcher, directly or indirectly, with the “clues” to uncovering the literary conceptualization of key notions of linguistic culture.

Each literary work is a complex unity organized as a sequence of elements. Irrespective of size and genre of the text its systemic organization that constitutes its compositional essence originates from a certain content developing in the sequence of events, circumstances, acts, emotions – a set of textual elements that create the plot (Timofieev 156). The scheme of the plot of any text irrespective of the genre is not monolithic and can be easily divided into a set of elements that exist in certain connections and create a motive as a highest stage of generalization of the idea. The analysis of the plot and motive from the perspective of their sense, typology, axiology, historic aspect (as their similarity, recurrence in different authors and in different epochs) provides a key to the conceptual content embodied in them that remains unified being transferred from one historic environment to the other, retains its generalizing function in profiling definite human features, regularities and life events.

Consequently, the comprehension of plot-compositional structure of the literary work and revealed by it typicality and individualization of images are inseparable from the comprehension of the conceptual structure of the literary work as a whole and the model of literary concept in particular. In our research, thus, we suggest that the revealing of the process of literary conceptualization develops according to two reciprocal analytical cycles:

1. analysis of ideological and thematic content that turns into the analysis of the plot and composition in their unity with the system of literary images outside of which both the plot and the composition are merely general void structures. The analysis of the plot and composition turns into the plane of verbal embodiment analysis – verbal images and poetic language with a corresponding accent on lexical, syntactic, tropic, stylistic canvas of the text, with a specific attention being paid to the slightest literary detail, symbol, etc.;

2. analysis of the language of the poetic text as a result of lingual means selection by the author motivated by a concrete aesthetic and cognitive tasks, as the specific character of the poetic language can be comprehended in identifying its role in the imagery system. The actualization of the poetic word creates the world of complex correlations, interactions and connections that change their structural forms, their subject-semantic or characterological features in the dynamic process of the development of the plot and transference of its separate areas. In this respect the language of the poetic work is considered as a form concerning the verbal image, and the verbal image as a form concerning the ideological-conceptual content. The analysis of the poetic language then turns into the analysis of the plot and composition, the specificity of the system of literary images (when it is necessary the protagonists speech and actions as a means of literary portraying), which opens the perspective to generalizing about ideological-thematic content of the work.

Consequently, the analysis of the literary conceptualization is inseparable from the analysis of the unity of textual form and content, their interrelations, transmuta-

tion and the integrity of all aspects of literary/poetic creativity. Solely verbal and solely content matter is insufficient as a source of conclusions concerning the conceptual senses. Thus, the reconstruction of the literary conceptualization processes in the systemic unity of textual form and content presupposes the sequence of the following procedures

- identification of content filling of micro- and macro contexts by defining their thematic dominants. As a rule the dominant thematic line / thematic lines correspond to the nomination of a corresponding literary concept and are identified in the result of informational reduction of the context, the analysis of the strong positions, types of foregrounding, identification of the key words, defining their semantics and semantic enrichment due to the development of the associative field both objectively represented in the text in the lexical meaning of the verbal elements and the chain of reactions that emerge in the recipient's consciousness in the process of poetic text reception, its understanding and interpretation;

- comprehensive analysis of lingual-aesthetic parameters of the literary text, penetration into the deep layers of the text, "splitting" of the literary-aesthetic matter of the text with the aim of "extracting" the ideas, values and knowledge implemented in it. In this respect it is important to take into consideration that the conceptual representations in the texture of the literary work encompass both explicit and implicit forms. The implicitness of concept verbal representations, descriptiveness, high contextual dependence of the language sign sense, ludic, symbolic character of the expression is a leading feature of the poetic discourse. In this case the identification of the concept results from the interrelation of multilayer textual constituents – the hinting words, signal-words, "congestion" of images, emotions and impressions, emerging in the result of holistic perception of the text.

Complex process of poetic, imagery sense of the poetic word meaning originated from the ability of the poetic contexts units to enrich their semantics in the result of interaction with other elements, to produce additional associative manifestations which are the ways expressing definite conceptual meanings and secure the transference of the imagery structures into the conceptual ones – the phenomenon defined as surface / quick and deep/postponed conceptualization (Tsur). Herewith, it is worth considering the thesis about a special character of the representation of the world in fiction, creativity of cognitive processes, the phenomenon of the so called cognitive "unconscious" as a dominating in the literary semantics those forms of conceptualization which are not easily accessible for direct observation but are extricated in the process of "deep reading" (Vorobyova 379–380) and reconstruction of multidimensional semantic-cognitive structure of the literary text.

Literary conceptualization of national space: literary poetic concepts NATIVE LAND and MOTHERLAND. Let us demonstrate the efficiency of the suggested theoretical principles of cognitive stylistic approach on the analysis of national space literary poetic conceptualization in the poetry of famous English Romantic poet William Wordsworth.

Poetic text as a type of the art enjoys its own rules of matter organization that lies in the connection of its elements into a single unity. The meaning of each separate

element seems to dissolve in its environment giving birth to new, unexpected senses. The volume of the poetic text sense increases both on account of associative-imagery connection of the word and the effect of poetic formula (Maslova 171) specific for any time and any nation providing the fusion of national spirit and poetic sense.

*Calm is the fragrant air, and loth to lose
 Day's grateful warmth, tho' moist with falling dews,
 Look for the stars, you'll say that there are none;
 Look up a second time, and, one by one,
 You mark them twinkling out with silvery light,
 And wonder how they could elude the sight!
 The birds, of late so noisy in their bowers,
 Warbled a while with faint and fainter powers,
 But now are silent as the dim-seen flowers:
 Nor does the village Church-clock's iron tone
 The time's and season's influence disown;
 Nine beats distinctly to each other bound
 In drowsy sequence – how unlike the sound
 That, in rough winter, oft inflicts a fear
 On fireside listeners, doubting what they hear!
 The shepherd, bent on rising with the sun,
 Had closed his door before the day was done,
 And now with thankful heart to bed doth creep,
 And joins his little children in their sleep.
 The bat, lured forth where trees the lane o'ershade,
 Flits and reflits along the close arcade;
 The busy dor-hawk chases the white moth
 With burring note, which Industry and Sloth
 Might both be pleased with, for it suits them both.
 A stream is heard – I see it not, but know
 By its soft music whence the waters flow:
 Wheels and the tread of hoofs are heard no more;
 One boat there was, but it will touch the shore
 With the next dipping of its slackened oar;
 Faint sound, that, for the gayest of the gay,
 Might give to serious thought a moment's sway,
 As a last token of man's toilsome day (Calm is the fragrant air, and loth to lose).*

The cited verse is saturated by sensor, acoustic and visual images of the completion of a summer day (*man's toilsome day*), as a full round of clock arrows (*the village Church-clock*) – a cycle between work (*Industry*) and rest (*Sloth*), intended to represent a model of microcosm pivoting around the axis between the terrestrial and the celestial “shaped” by the vertical line of the church bell tower. Above there is the Sky studded by stars which twinkling is scarcely discernible because of the thick wet fragrant air. Below there is the Land – bedewed, covered by flowers. The space is cozy limited outside and above by the crowns of trees along the narrow path, by bowers

formed by bushes and flowers (*trees the lane o'ershade, along the close arcade in their bowers*). The motion in this evening space is practically imperceptible, unnoticeable, it can be just sensed by scarcely heard sounds (*Faint sound*): *The bat, lured forth; Flits and reflits; A stream is heard – I see it not, but know / By its soft music whence the waters flow; The busy dor-hawk chases the white moth / With burring note; Wheels and the tread of hoofs are heard no more; the next dipping of its slackened oar. And when the birds songs came down (The birds, of late... / Warbled a while with faint and fainter powers)*, this space is evenly filled with nine clear and calm strikes of the church clock. In this space-microcosm the human life is programmed by the laws of the Nature, determined by the motion of the celestial bodies (*The shepherd, bent on rising with the sun, / Had closed his door before the day was done*), by the change of seasons. And even the toll of the bell sounds differently in winter and in summer, evoking different emotions (*how unlike the sound / That, in rough winter, oft inflicts a fear / On fireside listeners, doubting what they hear!*).

In Wordsworth's poetry there is a strong connection between concrete, single and everyday facts in their function, on the one hand, to foster the comprehension a hidden essence of life, the perception of single life manifestation as an important aspect in the general scheme of the existence (thus, it is worth attention the introduction into the imagery texture of the verse such seemingly unpoetic creature as bat, goat-sucker, moth); on the other hand – to depict really important experience of ethnic mentality. The poet creates the model of miniature, as if disjoined land on the surface of which the ray of poetic generalization seizes punctate detached one from the other, self-sufficient stable values – the English peasant, his home and the closest natural environment. The space is poetically conceptualized as a physical and spiritual pillar of human existence, thus, its role in the depiction of ethnic, psychological, social and historical parameters of the national existence is of great importance in the authors poetic picture of the world.

Spatial concept-images play a leading sense creating role in the literary work and are defined by the diversity of the ways of their imagery representation. The imagery organization of the space in Wordsworth's poetic works turns to the reader by its different facets. The poetic space is related to the real geographical space that is verbalized by specific toponyms (*Mid the green mountains; these steep and lofty cliffs; In the sweet shire of Cardigan, / Not far from pleasant Ivor-hall; "Kilve," ... "was a pleasant place, / And so is Liswyn farm; From the Great Gavel, down by Leeza's banks, / And down the Enna, far as Egremont"*), it is experienced and interpreted by a human being, by a protagonist, by a lyrical hero, by the author as native and strange (*To join those miserable men he flew; / And now to the sea-coast, with numbers more, we drew; Some mighty gulf of separation past, / I seemed transported to another world*), close and remote (*distant town*), hostile (*the streets of want and pain; Helpless as sailor cast on desert rock; Dismissed, again on open day I gazed, / At houses, men, and common light, amazed*); favourable, existing here and now and imaginative, fantastic belonging to the past, the dream, the memories (*the sweet thoughts of home; Foregone the home delight of constant truth, / And clear and open soul, so prized in fearless youth; My thoughts on former pleasures ran; / I thought of Kilve's delightful*

shore), real (home, village, field) and mystical (grave, lake, wood), corresponds to the spiritual and physical state of the protagonist (*There is a blessing in the air, / Which seems a sense of joy to yield / To the bare trees, and mountains bare, / And grass in the green field*); Love, now a universal birth, / From heart to heart is stealing, / From earth to man, from man to earth), serves as a background of the depicted events (*the dreary mountain-top; on English ground, / And in the broad highway*), related to the notions of motion and transference (*And she came far from over-the main; to the woods away! With quickening pace my horse drew nigh / Those paths so clear to me*).

The positive perception of the space is construed as limitedness, freedom, the sense of calmness and happiness manifested by the accumulation of lexicon saturated by emotional and expressive connotations within the micro context (for example, open space – freedom, happiness): *Light was my sleep; my days in transport roll'd: / With thoughtless joy I stretch'd along the shore (The Female Vagrant)*. Native space stretches up and down, it is open and let the human being to feel safe and protected: *The fields better suited the ease of his soul; Among thy mountains did I feel / The joy of my desire (I travelled among unknown men); His soul was knit to this his native soil (Brothers)*. Native, inhabited land is filled with the objects of love observing which a human experiences joy and pleasure. Natural objects and the elements of the landscape are personified, endowed by the ability to positively influence the subject, native land is the object of love and the environment of the spiritual improvement: “Pre-eminent in beauty is the vale / Where he was born and bred”, – writes Wordsworth about his hero in the poem *There was a Boy*, and he himself expresses his love to his native land:

1) *I travelled among unknown men,
In lands beyond the sea;
Nor, England! did I know till then
What love I bore to thee (I travelled among unknown men).*

2) *visible for many a mile,
The cottage-windows through the twilight blazed,
I heeded not the summons: happy time
It was indeed for all of us; for me
It was a time of rapture! (Influence Of Natural Objects In Calling Forth And
Strengthening The Imagination In Boyhood And Early Youth)*

3) *Therefore am I still
A lover of the meadows and the woods,
And mountains; and of all that we behold
From this green earth; of all the mighty world
Of eye, and ear*

4) *well pleased to recognise
In nature and the language of the sense,
The anchor of my purest thoughts, the nurse,
The guide, the guardian of my heart, and soul
Of all my moral being (Lines Composed A Few Miles Above Tintern Abbey, On
Revisiting The Banks Of The Wye During A Tour July 13, 1798)*

Aesthetic assimilation of the space occurs through the prism of perception and activity of the main Wordsworth's character – a peasant-farmer, a peasant-shepherd, herewith, it is worth attention that there is a domination of the idea of individual rather than collective mastering and transformation of the space. A lonely female reaper works in the field singing, and the sounds of her song fill up the space of the valley as an activity fills up the space of the life: *Alone she cuts and binds the grain, / And sings a melancholy strain; / O listen! for the Vale profound/Is overflowing with the sound (A Solitary Reaper)*. The house of the shepherd Michael stands high in the mountains, far from the inhabited space: *... from the public way you turn your steps / Up the tumultuous brook of Greenhead Ghyll; No habitation can be seen; but they / Who journey thither find themselves alone / With a few sheep, with rocks and stones, and kites / That overhead are sailing in the sky... / Their cottage on a plot of rising ground / Stood single, with large prospect, north and south, / High into Easedale, up to Dunmail-Raise, / And westward to the village near the lake; (Michael)*. The space of his life is understandable and subjected to him only, it defines the essence of his individual activity. The sounds that fill the space is a special music understandable by him only: *Hence had he learned the meaning of all winds, / Of blasts of every tone; and, oftentimes, / When others heeded not, He heard the South / Make subterraneous music, like the noise / Of bagpipers on distant Highland hills (Michael)*.

The space is not only the natural environment but an essence of the human being existence. Maximal authenticity in the depiction of the space, detailed description of everyday ethnic aspect of the space to which a large textual matter aim to intensify the pragmatic influence of the text over the recipient, to secure his / her emotional “immersion” into the reality.

In the poetic picture of the world, created by Wordsworth, characters act and exist outside the collectively mastered space. Irrespective of the notion that gets into the focus of poetic depiction (either a lonely tree securing shelter for a tired wanderer, or a destiny of family or single person) – Wordsworth's poetic space is the limited location in the unlimited space of the nature. The loneliness, remoteness, solitude of the object of poetic depiction and the subject of experience is a dominating feature of the literary structure of most Wordsworth's poetic works which (the structure) we understand as a set or system of correlations between content, expressive and depicting elements of the unity that in its functional, communicative and axiological value, in its intellectual and sensual flows is directed to the stylistic system, of a certain author or literary trend. Wordsworth strictly adhered to the principle of depicting a human being through the common natural manifestations, through the idea of harmonious coexistence of a human being and natural environment, a human being as a center that absorbs all natural impressions and the nature vibrating in concord with the inner state of the experiencing subject in the result of which the outer and inner “landscapes” become symbolic correlates.

Wordsworth's hero is lonely both physically and socially, hencewith, the “loneliness” and “remoteness as a feature of real and poetic space is marked by axiological ambivalence. On the one hand, loneliness and remoteness is a correlate poverty and old age (poems *Goody Blake* and *Simon Lee*); on the other – the salvation from the

invading of “social” space both in the sphere of intimate feelings (the poem *Thorn*) and into the destiny of protagonists, avoiding of intrusion of the “new times advancing”, civilizational changes (*Ruth, The Ruined Cottage, Female Vagrant*, etc.) which in their textual projection is manifested in gravitating towards specific temporal-local images characterized by the general common semantic feature “calmness”, “tranquility”, “stagnation” (*At evening, when the earliest stars began / To move along the edges of the hills, / Rising or setting, would he stand alone, / Beneath the trees, or by the glimmering lake; In November days, / When vapours rolling down the valleys made / A lonely scene more lonesome;*), cyclicity on motion (around a circle, up and down): *She wandered up and down; / And many a hill did Lucy climb; when like a roe / I bounded o'er the mountains, I wandered lonely as a cloud / That floats on high o'er vales and hills; among woods / At noon; and 'mid the calm of summer nights, / When, by the margin of the trembling lake, / Beneath the gloomy hills, homeward I went / In solitude, such intercourse was mine (Influence Of Natural Objects In Calling Forth And Strengthening The Imagination In Boyhood And Early Youth).*

Wordsworth's poetic discourse is saturated by micro images of stone covered in moss (*hill of moss, mossy stones, verdant hills*), lonely tree on the hill (*This lonely yew-tree stands / Far from all human dwelling; the bare trees, and mountains bare*), cliff which top is a cozy place to watch the distance (*that tall rock / That eastward looks*):

*Once again
Do I behold these steep and lofty cliffs,
That on a wild secluded scene impress
Thoughts of more deep seclusion; and connect
The landscape with the quiet of the sky.*

*Who he was
That piled these stones, and with the mossy sod
First covered o'er, and taught this aged tree,
Now wild, to bend its arms in circling shade (Lines Left Upon A Seat In A Yew-Tree Which Stands Near The Lake Of Esthwaite, On A Desolate Part Of The Shore, Yet Commanding A Beautiful Prospect).*

The images of this kind are defined as “little images” that create “imagery luminescence of the text” and highlight from an unexpected side the particular events which in their unity have specific expressiveness in representation of the main sense, tone and stylistic colouring which enables tracing the semantic motion of general ideas in the textual depth.

The land eulogized by Wordsworth's poetic word in all its moving picturesque ethnographic characteristics, that seemingly was rejected from the advance of the progress at the turn of the century reflected social and psychological processes pertaining to this period. Detached and local became the representative of common to mankind and the special national destiny. Natural economy and nature friendly life create the “natural” world of the human being – familiar and usual, however, this world, in its primordial state is not devoid of difficult natural, social and spiritual collisions.

The reconstruction of systemic relations of verbal means of conceptualization in cognitive perspective – the comprehensive analysis of imagery semantics by means of

- defining the semantic structure of trope's lexemes-constituents semantics, the set of semantic features that motivate the imagery transference, literary-associative reinterpretation of verbal-imagery means, their semantic and connotative dominants within micro- and macro contexts in the close connection with the conditions of their emergence and functioning, taking into consideration author's intentions and pragmatics against the broad ideological-aesthetic, social, historic and cultural background;

- exposure of the semantics of symbols, mythologemes, imagery stereotypes and archetypes allowed to model the structure of the concepts MOTHERLAND and NATIVE LAND. In the result the content of the discussed concepts is reflected in the system of propositions that describe the corresponding fragment of reality the correlates with the sense space of the poetic work, about the object of poetic depiction and the decoded in the literary work its (object's) essentials features which are gradually reconstructed by the recipient in the process of interpretation.

Consequently, the structure of the concepts' content includes features that expose them as ambivalent in terms of emotional perception and evaluation. The space of the Motherland in its physical and geographical parameters is created by the system of natural and artificial objects of landscape where the individual mastering and transformation of the space prevails. There is a domination of visual and acoustic manifestations of space poetically modelled in the system of toponyms, the diversity of flora and fauna. In the imagery representation of space there prevails the device of natural phenomena personification, usually positively connoted. In its axiological parameterization the native space is generally positively marked as an object of love, devotion, the source of positive emotions. Native land positively influences the experiencing subject functioning as the space of freedom and the formation of personal spiritual and moral background. It also worth mentioning that the images of stability, stagnation, calmness in poetic representation of space are positively charged, whereas, on the contrary, motion, instability, changes, transformations acquire negative connotations embodied in the imagery paradigms that include images and association ranging from the change of seasons to the destructive effect of natural powers and phenomena. The personification of the natural phenomena and powers in these cases is usually negatively connoted through the evoked by them palette of dominating lyrical subject's or protagonist's emotions of fear, anxiety, frustration.

Conclusion

Specificity of the poetic conceptualization of interaction of the human being and the national space uncovers in the works of the originator of English Romanticism William Wordsworth that literary-aesthetic, philosophic and ethical complex of issues which has never lost its topicality in the art and gained its important place in the leading outlook and national conceptions. A human being, the world of his personality, destiny, identity, national culture – this literary complex, having overcome the locality and autonomous character of the individual literary consciousness, creative manner, experimentality of the verbal form and ideology of the content, in its imagery-conceptual embodiment determines the specificity of the national content without which the art

cannot be understood. National specificity of Wordsworth's poetry lies in the subtly elaborated ethnographic and naturalness of the space, foregrounding the idea of the indissolubility of individual destiny and the processes of social transformation of the ethnic environment.

The national character of Wordsworth's creativity lies in the transformation of the elements of ethnographic world, local limitedness of the space, customary life themes and dramatic character of the individually intimate events in the life of the protagonist into the symbols that reflected general human and national destiny of England at the turn of the century. The spatial parameters of the national existence in Wordsworth's poetic discourse correlate with the status, state and psychoemotional dominants of the poetic subject. Poetic depiction of space is created on the basis of its physical and spiritual comprehension as a pillar of human existence – peasant-owner for whom the land is the essence of existence, existential value, the cause of spiritual and psychological transformations.

The poetic word, focused on the micro world of an individual as a bearer of ethnic, psychomental, behavioral characteristics and on the macro world of ethnic national existence represented by the system of everyday realia, on the result of mastering the human world by a human being, embody the complexity and ambiguity of these worlds interaction. From axiological point of view Motherland and native land is exposed as an ambivalent category: its beauty, living power is both the foundation of the structuring of the world of a human and his fate and his load, the factor of limitation, individual tragedy. The concentric structure of the spatial-landscape perspective – home, threshold, garden, fence, field, valley, high hill, shore-intended to secure the feeling of safety, impenetrability into the individual's intimacy, seclusion is unstable.

The space can be either favourable, beneficial or aggressive, devouring, functioning both as a symbol of unavoidable transformations and stagnation. The dynamics of space transformations in the plane of textual actualization is embodied in fuzziness of the boundary between freedom and restriction, life and death, stability and changeability, power and fragility, motherland and strange land.

References

1. Beliekhova L. I. *Slovesniy poetychniy obraz v istoriko-typologichniy perspektivi: lingvovognityvniy aspekt* (Verbal poetic image in historic-typological perspective: lingual cognitive aspect). Kherson: Ailant, 2002. Print
2. Dolezel Lubomir. *Possible worlds of fiction and history: the postmodern stage*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2010. Print.
3. Eco U. *Otkrytoye proizvedeniye (Opera Aperta)*. St. Petersburg, 2006. Print.
4. Freeman M. "Poetry and the scope of metaphor: Toward a cognitive theory of literature" *Metaphor and Metonymy at the Crossroads: A Cognitive Perspective*. Ed. by Antonio Barcelona. Berlin; N. Y.: Mouton de Gruyter, 2002. 253–281. Print.
5. Humboldt W. *Yazikl i filosofiya kultury (Language and the philosophy of culture)*. Moscow: Progress, 1985. Print.
6. Jung K.-G. "Psihologiya I poeziya (Psychology and poetry)" *Antologiya svitovoyi literaturno-krytychnoyi dumky (Anthology of the World literary-criticism thought)*. Lviv: Litopys, 2002. 91–108. Print
7. Kaganovs'ka O. M. *Tekstovi kontsepty hudozhnioyi prozy (Textual concepts of fiction prose)*. Kyiv, 2002. Print.

8. Kalashnyk V. S. *Liudyna ta obraz u sviti movy* (Human and image in the world of language). Kharkiv, 2011. Print
9. Lotman Y. M. “Lektsii po struktural'noy poetikie (Lectures on the structural poetics)” *Y. M. Lotnam I tartussko-moskovskaya shkola (Y. M. Lonman and Tartu-Moscow school)*. Moscow: Gnosis, 1994. Print.
10. Malenko Olena. *Linguoestetychna interpretatsia buttia v ukrains'kiy poetychniy movo-tvorchosti* (Linguo-aesthetic interpretation of existence in the Ukrainian poetic language creativity). Kharkiv, 2010. Print.
11. Maslova V. A. *Vvedeniye v rognitivnuyu linguistiku (Introduction into cognitive linguistics)*. Moscow, 2004. Print.
12. Nikonova V. G. *Tragediyina kartyna svitu u poetytsi Shekspira (tragic picture of the world in Shakespearian poetics)*. Dnipropetrovsk, 2008. Print.
13. Stambovsky Phillip. *Philosophical Conceptualization and Literary Art: Inference, Ereignis, and Conceptual Attunement to the Work of Poetic Genius*. Medison and Taeneck: Fairlieigh Dickinson University Press, 2004. Print.
14. Stavvytska L. O. “Estetyka slova u khudozhniy literature 20–30 rr. XX st. (aesthetics of the word in fiction of 20-30 in XXth century)”. Diss. Kyiv, 1996. Abstract. Print.
15. Stockwell P. *Cognitive Poetics: An Introduction*. London: Routledge, 2002. Print.
16. Timofieev I. L. *Osnovy teorii literatury (fundamentals of the theory of literature)*. Moscow: Izdatielstvo “Prosvieschchieniye”, 1966. Print.
17. Tsur R. “Aspects of cognitive poetics” *Cognitive Stylistics: Language and Cognition in Text Analysis*. Ed. by E. Semino and J. Culpeper. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins, 2002. 279–318. Print.
18. Tsur R. *Toward a Theory of Cognitive Poetics*. Amsterdam etc.: Elsevier Science Publ., 1992. Print
19. Vinogradov V. V. *O teorii hudozhestvennoi riechi (On the theory of literary language)*. Moscow: Vysshaya shkola, 1971. Print.
20. Vinogradov V. V. *Oyazykie khudozhestvennoy litiertury (On the language of the fivtion)*. M.: Gospolitizdat, 1959. Prin.t
21. Vorobyova O. P. *Khudozhestvennaya siemantika: Kognitivniy scenariy (Literary semantics: Cognitive scenario)*. Moscow, 2002. Print.
22. Vygotskiy L. S. *Psihologiya isrustva. Analiz esteticheskoy reaktsii (Psychology of Art. Analysis of psychological reactions)*. Moscow: Labirint, 1998. Print.

List of Sources

Wordsworth. W. <https://www.poetryfoundation.org/poets/william-wordsworth>

Надійшла до редакції 26 березня 2020 року.

LITERARY CONCEPTUALIZATION FROM COGNITIVE STYLISTIC PERSPECTIVE (BASED ON WILLIAM WORDSWORTH’S POETRY)

Nataliia Romanyshyn

Department of applied Linguistics of Lviv Polytechnic national University, Lviv, Ukraine.

Abstract

Background. Nowadays the researches in textual semantics are characterized by implementation of cognitive approaches as a scientific vector that enables the revealing of the correlations of verbal structures with the structures of human consciousness in the process of text creation and interpretation.

The purpose of the presented article is to substantiate the concept creative and cognitive nature of poetic language by analyzing semantic resources of verbal poetic image, character of poetic form from cognitive stylistics perspective. The process of reconstructing author’s conceptual system was based on the analysis of spatial-anthropocentric concepts Motherland and Native Land in the poetry of William Wordsworth.

Results. The reconstruction of the literary conceptualization processes conducted according to the elaborated sequence of methods and procedures, taking into consideration of systemic unity of textual form and content, allowed to create a semantic model the discussed concepts. Thus, the structure of the concepts' content includes features that expose the concepts of motherland and native land as ambivalent in terms of emotional perception and evaluation. The specificity of Wordsworth's poetry lies in the subtly elaborated ethnographic and naturalness of the space, foregrounding the idea of the indissolubility of individual destiny and the processes of social transformation of the ethnic environment. The space of the native land can be either favourable, beneficial or aggressive, devouring, functioning both as a symbol of unavoidable transformations and stagnation. The dynamics of space transformations in the plane of textual actualization is embodied in fuzziness of the boundary between poetically reflected existential notions.

Discussion. The problem of literary conceptualization needs further analysis due to its complexity. The further research in the field of cognitive stylistics involves the elaboration of effective methods and mechanisms of revealing cognitive processes underlying the encoding and decoding of stylistically relevant information securing the actualization of the concept in different types of texts.

Keywords: literary text, discourse, literary concept, literary conceptualization, literary / poetic image, William Wordsworth.

Vitae

Nataliia Romanyshyn is the Associate Professor of the Department of applied Linguistics of Lviv National Polytechnic University. Areas of interest include stylistics, poetics, cognitive poetics, narratology, pragmatics, discourse studies.

Correspondence: nataliya.romanyshyn@gmail.com

Ірина Царьова

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1939-7912>

DOI 10.31558/1815-3070.2020.39.8

УДК 81'367.633

ЛІНГВОЦЕНТРИЧНИЙ АСПЕКТ ЮРИДИЧНОГО ТЕКСТУ

Розглянуто лінгвоцентричний аспект складання процесуальних актів кримінального судочинства. Визначено й систематизовано мовностилістичні особливості юридичних текстів. Формально-лінгвістичний метод дозволив опрацювати норми чинних КК та КПК України, підготувати низку пропозицій щодо вдосконалення юридичних текстів України. Установлено, що процес мовної діяльності носіїв мови опрідметнюється в текстах, створених за різними моделями, у яких неоднаково реалізується потенціал дериваційного функціонування слова.

Ключові слова: процесуальний акт, термінологія, фахова мова, юридична конструкція, юридична мова.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Держава не може існувати без налагодженого управлінського механізму, який би забезпечував гармонійний розвиток та функціонування правової системи суспільства. Основу цього механізму складають правові акти, «робота» над якими передбачає врахування мовних особливостей, що стали предметом вивчення юридичної лінгвістики. Видова класифікація нормативно-правових актів свідчить не тільки про струк-

турну ієрархію та складність будови законодавства, але і про відповідну структурованість правил юридичної техніки, що застосовуються відповідно до потреб підготовки того чи того виду документів: наказу, рішення, розпорядження, правила, інструкції, положення тощо.

Відомо, що в розвитку державотворення важлива роль відводиться національній фаховій мові й термінології, оскільки саме через енциклопедії, словники, національні галузеві та термінологічні стандарти, правові акти, кодекси, статuti відображається наукове, культурне і соціально-економічне надбання держави (Рицар 87). На рівні граматики, морфології та синтаксису юридична мова значно повторює ознаки загальнонаціональної мови, відрізняючись від неї лише своїм лексичним компонентом та функціями. Оновлення правової системи загалом призвело до виникнення труднощів модифікації понятійного апарату. Ефективність виконання закону залежить від того, наскільки зрозуміло сформульовано юридичний текст.

Юридичний текст утворює зміст, спрямований на формулювання норм законодавства та регулювання і контроль суспільних відносин. Маючи політичні, суспільно-культурні та економічні підстави реалізації мети юридичного тексту, визнаємо, що право функціонує у сфері вже сформованих соціальних відносин, значень і смислів, залучаючи ті з них, які ефективно використовуються як інструменти контролю. Отже, юридичний текст – це інтелектуальна діяльність у сфері права з логічною структурою, яка може бути розгорнута у взаємному зв'язку: мета–результат. Усі процесуальні акти складаються в конкретній правовій ситуації з обов'язковим дотриманням певних правил-вимог, які реалізуються у передбаченій законом процесуальній формі. В умовах збільшення обсягу законотворчості, упровадження нового законодавства в життя держави великого значення набуває оформлення процесуальних актів і техніка їх викладу.

Аналіз досліджень проблеми. Сучасний етап розвитку юридичної лінгвістики характеризується посиленою увагою до проблем семантики. Дисертації в українському мовознавстві присвячені як діахронічному, так і синхронічному аналізу юридичної лексики та термінології. *Історичні та історіографічні їх аспекти* досліджено у працях Б. Р. Стецюк «Юридична лексика кримінально-процесуального права Гетьманщини» (Стецюк 1999), М. Б. Вербенець «Юридична термінологія української мови: історія становлення та функціонування» (Вербенець 2004), Н. С. Трач «Українська правнича термінологія у ХХ ст.» (Трач 2009), М. М. Паночко «Розвиток української юридичної термінології в Західній Україні (1772–1919)» (Паночко 2013); *галузеві аспекти права* вивчали Т. В. Лепеха «Лексико-семантичні та словотвірні-структурні особливості судово-медичної термінології» (Лепеха 2000), О. В. Шпильківська «Українська термінологія фінансового права: семантичний, дериваційний та функціональний аспекти» (Шпильківська 2010), Л. Є. Гапонова «Формування української криміналістичної термінології» (Гапонова 2012), Р. І. Монастирська «Термінологія цивільного законодавства в системному і семасіологічному аспектах (на матеріалі Цивільного кодексу України)» (Монастирська 2012), П. Є. Луцько «Термінологія конституційного права України: історія становлення та системна організація» (Луцько 2014).

Мета і завдання. Метою статті є розгляд лінгвоцентричного аспекту складання процесуальних актів кримінального судочинства. Для досягнення поставленої мети заплановано реалізувати такі завдання: визначити й систематизувати мовностилістичні, структурні вимоги до цього типу юридичних текстів.

Об'єкт і предмет дослідження. Мова законодавства відіграє величезну роль у формуванні законодавчого стилю і створенні текстів права, служить засобом передачі інформації про зміст правових приписів. Яскравими зразками юридичного стилю є процесуальні акти кримінального судочинства, які стали *об'єктом* дослідження. *Предметом* дослідження є юридична конструкція процесуальних актів кримінального судочинства та шляхи її удосконалення.

Наукова новизна. Уперше в юридичній лінгвістиці розглянуто сучасні проблеми лінгвоцентричного аспекту творення текстів процесуальних актів кримінального судочинства та осучаснено мовностилістичні правила щодо їх підготовки.

Теоретична і практична цінність отриманих результатів. Викладені положення, узагальнення, висновки та рекомендації мають загальнотеоретичне значення для юридичної лінгвістики та є підґрунтям для подальших наукових розробок.

Опис фактичного матеріалу та методів, застосованих у процесі аналізу. Методологічною основою є система загальнонаукових і спеціальних методів, які застосовуються в юридичній та лінгвістичній науках. Формально-лінгвістичний метод дав змогу опрацювати норми чинних КК та КПК України, підготувати низку пропозицій щодо вдосконалення юридичних текстів України.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Лінгвоцентричний (терміноцентричний або класифікаційно-структурний) аспект – розгляд лексичних, граматичних, фонетичних, стилістичних одиниць тексту. Кожна структурна одиниця процесуального акту кримінального судочинства має відповідати позначуваному поняттю. Від уміння правильно застосувати мовні засоби та обґрунтовано викласти власну позицію багато в чому залежить успіх правової комунікації.

Юридична техніка у правотворчості містить у собі методики роботи над текстами нормативно-правових актів, прийоми найдосконалішого викладу думки законодавця (інших суб'єктів правотворчості) у статтях нормативно-правових актів, вибір найдоцільнішої структури кожної з них, термінології і мови, способи оформлення змін, доповнень, повного або часткового скасування, об'єднання нормативно-правових актів тощо. Вона забезпечує юридичну досконалість нормативних документів (Скакун 510). Юридична конструкція є одним з важливих елементів правотворчої техніки та способом впорядкування суспільних відносин, надання їм під час аналізу точності і чіткості. У сфері правотворчості використання юридичних конструкцій полегшує формулювання нормативних розпоряджень, надає нормативно-правовим актам чіткості, логічності, послідовності, забезпечує формальну визначеність права. Гранично концентроване вираження умов реалізації норми права покладене в основу формулювання однієї правової норми, а може об'єднувати декілька (*правопорушення об'єднує поняття адміністративне – кримінальне – цивільне – трудове – міжнародне*).

Правозастосування Кримінально-процесуального кодексу України (далі КПК) залежить від досконалості його змісту і форми. У КПК України є значна кількість невдалих з погляду чіткості, точності, зрозумілості, відповідності нормам української літературної мови термінів, терміносполук і формулювань, які потребують перегляду:

1) калькування: *дача показань* (ч. 4 ст. 167, ч. 1 ст. 176) – від рос. *дача показаний* – відповідно до норм української мови *правильно надання показів / свідчень* (СЮТ 41); *вищестоящий прокурор* (ч. 3 ст. 227, ч. 4 ст. 235), *нижчестоящий суд* (ч. 4 ст. 41, ч. 2 ст. 23-2), *вищестоящий суд* (ч. 2 ст. 339) – від рос. *нижестоящий, вышестоящий* – має бути *вищий прокурор* (СЮТ 36), *суд вищої інстанції* або *суд вищого рівня* (як у ч. 1 ст. 36); *на протязі допиту* (ч. 1 ст. 300) – від рос. *на протяжении* – має бути *протягом допиту*; *в дальшому захворів* (ст. 316) – від рос. *в дальнейшем* – має бути *надалі* або *у подальшому захворів* (НРУСД 104); *відмітка в протоколі* (ст. 146, ч. 4 ст. 426) – від рос. *отметка в протоколе*. Слово *відмітка* має значення «позначка», а слово *позначка* – «знак». Правильно *позначка* – у документі – запис, штамп і т. ін., які засвідчують, установлюють що-небудь (СУМ, 6, 823); *помітка* – письмовий знак, напис, позначка (СУМ, 7, 127); *сумніви і протиріччя* (ч. 1 ст. 409) – від рос. *противоречие* – має бути *суперечності*; *в якості захисника* (ч. 4 ст. 44) – від рос. *в качестве защитника*. Є якість товару / продукту, якість комерційна. У цьому випадку необхідно вдатися до конструкції «як хто» – *як захисник* (Пономарів 154);

2) наявність синонімічних дублетів термінів в одному реченні / одній статті: *адвокат – захисник* (ст. 44). Відповідно до правил юридичної техніки, в одному реченні / одному тексті правового акта не рекомендовано вживати синонімічні терміни.

3) неправильне вживання прийменників: *по місцю роботи* (ч. 2 ст. 92), *по поданню* (ч. 3 ст. 23-1), *по закінченні допиту / слідства* (ч. 2 ст. 307, ч. 3 ст. 417); *при наявності* (ч. 2 ст. 190, ч. 1 ст. 434), *при необхідності пред'явити* (*виявити, проведення*) (ч. 1 ст. 175, ч. 1 ст. 193, ч. 2 ст. 196), *при умові* (ч. 2 ст. 194), *при яких обставинах* (ч. 1 ст. 188); *по яких обвинуваченнях підсудний виправданій, а по яких – засуджений* (ч. 7 ст. 335). Відповідно до норм української мови, має бути *за місцем роботи; за поданням; після закінчення допиту, слідства; за наявності; за необхідності пред'явити, виявити; за умови; за (певних) обставин, за якими обвинуваченнями підсудний виправданій, а за якими – засуджений і підсудного засуджено – виправдано*;

4) Невиважене вживання видових варіантів дієслова / дієслівних форм: *вислухує покази / пояснення* (ч. 6 ст. 143, ч. 5 ст. 419), *заслухують вирок стоячи* (ч. 2 с. 341) / *вислуховує покази / пояснення, заслуховують вирок*;

5) уживання канцелярської лексики: *даний злочин* (ч. 9 ст. 335), *дана справа* (ст. 37), *дана особа* (ст. 133). У статтях слово *даний* ужито у значенні «цей», тому має бути *цей злочин, ця особа*;

б) неправомірне уживання понять: *виділення справи про неповнолітнього* (ч. 1 ст. 439) (справа про кого?). Правильно *виокремлення справи про злочин неповнолітнього* (справа про що?);

7) неуніфіковане використання термінів: 1) вирок – це рішення ... про винність або невинність особи (п. 12 ст. 32), невинність виправданого (ч. 7 ст. 334) – винуватість або невинуватість засудженого (ч. 2 ст. 369). Правильним буде вживання термінів винуватість / невинуватість; 2) відбуття покарання (ч. 1 ст. 407) – у назві ст. 407 ужито відбування покарання. Отже, замість *відбуття* використовувати виразніше і точніше синонімічний відповідник *відбування*; 3) мотивована постанова (ст. 124, ч. 2 ст. 196) – вмотивована постанова (ч. 3, 5 ст. 177, ч. 4 ст. 190); 4) на додаткове розслідування (ст. 281) – для додаткового розслідування (ч. 2 ст. 276) – для провадження додаткового розслідування (ч. 1 ст. 273). Правильно вживати уніфіковане терміносполучення *для провадження додаткового розслідування*; 5) у вигляді позбавлення волі (ч. 2 ст. 17, ч. 1 ст. 338) – у виді позбавлення волі (ч. 3 ст. 7-3, ч. 2 ст. 334). Уживають за аналогією з російським словосполученням *в виде лишения свободы*. Російському словосполученню *в виде чего* в українській мові відповідає *у вигляді чого* (РУС 146). Отже, точніше уживати терміносполучення *у вигляді позбавлення волі*;

8) уживання пасивної лексики: *дорослі підмовники* (п. 6 ч. 1 ст. 433) – має бути *підбурювачі* (СЮТ 185);

9) уживання ненормативних слів: 1) *зноситься між собою* (ч. 3 ст. 167), де *зноситься* – входити в стосунки, переговори, установлювати зв'язки з ким-небудь; спілкуватися (СУМ, 3, 671). Пропонуємо вживати замість *зноситься* словосполучення *спілкуватися між собою*; 2) *речові докази повернуті володільцеві, законним володільцям* (ч. 4 ст. 80, п. 5 ч. 1 ст. 81) – має бути *власник, власникові* (Пономарів 49);

10) порушення норм узгодження: 1) неузгодженість у роді останнього компонента словосполучення з попереднім: *притягнення особи як обвинуваченого* (ст. 131, 133). Як бачимо, слово *особа* жіночого роду, а слово *обвинувачений* – чоловічого. Має бути *притягнення особи як обвинувача*; 2) неузгодженість форм множини-однини: *одночасно вживається всіх можливих заходів* (ч. 3 ст. 97). Слово *вживається* використано в однині, а слова *всі можливі заходи* – у множині. Має бути *одночасно вжито всіх можливих заходів*;

11) уживання тавтологічних конструкцій: *забезпечення безпеки* (ч. 2 ст. 43, ч. 2 ст. 43-1) – пропонуємо *гарантування безпеки* (СЮТ 129);

12) інтелектуальна неточність: *дипломатична недоторканість* (ч. 3 ст. 3) – *недоторканність особи / житла* (ст. 14, ст. 14-1). Слово *недоторканість* має значення «непорочний, чистий, цнотливий», а *недоторканність* – «охороняється законом від посягань від кого-небудь» (НТСУМ 839). Отже, має бути *недоторканність дипломатична, особи / житла*. У юриспруденції чітко визначено поняття *власності*, складником якого є *володіння*, і поняття *майно*. *Володіння* означає і «*володіти*», і «*те, що є чиею-небудь власністю (земля, майно тощо)*» (ВТСУМ 156). *Власність* – і «*майно, належне кому-, чому-небудь*», і «*належність чогось кому-, чому-небудь із правом розпоряджатися*» (ВТСУМ 151). Слово *майно* – це «*речі, які комусь належать за правом власності*» (СУМ 598).

13) неуніфіковане написання: *частина друга статті 76* (ч. 4 ст. 404) – *частина 2 і 3 статті 74* (ч. 1 с. 405-1); *не пізніше десяти днів* (ч. 2 ст. 447) – *до 30 діб* (ч. 4 ст. 447).

Головною вимогою змісту закону є регулювання відносин, які є предметом будь-якої галузі права (у законі не повинно міститися протиріч, і він також не повинен суперечити системі законодавства загалом). Текст закону має містити всі три елементи норми права: гіпотезу, диспозицію і санкцію. «Гіпотеза – це частина норми, яка вказує на конкретні фактичні життєві обставини (події, дії людей, сукупність дій, факти), за яких норма вступає в дію ... Диспозиція ... вказує на правила поведінки, яким повинні підкорятися суб'єкти, якщо вони виявились причетними до умов, виокремлених у гіпотезі ... Санкція – це своєрідний елемент норми права, можливе покарання, якщо суб'єкти не виконують приписи диспозиції чи заохочення за здійснення рекомендованих дій» (Булаков 25).

Результатом пошуку синтезованих моделей юридичних конструкцій є вияв проміжних механізмів породження тексту, що має початкову двопланову природу: мовне пізнання, внутрішню форму, ономазіологічні категорії (Голев 1995), ментально-лінгвальний комплекс. Оскільки закон є офіційним документом вищої юридичної сили, то для нього характерна визначена структура: частина; розділ; глава; стаття. Суб'єкт активності – мова як самостійна детермінувальна і саморегулювальна матерія (і відповідно текст у своїй супозиції виявляє потенції саморозвитку) (Голев 7). Денотативні семи, які відображають зв'язки і відношення предмета з іншими, відступають на другий план, але не зникають повністю. Ця залишкова багатоозначальність, пов'язана з денотатом предмета, створює нестійке положення якісної ознаки в структурі лексичного значення. На основі парадигматичного зв'язку із спільнокореневими прикметниками кваліфікативна семантика на *-ичн(ий)*, *-ічн(ий)* є не просто значенням. У структурі лексичного значення таких прикметників відбувається висування на передній план абстрактних означальних компонентів, пов'язаних зі значенням мотивувальних іменників: *дипломатичний* (ухильний); *терористичний* (насильницький); *фактичний* (дійсний); *стратегічний* (важливий); *юридичний* (правовий).

Слово залежить від вищої одиниці, від синтаксичного цілого (реалізується функція-залежність), і водночас кожне похідне слово є метою. Але реалізація потенцій, закладених у слові, відбувається через індивіда, через його інтенції, що передбачає можливість використання антропологічної моделі для виявлення закономірностей дериваційного функціонування слова, зокрема, для доведення різних типів його функціональності. Внутрішня форма слова, за визначенням О. І. Блінової, є усвідомленням носіями мови зв'язку звучання і значення (Блінова 27), що дає змогу в низці робіт з вивчення явищ лексичної мотивації використовувати свідчення мовної свідомості як лінгвістичного джерела. До того ж реалізація дериваційного потенціалу слова залежить не тільки від його системних властивостей, але і від типу мовної свідомості: ідеалістичного, культурного і матеріалістичного, технічного, або налаштованого на «етимологічну довіру» й «етимологічний скепсис» (Голев). Звідси намічається дві тенденції вживання спільнокореневих слів у тексті, пов'язаних з активним їх використанням або з прагненням до їх усунення як тавтологічних помилок. Ми все ж уважаємо, що «зовнішнє у власне лінгвістичних моделях – лише сигнал для включення механізму реалізації потенцій, суб'єкт – лише «вмикач»» (Голев 7). Тому ми викори-

стовуємо результати мовленнєвої діяльності носіїв мови як реальну дійсність, яка надає об'єктивний матеріал для власне лінгвістичних досліджень, і вважаємо, що процес мовної діяльності носіїв мови опредметнюється в текстах, створених за різними моделями, у яких по-різному реалізується потенціал дериваційного функціонування слова. Тут ми звертаємося до мовної свідомості, мовного «чуття» судді, прокурора, адвоката як перших реципієнтів вихідного тексту для обґрунтування значущості лексико-дериваційного ряду: **хабароодержувач** $\approx$ **хабарник**; **хабародавець** $\approx$ **хабарник**. Суб'єкт по-різному визначений в назві Розділу XVII Особливої частини КК України, у статтях і навіть в їх частинах. У назві ст. 3684, що передбачає дії не лише «хабародавця», а й «хабароодержувача», невиправдано використано слово «підкуп». Диспозиції статей сконструйовані неоднотипно, вони громіздкі та заплутані. У них наведено різні переліки таких суб'єктів, що не є вичерпними, міститься вказівка на інших осіб, які надають публічні послуги, проте загального визначення таких осіб у законодавстві немає. Ознаку злочину «прохання» щодо неправомірної вигоди через недбалість законодавця передбачено у частині статті, за якою відповідає «хабародавець». Із законодавчими недоліками пов'язані й недоліки правозастосування. Через наявність у назві ст. 3684 слова «підкуп» хибне враження, нібито предметом злочину, передбаченого в цій статті, не можна вважати «хабар-подяку» (що без попередньої домовленості надається вже після вчинення дій).

Неофіційне визначення відповідного суб'єкта злочину заважає судам застосовувати ст. 3684 у випадках, коли вказівка на конкретний різновид юридичних норм відсутня, тому замість ст. 3684 часто застосовують ст. 354 КК України. Особу, яка надає публічні послуги, іноді плутають зі службовою особою; в такому разі відповідне діяння кваліфікують не за ст. 3684, а за ст. 368 КК України. Оскільки деякі практики помилково вважають, що особа, яка надає публічні послуги, також є службовою, то в окремих випадках людину притягують до кримінальної відповідальності за сукупністю неслужбового та службового злочинів. Правозастосовники позбавлені можливості притягувати особу, яка надає публічні послуги, до відповідальності за прохання неправомірної вигоди.

Ми не знаємо, чи помічає юрист лексико-дериваційний ряд, чи усвідомлює його актуальність. Покладаємося на мовну інтуїцію як сполучну ланку між несвідомим і свідомістю. Вона є тим моментом у процесі вираження, який сам не усвідомлюється, але призводить до усвідомлення несвідомого. Тут реакція юриста зумовлена об'єктивними (закладеними в мові і тексті) і суб'єктивними (залежними від тексту закону і самого юриста) причинами.

Висновки та перспективи дослідження. Аналіз лінгвоцентричного аспекту юридичного тексту, який використовується для висвітлення поняття «юридична конструкція», дозволяє визначити її як сукупність правил використання засобів, прийомів та способів для створення, скасування та упорядкування процесуальних актів кримінального судочинства. Найбільшу групу принципів юридичної конструкції складають правила викладу текстів правових актів, серед яких розрізняють мовні правила (загальнолінгвістичні правила, правила використання окремих засобів мови, стилістичні правила), правила викладення змісту

актів, правила формування структури актів (правила розподілення нормативного матеріалу всередині акта за структурними елементами, правила оформлення заголовків акта та його структурних елементів). Робота з удосконалення норм чинного кримінально-процесуального законодавства України повинна враховувати вимоги як власне права та законотворення, так і правила лінгвістики. Проведене дослідження відкриває перспективу подальших досліджень визначення потенційних синтаксичних параметрів сучасного юридичного тексту, тобто показників, за якими об'єктивують специфіку синтаксичної організації будь-якого функціонального стилю.

Література

1. Блинова О. И. Явление мотивации слов. Томск, 1984. 192 с.
2. Бодуэн де Куртенэ И. А. Избранные труды по общему языкознанию: В 2 т. М., 1963. 391 с.
3. Булаков О. Н. Законодательная техника и законодательный процесс в Российской Федерации (правила конструирования закона) : учеб. пособие. М. : Изд-во Московской гуманитарно-социальной академии, 2002. 176 с.
4. Вербенец М. Б. Юридична термінологія української мови: історія становлення і функціонування : автореф. дис. ... канд. філол. Наук : 10.02.01. Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка; Ін-т філології. К., 2004. 20 с.
5. Гапонова Л. Є. Формування української криміналістичної термінології : автореф. дис. ... канд. філол. Наук : 10.02.01. Запоріжжя : Запорізький нац. ун-т, 2012. 18 с.
6. Голев Н. Д. К построению теории деривационной лексикологии (функционально-динамический аспект). *Динамическая лингвистика*. Краснодар, 1995. 89 с.
7. Лепеха Т. В. Лексико-семантичні та словотвірні-структурні особливості судово-медичної термінології : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Дніпропетровськ, 2000. 19 с.
8. Луньо П. Є. Термінологія конституційного права України: історія становлення та системна організація : автореф. дис. ... канд. філол. Наук : 10.02.01. Львів, 2014. 20 с.
9. Монастирська Р. І. Термінологія цивільного законодавства в системному і семасіологічному аспектах (на матеріалі Цивільного кодексу України) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Дніпропетровськ, 2012. 20 с.
10. Паночко М. М. Розвиток української юридичної термінології в Західній Україні (1772–1918 рр.) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. ДВНЗ «Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника». Івано-Франківськ, 2013. 20 с.
11. Пономарів О. Культура слова: мовностилістичні поради: навч. посіб. 2-е вид., стереотип. К.: Либідь, 2001. 240 с.
12. Рицар Б. Про досвід термінологічної праці в Україні. *Українська термінологія і сучасність*. К., 2001. Вип. 4. С. 87.
13. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник. 2-е вид. / пер. з рос. Харків : Консум, 2005. 656 с.
14. Стецюк Б. Р. Кримінальний процес у правовій системі Гетьманщини : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2008. 21 с.
15. Трач Н. С. Українська правнича термінологія у ХХ ст. : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 10.02.01 / Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. Чернівці, 2009. 20 с.
16. Шпильківська О. В. Українська термінологія фінансового права : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. К., 2010. 22 с.

Список джерел ілюстративного матеріалу

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / упорядник В. Т. Бусел. Київ, Ірпінь, 2007.
2. Новий російсько-український словник-довідник юридичної, банківської, фінансової, бухгалтерської та економічної сфери: близько 85 тис. слів / уклад. С. Я. Єрмоленко та ін. К. : Довіра, 1998. 783 с.
3. Новий тлумачний словник української мови: У 4 т. / уклад.: В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. К. : Вид-во «Аконіт», 1999. Т. 2: Ж–О. 912 с.
4. Русско-украинский словарь: В 3 т. 2-е изд., исправл. К. : Гл. редакция УСЭ, 1984. Т. 2: Н-приятъ. 924 с.
5. Словник української мови : в 11 т. К. : Наук. думка, 1970.
6. Словник юридичних термінів (російсько-український) / уклад.: Й. Андерш, В. Винник, А. Красницька та ін. К. : Юрінком. Редакція «Бюлетень законодавчої та юрид. практики України», 1994. 322 с.
7. Лингвистический энциклопедический словарь / ред. В. Н. Ярцева. М., 1990.

References

1. Blynova, Olga. *Yavlenye motivatsyy slov. (The word motivation phenomenon)*. Tomsk, 1984. Print.
2. Boduen de Kurtene, Ivan. *Izbrannyye trudyi po obschemu yazykoznaniyu. (Selected Works on General Linguistics)*. M., 1963. Print.
3. Bulakov, Oleh. *Zakonodatelnaya tehnika i zakonodatelnyiy protsess v Rossiyskoy Federatsii (pravila konstruirovaniya zakona). (Legislative technique and legislative process in the Russian Federation (rules for constructing the law))*. M., 2002. Print.
4. Verbenyets, Maya. “*Yurydychna terminolohiya ukrayins'koyi movy: istoriya stanovlennya i funktsionuvannya*”. Diss. Kyiv. nats. un-t im. T. Shevchenka. In-t filolohiyi. 2004. Abstract. Print.
5. Haponova, Lyudmyla. “*Formuvannya ukrayins'koyi kryminalistychnoyi terminolohiyi*”. Diss. Zaporiz'kyy nats. un-t, 2012. Abstract. Print.
6. Golev, Nikolay. *K postroeniyu teorii derivatsionnoy leksikologii (funktsionalno-dinami-cheskiy aspekt). (To the construction of the theory of derivational lexicology (functional-dynamic aspect))*: Krasnodar, 1995. Print.
7. Lepekha, Tayisiya. “*Leksyko-semantychni ta slovotvirno-strukturni osoblyvosti sudovomedychnoyi terminolohiyi*”. Diss. Dnipropetrovs'k, 2000. Abstract. Print.
8. Lun'o, Petro. “*Terminolohiya konstytutsiynoho prava Ukrayiny istoriya stanovlennya ta systemna orhanizatsiya*”. Diss. L'viv, 2014. Abstract. Print.
9. Monastyr'ska, Rymma. “*Terminolohiya tsyvil'noho zakonodavstva v systemnomu i semasiolohichnomu aspektakh (na materialy Tsyvil'noho kodeksu Ukrayiny)*”. Diss. Dnipropetrovs'k, 2012. Abstract. Print.
10. Panochko, Mykhaylo. “*Rozvytok ukrayins'koyi yurydychnoyi terminolohiyi v Zakhidniy Ukrayini (1772–1918 rr.)*”. Diss. DVNZ “Prykarpat. nats. un-t im. Vasylya Stefanyka”. Ivano-Frankivs'k, 2013. Abstract. Print.
11. Ponomariv, Oleksandr. *Kul'tura slova: movnostylistychni porady. (Culture of the word: modern style please)*. K.: Lybid', 2001. Print.
12. Rytsar, Bohdan. *Pro dosvid terminolohichnoyi pratsi v Ukrayini. (About additional terminology in Ukraine)*. Ukrayins'ka terminolohiya i suchasnist'. K., 2001. Print.
13. Skakun, Olga. *Teoriia derzhavy i prava. (The theory of state and law)*. Kharkiv, 2005. Print.
14. Stetsyuk, Bohdan. “*Kryminal'nyy protses u pravoviyi systemi Het'manshchyny*”. Diss. Khark. nats. un-t vnutr. sprav. Kh., 2008. Abstract. Print.
15. Trach, Nadya. “*Ukrayins'ka pravnycha terminolohiya u XX st.*”. Diss. Cherniv. nats. un-t im. Yu. Fed'kovycha. Chernivtsi, 2009. Abstract. Print.

16. Shpyl'kivs'ka, Olena. “*Ukrayins'ka terminolohiya finansovoho prava*”. Diss. Nats. ped. un-t im. M. P. Drahomanova. K., 2010. Abstract. Print.

List of Sources

1. *Velykyy tlumachnyy slovnyk suchasnoyi ukrayins'koyi movy*. Kyiv Irpin', 2007. Print.
2. *Novyy rosiys'ko-ukrayins'kyy slovnyk-dovidnyk yurydychnoyi, bankivs'koyi, finansovoyi, bukhholders'koyi ta ekonomichnoyi sfery*. K.: Dovira, 1998. Print.
3. *Novyy tlumachnyy slovnyk ukrayins'koyi movy*. K. 1999. Print.
4. *Russko-ukraynskyi slovar*, 1984. Print.
5. *Slovnyk ukrayins'koyi movy : v 11 t.* K. : Nauk. dumka, 1970. Print.
6. *Slovnyk yurydychnykh terminiv (rosiys'ko-ukrayins'kyy)*. K.: Yurinkom. Redaktsiya “Byuletен' zakonodavchoyi ta yuryd. praktyky Ukrayiny”, 1994. Print.
7. *Lynhvystycheskyi entsyklopedycheskyi slovar*. M., 1999. Print.

Надійшла до редакції 28 березня 2020 року.

LINGOCENTRIC ASPECT OF LAW TEXT

Iryna Tsareva

Social and Humanities Sciences Department, Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, Dnipro, Ukraine.

Abstract

Background: Respect for the hierarchy of laws is fundamental to the rule of law, as it dictates how the different levels of law will apply in practice. In general, the fundamental levels of hierarchy consist of: a constitution or founding document; statutes or legislation; regulations; and procedures. Specific classification of law acts testifies not only to the structural hierarchy and complexity of the structure of legislation, but also to the corresponding structuring of the rules of law technique, which applied according to the needs of preparation of a particular type of documents: orders, decisions, orders, rules, instructions, regulations, etc.

Purpose: The purpose of the article is to consider the lingocentric aspect of drafting criminal proceedings. To achieve this goal, it is planned to fulfill the following tasks: define and systematize linguistic, structural, requirements for legal texts.

Results: The attention is focused on the lingocentric aspect, which is manifested in the appeal to the linguistic consciousness, and acts as a kind of mirror of consideration of problems, ways of revealing patterns of organization of lexical material in the language system and as verification of initial hypotheses. With a tendency to polarization, at the heart of the relations between the forms of derivation of lexical units, there is a desire for mutual exchange of qualities, which leads to the formation of synthetic forms of derivation. At the level of word-forming systematics (within word-forming type), this leads to the formation of a rather complex hierarchically arranged system, which is a semantically multilevel categorization of the entities represented here.

Discussion: The functional differences of derivation forms correlate with their opposition at the level of logical, systemic and semantic analysis.

Keywords: procedural act, terminology, professional language, law construction, law language.

Vitae

Iryna Tsareva is Associate professor of Social and Humanities Sciences department, candidate of PhD, Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs.

My research interests are derivation, lexical derivative relations, lexical derivative structure, contemporary law text, law language.

Correspondence: tsarevasdg@ukr.net

РОЗДІЛ VI. ЛІНГВОГЕОГРАФІЯ, СОЦІОЛІНГВІСТИКА, ОНОМАСТИКА Й ТЕРМІНОЛОГІЯ: АКТУАЛЬНІ ПІДХОДИ, КАТЕГОРІЇ ТА АСПЕКТИ

Kostiantyn Mizin

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5216-6032>,

Jiří Korostenski

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1371-6070>

DOI 10.31558/1815-3070.2020.39.9

UDC 81'119

IN ADDITION TO THE DISCUSSION ON THE “METHODOLOGICAL PRIMITIVISM” IN LINGUOCULTUROLOGY

Автори роблять спробу об'єктивно покритикувати ідею опонентів лінгвокультурології про її «методологічну примітивацію», яка, зокрема, включає (1) епігонізм у цій дисципліні, (2) відсутність лінгвокультурологічної методології і (3) просування лінгво-національної ідеї. Виявлено, що «антилінгвокультурологічна» критика не завжди базується на достатній і об'єктивній науковій основі, а також характеризується як сумнівною методологічною правильністю, так і протиріччями.

Ключові слова: лінгвокультурологія, епігонізм, методологія, концепт, лінгво-націоналізм.

1. Introductory remarks. Unreliability verification of the methodological framework of Linguoculturology (hereinafter referred to as LC) has been the focus of heated debate (see Kiklewicz, “Koncept! Koncept... Koncept?”; Kosmeda; Mizin, “Lingvokul'turnij Koncept "Kapci"”; Pavlova, “Mozhno li Sudit' o Kul'ture Naroda”; Pavlova, Bezrodnyy; Shmelev). This discussion has even gained noticeable political overtones recently (Vorkachov, “Lingvokul'turnaja Konceptologija i Jejo Terminosistema”; Prozhilov). Critics of LC call into question a scientific adequacy of its theoretical-and-philosophical and linguo-methodological base. They state that it opens a wide field for epigonism in LC and makes it convenient for political manipulations. These scholars believe that works in the field of LC are full of linguo-narcissistic or linguo-nationalistic conclusions. Moreover, they even consider this linguistic research area to be anti-scientific. This idea is particularly shared by the authors of the “anti-linguoculturological” collection of works (“Ot Lingvistiki k Mifu”).

Quite sharp accusations of “methodological primitivism” from the opponents of LC gave us an impetus to write this article because we are directly related to the adaptation of Russian “autochthonous” linguoculturological idea in the Ukrainian linguistic space (Mizin; Mizin, Letiucha; Mizin, Letiucha, Petrov; Mizin, Petrov). Therefore, this research aims to find out objectivity and correctness of “anti-linguoculturological” criticism (hereinafter referred to as “ALC”) of (1) LC weak methodological framework and also (2) accusations that LC provokes linguo-narcissistic / linguo-nationalistic ideas. At the same time the authors of this article will discuss some contradictions in this criticism.

2. Contradictions in “ALC”-criticism. First of all, we cannot agree with S. Vorkachev's thought that LC is an “autochthonic Russian phenomenon circulating

only in Russian-speaking scientific space” (Vorkachev, “Kuda zh Nam Plyt’?” 16). This scholar might not be familiar with a vast mass of Ukrainian, Belarusian and Kazakh linguo-culturologists’ works as he does not know these languages (see, e. g.: Zahnitko, Sakharuk). For some reason, “ALC”-critics ignore the fact that LC has become popular not only in post-soviet linguistics but also has gone beyond the latter in the last ten years (Poland, Slovakia, the Czech Republic, etc.).

There is no doubt that opponents of LC are serious scientists in the field of linguistics. But some critical passages cause, at least, bewilderment: here it is possible to find not only contradictions and strange conclusions on linguo-philosophical and linguo-methodological basis of LC but also a superficial linguistic analysis.

Inconsequence of “ALC”-criticism is primarily shown by the fact that there exist completely negating “ALC” relations between language and culture, some works still demonstrate a recognition of this relation (Pavlova, “Lingvokul’turologija v Rossii” 201). It would be absolutely nonscientific to keep denying this relation. What one should do about such words as the Icelandic *sólarfri*, the Norwegian *tyvsmake* and *gjensynsglede*, the Finnish *sisu*, the Danish *engelengeduld*, the German *Sehnsucht*, *Fernweh*, etc. whose linguo-specific contents make it difficult to translate them adequately into other languages? There is a good number of words expressing unique linguo-cultural concepts or phenomenon in every language which is an indisputable evidence of direct correlation between language and culture. Otherwise, how one can explain their linguo-specific content in general?

The concept of “language picture of the world” is greatly criticized. At the same time, the statement that the language picture of the world is a model of culture (Kiklewicz, “Koncept! Koncept... Koncept?” 191) seems to be strange. It is known that “picture” and “model” i. e. “language model of the world” and “language picture of the world” are related but not identical notions (Alefirenko 21–24). While the model of the culture is “the cultural or cognitive or conceptual picture of the world”. As we can see it, they are the concepts that represent different mental and verbal nature of the objective world.

In this regard, it is noteworthy that language picture of the world and ethnic mentality are considered as equivalents. For example, it is absolutely unclear how A. Zheleznyak’s quotation (Zheleznyak) – “[...]. There is a tempting opportunity to reconstruct at least some peculiarities of ethnic mentality through features of language” – gives the grounds for conclusion that linguoculturologists put an equal sign between language picture of the world and ethnic mentality (Pavlova, “Lingvokul’turologija v Rossii” 202).

The contradictions listed above are not all the moments which substantially minimize the arguments of LC opponents. The latter has a number of concepts which cannot be just manipulated. At first they need to be thoroughly examined because some of them have not been accurately defined in linguistics. And the most slippery moment is to differentiate mental (cultural) from verbal (language).

As for the linguistic analysis which “ALC”-critics often use as an argument, we have the following idea: when scholars criticize methodological tools of a research area offering something in exchange, they have to be especially attentive to what they

offer. This mainly concerns the analysis of language facts: if there is any doubt about this analysis, then it negatively affects all aspects of “ALC” criticism. For example, let us consider A. Pavlova’s reflections on the German verb *nippen* (Pavlova, “Mozhno li Sudit’ o Kul’ture Naroda” 3): “The German verb *nippen* has an exact Russian equivalent *пригубить*. But one cannot use this equivalent to translate the sentence *Er nippte an seinem Kaffee* as [...] it designates only a single action. [...] of wine, it would be possible to say *потягивал (вино)*. But you cannot *потягивать* coffee because it is only possible to *потягивать* a cold drink. Therefore, the only possible way to say it is *Он пил кофе маленькими глотками*. [...] But [...] we should reject it (this translation) in other specific context, for example: *Er lacht noch häufiger, als er an seiner Kaffeetasse nippt* (Stern). – **Он смеется еще чаще, чем пьет кофе маленькими глотками*. [...] This makes us suspect that it was composed (the Russian sentence) by a non-native speaker. The translation *Смеется он чаще, чем вспоминает про свой остывающий кофе* gives absolutely different impression. This translation is a rehash to meet habitual, current usage”.

This translation analysis had to demonstrate, in Pavlova’s opinion, the fact that the study of linguo-specific words has not been paid enough attention. It is the contrastive (translation) research of such words that can reveal real differences in languages and cultures. Therefore, linguoculturologists could study these – truly scientific and expedient problems instead of searching for the facts that prove an “absurd idea” of culture data extraction directly from the language (ibid. 50). However, despite all the pretentiousness of this thought, Pavlova hasn’t conducted a proper language analysis because the definitions of the lexemes *пригубливать*, *потягивать* (for example, according to one of the authoritative explanatory dictionaries of Russian (Ozhegov, Shvedova)) completely deny her thought: *потягивать* – “taking only a very small amount (e. g.: beer, pipe)”; *пригубливать / пригубить* – “to try smth by touching with lips (usually of wine)”. As we see, it is not mentioned here at all that it is possible to *потягивать* only cold drinks, and the verb *пригубливать* expresses only a single action in the past. An elementary analysis of a “live” discourse proves this: *Мануэль не пил вина. Он только немного пригубливал кофе из крохотной чашечки* (Gubajlovskij); *Хорст лег поверх спального мешка Алины и с необъяснимым блаженством шумно потягивал горячий кофе* (Nesterov). That is why, a representative of the Russian linguo-culture finds the translations *Он пригубливал кофе* or *Он смеется чаще, чем пригубливает кофе* more natural. Whereas, such translation as *Смеется он чаще, чем вспоминает про свой остывающий кофе* loses its equivalence which is undesirable for the translation as a process mediated by cross-cultural communication.

3. Linguoculturology and epigonism. LC has become one of the key research areas in the modern Ukrainian linguistics and this makes LC-studies rather “fashionable”. “ALC” deny this fact though. A. Kiklewicz, for example, has found out that “the research areas which are loudly referred to as “main” in modern linguistics [...] are marginal. The publications in the field of Linguoculturology include only 2.36 % in the Russian data bank and their number is much lower in the German one – 0.55 %” (Kiklewicz, “Sovremennoe Pol’skoe i Russkoe Jazykoznanie” 275). We

could agree with Kiklewicz's conclusions if there were not two "buts": 1) similar data are not found, for example, in the Ukrainian data bank (because of "electronic backwardness", of course, the reason is that there is still no more or less normal linguistic corpus); 2) almost every fifth article in linguistic collections of works in Ukraine is related to LC, but authors hardly ever mention this research area which makes it difficult to calculate both the exact and approximate number of works in the field of LC.

As any "fashionable" research area, LC generates some lame followers. Therefore, it is not the primitive methods in linguoculturological works, as some critics believe (see a discussion: Vorkachov, "Lingvokul'turnaja Konceptologija i Jejo Terminosistema" 13; Prozhilov 13), that causes the problem of epigonism but "fashion". Moreover, it is the epigonic pseudoscientific studies that are often more culturological or ethnographic rather than linguoculturological because in these works authors usually do not follow the basic principle: linguoculturologists' results and conclusions only have to come from empirical data – language facts. Factual materials for LC-studies should be rich and various as well as represent both language (to include as many dictionaries, reference books, encyclopedias, etc. as possible) and speech (different contexts, the Internet discourse, linguistic corpora, psycholinguistic / sociolinguistic experiments, linguo-statistic verification, etc.) levels. Even if works are devoted to "phantom" concepts, procedures of empirical methods of linguistics are essential for the conceptual analysis (see further LC methods). At the same time, we agree with LC opponents that conclusions based on the analysis of separate language units are at least primitive. For example, if we only look at the phraseological (parmiological) corpus of language it is not always methodologically justified (Kiklewicz, "Koncept! Koncept... Koncept?" 200).

It is noteworthy that ill-founded linguoculturological results and conclusions are typical not only for epigonists because even prominent researchers, both in Ukraine and Russia, maniacally declare some special spirituality of Russians (these people are ready "to embrace lovingly the whole world" (Zalijnjak et al. 246) by means of their "bonds" (by the way, the phrase is very remarkable in the context of the current Russian-Ukrainian war)) and Ukrainians (despite the 21st century, "ethnographers" keep calling this ethnos "cordocentric", dreamy and God-fearing).

The "pressure" of this spirituality on Ukrainian linguoculturologists results in such "masterpieces" as: "The Ukrainian grandmother is a unique world phenomenon. She often loves her grandchildren more than her own children"; "Another modern characteristic of Ukrainians is an intolerance [...] to bawdiness, to dirty television programs, condemnation of amoral promiscuous women, a cuckoo-mother ..."; "The Ukrainian people [...] want and are able to love. Young people's desire to step on a wedding towel comes from their hearts and they rarely do it for money or benefits" (Potapenko, Potapenko, Kozhukhovska, Levchenko, Chuban, Burchyk 215). It is unclear what these pseudo-linguoculturological conclusions are based on but they give the grounds for "ALC"-criticism. What is quite obvious here is that they have no linguistic analysis. But even if they are culturological or ethnological conclusions, then these "people studies" need to be based on scientific analysis. Otherwise, how can they prove that the Ukrainian newlyweds "only occasionally" marry for money?

Apart from “fashion”, the epigonism in LC is stimulated by numerous dissertation councils. This is a common problem for both Russia and Ukraine. The trouble is that these councils work “in the old manner”. It was fairly acceptable in the last century, but now it is not. In the USSR period, there was a need to introduce some unclear moments into dissertation councils work in order to stop dissidents from successful defenses: obscure criteria for appointing reviewers, experts and opponents, a secret ballot, etc. Today all these moments add to the epigonism where opacity is more than welcome. Even if a principled researcher happens to be in a council like that, the majority will get rid of him anyway. At the same time every council has to demonstrate its effectiveness which is measured by the number of defended dissertations during its cadence. The pursuit of quantity often results in neglecting quality that makes dissertation councils to be loyal to low-quality dissertation works.

4. Is there a linguoculturological method? The following statement of “ALC” is too categorical: “Linguoculturology has no methods. What scholars of this research area declare to be their methods, cannot be the ones” (Pavlova, “Lingvokul’turologija v Rossii” 206). In this context, “ALC” persistently ignore the fact that linguoculturologists in their studies mainly use common empirical methods of linguistics: descriptive method, component analysis, contextual analysis, etymological analysis, etc. This is not surprising, however, because the researchers who are closely related to LC as well as those who are not, emphasize that there is a close connection between this linguistic research area and traditional linguistics, e. g.: “As for cultural linguistics, we can see that it is returning to the traditions of structuralism or it might continue them” (Kiklewicz, “Koncept! Koncept... Koncept?” 191); “Linguo-conceptology is a continuation and development of classical, structural and functional semantics” (Karasik 93). The specifics of the research object – language (language sign) which is more an ideal phenomenon than material, means using such method as introspection as well as other different experimental methods.

That is why the only LC opponents’ idea to agree with is that there is no commonly used linguoculturological method yet. To be fair, there have been a few attempts to develop such a method by now (see Kovshova; Chubur).

Researchers’ efforts to develop LC method, as we see it, are interfered with the interdisciplinarity of LC itself because “why would one invent the bicycle if it has been already invented”. This means that there is no urgent need in search of such method because “adopted” methods satisfy linguoculturologists. For example, there is a methodological importance in the adaptation of methods of cognitive linguistics, primarily conceptual and interpretative analyses which, in the field of LC, have extended through some specific procedures. Besides, in modern works it is important for the linguoculturological analysis to be validated by the methods of psycholinguistics, sociolinguistics and corpus linguistics.

For example, it is the first step that is of some methodological importance when studying linguo-culturally relevant concepts – identification of all shades in meanings of words (phrases) used for denominating these concepts, including their general and contextual meanings. To achieve this, we use a method which is based on research procedures of translation studies and corpus linguistics. The essence of this method is

that the translation makes it possible to define all contextual and semantic shades of a lexeme – a concept name. If the translation shows that any contextual or semantic shade is missing in one of the languages or an “extra” semantic component emerges which cannot be neutralized in the translation, it clearly indicates that this language unit is linguo-specific, and the concept it denominates, is ethnospecific / ethnounique (cf. Zaliznjak 686). For this purpose, it is just enough to translate, for example, some samples of the publicistic discourse provided by linguistic corpora.

The analysis of linguo-specifics of the lexeme *Schadenfreude* in our earlier studies (see Mizin, Letiucha, Petrov) has shown that the concept malevolence of Germans is specific compared to, for example, British linguo-culture, but it is different from Ukrainian or Russian where this emotion is as widespread as in Germany. Moreover, the translation analysis of semantic shades of the German malevolence on the one hand, and both Ukrainian and Russian, on the other hand, has allowed us to find out that this emotion in these language communities is almost identical. That is, the concept SCHADENFREUDE is not linguo-culturally suitable for German and Ukrainian linguoculturological comparison. Consequently, contrastive linguoculturological studies are concerned with, firstly, common concepts that have ethnospecific meanings; secondly, ethnounique concepts, for example, the German concept FERNWEH which has no equivalents in Ukrainian i. e. the lexeme of *Fernweh* is translated descriptively and differently (Mizin, Letiucha, Petrov 65–66):

(1) *Deshalb, wegen dieses “Fernwehs im Kopf”, wird Hanna Werbezirk der fremden Stimme später folgen und nach Frankfurt ziehen ... // Тому, через цю “непереборну пристрасть до мандрівок в її голові”, Ганна Вербецірк послідує чужому голосу та переїде до Франкфурта...;*

(2) *Ach, hier packt mich immer das Fernweh // Ох, тут мене завжди охоплює жага до далеких мандрівок;*

(3) *Bestsellerautorin Cornelia Funke (57) kennt Fernweh und das Gefühl der Fremde im eigenen Land // Авторці бестселерів Корнелії Функе (57) відомі туга за далекими світами та відчуття чужини у власній країні;*

(4) *Von Fernweh gereinigt, hockten wir also nun auf meinem Ostberliner Sofa // Отже, змучені тугою за мандрами, ми так і сиділи на моєму дивані у Східному Берліні;*

(5) *Es ist der Raum eines Menschen, der immer Fernweh hatte, niemals Heimweh // Це – простір людини, у якому завжди є місце для туги за далекими світами і ніколи – для туги за домівкою;*

(6) *Sie war zufrieden und mochte ihren Job, aber da war noch ein Gefühl, das sie nicht losließ: Fernweh // Вона була задоволеною та любила свою роботу, але було ще почуття, яке її не відпускало – непереборна потреба змінювати місце проживання;*

(7) *Und wer kennt es nicht, das Gefühl von Fernweh, den Wunsch für kurze Zeit einen Teil hinter sich zu lassen und etwas Neues zu entdecken? // І хто ж її не знає – туги за далечінню і жаги пізнання нового, бажання на коротку мить залишити позаду частину свого життя та відкрити щось нове?;*

(8) *Sehnsucht, Heimweh, Fernweh, das steckt einfach in mir drin // Внутрішні пориви, туга за домівкою, туга за далечінню – це все в мені всередині;*

(9) *Das Gefühl von damals, als dieser Film eine existenzielle Form der Sehnsucht in mir ausgelöst hat, wie Heimweh und Fernweh zugleich // Почуття тих часів, коли цей фільм викликав у мені екзистенційну форму глибокої ностальгії – як ностальгії за домівкою та ностальгії за далечінню разом.*

As we can see, all the examples contain an “extra” semantic component which cannot be replaced in translation.

We absolutely disagree with this “ALC” statement: “Knowledge about [...] cultures is primary while language data are secondary, because language is a reflection of some cultural characteristics and they cannot be revealed without knowing these characteristics in the real world” (Pavlova, “Lingvokul’turologija v Rossii” 201). When LC opponents accuse it of using “esoteric” methods they turn the whole methodological basis of LC studies “upside down”: the only empirical material of these studies is language, therefore all results and conclusions have to be based on language facts, i. e. an LC-analysis is always language-oriented. If researchers, after reading culturological, ethnological, sociological, psychological, and other works, just look for language facts which could confirm principles of these sciences, it will be nothing but “esotericism”. The results of these studies are rather predictable and they can scarcely be characterized as linguoculturological. Therefore, “verbocentrism” of LC (see Kiklewicz, “Koncept! Koncept... Koncept?” 202) is not its methodological flaw but strength. What is important is that scrupulous language data based on LC-studies never ignore other data (sociological, psychological, etc.) as linguoculturological findings and conclusions have to be always confirmed by data of interdisciplinary sciences.

We can partially agree with the opinion that “social differentiation of the cultural community in linguoculturological works often remains “behind-the-scenes”” (ibid. 202) as it depends on a research objective and some works study subcultures (see Zhukova). Indeed, the better part of works in the field of LC focuses on finding some typical character traits of an “average” Ukrainian, Belarusian, German, Englishman, etc., and the term “average representative of linguo-culture” is phantom in a way. But there is still no indisputable and complete list of chief traits of a “typical” German, Ukrainian, etc., considering the whole development dynamics of both the cultural community in general and the language. However, it is very important for cross-cultural communication, especially during the total globalization, to identify such traits in order to avoid communicative and behavioral deviations. And every adequate LC-study has to “contribute” to the creation of a true image of an “average” representative of this or that linguo-culture.

5. Linguoculturology and politics: are they always related? In fact, all the criticism of LC opponents has a political background. It mainly concerns the LC linguo-philosophy basis (neo-Humboldtianism, neo-Whorfianism, the Sapir-Whorf hypothesis, etc.). And as the politics is mostly attributed to Russian LC, it is not surprising that the scientific analysis of LC critics is “blinded” with evil irony and sharp sar-

casm which focus on the Russian linguo-narcissism and linguo-nationalism, including “spiritual bonds” (original: *duhovnye skrepy* – *духовные скрепы*) of Russians. There is even an opinion that LC is a euphemistic designation for linguo-nationalism (Pavlova, “Mozhno li Sudit’ o Kul’ture Naroda” 28).

To be fair, it should be noted that linguo-nationalism is opposed to a positive linguo-patriotism and the distinction between these terms is “blurred” (Gardt 247). And the manifestation of both linguo-patriotism and linguo-nationalism / linguo-narcissism in LC has, in our opinion, a general basis – a researcher’s ethnocentrism which one should try to get rid of when studying languages and cultures polylingually and monolingually. But it is often impossible because “our own” language and culture are always “closer”. It is not surprising then that some works in the field of LC contain mainly linguo-narcissistic and less often linguo-nationalistic passages. Mostly it is true about the first works devoted to uniqueness of “the mysterious Russian soul”.

We certainly have every reason to agree with LC opponents that some Russian linguoculturologists’ studies focus on “spiritual bonds”. But the fact that Russian is considered to be one of the “bonds” proves that Russian linguistics commonly lean towards linguo-nationalism. And LC has nothing to do with this, it is just a convenient tool for political manipulations. Linguo-nationalism of Russian LC is based on the ideas of Russophiles and completely depends on a political situation in Russia. This is evidenced by an apparent political bias of some Russian linguoculturologists. For instance, S. Vorkachev (Vorkachev, “Lingvokul’turnaja Konceptologija i Jejo Terminosistema” 14) claims that “the civil war in Ukraine is an example of linguo-cultural war: an attempt of native Russian speakers to defend their language and cultural identity”. This brings up the question: are these conclusions of a politician or linguist? It is doubtful that these conclusions are results of some profound LC research.

Indirectly linguo-nationalism can also be found in those works of the Russian researchers where there seems to be no politics at all. Studying a language objectivization of the linguo-cultural concept BAIKAL, the author of the dissertation draws paradoxical conclusions that “the concept BAIKAL in the regional linguo-cultural space actualizes basic values of the Buryats’ spiritual culture” (Zhigacheva 8), but in this research the analysis of the concept is based exclusively on the Russian discourse, while the most common native language in this region – Buryat – remains “behind-the-scenes”.

6. Conclusions. The article attempts to examine scientific objectivity and methodological correctness of some LC opponents’ critical passages. We argue that there is no obvious evidence to accuse LC of “methodological primitivism” because: 1) LC contains as much epigonism as any other “fashionable” linguistic research areas; 2) empirical methods of traditional linguistics enhance scientific verification of LC linguo-methodology and this fact is persistently denied by “ALC”; 3) the purpose of LC is not to promote some linguo-nationalistic ideas but to identify, by means of language, some common (universal) and distinctive (specific, unique) features in the culture of representatives of different language communities including their socio-cultural behavior.

References

1. Alefirenko, Nikolaj. “Frazеologija i Kul’tura: Poisk Kategorial’no-ponjatijnyh Osnovanij (Phraseology and Culture: Search of Category-concept Grounds)”. *Frazеologija, Poznanie i Kul’tura (Phraseology, Cognition and Culture)* 1. Belgorod: BelGU, 2010. 21–26. Print.
2. Chubur, Tatjana. “Teoreticheskie osnovanija lingvokul’turologicheskikh sopostavitel’nyh issledovanij (Theoretical Grounds of Linguoculturological Contrastive Researches)”. Diss. Voronezh State U, 2011. Abstract. Print.
3. Gardt, Andreas. “Sprachnationalismus zwischen 1850 und 1945”. *Nation und Sprache. Die Diskussion ihrer Verhältnisse in Geschichte und Gegenwart*. Berlin; New York: de Gruyter, 2000. 247–272. Print.
4. Karasik, Vladimir. *Jazykovaja Matrica Kul’tury (Language Matrix of Culture)*. Moskva: Gnozis, 2013. Print.
5. Kiklewicz, Aleksander. “Koncept! Koncept... Koncept? K Kritike Sovremennoj Lingvisticheskoj Konceptologii (To Criticism of the Modern Linguistics Conceptology)”. *Koncepty Kul’tury v Jazyke i Tekste: Teorija i Analiz (Cultural Concepts in Language and Text: Theory and Praxis)*. Ol’shtyn: Centrum Badań Europy Wschodniej, 2010. 175–219. Print.
6. Kiklewicz, Aleksander. “Sovremennoe Pol’skoe i Russkoe Jazykoznanie v Svete Sociologii Nauki (Contemporary Polish and Russian Linguistics in the Light of Sociology of Science)”. *Przegląd Wschodnioeuropejski* VII/2 (2016): 269–279. Print.
7. Kosmeda, Tetiana. “Aktualizacija Katehorij “Linguonacyonalizm” i “Linguopatriotizm” u Suchasnomu Movoznavstvi (Actualization of Categories “Linguonationalism” and “Linguopatriotism” in Modern Linguistics)”. *Linguistychni Studiji (Linguistic Studies)* 32 (2017): 66–70. Print.
8. Kovshova, Maria. “Semantika i Pragmatika Frazеologizmov (Lingvokul’turologicheskij Aspekt) (Semantics and Pragmatics of Phraseological Unites (Linguocultural Aspect))”. Diss. Russian Academic of Science, Institute of Language Studies, 2009. Abstract. Print.
9. Mizin, Kostiantyn. “Novi Naprjami v Ukrajins’komu Movoznavstvi: Zistavna Lingvokul’turologija (New Directions in the Ukrainian Linguistics: Contrastive Linguoculturology)”. *Movoznavstvo (Linguistics)* 6 (2012): 38–52. Print.
10. Mizin, Kostiantyn. “Lingvokul’turnyj Koncept “Kapci”, abo shhe Raz pro Metodologichni Slabki Miscja Lingvokul’turologiji (The Linguocultural Concept “Slippers” or Once Again about Methodological Flaws in Linguoculturology)”. *Movoznavstvo (Linguistics)* 6 (2017): 16–29. Print.
11. Mizin, Kostiantyn, and Lubov Letiucha. “The Linguo-cultural Concept TORSCHLUSSPANIK as the Representative of Ethno-specific Psycho-emotional State of Germans”. *Психолінгвістика (Psycholinguistics)* 25/2 (2019): 234–249. Print.
12. Mizin, Kostiantyn, and Lubov Letiucha, and Oleksandr Petrov. “Deutsche linguokulturelle Konzepte im Lichte der germanisch-ostslawischen Kontraste: Methode zur Feststellung von spezifischen bzw. einzigartigen Bedeutungen”. *Germanoslavica* 30/1 (2019): 49–70. Print.
13. Mizin, Kostiantyn, and Oleksandr Petrov. “Metaphorical Modelling of Cognitive Structure of the Concept STINGINESS in British, German, Ukrainian and Russian Linguocultures”. *Przegląd Wschodnioeuropejski* VIII/1 (2017): 219–226. Print.
14. *Ot Lingvistiki k Mifu: Lingvisticheskaya Kul’turologiya v Poiskakh “Etnicheskoy Mental’nosti” (From Linguistics to Myth: Linguistic Culturology in Search for “Ethnic Mentality”)*. Sankt Peterburg: Antologiya, 2013. Print.
15. Pavlova, Anna. “Mozhno li Sudit’ o Kul’ture Naroda po Dannym Ego Yazyka? (Is it Possible to Judge a Culture of Nation by the Data of its Language?)”. *Antropologicheskij Forum (Anthropological Forum)* 16 (2012): 3–60. Print.
16. Pavlova, Anna. “Lingvokul’turologija v Rossii: “Za” i “Protiv” (Linguoculturology in Russia: Pros and Cons)”. *Przegląd Wschodnioeuropejski* VI/2 (2015): 201–221. Print.
17. Pavlova, Anna, and Michail Bezrodnyy. “Khitrushki i Jedinorog: iz Istorii Lingvonnartsysyzma (Tricks and Unicorn: from the History of Linguonarcisism)”. *Ot Lingvistiki k Mifu:*

Lingvisticheskaya Kul'turologija v Poiskakh "Etnicheskoy Mental'nosti" (From Linguistics to Myth: Linguistic Culturology in Search for "Ethnic Mentality"). Sankt Peterburg: Antologiya, 2013. 138–159. Print.

18. Potapenko, Oleksandr, and Yaroslav Potapenko, and Liudmyla Kozhukhovska, and Tetiana Levchenko, and Tetiana Chuban, and Iryna Burchyk. *Ukrajins'ka Lingvokul'turologija (Ukrainian Linguoculturology)*. Korsun'-Shevchenkivs'kyj: Havryshenko, 2014. Print.

19. Prozhilov, A. "Lingvokonceptologija: Triumfal'nyj Pod'em ili Beg po "Jazykovomu Krugu"?" (Linguocultural Conceptology: Triumphant Ascent or Running in "Language Circles"?). *Politicheskaja Lingvistika (Political Linguistics)* 1 (2015): 12–21. Print.

20. Shmelev, Aleksej. "Jazyk i Kul'tura: Jest' li Tochki Soprikosovenija? (Language and Culture: Is there a Common Ground?)" *Trudy Instituta Russkogo Jazyka im. V. V. Vinogradova (Proceedings of Vinogradov Institute of the Russian Language)* 1 (2014): 36–116. Print.

21. Vorkachev, Sergej. "“Kuda zh Nam Plyt'?” – Lingvokul'turnaja Konceptologija: Sovremennoe Sostojanie, Problemy, Vektor Razvitija ("Where should we sail?" – Linguocultural Conceptology: Current State, Problems and Development Vector)". *Jazyk, Kommunikacija i Social'naja Sreda (Language, Communication and Social Environment)* 8 (2010): 5–27. Print.

22. Vorkachev, Sergej. "Lingvokul'turnaja Konceptologija i Jejo Terminosistema (Prodolzhenie Diskussii) (Linguocultural Conceptology and Its Terminological System (Continuation of Discussion))". *Politicheskaja lingvistika (Political Linguistics)* 3 (2014): 12–20. Print.

23. Zahnitko, Anatolij, and Sakharuk, Inna. *Lingvokulturolohiya (Linguoculturology)*. Donets'k: DonNU, 2014. Print.

24. Zaliznjak, Anna, and Irina Levontina, and Aleksej Shmelev. *Kljuचेve Ideji Russkoj Jazykovoј Kartiny Mira (Key Ideas of the Russian Linguistic World View)*. Moskva: Jazyki Russkoj Kultury, 2005. Print.

25. Zaliznjak, Anna. "Lingvospecificnye Jedinicy Russkogo Jazyka v Svete Kontrastivnogo Korpusnogo Analiza (Russian Language-specific Words as an Object of Contrastive Corpus Analysis)". *Komp'juternaja Lingvistika i Intellektual'nye Tehnologii (Computational Linguistics and Intellectual Technologies)* 14 (2015): 683–696. Print.

26. Zheleznyak, Anatolij. "Jazyk kak Indikator Etnicheskogo Mentaliteta (Language as an Indicator of Ethnic Mentality)". *Topos*. Web. 14 Feb. 2020.

27. Zhigacheva, Elena. *Koncept BAJKAL v Regional'noj Lingvokul'ture (Concept Baikal in Regional Linguo-culture)*. Diss. U of Ulan-Ude, 2015. Print.

28. Zhukova, Nina. "Koncept "Mode" v Soznanii Nemeckoj Molodezhi: Dinamicheskij Aspekt (The Concept "MODE" in the Cognition of the German Youth: Dynamic Aspect)". *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta (Tomsk State Pedagogical University Bulletin)* 10 (2013): 77–79. Print.

List of Sources

1. Gubajlovskij, Vladimir. *Kamen' (Stone)*, 2017. Web. 3 Dec. 2019.
2. Nesterov, Mikhail. *Gornyj strelok (Mountain Shooter)*, 2017. Web. 3 Dec. 2019.
3. Ozhegov, Sergej, and Natalia Shvedova. *Tolkovyj Slovar' Russkogo Jazyka (Thesaurus of the Russian language)*. Moskva: Azbukovnik, 1999. Print.

List of Abbreviations

"ALC" – "anti-linguoculturologist" / "anti-linguoculturological"
 DWDS – Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache
 LC – Linguoculturology

Надійшла до редакції 15 березня 2020 року.

IN ADDITION TO THE DISCUSSION ON THE “METHODOLOGICAL PRIMITIVISM” IN LINGUOCULTUROLOGY

Kostiantyn Mizin

Head of Department of Foreign Philology, Translation and Teaching Methodology, SHEI “Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University”, Pereiaslav-Khmelnytskyi, Ukraine

Jiří Korostenski

CSc in Philology, PhD, Docent, German and Slavic Department, Faculty of Philosophy at the University of West Bohemia in Pilsen, Pilsen, the Czech Republic

Abstract

Background: Quite sharp accusations of “methodological primitivism” from the opponents of Linguoculturology gave us an impetus to write this article because we are directly related to the adaptation of Russian “autochthonous” linguoculturological idea in the Ukrainian linguistic space. Therefore, this research aims to find out objectivity and correctness of “anti-linguoculturologists” criticism of (1) Linguoculturology weak methodological framework and also (2) accusations that Linguoculturology provokes linguo-narcissistic / linguo-nationalistic ideas.

Purpose: The purpose of this article is to find out the main contradictions in the criticism of Linguoculturology.

Results: There is no obvious evidence to accuse Linguoculturology of “methodological primitivism” because it has been revealed that “anti-linguoculturological” criticism is not always based on sufficient and objective scientific grounds as it is characterized by both questionable methodological correctness and contradictions.

Discussion:

- 1) Linguoculturology contains as much epigonism as any other “fashionable” linguistic research areas;
- 2) empirical methods of traditional linguistics enhance scientific verification of Linguoculturology linguo-methodology and this fact is persistently denied by “anti-linguoculturologists”;
- 3) the purpose of Linguoculturology is not to promote some linguo-nationalistic ideas but to identify, by means of language, some common (universal) and distinctive (specific, unique) features in the culture of representatives of different language communities including their socio-cultural behavior.

Keywords: Linguoculturology, epigonism, methodology, concept, linguo-nationalism.

Vitae

Kostiantyn Mizin is Doctor of Philology, Professor, Head of Department of Foreign Philology, Translation and Teaching Methodology, SHEI “Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University”. His areas of research interests include contrastive linguoculturology, phraseology, contrastive conceptology, cognitive linguistics, contrastive linguistics.

Correspondence: kmizin@i.ua

Jiří Korostenski is CSc in Philology, PhD, Docent at German and Slavic Department, Faculty of Philosophy at the University of West Bohemia in Pilsen, Pilsen, the Czech Republic. His areas of research interests include contrastive linguistics, phraseology, cognitive linguistics.

Correspondence: jkoroste@kgs.zcu.cz

DOI 10.31558/1815-3070.2020.39.10

УДК 811.161.2'42

**МОВНЕ ВИРАЖЕННЯ КОНЦЕПТУ БОГ
У ПОЕТИЧНОМУ ПРОСТОРИ ВІКТОРА БОЙКА
(за матеріалами збірки «Планида»)**

У статті висвітлено особливості мовної репрезентації концепту БОГ у поетичному ідіостилі В. С. Бойка. Аналіз концепту БОГ відіграє важливу роль при дослідженні духовних цінностей українського народу крізь призму самобутнього ментального коду за допомогою здобутків лінгвокогнітивних і лінгвокультурологічних учень. Складники аналізованого концепту є варіативними й становлять значний пласт для дослідження.

Статтю присвячено видатному харківському письменнику й поету другої половини ХХ століття – В. С. Бойку. Указано, що у своїх творчих пошуках майстер слова часто звертається до концепту БОГ й експлікує низку смислових наповнень. При цьому визначено, які мовні засоби добирає митець для актуалізації у свідомості реципієнтів того чи іншого художньо-смислового наповнення. Проілюстровано ставлення поета до Бога й віри, еволюцію душевного й емоційного станів його свідомості.

Ключові слова: *концепт, художньо-семантична площина, художньо-семантичне наповнення, Бог, метафора, епітет, ідіостиль.*

Духовний стан особистості відіграє важливу роль для її соціалізації в суспільстві. Про яку б країну світу не йшлося, очевидно, що релігія впливає на життя мільйонів людей. Поняття *Бог* існує в нематеріальному, внутрішньому світі індивіда, впливає на його емоційний стан. Це поняття розглядалося в різних аспектах. До нього апелювали теологи, психологи, філософи, соціологи, педагоги, літератори, зокрема Е. Нойман, З. Фрейд (13, 2012, 400), К.-Г. Юнг (14, 1996, 304), П. Д. Юркевич. (15, 1993, 416). Проте сучасна проблематика лінгвістичних досліджень у лінгвопоетичному просторі більшою мірою торкається питань християнської культури, вірувань і сподівань теперішньої спільноти. Із розвитком антропоцентричної парадигми в мовознавстві до поняття *Бог* почали долучатися й лінгвісти, серед яких варто назвати П. В. Мацькова з монографією, яка присвячена аналізу концептосфери **БОГ** в українському мовному просторі в біблійній, фольклорній, лінгвістичній інтерпретації та з'ясуванню закономірностей семіотичного та структурного моделювання цього явища в синхронічному та діахронічному аспектах (Концептосфера Бог, 2007, 332); М. В. Бойчук, яка вивчала особливості мовного вираження концепту **БОГ** у пареміях англійської мови (Бойчук, 2016 64–77); О. М. Колчину з роботою про концепт **БОГ** у поезіях Б. Б. Гребенщикова (Колчина, 2013 108–110); Т. П. Вільчинську з працею, що стосується вербалізації концепту **БОГ** у творах Т. Г. Шевченка (Вільчинська, 2014 151–158), а також багатьох інших дослідників.

Концепт **БОГ** належить до універсальних, адже входить до мовної картини світу будь-якого народу. Його можна вважати ключовим для розуміння духов-

них цінностей як цілого етносу, так і окремої особистості. Важливим цей концепт постає й у поетичному мовленні, особливо, якщо йдеться про поета, чия творчість наскрізь пронизана емоціями та глибоким психологізмом. Саме таким митцем є харківський поет В. С. Бойко. Його вірші відзначаються символізмом, медитативністю й філософічністю. Як зазначено у статті, присвяченій вивченню творчості В. С. Бойка, «його громадська, мистецька діяльність не покликана доводити жодних тез на кшталт „Краса врятує світ”, „Поезія – це завжди неповторність, Якийсь безсмертний дотик до душі”» (Дорога до слобожанської душі, 2016 234) тощо. Це просто один із варіантів людського життя, коли на перший план виведені поняття душевної сили, доброти, оберненості до людей, співчуття, чесної та безкомпромісної поезії (Бойко 169). Це лірика самозосереджена, без трибунних інтонацій. Внутрішня сила поетичного слова В. С. Бойка виявляється не в підвищенні голосу й в епатажності чи естрадної, а в емоційній наснаженості.

Актуальність роботи зумовлена значущістю аналізованого концепту в мовній та концептуальній картинах світу, оскільки концепт **БОГ** наділений ціннісними характеристиками й постає важливим для розвитку духовного життя індивіда. У художніх збірках В. Бойка концепт **БОГ** вербалізується такими лексемами *Бог, Христос, Господь, Син Божий, Спаситель, Ісус*. Також подекуди для порівняння Христа як Вищої сили з іншими божественними створіннями автор звертається до постатей язичницьких богів: Волоса (Велеса), Стрибога, Сварога тощо. Структура концепту полягає в розподілі оцінного ставлення людини до Бога. Господь в індивіда асоціюється з діяннями, на які впливають певним чином небесні сили, увага фокусується на таких мікроконцептах: **БОГ-молитва, БОГ-прощення, БОГ-творець, БОГ-допомога, БОГ-надприродна істота, БОГ-історичне минуле, БОГ-духовно-моральні чесноти** тощо.

Мета статті – проаналізувати особливості мовного вираження концепту **БОГ** у збірці поезій В. С. Бойка «Планида» (1994).

Об’єкт дослідження – концепт **БОГ** як індикатор внутрішнього світу митця.

Предмет – концепт **БОГ**, що є символом переконань, глибоких вірувань автора поетичного слова в надприродне, те, що є основою й морально-естетичною концепцією існування мовної та духовної картин світу.

Під час дослідження було використано як загальнонаукові методи, до яких належать метод аналізу та синтезу, описовий метод, так і суто лінгвістичні: метод когнітивного аналізу, зіставний і метод семантико-стилістичного аналізу. Такий підхід дасть змогу глибше пізнати природу поетичного ідіостилу В. С. Бойка. За допомогою зіставного методу людина, як божа істота, в певних поетичних мікроконтекстах асоціюється, порівнюється, ніби «приміряє на себе» роль Спасителя, Ісуса Христа. Метод когнітивного аналізу дозволяє проаналізувати структуру мікроконтекстів й виокремити мікроконцепти та їхню вербалізацію у творчості митця.

Стаття висвітлює особливості вербалізації аксіологічного концепту **БОГ** як індикатора внутрішнього світу митця. Саме він є важливим в аспекті вивчення морально-естетичних дефініцій творчості поета.

В. С. Бойко увійшов в українську літературу в другій половині ХХ століття. Його перу належать близько десяти поетичних збірок, у яких майстер слова торкається різних тем. При цьому науковці звертають увагу на назви художніх збірок поета, зазначаючи, що всі вони місткі й «демонструють домінанти, провідні характеристики художнього світу митця» (Бойко 164). Зокрема, збірка з красномовною назвою «Пролог» є дебютною, збірка «Яв» акцентує увагу на тому, що межа між реальним і нереальним досить тонка й умовна, збірка «Битий шлях» – філософські роздуми над сенсом існування людини, збірка «Зазимки» також має філософське підґрунтя й стосується міркувань щодо настання осені життя тощо. Назву збірки «Земні турботи», як наголошує В. Рудь, переконливо пояснюють вірші з неї: «Хліб для народу й безпека країни, шкільні проблеми й охорона природи – ось що хвилює поета» (В. Рудь, 1980, 119). Отже, можна сказати, що назви збірок є своєрідним маркером тематичного різноманіття. Серед цих книг особливе місце посідає збірка з переконливою назвою «Планида», тобто доля, заздалегідь написаний план життя, від якого не можна відступити. Вочевидь, цю назву також можна вважати символічною, тож не випадково одним із домінантних у збірці є концепт **БОГ**, адже він дуже тісно пов'язаний із проблематикою фатуму, долі. До цієї збірки увійшли переважно вірші про єдність поколінь, історичне коріння українського народу, пошуки особистості в епоху складних суспільно-політичних перетворень.

Однією з визначальних рис сучасного українського менталітету є повернення в мову та культуру реалій, які тісно пов'язані з релігійним життям суспільства. Духовне життя людини немислиме без поняття про Бога. За словами Костянтина Голобородька, «У художньому мовопросторі українського красного письменства практично кожен майстер слова звертається до образу Бога або до проблеми богошукання. Особистісна природа Бога в християнстві дозволяє передбачити індивідуальне усвідомлення Бога як комунікативного партнера – абсолютного Ти, що створює передумови для сприйняття міжособистісної комунікації з Богом як сакрально значущої» (Голобородько, 2010, 258). Не стала винятком із цього правила й поезія В. С. Бойка, який теж апелює до вищих сил. У збірці «Планида» концепт **БОГ** вербалізується такими лексемами: *Бог, Христос, Господь, Син*.

Звернувшись до лексикографічних джерел, бачимо, що слово *Бог* має такі значення: «У релігійних віруваннях – уявна надприродна істота, що нібито створила світ і керує ним та вчинками людей. *Перен.*: найбільший умілець у чомусь, наймогутніший володар чого-небудь» (СУМ:1 207).

Значною кількістю представлені мікроконтексти, в яких концепт набуває узуального значення, зокрема смислу *бог – надприродна істота*. У межах цієї художньо-смислової площини можна виокремити кілька художньо-смислових наповнень, зокрема, інтерпретацію *бог – молитва*. Особистість через молитву може звертатися до Бога: «зоря упала, *помолюся богу*, // щоб не спішили умикати струм» (Бойко, 1994, 72), «Як боляче і солодко від того, // що десь ти є, кохана і свята, // мені лишається *молитись богу* – нехай у мандрах на душі світа» (Бойко, 1994, 140), «Навряд чи хтось *благатиме як бога* // (хоча...

А може? Всякого бува)» (Бойко, 1994, 15). У наведених ілюстраціях **БОГ** виступає об'єктом, до якого звертаються з проханням, молитвою, що виражається за допомогою синтагматичної сполучуваності слова-імені концепту з дієсловами *молитися, благувати*.

Наступним смисловим наповненням концепту **БОГ** є *бог – прощення*: *«Комусь пробачить бог усіх гріхів полин...»* (Бойко, 1994, 137). У цих рядках транслюється сутність існування Бога, що «виявляється через прощення гріхів, спасіння у Христі, вірність своїм заповітам» (Мацьків, 2007, 50). Зазвичай здатність Бога вибачати людям вербалізується за допомогою лексем *милосердний, довготерпеливий, справедливий, всепрощаючий*. У творах В. Бойка Бог зазвичай виступає об'єктом дії.

Можна натрапити в збірці й на смислове наповнення концепту *бог – творець*, реалізоване в таких рядках: *«Коли на свічку дивишся удвох, // від душ обох зображення на стінах – // два персонажі у театрі тіней, // де режисер, як є, то тільки бог»* (Бойко, 1994, 121). У цьому мікроконтексті наявна алюзія на відому сентенцію У. Шекспіра, що весь світ є театром. І тільки Бог керує сценарієм. Поет уникає прямого порівняння – зіставляючи режисера та бога, автор опускає сполучники, чим надає тропу більшої метафоричності. Концепт **БОГ** може реалізувати смисл *бог – поміч*: *«Весні звикати, що обох // нас треба прихистити знову. // А проліски із нами в змові, коли нам допомагає бог»* (Бойко, 1994, 107). Митець наголошує на тому, що в епоху суцільного зневір'я єдиною надією людини стає Бог; індивід вірить, що Вищі Сили є на небі, це надихає бути щасливим, жити, творити.

Бог асоціюється у свідомості людини з абсолютною *істиною й справедливістю*: *«Чоловік зібрався Правду шукати, // а його мудреці посилають до бога. // до Христа б пішов, та нема адреси // й невідомо грішнику, де її брати»* (Бойко, 1994, 14). Бог постає уособленням правди, проте автор стверджує, що годі й шукати справедливості на цьому світі, адже ніхто не має адреси Христа.

Здатність Бога любити людей в аксіологічному вимірі реалізується відповідним дієсловом: *«Люди є – зовуться богомільні, // мріють, щоб лиш їх господь любив»* (Бойко, 1994, 87), таким чином, виформовується ще один смисл: *бог – любов*. Як зазначає П. В. Мацьків, «найменування *Бог любові* категоризує в повному вияві дві найвеличніші заповіді – любов до Бога і любов до ближнього, які номінуються в грецькій мові словом *аґапе* „духовна, божественна, жертвна любов”. У Старому Заповіті любов є рушійною силою Божих діянь, але лише в Новому Заповіті любов Отця до Сина через жертву приносить спасіння людині й дарує їй нове життя» (Мацьків, 2007, 45). Саме з любові до людства Ісус Христос прийшов у наш світ і помер мученицькою смертю. Ось як про жертву Месії пише В. С. Бойко: *«Ну сказав би янгол, Що Царство Боже // в нас, у смертних грішниках, у людині. // Щастя в нашій серці, а те – в любові. // Бо з любові ж діва сина родила»* (Бойко, 1994, 14).

Тож, при моделюванні смислової площини *бог – надприродна істота* та її художньо-смислових наповнень майстер слова здебільшого послуговується експресією предикативних синтагм, у яких дієслова поєднано з іменниками, конк-

ретизуючи дії, що їх виконує вища сила, розширюючи тим самим позитивну семантичну конотацію. Через такі конструкції відбувається об'єктивація концептуальних смислів, що характеризують Бога як суб'єкта звертання, тоді як ліричний герой маніфестує позицію носія предикативних ознак.

Певною мірою в мікроконтекстах Бойкових поезій концепт **БОГ** може набувати негативного смислу. Це стосується здебільшого символіки періоду панування в Україні Польської шляхти й влади Радянського Союзу. Наприклад, у художньо-семантичному наповненні концепту *бог – історичне минуле*. Історію нашого народу не можна уявити без козаків, які боролися за державний суверенітет, щиро вірили, як і поет, у кращу долю й непереможний дух. Віктор Бойко із сарказмом говорить про польську шляхту, про те, що не можна коритися її законам, але доводиться таки схилитися й підкорятися ляхам: *«Козацький віз в нову в'їжджа епоху – // вже стільки їх було, отих епох!... // Варшава скалить зуби: «Злоти покуй!» – // сьогодні старшим католицький бог»* (Бойко, 1994, 6). Використання епітета *католицький* у цьому мікроконтексті має не тільки пряме значення (адже відомо, що католики, на відміну від православних, відкидають божественність Святого Духа), цей прикметник виступає контекстуальним антонімом для лексеми *козацький*, формуючи тим самим бінарну опозицію *свій–чужий*. Історичні реалії радянської влади В. С. Бойку також вдається передати за допомогою образу бога: *«І повзуть з усіх усюд мерці, // в серп і молот вірячи, не в бога... // І кривавий прапор, наче щип, // стугонить на вітрі край дороги»* (Бойко, 1994, 22). Автор зауважує, що відбувається переоцінка цінностей. Радянські ідеали передано за допомогою парафрази *серп і молот*, саме вони протиставляються справжнім цінностям і справжньому богу. Для посилення емоційності письменник використовує лексему *мерці*, указуючи тим самим на духовну смерть прихильників революції. У цій ілюстрації образ бога виростає до символу честі, духовності, добра, совісті тощо.

Ще одним потрактуванням концепту **БОГ** можна вважати структуру мікроконцепту *бог – духовно-моральні чесноти*. Україн тривожно звучать рядки: *«В епоху срібляків потрібен бог»* (Бойко, 1994, 132), де автор використовує індивідуально-авторський парафраз *епоха срібляків* на позначення доби кінця ХХ – початку ХХІ століття. У наш час цінності зводяться лише до матеріального благополуччя, люди забувають про вищі, духовні, аксіологічні параметри. У наведених рядках концепт **БОГ** виступає як символ совісті, духовності, справжності.

Продовжуючи тему алюзій на У. Шекспіра, В. С. Бойко пише: *«Коли обрид-не вічна суєта, // з так званою «громадськістю» контакти, // мені смертельно схочеться антракту, // щоб лиш людина і земля свята, // щоб зник постійно діючий спектакль – // ходіння вічне по серцях і душах – // це не під силу і залізно дужим – // кому в житті потрібна роль Христа!...»* (Бойко, 1994, 60). Ліричний герой утомлений від життя, від суєти, він хоче відпочити, про що свідчить використання іменника *антракт*. Ніхто не здатен пожертвувати своїм життям заради інших, страждати за них, поступатися своїми інтересами. Саме такі інтенції закладено в риторичний оклик у кінці строфи.

Звертаючись до образу Сина Божого, автор переконує, що історія народження й існування Ісуса Христа мала місце бути, тому на свідомому рівні християнське минуле людства потрібно поважати та дотримуватися суворих законів моралі: «*Під вечір все згадують Христа, // ті ясла у якогось небораки, // що Віфлеємська зірочка свята – // хоча лиш Іпсилон сузір'я Рака*» (Бойко, 1994, 132). У цих рядках В. С. Бойко використовує приховану алюзію. Іпсилон Рака є подвійною найбільш яскравою зіркою в сузір'ї Рака й належить до зоряного скупчення Ясла. Отже, автор вибудовує просторову метафору, апелюючи до вертикальної моделі світобудови: виникає семантична опозиція небо (зоряне скупчення Ясла) – земля (земні ясла).

Отже можна стверджувати, що концепт **БОГ** належить до важливих лінгвоментальних утворень у творчих пошуках В. С. Бойка й експлікує низку смислових наповнень. Зокрема, в межах художньо-семантичної площини **бог – надприродна істота** можна виокремити такі інтерпретації, як **бог – любов, бог – справедливість, бог – поміч, бог – прощення**. Найчастіше в цих художньо-семантичних наповненнях автор використовує синтагми з предикативними ознаками, які конотують захоплення всемогутньою вищою силою, яка може допомогти, захистити, урятувати. Наявне у творчості В. С. Бойка усвідомлення **бога як духовно-моральних чеснот**, а також **як історичного минулого** нації. При моделюванні цих художньо-семантичних наповнень поет послуговується експресією різних тропів і стилістичних фігур, що свідчить про високу майстерність митця. Всі ці емоційно-кодифіковані мікроконцепти є визначними щодо вираження концепту **БОГ** крізь призму морально-етичних цінностей суспільства. Вони є рушійною силою в ланцюзі концептуальних ознак когнітивно-лінгвістичної моделі концепту. Його інтерпретації в поетичній мові В. Бойка, а також визначають перспективні напрями для подальшого дослідження й детального вивчення інших духовних цінностей у поетичному ідіостилі Віктора Бойка.

Література

1. Бойко В. С. Планида: Вірші. Харків : «Видавець», 1994. 147 с.
2. Бойко В. С. Я – той, що іде до людей... URL : <https://bitly.su/Qn77>
3. Бойчук М. Концепт «Бог» у стійких виразах та ідіомах англійської мови. *Вісник Львівського університету*. 2016. № 23. С. 64–77.
4. Вільчинська Т. П. Концепт «БОГ» у мовотворчості Тараса Шевченка (рівень синтагматичних відношень). *Культура слова*. 2014. № 80. С. 151–158.
5. Голобородько К. Ю. Ідіостиль Олександра Олеся: лінгвокогнітивна інтерпретація: монографія. Харків : Харків. історико-філологічне товариство, 2010. 527, [1] с.
6. Дорога до слобожанської душі. Літературна скарбниця Харківщини: навч. посіб. для студ. ВНЗ І–ІІ р. а. Харків: ФО-П Сілічева С. О., 2016. 234 с.
7. Колчина О. Н. Концепт «Бог» в поэтическом языке Б. Гребенщикова. *Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского*. 2013. № 6 (2). С. 108–110.
8. Лисиченко Л. А. Лексико-семантичний вимір мовної картини світу. Харків : Основа, 2009. 191 с.
9. Мацьків П. В. Концептосфера Бог в українському мовному просторі. Дрогобич : Коло, 2007. 332 с.
10. Рудь В. Реальне й фантастичне. Рец. на кн.: Земні турботи. *Пранор*. 1980. № 8. С. 119–120.

11. Словник української мови в 11 томах АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970. Т. 1. 1015 с.
12. Словник української мови в 11 томах / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1971. Т. 2. 978 с.
13. Фрейд З. Психологія бессознательного. Спб. : Питер, 2012. 400 с.
14. Юнг К. Г., Нойманн Э. Психоанализ и искусство. М. : REFL-book; К. : Ваклер, 1996. 304 с.
15. Юркевич П. Д. Вибране. К. : Абрис, 1993. 416 с.

References

1. Boyko V. S. *Planyda: Virshi. (Planida: Poems)*. Kharkiv: Vydavets'. 1994. Print.
2. Boyko V. S. *YA – toi, shcho ide do liudei... I am the one who goes to people...* URL : <https://bitly.su/Qn77>
3. Boichuk M. Kontsept “Boh” u stiikikh vyrazakh ta idiomakh anhliis'koi movy. *Visnyk L'vivs'koho universytetu*. 2016. № 23. 64–77. Print.
4. Vil'chyns'ka T. P. Kontsept “BOH” u movotvorchosti Tarasa Shevchenka (riven' syntahmatychnykh vidnoshen'). (The concept of “GOD” in Taras Shevchenko’s speech production (level of syntagmatic relations)) *Kul'tura slova*. 2014. № 80. 151–158. Print.
5. Holoborod'ko K. YU. “Idiostyl' Oleksandra Olesya: linhvokohnityvna interpretatsiya”: monohrafiya. Kharkiv : Kharkiv. istoryko-filolohichne tovarystvo, 2010. 527, 1. Print.
6. Doroha do slobozhans'koyi dushi. *Literaturna skarbnitsya Kharkivshchyny: navch. posib. dlya stud. VNZ I–II r. a.* Kharkiv : FO-P Silicheva S. O., 2016. 234. Print.
7. Kolchina O. N. Kontsept “Boh” v poétycheskom yazyke B. Hrebenshchikova. *Vestnyk Nyzhehorodskoho unyversyteta im. N. Y. Lobachevskoho*. 2013. № 6 (2). 108–110. Print.
8. Lysychenko L. A. *Leksyko-semantychnyy vymir movnoyi kartyny svitu*. Kharkiv : Osnova, 2009. 191. Print.
9. Mats'kiv P. V. *Kontseptosfera Boh v ukrayins'komu movnomu prostori*. Drohobych : Kolo, 2007. 332. Print.
10. Rud' V. *Real'ne y fantastychnye* : Rets. na kn.: Zemni turboty. Prapor. 1980. № 8. 119–120. Print.
11. Slovnyk ukrayins'koyi movy v 11 tomakh. AN URSR. Insntytut movoznavstva; red. I. K. Bilodid. Kyiv : Naukova dumka, 1970. Т. 1. 1015. Print.
12. Slovnyk ukrayins'koyi movy v 11 tomakh / AN URSR. Insntytut movoznavstva; red. I. K. Bilodid. Kyiv: Naukova dumka, 1971. Т. 2. 978. Print.
13. Freid Z. *Psykhohohyya bessoznatel'noho*. Spb.: Pyter, 2012. 400. Print.
14. Yunh K. H., Noymann É. *Psikhoanaliz i iskusstvo*. М. : REFL-book; К. : Vakler, 1996. 304. Print.
15. Yurkevich P. D. *Vibrane*. К. : Abrys, 1993. 416. Print.

Надійшла до редакції 30 березня 2020 року.

LANGUAGE EXPRESSIONS OF THE CONCEPT GOD IN VIKTOR BOYKO'S POETIC WORLD

Olha Chernenko

Postgraduate Student at the Ukrainian Language Department, Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Kharkiv, Ukraine.

Abstract

Background: The research of the article highlights the peculiarities of the linguistic representation of the concept of GOD in the poetic individual style of V. S. Boyko. The spiritual state of a person plays an important role in his or her socialization in society. Whatever country in the world is concerned, it is obvious that religion is affecting the lives of millions of people. The concept of

GOD exists in the intangible, inner world of the individual, affecting his emotional state. The concept of GOD belongs to the universal, because it is included in the linguistic picture of the world of any ethnos. It can be considered as a key to understanding the moral values of both the whole ethnos and the individual. This concept is also important in poetic speech, especially when it comes to a writer whose work is thoroughly imbued with emotion and deep psychology.

Purpose: The purpose of the analysis is to show the concept of GOD what plays an important role in the study of the moral values of the Ukrainian people through the prism of the original mental code through the achievements of linguocognitive and linguocultural studies.

Results: The components of the concept analyzed are variable and constitute a significant layer for research. The article is devoted to the outstanding Kharkov writer of the second half of the twentieth century – V. S. Boyko. It is stated that in his creative pursuits the master of words often resorts to the concept of GOD and explicates a number of semantic contents. For example, within the semantic plan of the god-supernatural being, the following semantic contents are distinguished: god-justice, god-help, god-love, god-forgiveness.

Discussion: The theory of the concept GOD determines what language means the writer selects for actualization in the mind of the recipients of a particular artistic and semantic content. The poet's attitude to GOD and faith, the evolution of the mental and emotional states of his consciousness, are illustrated.

Keywords: concept, semantic plan, semantic content, God, metaphor, epithet, individual style.

Vitae: Olga Chernenko is Postgraduate Student of Department of Ukrainian Language at Hrihorii Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University. Her arias of research interests include cognitive linguistics, conceptology, linguoculturology, axiology.

Correspondence: olsheva0609@ukr.net

РОЗДІЛ VII. ПРИКЛАДНА ЛІНГВІСТИКА: НАПРЯМИ Й АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Oleksandra Bolkarova

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1142-3223>

DOI 10.31558/1815-3070.2020.39.11

УДК 81'1'24:37.018.43=111(045)

TODAY'S OVERALL PICTURE OF DISTANCE EDUCATION

Розглянуто тенденцію використання дистанційної освіти з використанням технологій в залежності з новітніми тенденціями опираючись на досвід різних країн світу. Встановлено основні напрями роботи та специфіку дистанційної роботи, які розширили сферу застосування та змінили характер попередніх моделей навчання. З'ясовано необхідність, наявність позитивних та негативних сторін освіти онлайн; порівняння методів дистанційної освіти, що включає прямі інтерактивні зв'язки з тими, які не включають інтерактивні посилання, не демонструє різниці в рівнях задоволеності. Отримані результати підтверджують, що дистанційна освіта не знижує рівня задоволеності студентів порівняно з традиційними методами навчання віч-на-віч, що стає гарними варіантом отримання знань.

Ключові слова: дистанційна освіта, дистанційне навчання, онлайн доступ, технології, програма.

In today's world, distance education is very popular among students. The purpose of this paper is to examine the satisfaction of the students of distance education in accounting program in terms of the education quality and overall picture of distance education in the world. Student think that distance education in accounting is important for those who can't commute to campus and using multimedia is helpful to understand the content.

The system and its acceptability have revolutionized the process of study. Distance learning saves time and a student can study sitting at home or at workplace. Usually students learn entirely individually and at their own place. They then neither belong to a group or class, nor feel that they do so. A great number of exceptions to this role occur, however. Universities sometimes teach some groups of students by distance-education methods and other groups face-to-face – they are so-called dual-mode organizations. The student who has enrolled for the distance education program is entitled to get access of all the study materials on the server. The study materials include lectures, references, assignments and training tests. Distance education, like all other technical-social developments, is historically constituted in the thinking and behavioral patterns of those who developed, tested, and implemented. Analyzing well-spread tendency of distance education system as well as three eras of educational, social, and psychological development becomes more common. Each era developed distinct pedagogies, technologies, learning activities, and assessment criteria, consistent with the social worldview of the era in which they developed. We examine each of these models of distance education using the community of inquiry model with its focus on teaching, cognitive, and social presence. It is likely, that students

become more adapted and skilled in using ever-present mobile communications and embedded technologies, such as applications and on-line resources that associated with a lack of social presence will be further reduced.

The main reason people choose universities is efforts they put into organizing the education process. Well-known correspondence schools are known since 19th century. Geographical isolation from schools and dispersed religious congregations spurred the development of religious correspondence education in the United States in the 19th century. For example, the Chautauqua Lake Sunday School Assembly in western New York state began in 1874 as a program for training “Sunday school” teachers and church workers. From its religious origins, the program gradually expanded to include a nondenominational course of directed home reading and correspondence study. Its success led to the founding of many similar schools throughout the United States in the “chautauqua” movement. One more example is in Europe, mail-order courses had been established by the middle of the 19th century, when the Society of Modern Languages in Berlin offered correspondence courses in French, German, and English. In the United States, companies such as Strayer’s Business College of Baltimore City (now Strayer University), which was founded in Maryland in 1892 and included mail-order correspondence courses, were opened to serve the needs of business employers, especially in the training of women for secretarial duties. Most nonreligious mail-order correspondence courses emphasized instruction in spelling, grammar, business letter composition, and bookkeeping, but others taught everything from developing esoteric mental powers to operating a beauty salon. The clear leader in correspondence course instruction in American higher education at the end of the 19th century was the University of Chicago, where William Rainey Harper employed methods that he had used as director of the Chautauqua educational system for several years starting in 1883. (Gary A. Berg Michael Simonson. Distance learning. Web).

What is the main aim to distance education? By the start of the 20th century, learning theories had begun concentrating on psychological and pedagogical processes with the usage of handouts. Then, with the development of innovative technologies, people become more interested in technological opportunities that are concentrated on visual approaches that nowadays dominated traditional classrooms.

The first significant technological innovation was made by the American inventor Thomas Edison, who devised the tinfoil phonograph in 1877. This device made possible the first language laboratories (facilities equipped with audio or audiovisual devices for use in language learning). After World War I, university-owned radio stations became commonplace in the United States, with more than 200 such stations broadcasting recorded educational programs by 1936.

Edison was also one of the first to produce films for the classroom. Many colleges and universities experimented with educational film production before World War I, and training films were used extensively during the war to educate a diverse and often illiterate population of soldiers in a range of topics from fighting technique to personal hygiene. Improvements in filmmaking, in particular the ability to produce “talkies,” were put to use just before and during World War II for technical training and propaganda purposes. While the most artistically acclaimed propaganda production may

have been *Triumph of the Will* (1935), one of a series of films made by Leni Riefenstahl during the 1930s for the German Nazi government, similar films were produced by all the major belligerents. In the United States the army commissioned Hollywood film director Frank Capra to produce seven films, the widely acclaimed series *Why We Fight* (1942–45), in order to educate American soldiers on what was at stake.

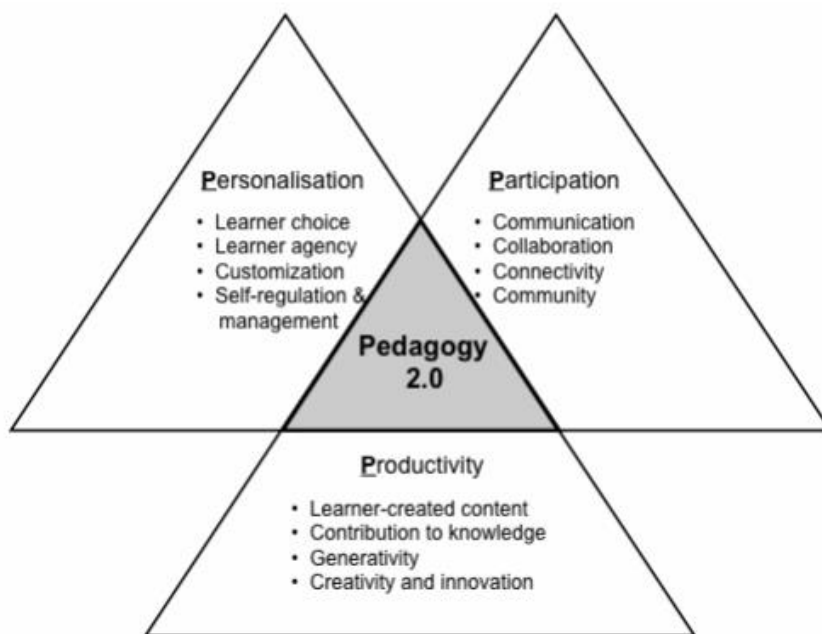
Modern world focuses on tendency of distance learning that is increasing because of many reasons. Predictably known advantages are:

- students ability to work on their own time rather than spend hours to arrive and spend classes at a particular time, as result less time is spent on travel time and expense is greatly reduced;
- students who prefer written communication may do well in distance learning courses and get to know deeply courses 24/7.

However, disadvantages exist either:

- absence of the face-to-face interaction with students and instructor.
- students who are not disciplined and self-motivated may find it a challenge to keep up in a distance course.
- students who are poor typists or who are lacking in technical skills may be at a disadvantage in a distance course.
- distance learning courses may actually take more time than a traditional course.
- students may experience occasional difficulty to immediately reach other classmates and / or the instructor through technology.

What skills do students need to succeed in a distance learning course?

1. Pedagogy 2.0 (picture) Appendix A.

Appendix A contains examples of what the authors consider to epitomize Pedagogy 2.0. They have been drawn from the practices of teachers at tertiary learning institutions worldwide, and cover a range of academic disciplines, illustrating how the principles of Pedagogy 2.0 can be applied in a variety of face-to-face classroom set-

tings as well as in fully online, supplemented, and blended e-learning environments. Importantly, it can be seen from these exemplars that with the advent of Pedagogy 2.0, we are witnessing a re-definition of the roles of both teachers and learners, with the latter assuming more active roles as contributors of course content and ideas while also demonstrating learning outcomes through performance and production of ideas. The three P's of Pedagogy 2.0 are exhibited by the examples in Appendix A in a variety of different way. (All You Need to Know About Distance Learning Programmes in 2020, 2019 Web).

A new reality that aims us to use e-learning and other technological innovations, these changes has impact on the educational experience. With the power of the Internet and Web-based courses helps people to seek recertification, update employment skills etc. It is now seen as a way of facilitating communication between teachers and students, as well as between students, by removing the time constraints associated with sharing information in traditional classrooms or during instructors' office hours. Similarly, self-paced software educational systems, though still used for certain narrow types of training, have limited flexibility in responding and adapting to individual students, who typically demand some interaction with other humans in formal educational settings.

In Reynard's study (Reynard, R. (2003) Internet-based ESL for distance adult students) the teachers were familiar with the traditional distance programs in which students had to complete a unit lesson, including all practice and support sessions, before progressing to the next lesson, with the teacher in charge of this progression. In the online mode students could navigate freely the instructional resources and self-select content based on their perceived and identified learning needs. The resending of control from the teachers to the students in terms of the content, direction and rate of learning, and the ongoing negotiation of learning needs and goals, placed new demands on the teachers, demands that they struggled to adapt to. It conflicted deeply with their established sense of themselves as distance teachers and what could reasonably be required of them. While students clearly preferred the dynamic online mode, teacher resistance to the pedagogical shifts required of them in the new learning environment severely limited what was possible. As the study progressed teachers increasingly disengaged from the more open course format. Context played a crucial role in teacher identity and the identities available to teachers in the study. The separation of course design and course delivery contexts and functions meant that teachers working with students in the dynamic distance language course format had little experience or investment in the new, alternative course. While teacher education and orientation programs took place before instruction began, they did not have the expected result, that teachers would feel competent and comfortable in the online program.

Modern distance learning courses employ Web-based course-management systems that incorporate digital reading materials, podcasts (recorded sessions for electronic listening or viewing at the student's leisure), e-mail, threaded (linked) discussion forums, chat rooms, and test-taking functionality in virtual (computer-simulated) classrooms. Both proprietary and open-source systems are common. Although most systems are generally asynchronous, allowing students access to most features whenever they wish, synchronous technologies, involving live video, audio, and shared access

to electronic documents at scheduled times, are also used. Shared social spaces in the form of blogs, wikis (Web sites that can be modified by all classroom participants), and collaboratively edited documents are used in educational settings but to a lesser degree than similar spaces available on the Internet for socializing.

Alongside the growth in modern institutional distance learning has come Web-based or facilitated personal educational services, including e-tutoring, e-mentoring, and research assistance. In addition, there are many educational assistance companies that help parents choose and contact local tutors for their children while the companies handle the contracts. The use of distance learning programs and tutoring services has increased particularly among parents who homeschool their children. Many universities have some online tutoring services for remedial help with reading, writing, and basic mathematics, and some even have online mentoring programs to help doctoral candidates through the dissertation process. Finally, many Web-based personal-assistant companies offer a range of services for adults seeking continuing education or professional development.

One of the most prominent types of educational institutions that makes use of distance learning is the open university, which is open in the sense that it admits nearly any adult. Since the mid-20th century the open university movement has gained momentum around the world, reflecting a desire for greater access to higher education by various constituencies, including nontraditional students, such as the disabled, military personnel, and prison inmates.

The origin of the movement can be traced to the University of London, which began offering degrees to external students in 1836. This paved the way for the growth of private correspondence colleges that prepared students for the University of London's examinations and enabled them to study independently for a degree without formally enrolling in the university. In 1946 the University of South Africa, headquartered in Pretoria, began offering correspondence courses, and in 1951 it was reconstituted to provide degree courses for external students only. Open universities have spread across the world and are characterized as "mega-universities" because their enrollments may exceed hundreds of thousands, or even millions, of students in countries such as India, China, and Israel.

As one of the most successful nontraditional institutions with a research component, the Open University is a major contributor to both the administrative and the pedagogical literature in the field of open universities. The university relies heavily on prepared materials and a tutor system. The printed text was originally the principal teaching medium in most Open University courses, but this changed somewhat with the advent of the Internet and computers, which enabled written assignments and materials to be distributed via the Web. For each course, the student is assigned a local tutor, who normally makes contact by telephone, mail, or e-mail to help with queries related to the academic materials. Students may also attend local face-to-face classes run by their tutor, and they may choose to form self-help groups with other students. Tutor-graded assignments and discussion sessions are the core aspects of this educational model. The tutors and interactions between individual students are meant to compensate for the lack of face-to-face lectures in the Open University. To empha-

size the tutorial and individualized-learning aspects of its method, the Open University prefers to describe it as “supported open learning” rather than distance learning.

Ukrainians correspondence courses acquired a poor academic reputation. It seems that students don't study as much as they should and always do their tasks before the examination day.

While the situation is improving by the introduction of accrediting agencies that set standards for the delivery of distance learning programs, there has always been concern about the quality of the learning experience and the verification of student work. Additionally, the introduction of distance learning in traditional institutions raised fears that technology will someday completely eliminate real classrooms and human instructors. Anyway, the teacher always fill information in the courses.

There are two categories of skills that students should possess: technical and study skills. As for technical skills, they should know basic word processing, how to send and receive emails, how to send and receive attachments, navigate the Web, and basic knowledge of Windows operating systems. As for study skills, students should be self-motivated, manage their time well, have good communication skills and be diligent. Patience and a sense of humor are also helpful.

Educational opportunities are numerous and many distance-learning programs are offered now:

1. Moodle is the world's most popular learning management system. Start creating your online learning site in minutes!
2. Gmail – instant e-mailing for all generations.
3. Google-forms – polls and possibility to create test with video, audio and testing material.
4. Google – presentatins and PowerPoint. – help to make lesson more complicated.
5. Class time – is a solution for classrooms that complements in-class teaching with immediate feedback on students' level of understanding.

6. Zoom – is the leader in modern enterprise video communications, with an easy, reliable cloud platform for video and audio conferencing, chat, and webinars etc

Learning has no limits and it never stops, and with the technology developing every day, learning truly has no borders. Nowadays, many people are interested in distance learning programs.

There is a misconception that distance learning programs are mostly for certificate courses or short-term courses. However, you may find a distance learning program not only for short courses but also for Bachelor's, Master's and PhD degrees. Online Bachelor programs are becoming popular. Usually, most students choose to follow their Bachelor's degree in the traditional format, attending on-campus classes, whether in their home country or by going abroad. In the last years, however, more students have started to embrace the idea of online education.

Universities have been introducing diverse study programs for Bachelor students that are either working, are older students, or simply prefer studying from home.

There are more than 560 distance learning bachelor's degree programs. You can find a great variety of programs from engineering, information technology, accounting

to business, sales or literature and this list can be continued. These programs are great opportunities for those who want to hold a diploma with the flexibility of choosing their own study hours. (All You Need to Know About Distance Learning Programs in 2020, 19 Nov 2019 Web).

A large number of distance learning Bachelor courses are available in universities from the UK, the U.S., Canada, Australia, Germany, France, and a few can be found in institutions from Ireland, Netherlands and Switzerland, Finland.

Recently, a growth in distance education programs can be seen because of the time and space restriction of face-to-face learning system. It is also economically advantageous and preferable by working students.

Distance education takes place when a teacher and student(s) are physically separated, and technology (i. e., voice, video, data, or print).

Web based distance education systems should have some characteristics such as user identification and user management, preparation of course contents, course management, starting student specific programs, setting / delivery of homework and project, preparation and holding examination and test, monitoring and analysing student behavior, determination of student success status, establishment and management of interactive communication environment. (Related Terms and Concepts, Goals of Distance Learning, Technologies Used in Distance Learning Web).

For more than a century, distance learning in higher education has constantly evolved – both in practice and in the definition of the term. As in many academic pursuits that are still in a state of development, there have been debates not only about the definition, but also about the words distance and learning themselves. While there is no one authority to arbitrate this issue, reviewing some well-researched definitions yields some common concepts.

Three main concepts are common to these definitions:

- Education. A course of study is being undertaken involving both teaching and learning.

- Overcoming barriers of place and / or time. Teachers and learners traditionally meet at an appointed place at an appointed time to pursue a course of study. Distance learning originally developed to overcome the difficulties of teachers and learners who were not in the same geographic location. More recently, distance learning may also serve those who might be at the same location, but choose not to meet at the same time.

- A tool is used to facilitate learning. To overcome the distance of place or time, some form of technology is used to communicate between the teacher and learner. Originally, the technologies of pen, paper, and the postal service were used to connect them. As electronic communication technologies (audio, video, and data) became readily accessible to learners, these have been increasingly used. (Distance Learning in Higher Education Web).

While the term distance learning is widely used, the rapid development of communications technologies in the late 1990s and early 2000s created many variations on the theme. To understand distance learning, it is helpful to examine other closely related terms and concepts.

Correspondence study. The original form of distance learning, correspondence study involves the exchange of the written word, on paper, between teacher and learner. Improvements in transportation technologies (i. e., trains, trucks, planes) have assisted the postal service in making this an increasingly more viable method of study.

Distance education. Those wishing to focus on the learner as the center of the instructional process favor using the word learning. Others insist that the higher education institution cannot force someone to learn, and that the activity undertaken by the institution is education, not learning.

Distributed education. As electronic technologies provided more assistance to overcome the barriers of time, instead of just distance, some felt that the focus on distance had outlived its usefulness. In distributed education, education is available (or "distributed") to any location at any time. Often a mix of technologies is proposed, including face-to-face instruction.

Hybrid classes. These courses use a mixture of distance learning and face-to-face techniques. For example, a group of learners in a biology class may meet face-to-face for their laboratory work, but the remainder of the instruction may be offered via television or computer.

Open learning. This is a term for distance learning commonly used in the British Commonwealth countries. The term derives from the Open University of the United Kingdom. To assist those not privileged to attend Britain's selective universities, the Open University began offering classes in the 1960s via a combination of written materials, televised programs, and local tutors. Open universities have spread throughout the Commonwealth countries and serve millions of students throughout the world.

Online learning. Distance learning where the bulk of instruction is offered via computer and the Internet is called online learning.

E-learning. Gaining popularity in the early 2000s, the term e-learning refers to any electronically assisted instruction, but is most often associated with instruction offered via computer and the Internet.

The main goal of distance learning is to overcome barriers of place and time. Learners may live in isolated, rural areas and have no access to education. Other learners may have ready access to a college, but that college might not offer the course of study needed by that learner. Distance learning allows education to reach those who are not able to physically attend courses on a campus. Further, as learners attempt to balance family, work, and education, time becomes a precious commodity. Driving to campus, parking, and spending time in class at an appointed (and probably inconvenient) time may not fit into the learner's overall schedule. Distance learning courses increasingly allow learners to participate at a time that is most suitable for their schedule.

Distance learning can also overcome barriers of learning styles. It doesn't mean that people don't absorb the information; this means that people and institute should be ready enough to prepare all tools for useful result. While this complaint could also be made of the lecture method of teaching, it still predominates on campus. Electronic education tools, formerly used only in distance learning, are increasingly being used in both on- and off-campus courses. Using video, audio, active learning, simula-

tions, and electronic advances can overcome problems encountered by learners who do not adapt to just one learning style.

Other educational barriers can also be overcome by distance learning. Learners with physical or mental handicaps have attained degrees without going to a campus. Distance learning allows those with physical handicaps that prevent or hamper their attendance in person to pursue an education. Distance learning allows those with mental handicaps to follow the instructional materials at their own pace.

Workers may find that they are in need of additional skills to maintain a job or advance in the workplace. Distance learning allows these workers to obtain these skills without quitting their jobs, uprooting their families, and moving to a campus.

Distance learning can help students advance toward a degree more quickly and has allowed some learners to transfer courses into their program that are only available at other campuses.

Various technologies have been used to overcome the distance between the teacher and the learner. Using these technologies, the teacher prepares the lesson and sends it to the learner, and the learner then interacts with the lesson and sends feedback (questions, assignments, tests) to the teacher. As technologies have improved, so has the quality of this interaction.

Advances in printing, writing, and transportation led to correspondence study, the first major form of distance learning. Teachers would identify books, prepare lessons, and mail them to the learner. Initially, these materials were completely in printed or written form, and the learner would study the lessons, complete the assignments, and mail them back to the teacher. Communication depended on the speed of the postal service. Given the long lag time between lessons, learners often failed to complete the courses.

In the first half of the twentieth century, broadcast technologies, such as radio and television, became staples in every home, and colleges experimented with offering lectures via radio as a way to supplement correspondence courses. In the early twenty-first century, open universities (in the United Kingdom and throughout the British Commonwealth) and the Public Broadcasting System in the United States still broadcast many courses via television. The increasingly high production values and use of experts of world-renown have increased the educational effectiveness of these courses. With the advent of cable television, federal regulations in the United States required that a few channels be set aside for public, education, and government use. Some colleges broadcast classes to cable television subscribers.

All of these technologies have relied on consumer products that are available in many homes. There is also experimentation and widespread use of closed-circuit technologies that require special equipment and often require the learner to travel to a local college, library, or other learning center to access the instruction. The most recent advances in technologies have focused on computers and the Internet. The popularity of these technologies has grown as an increasing number of personal computers entered homes, and as an increasing amount of data could be transmitted over regular telephone lines (Distance Learning in Higher Education Web).

Modern information society puts forward requirements for the education system, the main of which can be formulated as follows: 1) the ability to find independently,

accumulate and think about scientific knowledge; 2) the ability of students to navigate in a modern information society. The quality of implementation and application of distance education can be assessed using such indicators as: 1) effectiveness (the degree of gaining knowledge, the ability to apply the accumulated knowledge in practice, success, individual learning process, flexible consultation); 2) accessibility to all sections of the population (students, businessmen, disabled people, servicemen and prisoners also have the opportunity to study remotely); 3) resource-intensive (no need to attend lectures and seminars, financial expenses, material resources, classrooms, teachers, etc.); 4) promptness (time for learning, reporting to students, etc.); 5) Democratic teacher-student communication; 6) comprehensive software; 7) Leading educational technologies. All of the above can be attributed to the effectiveness of the distance learning process. Distance education is developing very fast and is a promising form of higher education for Ukraine. The use of the Internet gives the possibility of quick access to information resources of the educational institution and the possibility of effective interaction "teacher-student", both on-line and off-line modes. Summing up, despite all the negative aspects of distance education, I would like to express hope for the introduction of existing information technologies into the educational process of universities and the development of new technologies more sophisticated and adapted to Ukrainian conditions.

We have seen how different models of teaching and learning have evolved when the technological affordances and climate were right for them. All of these are likely to be important but may not be sufficient to bring about a paradigmatic change of the sorts we have seen in earlier generations of networked systems because the nature and mode of communication, though more refined, will not change much with these emerging technologies. As concerns about privacy mount and we come to adopt a more nuanced approach to connections and trust, our networks are bound to become more variegated and specialized. It is already becoming clear that connective approaches must become more intelligent in enabling people to connect to and discover sources of knowledge.

Summing up, the field of distance education has changed dramatically in the past ten years. Distance education, structured learning in which the student and instructor are separated by place, and sometimes by time is currently the fastest growing form of domestic and international education. What was once considered a special form of education using nontraditional delivery systems, is now becoming an important concept in mainstream education. Concepts such as networked learning, connected learning spaces, flexible learning and hybrid learning systems have enlarged the scope and changed the nature of earlier distance education models. Web-based and web-enhanced courses are appearing in traditional programs that are now racing to join the "any-time, anyplace" educational feeding frenzy. In a time of shrinking budgets, distance learning programs are reporting 41 percent average annual enrollment growth. Thirty percent of the programs are being developed to meet the needs of professional continuing education for adults. Twenty-four percent of distance students have high speed bandwidth at home. These developments signal a drastic redirection of traditional distance education.

References

1. All You Need to Know About Distance Learning Programmes in 2020, 19 Nov 2019. Web. <https://www.mastersportal.com/articles/798/all-you-need-to-know-about-distance-learning-programmes-in-2020.html>
2. Distance Learning in Higher Education. Web. <https://education.stateuniversity.com/pages/1917/Distance-Learning-in-Higher-Education.html>
3. Gary A. “Berg Michael Simonson. Distance learning”. Web. <https://www.britannica.com/topic/distance-learning>
4. Related Terms and Concepts, Goals of Distance Learning, Technologies Used in Distance Learning. Web. https://www.researchgate.net/publication/236798873_The_Limits_of_Information_A_Cautious_Tale_about_One_Course_Delivery_Experience_in_the_Distance_Education_Environment
5. Reynard, R. *Internet-based ESL for distance adult students A framework for dynamic language learning*. Canadian Modern Language Review 60 (2). 2003. 123–142. Print.
6. The Three P’s of Pedagogy for the Networked Society: Personalization, Participation, and Productivity Catherine McLoughlin Australian Catholic University Mark J. W. Lee Charles Sturt University. 2008. Volume 20, Number 1, 10–27. Web. <http://www.isetl.org/ijtlhe/pdf/IJTLHE395.pdf>

Надійшла до редакції 14 квітня 2020 року.

TODAY’S OVERALL PICTURE OF DISTANCE EDUCATION

Oleksandra Bolkarova

Department of Ukrainian Studies and Foreign Languages, Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, Dnipro, Ukraine.

Abstract

Background: The research of distance education is an actual problem of modern learning because of active promotion of various technologies. Educational opportunities are numerous and teachers can use many distance-learning programs.

Purpose: the purpose of this paper is to examine the satisfaction of the students of distance education in accounting program in terms of the education quality and overall picture of distance education in the world.

Results: The field of distance education has changed dramatically in the past ten years. Various technologies have been used to overcome the distance between the teacher and the learner. Using these technologies, the teacher prepares the lesson and sends it to the learner, and the learner then interacts with the lesson and sends feedback (questions, assignments, tests) to the teacher. As technologies have improved, so has the quality of this interaction. With the development of innovative technologies, people become more interested in technological opportunities that are concentrated on visual approaches that nowadays dominated traditional classrooms.

Discussion: The theory of different possibilities of gaining knowledge and all studies with new methods. A new reality that aims us to use e-learning and other technological innovations, these changes has impact on the educational experience. With the power of the Internet lessons, Web-based or facilitated personal educational services lesson becomes more complicated and requires careful preparations.

Keywords: distance education, online, knowledge, management, development, distance learning courses, information, international education.

Vitae

Oleksandra Bolkarova is Senior Teacher at Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs. Her areas of research interests include filology, linguistics, pedagogy, studies modern teaching methods, literature and cultural studies.

Correspondence: aleksandrabolkareva@gmail.com

РОЗДІЛ VIII. ХРОНІКИ / РЕЦЕНЗІЇ Й АНОТАЦІЇ

Традиційні українські прізвища в новій інтерпретації

Рецензія на книгу: *Поповський А. Дециця про українські прізвища: монографія. Дніпро: Ліра, 2020. 300 с.*

DOI 10.31558/1815-3070.2020.39.12

УДК 811.161.2'373.232.1(02.064)

Останнім часом спостерігається посилений інтерес до дослідження українських прізвищ і осмислення їх культурно-мовної природи. Таке зацікавлення не є випадковим, а зумовлене важливістю вивчення цих антропонімів не лише для мовознавства, а й для гуманітаристики загалом, оскільки прізвища є невід'ємною й активною частиною лексики будь-якого народу, вони відображають особливості історичної епохи, самобутність світогляду людей, їх матеріальну й духовну культуру, економічні, політичні та побутові особливості суспільства.

На сьогодні в науковій літературі є досить багато цікавих розвідок із питань української антропонімії С. Бевзенка, Б. Близнюк, Н. Булави, Г. Бучко, І. Варченка, С. Вербича, В. Горпинича, Л. Гумецької, О. Добровольської, І. Єфименко, І. Железняк, Ю. Карпенка, І. Козубенко, І. Корнієнко, Л. Кравченко, Л. Кракалії, Л. Масенко, М. Наливайко, Р. Остаха, С. Панцьо, В. Познанської, Ю. Редька, І. Сухомлина, О. Ткаченко, І. Фаріон, М. Худаха, П. Чучки та інших. Але й досі потребують ґрунтовного наукового опрацювання чимало питань теоретичного і практичного характеру.

Рецензована монографія Анатолія Поповського *«Дециця про українські прізвища»* присвячена актуальним питанням сучасної лінгвістики – з'ясуванню походження, творення на основі певних мовних компонентів українських прізвищ, встановленню тенденцій їх активного функціонування в діловому мовленні, вживанню як образної характеристики в художніх творах, засобах масової інформації; виявленню причин деформаційних процесів на фонетичному, морфологічному, ефонімічному та інших рівнях.

У своїй структурній цілісності монографія є досить ємною, окрім Передмови та літератури, містить вісімнадцять розділів-нарисів (сс. 10–300). З урахуванням специфіки репрезентованого мовного матеріалу варто відійти від послідовності в аналізі розділів-нарисів монографії, подаючи його з урахуванням різнорівневості мовних одиниць.

Доцільно насамперед звернути увагу на Передмову, оскільки саме в ній дослідник визначає проблематику роботи та актуальність розвідки, окреслює важливість усвідомлення «питання історії родоvodu та його смислового змісту, закарбованого в прізвищі» (с. 8), у пробудженні й збереженні національної свідомості, у вихованні сучасного юнацтва.

У нарисі *«Українські прізвища із спонукальним компонентом»* (сс. 10–38) автор акцентує увагу на тому, що такі антропоніми належать до найдавніших.

Вони пов'язані з назвами народних свят (*Паликона, Маковій*), української демонології (*Вернивод*), фольклору (*Котигорошко, Крутивус*) (с. 11). А. Поповський, аналізуючи багатий фактичний матеріал з опертям на дослідження Н. Шульської та О. Антонюк, визначає джерелом сучасних українських прізвищ прізвиська з прозорою семантикою й підкреслює, що в них закарбовано ті первинні ознаки, звички, соціальний стан, трудові процеси та інші особливості людей, на основі чого їм надавалися назви-характеристики (с. 12). Особливу увагу дослідник звертає на способи творення прізвищ, зокрема як найактивніший виділяє лексико-семантичний, у межах якого реалізовані 16 моделей. Найпродуктивнішою є модель **спонукальна форма дієслова + іменник, прикметник**. Відразу потрібно зауважити, що вражає не тільки кількість фактичного матеріалу, а й його різноманітність, наприклад: *Болиголова, Варибрус, Гладиборода, Загубинога, Дерикіт, Положишило, Смикнивухо* (сс. 17–24). Меншою продуктивністю відзначені моделі **спонукальна форма дієслова: Пернай, Пиряй** (с. 24); **спонукальна форма дієслова + прислівник: Їжтрошки** (с. 24); **іменник + спонукальна форма дієслова: Конограй, Мишограй** (сс. 24–25); **прислівник + спонукальна форма дієслова: Рідкоплюй, Слабогрій** (с. 25) та ін. Особливо автор наголошує, що прізвища такого зразка – явище феноменальне. Це генокод і духовний скарб українського народу.

Єдиний змістовий блок із першим нарисом становлять студії, у яких досліджуються окремі компоненти у словотвірній структурі українських прізвищ, а саме: «Українські прізвища з компонентом **крив-**» (сс. 229–257), «Українські прізвища з компонентом **-їд- (-їж-)**» (сс. 258–272), «Українські прізвища з компонентом **біл-**» (сс. 273–280) та «Українські прізвища з компонентом **лих-**» (сс. 293–300). Важливим є те, що автор, аналізуючи антропоніми із констатованими компонентами та розкриваючи їх етимологію з послідовним розкриттям характеристики семантичної організації, словотвірної й семантичної класифікації, одночасно акцентує увагу на активності функціонування цих найменувань у різних сучасних дискурсах, на їхньому пізнавально-виховному значенні. Варто наголосити, що в монографії А. Поповського досліджений надзвичайно багатий фактичний матеріал. Так, для простеження словотвірних можливостей і динаміки процесів у прізвищах із компонентом **-крив** автор подає понад 200 одиниць антропоназв.

Для аналізу прізвищ із компонентом **біл-** А. Поповський обирає усталену в українській ономастиці класифікацію антропонімів за семантикою основ, виділяючи: **а) прізвища, в основі яких відображена онімна лексика (власні назви); б) прізвища, в основі яких лежить апелювативна лексика (загальні назви); в) прізвища з полісемантичною антропоосновою з непрозорою семантикою**. Закономірним висновком вивчення таких найменувань є твердження про те, що студії такого зразка сприяють виокремленню ядерних і периферійних прізвищевих найменувань, встановленню домінування певних лексико-семантичних груп, виявленню кореляційних зв'язків між ментальними константами й антропоосновами, увиразнюють етнокультурну специфіку антропонімної організації України в сучасних комунікативних процесах духовного світогляду українців (сс. 278–279).

А. Поповський переконливо доводить, що слова з компонентом *лих-* належать до активної загальноновживаної лексики (*лихо, лиховісний, лиходій*); входять до фразеологізмів («*Узнати, де лихо живе*»; «*Випити ківш лиха*»); прізвищевих назв: *Лихий, Лихавчук, Лихобабенко, Лихогруд, Лихограй, Лихоноша, Лихоліт* та ін. (с. 293). Наголошує, що в прізвищах із компонентом *лих-* закладено певні характеристики людини: **а) здатність чинити лихо, страждання, проявляти задирикуватість чи паплюжити когось:** *Лиховський, Лихоносий, Лиходієвський*; **б) зовнішні ознаки, що характеризують лиху вдачу візуально:** *Лихолоб, Лиховид*; чи **соціальний стан:** *Лихолат*; **в) вікові і родові ознаки, приналежність:** *Лиходід, Лихобаба, Лихолітенко*; **г) здібності:** *Лиховайда, Лихопой, Лихопека* та ін. (сс. 294–295).

Аналізуючи антропоніми з компонентом *-їд(-їж-)*, дослідник цілком вмотивовано доводить, що в живомовній стихії українського народу здавна побутували слова з достатньою характеристикою індивіда щодо **споживання певних став** (*борщоїд, короїд, рибоїд, салоїд, солодкоїд, шкапоїд*), **ознаки ситості** (*об'їда*), **своєрідних харчових уподобань** (*жабоїд, крейдоїд, медоїд, молокоїд, холодноїд*), чи їх **несприйняття** (*неїжмак, неїжхліб*), або **темпів поїдання** (*скороїд*). Ці назви закріплювані за носіями як прізвиська, а потім успадковані за родинами як прізвища: *Бабоїд, Качкоїд, Квашоїд, М'ясоїд, Сироїд, Довгоїда, Іжук, Неїжко, Ненаїденко, Переїденко* (с. 265–267).

Особливої уваги заслуговують розділи, в яких розглядаються окремі лексичні одиниці української мови та специфіка їх використання як словотвірної бази для прізвищ. Так, у розвідці «*Слово борщ в ономастичному та апелютивному контексті*» (с. 39–67) автор подає цікаві історико-культурні відомості про українську національну страву, про перші згадки цієї назви в лексикографічних джерелах, пояснює її етимологію. Проаналізувавши твори відомих вітчизняних та зарубіжних публіцистів, письменників (І. Сіренко, І. Хейлик, О. Афанасьєв-Чужбинський, О. Перлюк, В. Заремба, П. Глазовий, А. Паламар та ін.), дослідник доходить висновку, що борщ як страва для українця має символічне значення надійного даху над головою, родинного тепла, сімейної злагоди (с. 52), однак, вжите на сторінках преси, це слово набуває гострої соціальної характеристики, несподіваних конотацій: «*Але ми, як ті німі, вперто пхаємо до того горщика ще більше старих підошов і здохлих котів і наївно сподіваємося, що з тих помиїв вийде густий, наваристий український борщ*» (с. 62). Дослідник підкреслює, що в загальнонародній мові слово *борщ* і похідні від нього виконують досить активну функцію не лише самозбереження, а й творення нових мовних одиниць на рівні лексичному й семантичному, а в антропонімічній системі прізвища з «борщовою основою» характеризуються своєрідною специфікою деривації. Найпоширенішою тут є **безафіксна модель:** *Борщ* (с. 59), для морфологічного способу творення досить продуктивним є **суфіксальний спосіб:** *Борщевський, Борщенко, Борщук* (с. 60). У студіях також проілюстроване використання лексеми *борщ* в українській фразеології: «*Борщ – аж хвилі встають*», «*Травневий дощ, як з грибами борщ*» (с. 62).

У нарисі «*Від Хама до хамства*» (сс. 68–89) на прикладі однієї лексичної одиниці автор ілюструє процеси переходу власної назви в загальну зі збережен-

ням у семантиці рис однойменного персонажа (с. 68). Здійснюючи комплексний аналіз цієї мовної одиниці, науковець зауважує на її експресивному забарвленні, підкреслює, що семантико-стилістичні функції слова *хам* у контекстах тлумачних словників використовуються в обмеженій кількості ситуацій, проте діапазон контекстів, де можна зустріти досліджувану лексичну одиницю, а також похідні від неї слова, досить широкий: «*Не дай, Боже, з хама пана*», «*Хамів си-ну!*» (с. 73). Для ілюстрації вживання слова у значенні «зухвала, груба, нахабна людина» дослідник відшукує надзвичайно цікаві приклади зі щоденникових записів (Олесь Гончар), художньої літератури (Л. Костенко, Р. Лубківський, М. Лукаш, О. Черногуз та інші), засобів масової інформації (О. Медуниця, М. Джемільєв, А. Кокотюха). Окремо звернено увагу на словотвірні можливості аналізованої лексеми в українському антропоніміконі: *Хамик*, *Хамчишкін*, *Хамула*, *Хаматишин*, *Хамовненко* та ін. (сс. 84–85).

Розділ «*Від Холуя до холуїства: етнолінгвістичний і когнітивний погляди на лексико-семантичне поле „прислужництво”*» (сс. 90–115) присвячений дослідженню етимології, лексико-семантичних функцій та словотвірних можливостей лексеми *холуй* у текстах художнього, публіцистичного, наукового та офіційно-ділового стилів. Автор констатує, що останнім часом вживання цього слова активізувалося в живомовному народному середовищі та в засобах масової інформації та художній літературі, що постає яскравим відбиттям соціальних взаємостосунків у сучасному українському суспільстві, його моралі й духовних якостей. З оперттям на дослідження Н. Стратулат, науковець наголошує, що слово *холуй* (зі значенням «лакей», «слуга») зазнало семантичного переосмислення, значенневих модифікацій та перетворень (с. 97), і, ужите в новому значенні «той, хто запопадливо прислужується кому-небудь, плазує перед кимсь» набуває нової функції, наповнюється новим психологічним змістом, нерідко супроводжуваним емоційно-експресивною конотацією, широко реалізується в сучасному публіцистичному, літературному, політичному дискурсах. Наприклад, В. Сосюра: «*Ходить навипиньках день за днем, Коротше – бути холуєм*» (с. 98); Д. Донцов: «*Цю духовну настанову демо-соціалістичної і радикальної „еліти”, в 1918 р. М. Грушевський характеризував як „духове холопство, холуїство раба, якого так довго били по лиці, що не тільки забили в нім всяку людську гідність, але зробили прихильником неволі і холопства, його апологетом і панегіристом...”*» (с. 99); І. Сенченко: «*Читачу мій – я ретельний, я прекрасний холуй*»; в електронних засобах масової інформації: «*Холуй – це „патріот” лише своєї власної хати, яка завжди була, є і буде „з краю”. І саме тому цей холуй, допавшись до влади, обов’язково створить не національну і не народну державу, а лише облудний муляж, видимість сякої-такої „держави”, за якою приховано... систему тотального холуяжу. Систему, де холуї нижчого рангу служать холуям вищих „розрядів”, забезпечуючи їхнє розкішне життя своїми послугами і „дарами”, а оті „вищі” сановники холуяжу дозволяють нижчим шакалам безкарно грабувати нас з вами, тобто народ, здобуваючи оті самі „дари”*» (сс. 101–102); у заголовках: «*Діяння виконавчих холуїв*», «*В дію вступають судові холуї*», «*Залізний принцип холуїв*», «*Комплекс холуя*»,

«*Табачник готує холуйський підручник з історії?*», «*Холуєві-початківцю*» (сс. 106–107). Як свідчать наукові пошуки А. Поповського, в системі українських прізвищ засвідчено також прошарок антропонімів, хоч і незначний, утворених на кореневому ґрунті цього слова: *Васко Холуєко, Хведорь Холуи, Холуйко, Холуйчак, Холуйчик, Холуйченко* (с. 107) та ін.

У нарисі «*Дециця про штани та їх антропоназви*» (сс. 116–130) автор із властивою йому ретельністю здійснює етимологічний, семантичний та функційний аналіз лексеми *штани*. Загострює увагу на необхідності глибокого й послідовного вивчення антропонімів із цим компонентом, бо саме такі назви формують певну систему, фіксують особливості українського менталітету, творять феномен національного духу за специфічними мовними ознаками (с. 121). А. Поповський виокремлює прізвища, утворені за ознаками **кольору та крою одягу**: *Білоштан, Красноштан, Рябоштан*; за **ознакою наявності у когось штанів**: *Штанко, Штанько, Штаненко* (с. 125); за **ознакою відсутності цього одягу у когось**: *Безштанько* (с. 126), та підкріплює приклади інформацією статистичної бази інтернет-джерел «Популярні прізвища та імена України» та «Вся Україна – мешканці» (с. 122). Словотвір таких прізвищ представлено здебільшого **основоскладанням**: *Чорноштан, Малоштан, Кривоштан*; **суфіксальним способом**: *Штанько, Штанченко, Штанюк, Штаній*; **префіксально-суфіксальним способом**: *Безштанько, Розірвиштани, Намакиштанський* (с. 127). Результати дослідження дають змогу дослідникові вбачати перспективу подальшого опрацювання цього мовного явища на значних діалектних масивах України й на текстах української діаспори.

У розвідці «*Чи перевелися перевертні?*» (сс. 281–292) детально розглянуто функції слова «перевертень» з погляду міфології та реального сприйняття в різні періоди історичного розвитку українського суспільства в живомовному народному середовищі та в різножанрових джерелах у контексті лексикографічних праць, студій громадських діячів і майстрів художнього слова від Тараса Шевченка до сьогодення. Важливо, що, аналізуючи твори сучасників (Т. Шпичук, А. Ковальчук, П. Таланчук), автор не залишається осторонь болючих тем подій на Сході України, викриття перевертнів у правоохоронних органах, військових оборонних структурах, серед працівників державного апарату, духовних пасторів церкви тощо: «...*Увесь цивілізований світ здивований тим, що він побачив: на тлі масового убожіння населення України купка перевертнів, що править Україною, жирує, втративши при цьому всі ознаки нормальної порядної людини. Це явище викликало у суспільстві моральний шок і отримало назву „Духовний Чорнобиль”*» (сс. 288–290).

У розділі «*Слово лобода в ономастичному та апелятивному аспектах*» (сс. 141–154) розглянуто смислове навантаження досліджуваної лексеми в українському загальнонародному мовленні, антропонімну організацію на основі цього слова та художні засоби його реалізації у фольклорному, художньому та публіцистичному дискурсі. Особливу увагу привернуто до появи негативного образу Володьки Лободи в романі Олесья Гончара «Собор» і тих реальних носіїв прізвищевих назв, що увійшли в історію України як визначні особистості вій-

ськової справи, науки, мистецтва, спорту. У контексті розглядуваного питання унікальним матеріалом дослідження постають відомості про використання цієї рослини під час голодоморів 1932–1933, 1946–1947 років. Автор наводить промовисті приклади: «Голодний мор косив дорослих і дітей, – згадує Іван Дерев'яно. – Тоді я сам ледь не сконав, наївшись „рубанців”. Можуть спитати: що ж то за наїдок? Звичайна тирса: кукурудзяні качани без зерна товчуть у ступі, змішують з **лободою** і печуть так звані коржики»; «Не забували і про „традиційну” селянську їжу – **лободяники**» (с. 144). Окремо А. Поповський аналізує сучасні прізвища зі словотвірною формою **лобода** та наводить приклади похідних суфіксальних прізвищ: **-ач**: Лободач; **-ін/ин-ськ(а)**: Лободзінська, Лобозинська; **-енк(о)**, **-ин**: Лободенко, Лободин; **-ич**: Лободич; **-ов-ськ(ий)**: Лободовський; **-юк**: Лободюк; **-як**, **-ян**: Лободяк, Лободян (с. 151). Досить ємно репрезентовано інформацію про визначних українців, прізвища яких утворені на основі лексеми **лобода**, як-от: **Лобода Григорій** – гетьман повстанського війська 1594–1596 рр.; **Лобода Андрій Автономович** – військовик, повний кавалер ордена Слави; **Лободюк Валентин Андрійович** – доктор технічних наук; **Лобозинська Софія Миколаївна** – економіст; **Лободовський Михайло Федотович** – письменник, перекладач, етнограф (сс. 151–152).

Близьким до попереднього нарису за змістом і способом подання аналізованого матеріалу є розвідка «Лексико-семантичні функції слова **перекотиполе** в українській мові» (сс. 177–189). Науковець, досліджуючи функційний потенціал лексичних і семантичних можливостей вказаного слова як художнього засобу відтворення дійсності, підкреслює, що зараз воно здебільшого вживається в переносному значенні, що зумовлено специфікою літературного й публіцистичного дискурсу: «Як горе, мов терен, всю душу поколе, Коли одцуралось тебе вже усе, І ти, як сухеє **перекотиполе**, Не знаєш, куди тебе вітер несе», «Тільки й бачив я рідний край, поки ріс, а там, як оддали у службу, так і пішов, не по своїй волі блукати по світу, як те **перекотиполе**, що вітер носить по степах», «Ми не народ-**перекотиполе**, а народ із давньою історією», «Наше коріння не дасть вітрам історії погнати нас **перекотиполем**» (с. 180). А. Поповський відшуковує цікаві словотвірні варіанти цього слова, наводить приклади з поетичної лірики, як-от: *перекоти горе, перекоти щастя, перекоти світ, перекоти літа, перекоти відчай, перекоти біль, перекоти душа, перекоти серце, перекоти лихо, перекоти зло* та ін. (с. 184).

Питання умов і причин спотворення українських прізвищ у періоди асимілятивної ідеології щодо українців порушено в нарисі «Зросійщення українських прізвищ» (сс. 131–140). Ретельно проаналізовано деформацію спадкових антропонімів українців у плані наближення до російських на фонетичному, акцентуаційному, орфоепічному та граматичному рівнях. Виконане дослідження дає змогу авторові стверджувати, що такі явища зумовлені: а) асимілятивною мовною політикою тих держав, під владою яких перебувала людність України на різних етапах суспільного розвитку; б) зацікавленістю самих носіїв і працівників адміністративних установ, що оформляли паспортну документацію; в) репресивними заходами щодо певних прошарків українського суспільства (с. 131).

Вивчаючи сучасні студії з цього питання (О. Кашталян, В. Горпинич, М. Гвоздь, М. Хрієнко та інші) та аналізуючи багатий лексикографічний матеріал, А. Поповський класифікує деформаційні явища в українських прізвищах, що відбулись: у системі вокалізму: [а, е] замість нормативного [о]: *Аладько, Барщевський*; б) [е], [є], [о] замість [і]: *Рябейчук, Белодєд, Нездоймінога* або навпаки – *Стіценко*; в) [е] замість [и]: *Піщемуха*; г) [і] замість [и, о]: *Господідай, Прідібайло, Ціцька*; д) випадні [і, о]: *Карнабіда – Карнабда, Песиголовець – Песіглавець*; у системі консонантизму: а) [н] замість [м]: *Ніколенко, Ніколайчук, Нікітенко, Нікітенко, Нікітчук*; в) [л] замість [в]: *Гоніволк, Убейволк, Долгошапка, Полторабатська, Полторакожуха*; г) [сч] замість [щ]: *Счастлівець, Безсчастний*; на морфологічному рівні: виділяються флексійні та суфіксальні форми на **-ой, -ін, -ов**: *Козодой, Цабєрябой, Грєчишків – Грєчишкін, Живодєр – Живодьор – Живодьоров, Борщов, Чабанєнков, Чоботарьов* та ін. (с. 139).

У розділі «Односкладові українські прізвища» (сс. 155–163) проаналізовано словотвірну організацію прізвищевих назв, які витворилася в процесі історичного розвитку українського етносу й широко використовувалися не лише в писемних пам'ятках, а й у сучасному діловому мовленні, фольклорі, художній і науковій літературі, періодиці, засобах масової інформації. Визначено чинники та джерела творення односкладових антропонімів на основі загальнонародної мови та іншомовних запозичень. Автор, з опертям на праці відомих сучасних українських та зарубіжних лінгвістів (Ю. Рєдько, П. Чучка, М. Худаш, М. Демчук, Р. Керста, В. Горпинич, Л. Кравченко, К. Глуховцева, О. Суперанська, М. Бірило та ін.), подає класифікацію за способом творення відіменних односкладових прізвищ і виділяє: **а) колишні імена, які успадкувались як прізвища внаслідок переосмислення: ім'я предка без змін стало назвою нащадків**, як-от: *Ждан, Кость, Сай, Сак*; **б) номінації, утворені способом скорочення імені, прізвища: Мих** (Михайло), *Мусь* (Мусій), *Нич* (Ничипір), *Філь* (Філемон, Феофіл, Теофіль); **в) прізвища зі зменшеними (пестливими) або згрубілими формами, що утворилися безсуфіксальним способом через скорочення основи й пом'якшення кінцевого приголосного власного імені: Гринь, Зінь, Даць, Луць, Ксєнь, Мись, Пронь, Сєнь, Стець. Сюди ж автор додає односкладові українські антропоніми іншомовного походження з **латинської: Фавст** < Faust < faustus 'благословенний'; **польської: Грєнь, Грєсь** < Гржегорж; **угорської: Дюрдь** < Юрій; **німецької: Фріц, Фриц**; **румунської: Фур** < fur – 'злодій'; **єврейської: Шмуль, Чмуль** (сс. 157–159).**

Глибокий та всебічний аналіз джерел формування односкладових прізвищ дає змогу дослідникові виділити такі лексико-семантичні групи: **а) етніони, що відрізняли пришельців від аборигенів** (їх спочатку надавали прибульцям як прізвиська, а вже згодом вони ставали родовими прізвищами): *Грєк, Волох, Шваб, Чєх, Сєрб, Прус, Лях*; **б) відтопонімічні односкладні антропоніми: Бар, Дон Керч, Крим**; **в) назви за соціальною належністю: Граф, Князь Війт, Дрєб** – 'бідняк, жебрак', *Рєб, Цєр*; г) **назви професій і занять: Дрєч, Кмєть, Кмїть** 'господар, газда', *Трєч* 'той, що розпилує колоди на дошки', *Ткєч, Скєляр, Шмїд, Гнєп* 'майстер виготовлення сіряків та опанчі', *Швєць, Звєн* 'цер-

ковний дзвонар'; д) **назви, пов'язані з релігійною діяльністю:** *Дяк, Поп, Мних*; е) **назви, які відповідали характеристиці певних ознак людини з-поміж загального оточення.** Автор уточнює, що такі прізвища утворені від назв фізичних та вікових ознак тіла людини – зросту: *Мал, Куц, Юнь*; обличчя: *Ніс, Вус, Чуб, Зуб*; фізичних вад: *Глух, Горб, Крив, Кос*; зовнішнього вигляду: *Крась, Фай* 'гарний, красивий, файний'; прикмет чи знаків на тілі: *Шрам*; рис характеру: *Дик, Мрук, Швидь, Шуть, Злий* (сс. 159–160).

Аналізуючи лексичну базу творення односкладних прізвищ, науковець виділяє 15 лексико-семантичних полів, серед яких: 1) назви знарядь праці та частин різного приладдя (*Ціп, Гніт*); 2) назви предметів хатнього вжитку (*Глек, Кіш*); 3) назви зброї (*Кріс, Шрот*); 4) назви тварин (*Биць, Щур, Лось, Рак*); 5) назви птахів (*Гіль, Грак, Сич, Шпак*); 6) назви дерев (*Бук, Граб, Дуб*); 7) назви риб (*В'юн, Кит, Лин, Ляц, Сом*); 8) назви комах (*Гедзь, Гедз, Дрік, Жук, Здрок, Кліщ, Трут, Хрущ*); 9) назви рослин та їх частин, квітів (*Біб, Гриб, Глод, Хмель, Куш*); 10) назви харчових продуктів та страв (*Борщ, Будз, Джур, Квас, Книш, Корж*); 11) назви одягу, тканини (*Бриль, Лах, Шаль, Шовк*); 12) назви ігрових розваг (*Квач, Пиж* – рід дитячих ігор, *Туз*); 13) назви акустичних проявів (*Гук, Гам, Крик*); 14) назви абстрактних понять (*Біль, Блуд, Чад, Блат* та ін.) (сс. 161–162).

Нариси «Українські прізвища, пов'язані з **бджільництвом**» (сс. 164–176) та «Українські прізвища, пов'язані з **юриспруденцією**» (218–231) становлять змістову єдність, оскільки у них розглядаються антропоніми, пов'язані зі специфічною сферою діяльності людини.

Цінним є те, що, аналізуючи фактичний матеріал, А. Поповський увиразнює багату палітру антропонімів, що вказують на **видобуток, збереження, якість та використання меду в харчовій промисловості, фармакоterapiї:** *Медик, Мединський, Медушак, Твердомедов*; на **видобуток та переробку воску:** *Воскар, Воскобойник, Воцаний, Восколюб*. Не оминає автор й аналізу малопоширених антропонімів: *Рій, Роєнко, Роєк, Безулик, Бортниченко, Вулик, Пчульник* (сс. 169–170).

Розглядаючи антропоніми, пов'язані з юриспруденцією, науковець акцентує увагу на причинах виникнення таких найменувань; наголошує, що у процесі становлення судочинних органів та органів правопорядку формовані прізвища осіб на основі тих загальнономовних назв, які уособлювали функційні обов'язки певних ланок правоохоронної системи (*Законов, Засідателєв, Ключник, Комендатенко, Комісаренко, Праведник, Правник, Правдивий, Правдин, Правдюк, Свобода, Ходакевич* та багато інших). А. Поповський з'ясовує шляхи утворення таких прізвищ та виділяє найпоширеніші в українському антропоніміконі, серед них утворені на основі слів **суд:** *Суддя, Судейко, Судейченко, Самосудов, Ясудович* (сс. 220–221); **війт:** *Війт, Війтенко, Війтина, Війтинський, Війтишин, Війтович, Вітовський* (сс. 222–223) та ін.

У нарисах «Українські прізвища з числівниковою основою» (сс. 190–202) та «Українські прізвища із займенниковою основою **сам / само**» (сс. 203–217) антропоніми аналізовані з погляду частиномовної належності їхніх твірних основ. Автор досить вдало класифікує прізвища, утворені за допомогою означально-

кількісних числівників: **а) власне кількісна числівникова основа + афікси:** *Єднак, Оденець, Третьченко, Чотирко, Сорокевич* (с. 190–192); **б) дробова числівникова основа:** *Півторабатько, Полубатько, Півторак* та ін. (с. 192–193); **в) неозначено-кількісна числівникова основа:** *Малохатько, Багатожон* (с. 193); визначає групи за структурою твірних основ-числівників (прості та складні), акцентує увагу на причинах появи цих антропонімів; визначає важливість дослідження таких найменувань не лише для мовознавства, а й для інших гуманітарних наук.

Аналіз словотвірної й лексичної організації антропонімного поля із основою *сам / само* дає підстави А. Поповському говорити про цілком розгалужену систему творення власних назв (прізвиська та прізвища) в українській мовній картині світу, а дослідження цих процесів визначати цікавою цариною лінгвістики з огляду на діалектичний зв'язок власне мовного явища з його концептуальним (світоглядним, культурним, духовним) корелятом (с. 204). Значне місце відведено класифікації в межах лексико-семантичного способу творення прізвищ, характеристиці словотвірних моделей, серед яких: **а) займенникова форма з чистою основою:** *Сам*; **б) займенникові форми, утворені за допомогою афіксів та іменників:** *Самая, Самай, Самій, Самжара, Самосьонок*; **в) займенник + займенник:** *Самотой, Самояте*; **г) займенник + іменник:** *Самохліб*; **д) займенник + числівник:** *Самодин*; **е) займенник сам + прикметникові форми:** *Самогайський, Самоплавський, Саморідний*; **ж) займенникова форма + спонукальна форма дієслова:** *Самограй, Самосій, Самодрига*; **є) модель з усіченими дієслівними формами:** *Самовар, Самозвон, Самоквіт* та ін. (с. 204–210).

Загалом рецензована монографія є завершеним дослідженням і становить вагомий внесок у сучасну гуманітарну науку. А. Поповський пропонує широкому загалу працю, виконану на багатому фактичному матеріалі, який спонукає до подальшого глибокого вивчення українського антропонімікону й до роздумів про самоусвідомлення себе як українця, про самоідентифікацію особистості. Необхідність такого дослідження не викликає сумнівів, оскільки воно відкриває перспективу нового осмислення питомих українських антропонімів, розкриває можливості їхнього використання в художньому, публіцистичному, політичному дискурсі, активізує пошуки відповіді на давно назрілі питання українського антропонімікону, його статусу у слов'янському та неслов'янському мовному світі.

*Олена Антонюк,
Анатолій Загнітко*

МОВНА ОСОБИСТІТЬ У НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

Рецензія на монографію: *Романченко А. П. Елітарна мовна особистість у просторі наукового дискурсу: комунікативні аспекти. Одеса: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2019. 541 с.*

DOI 10.31558/1815-3070.2020.39.13

УДК 811.161.2'23'38:316.77

Актуальність теми дослідження, мотивована необхідністю з'ясувати статус елітарної мовної особистості в сучасному загальнонаціональному просторі з простеженням її репрезентативних реалізацій, логічно закріплена в меті монографії, що передбачає «з'ясування комплексу виявів комунікативної специфіки елітарної мовної особистості у просторі українського наукового дискурсу» (с. 12) й деталізована в 14 завданнях (сс. 13–14). Заявлена мета й чітко структуровані завдання зумовили структуру монографії, що традиційно містить список умовних скорочень, вступ (сс. 8–23), п'ять розділів основної частини (сс. 24–453), висновків (сс. 454–468), список використаної наукової (699 позицій, із них 51 – іноземними мовами (сс. 469–528)) й список довідкової літератури (20 позицій (сс. 528–529)), список залучених писемних джерел фактичного матеріалу (145 позицій) із розмежуванням основних (сс. 529–541) і додаткових (с. 541) джерел. Констатовані додатки, репрезентовані 2 дисками з наявними 11 відеозаписами й 22 аудіозаписами мовлення вчених-мовознавців, що оприлюднені в радіоєфірі, всемережжі (інтернеті), на відкритих лекціях та засіданнях спеціалізованої вченої ради, менш доступні для читання, хоча їх значення важко переоцінити. У цьому разі актуалізовано формування фондів для створення корпусу текстів звукового мовлення. Звичайно, такий матеріал вимагає належного форматування: це і опрацювання тег, алгоритмів, процедури індексування, упорядкування процедур навігації та ін. Сформований емпіричний текстово-дискурсивний простір орієнтований на перспективу, що засвідчує не лише актуальність виконаного дослідження, а й надзвичайно важливу перспективу студіювання. Адже саме в межах такого корпусу доступними постають вивчення тих чи тих вербальних і невербальних засобів реалізації інтенцій адресанта (відеоматеріали), його настановні мотиви, дослідження інтонування, структурування текстово-дискурсивних компонентів, встановлення особливостей зв'язків між ними. Монографія містить 4 таблиці, 5 діаграм та 1 гістограму, що доступні в самій монографії (сс. 71, 87, 90, 98, 215, 232, 233, 234, пор. також доступ в Інтернеті (Режим доступу: <https://drive.google.com/drive/folders/1td2w3oytmlrF2txutKE0TYZce516ePd6> (09.03.2020))). Заявлена тема є актуальною, хоча у своєму звучанні є дещо ширшою від змістового структурування, адже останнє охоплює розгляд лише елітарної мовної особистості науковця-лінгвіста, а не загалом елітарної мовної особистості.

Традиційно Вступ містить усі компоненти наукового дослідження такого зразка (актуальність, мета, завдання, новизна та ін.), а розділ 1 «**Теорія мовної**

особистості в сучасній науковій парадигмі» (сс. 24–105) охоплює студіювання різноаспектних вимірів мовної особистості в межах психології, соціології, філософії й культурології з розглядом теоретичних засад лінгвоперсонології, яка концентрує увагу на мовній особистості зі встановленням її рівнів, аспектів та ін. Водночас авторка обґрунтовує статус нового наукового напрямку – лінгвоелітології, визначаючи його мету, завдання (сс. 99–100), об'єкт і предмет (с. 101). У монографії констатовано, що «Лінгвоелітологія, корелюючи й із соціально-філософською концепцією «теорії еліт», може охопити проблеми елітарності мовленнєвої культури не тільки політичної, розроблюваної в елітознавстві, а й художньої, конфесійної, епістолярної та інших ЕМО» (с. 103). Не зовсім мотивованим постає повтор заявлених мети, об'єкта й предмета лінгвоелітології у «Загальних висновках» (с. 455), а от узагальнений аналіз алгоритму реконструкції елітарної мовної особистості українського вченого-лінгвіста цілком виправданий (с. 456), оскільки актуалізує покроковість студіювання лінгвоперсони.

У розділі 2 «**Елітарна мовна особистість у різнотипних дискурсах**» (сс. 106–161) сконцентровано з'ясоване поняття елітарної мовної особистості з диференціюванням сформованості і / чи несформованості такої мовної особистості, що викликає багато питань, пов'язаних із діагностуванням заявленої сформованості, її рівня. Та й загалом: чи існує алгоритм встановлення рівня (↔ рівневості) чи ступеня (↔ ступенювання) подібної сформованості, чи певний рівень сформованості замкнутий на комунікативну й інші компетенції (сс. 106–110). До цього прилягає студіювання мовної особистості в нерівнорядних дискурсах. Аналіз наукового дискурсу охоплено в розділі 3 «**Науковий дискурс як простір реалізації елітарної мовної особистості**» (сс. 162–244), де схарактеризовано статус елітарної особистості в науковому дискурсі загалом та елітарної мовної особистості лінгвіста зокрема, скваліфіковано також і категорії наукового дискурсу, множина яких охоплює визначальні компоненти аргументативності, адресатності й адресантності та ін., хоча чомусь обійдено увагою категорію інформативності з її об'єктивною та суб'єктивною площинами. Адже саме інформативність постає однією з визначальних величин наукового дискурсу.

Розділ 4 «**Лінгвоіндивідуалізації елітарної мовної особистості вченого**» містить репрезентативний комплекс лінгвоіндивідуалізацій елітарної мовної особистості науковця на вербально-семантичному й лінгвокогнітивному ярусах із простеженням функційного навантаження вставних і вставлених слів, словосполук і речень, інтеррогативних маркерів, тенденцій використання окличних речень (не зовсім зрозуміло, чому саме окличних, а не за специфікою реалізації категорії комунікативної настанови на зразок оптативні, вірогідні, ймовірні та ін. і / чи прагматичні різновиди на кшталт директиви, комісиви, вердиктиви та ін.), незакінчених і перерваних речень, парцельованих похідних, сегментованих утворень, формування потенціалу фінальних і постфінальних реченнєвих структур. Важливо було б порівняти кількісні показники таких утворень на цілісній діаграмі з репрезентуванням відповідних величин для унаочнення їхнього функційного навантаження в лінгвоперсонологійних дискурсивних практиках. Розглянуто також статус метафор, епітетних структур, фразеологічних утворень

як маркерів лінгвокогнітивного ярусу в структурі елітарної мовної особистості. Напевно, аналізовані маркери можна (чи й варто розширити іншими похідними, наприклад, семантично похідні реченнєві утворення).

Ґрунтовним є розгляд стратегій і тактик елітарної особистості лінгвіста в науковому дискурсі (розділ 5 «**Стратегії й тактики елітарної особистості вченого-лінгвіста в науковому дискурсі**» (сс. 342–453)), де послідовно скваліфіковано аргументативну (сс. 347–366), самопрезентативну (сс. 366–382) комунікативні стратегії, перелік яких розширено також аналізом стратегій критики (сс. 382–391), хеджингу (сс. 391–417), соціативно-інфлуктивної (сс. 417–429) та мовно-патріотичної (сс. 429–444), естетичної (сс. 444–449) стратегій. Кожну з констатованих стратегій деталізовано через визначення відповідних тактик, функційним призначенням яких постає реалізація тієї чи тієї комунікативної стратегії, диференціюванням інтенційних мотивацій. Так, наприклад, комунікативними тактиками хеджування є тактики поради, компенсації, апроксимації, мітигації. Диференціювання дослідницьких (аргументативна стратегія та стратегія самопрезентації) й оцінювальних (соціативно-інфлуктивна стратегія та стратегія критики й хеджування) стратегій дало змогу встановити жанрову типологію реалізації кожного з констатованих різновидів. У першого – орієнтування на репрезентацію в монографіях, дисертаціях, дослідницьких статтях, доповідях, а в другого – спрямування на реагування, кваліфікацію та ін. Опертя на класифіковані різновиди стратегій могло бути зручним елементом структурування відповідного розгляду аргументативної, самопрезентативної та інших стратегій.

Повертаючись до ієрархізування визначеної сукупності завдань студіювання, потрібно сказати, що значна частина (дев'ять) із них орієнтовані на критичне осмислення загального обшину науково-теоретичної та науково-прикладної літератури, дефінування понять і термінів дисертації, а окремі (п'ять) – орієнтовані на самостійне розв'язання заявленої проблеми: встановлення типологічних реалізацій елітарної мовної особистості у просторі наукового дискурсу в комунікативних аспектах. Структурування завдань та їх розташування зумовлене пріоритетами аналізу й амбітним завданням сформулювати концептуальне бачення лінгвоелітології, пріоритетність якої в сучасних наукових студіях обґрунтована на досліджуваних дискурсивних практиках лінгвоперсон. Не зовсім прозорим постає розміщення окремих завдань (*визначити параметри опису елітарної мовної особистості в різнотипних дискурсах* (шосте) ↔ *виявити специфіку наукового дискурсу в категорійному та жанровому обсязі* (сьоме)), оскільки в назві роботи актуалізовано лише одне (сьоме) завдання – в науковому дискурсі. Торкаючись шостого завдання, потрібно звернути увагу на контекст поняття *параметри* й з'ясувати, про що говорить: чи про параметризацію комунікативних стратегій (с. 17), чи психофізичні параметри (с. 25), а в підзаголовку чомусь *психофізичний вимір*, чи біологічні (с. 31), чи соціальні (с. 34 і далі), чи культурно-мовні (с. 53), чи соціонічні (с. 54), чи ментальні (с. 54) – ніяк не окреслено їхню множину, а що таке ціннісний і перцептивний параметри (с. 58), чи іміджеві (с. 58), чи функційні й комунікативні (с. 68, 77 і далі), мовні й позамовні (с. 67), чи лінгвосоціумні (с. 69), фізичні й фізико-фізіологічні (с. 78), етнокуль-

турні та соціокультурні (с. 87), згодом із покликанням на Т. Ковалевську (с. 79) у кваліфікації комунікативної особистості вирізнені «мотиваційний, когнітивний та функційний» параметри, чи мова все-таки про рівні (?), а ще ж є твердження про мовну особистість як багатопараметральний феномен (с. 81). Ще пізніше з'являються екстра- й інтралінгвістичні параметри (с. 87), емоційні й морально-етичні (с. 97), навіть є оригінальні (с. 106), репрезентативний (с. 108). Але в підрозділі **2.1.3. Критерії виокремлення елітарної мовної особистості** раптом трапляється твердження «Параметри, за якими можна вирізнити тип МО (мовної особистості – А. З.), зокрема й елітарної, остаточно ще не розроблені, оскільки, як переконаний В. Карасик, ЕМО (елітарної мовної особистості – А. З.) органічно поєднує високий рівень мовної та комунікативної компетенції, яскраво виражену індивідуальну, авторську неповторність, відповідність етичним і духовним ідеалам, високу культуру мовлення» (с. 121–122). Якщо все-таки критерії не опрацьовані, то яким чином вони структуровані й виділені А. П. Романченко. Очевидно, дослідниця напрацювала власну класифікаційну ієрархію критеріїв (на подібне натрапляємо у відповідній таблиці), тоді (с. 130) класифікаційну систему критеріїв можна вважати одним із досягнень.

Вирішення актуалізованих завдань перегукується зі встановленою новизною, п'ять позицій із множини яких (загальна кількість дев'ять) повністю корелюють із відповідними п'ятьма констатованими завданнями. Якраз вони окреслюють цілком самостійне вирішення наукової проблеми, обґрунтування нового наукового напрямку – лінгвоелітології.

Цілком очевидним є розширення викладу наукових положень, висновків і настанов у низці опублікованих авторкою праць: (див., напр.: Романченко А. П. Вербалізація аргументативної стратегії та її тактики. *Одеська лінгвістична школа: модерні парадигми* : колект. монографія / за заг. ред. Ковалевської Т. Ю. Одеса : ПолиПринт, 2018. С. 204–215; Романченко А. П. Вставлені конструкції в науковому мовленні Ю. О. Карпенка. *Humanities and Social Sciences in Europe: Achievements and Perspectives* : Proceedings of the 2nd International symposium (February 15, 2014). “East West” Association for Advanced Studies Higher Education GmbH. Vienna. 2014. P. 326–331; Романченко А. П. Вставлені одиниці як засіб комунікативного впливу в науковому дискурсі. *Одеський лінгвістичний вісник*. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2014. Вип. 3. Спец. вип., присв. 200-річчю від дня народження Т. Шевченка. С. 193–198; Романченко А. П. Вставні компоненти як дискурсиви в науковому мовленні. *Наукові записки. Серія «Філологічні науки»*. Ніжин : НДУ імені М. Гоголя, 2015. Кн. 1. С. 247–253; Романченко А. Дискурсивна метафора елітарної мовної особистості вченого. *Південний архів (філологічні науки)*. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2018. № 75. С. 31–35; Романченко А. П. Елітарна мовна особистість в епістолярному та щоденниковому дискурсах: аспекти дослідження. *Проблеми загального і слов'янського мовознавства*. Дніпро : ЛІРА, 2018. № 1. С. 111–120; Романченко А. П. Елітарна мовна особистість: критерії виокремлення. *Львівський філологічний часопис*. Львів : Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, 2018. № 3. С. 219–222; Романченко А. Елітарна мовна особистість у

науковому дискурсі: проблематика та етапи дослідження. *Південний архів (філологічні науки)*. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2018. № 73. С. 35–39; Романченко А. П. Естетична стратегія елітарної мовної особистості. *Сучасний вимір філологічних наук* : матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. Львів : ГО «Наукова філологічна організація «ЛОГОС», 2018. С. 54–58; Романченко А. П. Індивідуально-авторська інтерпретація фразеологічних одиниць у засобах масової інформації. *Слов'янський збірник*. Київ : Видавничий центр Дмитра Бурого, 2012. Вип. 17. Ч. I. С. 380–386; Романченко А. П. Інтертекстуальність як реалізація діалогічності лінгвістичного дискурсу. *Web of Scholar*. Warsaw : RS Global Sp. z O. O., 2018. № 11 (29). P. 51–56; Романченко А. Комунікативні тактики стратегії хеджування. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. Кропивницький : Видавець Лисенко В. Ф., 2017. Вип. 153. С. 310–314; Романченко А. П. Комунікативно-прагматичні особливості питальних речень у лінгвістичному дискурсі. *Слов'янський збірник*. Чернівці : Букрек, 2016. Вип. 20. С. 100–113; Романченко А. П. Коммуникативно-прагматический потенциал интеррогативов в дискурсе языковой личности лингвиста. *Традиции и новаторство в филологических исследованиях*. Бельцы, 2016. С. 114–118; Романченко А. П. Критика як комунікативна стратегія в лінгвістичному дискурсі. *Наукові записки Острозької академії. Серія «Філологічна»*. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2017. Вип. 64. Ч. 2. С. 102–105; Романченко А. Лінгвістична персонологія: об'єкт та історія формування. *Tradiție și inovare în cercetarea științifică: colloquia professorum* (6; 2016; Bălți). *Tradiție și inovare în cercetarea științifică*, Ediția a 6-a, dedicată Anului Profesorului Nicolae Filip: Materialele Colloquia Professorum din 29 septembrie 2016 / com. șt.: Ion Gagim et. al. Bălți : Tipografia Universității de Stat "Alecru Russo" din Bălți, 2017. Vol. 1. P. 68–73; Романченко А. П. Лінгвістичний дискурс: соціативно-інфлуєтивна стратегія. *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород : Ужгородський національний університет, 2018. Вип. 3. Т. 1. С. 38–43; Романченко А. П. Лінгвокреативність мовної особистості: фразеологічні одиниці. *Записки з українського мовознавства*. Одеса : ПолиПринт, 2017. Вип. 24. Т. 2. С. 196–204; Романченко А. Мітигація як комунікативна тактика стратегії хеджування. *Лінгвістичні студії / Linguistic Studies*. Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2017. Вип. 33. С. 131–135; Романченко А. П. Мовна особистість як інтердисциплінарний об'єкт досліджень. *Наукові записки Острозької академії. Серія «Філологічна»*. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2015. Вип. 58. С. 17–119; Романченко А. П. Мовна, комунікативна, дискурсивна особистість: проблема кореляції понять. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2016. Вип. 25. С. 68–70; Романченко А. Поняття «мовна особистість» та аспекти вивчення. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. Кіровоград : Видавець Лисенко В. Ф., 2016. Вип. 145. С. 190–194; Романченко А. П. Порівняння об'єктів як реалізація аргументативної стратегії вченого. *Modern philological research: a combination of innovative and traditional approaches* : Conference Proceedings. Tbilisi : Baltija Publishing, 2018. P. 27–30; Романченко А. Проблема типології мовних особистостей.

Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Мовознавство. Тернопіль : Тернопільський педагогічний національний університет імені Володимира Гнатюка, 2016. Вип. II (26). С. 73–77; Романченко А. Семантико-прагматичні параметри дискурсивних слів у науковому мовленні. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство).* Кіровоград : Видавець Лисенко В. Ф., 2015. Вип. 138. С. 135–139; Романченко А. П. Семантичні типи порівнянь у художньому мовленні Ліни Костенко. *Записки з українського мовознавства.* Одеса : Астропринт, 2013. Вип. 20. С. 43–50; Романченко А. Синтаксична репрезентація мовної особистості вченого-лінгвіста. *Мова: класичне – модерне – постмодерне.* Київ : ДУХ І ЛІТЕРА, 2017. Вип. 3. С. 111–121; Романченко А. П. Стратегія самопрезентації та її тактики (на матеріалі лінгвістичного дискурсу). *Записки з українського мовознавства.* Одеса : ПолиПринт, 2018. Вип. 25. С. 197–209; Романченко А. Структура мовної особистості: критерії, ієрархія, одиниці. *Південний архів (філологічні науки).* Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2017. № 68. С. 45–48; Романченко А. Трактатування термінів *еліта / елітний / елітарний* у словниках та авторських концепціях. *International Scientific and Practical Conference WORLD SCIENCE. UAE,* 2017. № 10 (26). Vol. 4. P. 39–43; Романченко А. Трансформовані фразеологічні одиниці в засобах масової інформації. *Міжкультурна комунікація: проблеми та перспективи.* Одеса–Тираспіль, 2012. С. 338–344; Романченко А. П. Феномен хеджингу в лінгвістиці. *Science and Education a New Dimension. Philology.* IV (27). Budapest, 2016. Issue: 107. P. 7–10; Романченко А. П. Фразеологічні одиниці як вияв національно-культурного складника мовної особистості. *Одеська лінгвістична школа: у просторах інтерпретацій* : колект. Монографія / за заг. ред. Т. Ю. Ковалевської. Одеса : ПолиПринт, 2017. С. 173–180; Романченко А. П. Хеджирование как стратегия в украиноязычном лингвистическом дискурсе. *Trends of language cultures development through the prism of correlation between their communicative functions and cultural-historical significance* : Peer-reviewed materials digest (collective monograph) published following the results of the CXXXII International Research and Practice Conference and III stage of the Championship in Philology (London, November 10 – November 15, 2016) / International Academy of Science and Higher Education. London : IASHE, 2016. P. 26–28 та ін.). Наукові студіювання А. П. Романченко здобули критичне осмислення в рецензіях на монографію (Ю. Мосенкіс, В. Олексенко), окремих анотаціях та наукових оглядах, що підтверджує їхню актуальність, умонтованість у сучасний науковий простір.

В анотації монографії логічно відбиті усі компоненти дослідження, актуалізовано розкриття ідеї про статус елітарної мовної особистості в науковому дискурсі, функційне навантаження лінгвіста в сучасному мовносоціумному просторі. Основні ідеї авторських статей повноцінно використані в цілісному текстовому просторі аналізованої монографії. До незаперечних позитивів дослідження належить кореляція сформульованих мети, завдань і загальних висновків дослідження, що у своїй сукупності мають за основу висновки до кожного з розділів монографії.

Грунтовне прочитання монографії, опублікованих статей із досліджуваної проблеми дають змогу висловити окремі дискусійні положення й міркування, які потребують свого уточнення, розширення: 1) не зовсім мотивованою постає заявлена рівнорядність понять зразка *5.7.1. Тактики популяризації української мови і заклику* (сс. 431–441), оскільки популяризація співвіднесена з м'яким розпросторенням чого-небудь у відповідному просторі й часі, а заклик – це, пор. у чомусь подібне *5.7.2. Тактики заохочення, пропозиції та вневненості* (сс. 438–441), *5.7.3. Тактики звернення до минулого й осуду* (сс. 441–444). У розділі 4 «Лінгвоіндивідуалізації елітарної мовної особистості вченого» (сс. 245–341) виділено окремими підпунктами *4.1.1. Вставні компоненти як дискурсиви в науковому мовленні* (сс. 246–252) і *4.1.2. Комунікативно-прагматичні параметри дискурсивних слів* (сс. 252–264), *4.1.3. Вставлені поширювачі речення як засіб комунікативного впливу* (сс. 264–268), *4.1.4. Семантичні відношення, структура та функції вставлених речень* (сс. 268–273), групування яких доцільно було здійснювати за ступенем їхнього активного (дискурсивні слова), напівактивного (вставні елементи) і / чи пасивного (вставлені компоненти) навантаження в інтенційній моделі комунікативної настанови адресанта, реалізації модальних сентенцій та ін. Адже інтродуктивні величини в одних випадках об'єктивують і суб'єктивують, в інших – лише об'єктивують, а ще в інших – лише суб'єктивують висвітлення проблеми. Тому доцільно було проаналізувати такі вияви інтродуктивних і власне модальних величин у межах одного структурного простору з розмежуванням у ньому тих чи тих функційно-комунікативних площин; 2) необхідною постає мотивація формування шостого (*визначити параметри опису елітарної мовної особистості в різнотипних дискурсах*) і сьомого (*виявити специфіку наукового дискурсу в категорійному та жанровому обсязі*) завдань, оскільки шосте розв'язано з опертям на критичне осмислення споріднених досліджень (розділ 2. Елітарна мовна особистість у різнотипних дискурсах (сс. 106–161) із поглибленим аналізом чинників сформованості мовної особистості, виявом особливостей тлумачення термінів *еліта / елітний / елітарний* у словниках та авторських концепціях окресленням критеріїв виокремлення елітарної мовної особистості, а вже згодом розкриттям мовної особистості в різнотипних дискурсах: медійному, художньому, епістолярному, щоденниковому, без оперування якимись власними фактологічними даними. Сьоме ж завдання скваліфіковано в розділі 3 («Науковий дискурс як простір реалізації елітарної мовної особистості») (сс. 162–244), де сконцентровано увагу на розкритті елітарної мовної особистості загалом та елітарної мовної особистості лінгвіста, визначенні наукового дискурсу в інституційному контексті, встановленні ознак і визначальних (чомусь автор називає їх базовими (сс. 203–240)) категорій наукового дискурсу – аргументативності, адресантності, адресатності, інтертекстуальності, інтердискурсивності, хоча в заявленому вимірі розгляд наукового дискурсу вимагав зіставлення його характерних і кваліфікативних, класифікаційних ознак з іншими і / чи подібними дискурсами; 3) студіювання наукового дискурсу потребувало також заглиблення у визначення його функцій із розмежуванням ядрових і периферійних, адже науковий текст продуковано за сукупності відпо-

відних умов, авторських інтенцій і прагнення самовираження (про самовираження див. сс. 27, 31, 39, 134, 149, 240 (експлікація), 296 (емоційне) та ін.), особливо психологічне. У цьому вимірі важливо було б поглянути на аналізовані елітарні мовні особистості через призму екстравертності, інтровертності, амбівертності, що дало б змогу говорити про домінуючий зразок такої особистості в сучасному соціумі; 4) не зовсім прозорим постає використання звукових матеріалів, відбитих у відповідних аудіо- й відеоматеріалах (див. додатки), адже в них акумульовані науково-звуковий дискурс лише представників Київської лінгвістичної школи. Подібна асиметрія дещо порушує цілісність аналізу.

Лінгвістичні студіювання такого зразка вимагають підтвердження певними кількісними спостереженнями, що опрацьовано на матеріалі вставних внутрішньореченневих елементів (с. 264 дис.), дискурсивів-регулятивів і дискурсивів-організаторів (с. 264 дис.). Цікавим було б узагальнення кількісних підрахунків на інших рівно- й нерівнорядних утвореннях. У цьому розрізі не до кінця мотивованим постає використання окремих атрибутивів на зразок *величезний*, *широ-чезний* у конструкціях зразка «вони виховали величезну кількість докторів і кандидатів філологічних наук», оскільки важко витлумачити атрибутив *величезну* (ий) у цій синтагмі, пор. *величезний* – в одному з відтінків свого значення має «Дуже великий за кількістю, чисельністю» (СУМ 1970, 1, с. 322), тобто *величезний* – це скільки? Не менш істотним є прочитання атрибутива *всесвітньо відомий*, що вимагає діагностування репрезентативності аналізованих мовних особистостей в авторитетних науково-енциклопедичних виданнях, опублікованих у вітчизняних і закордонних видавництвах.

Логічним є створення в майбутньому цілісного експериментального науково-дослідницького корпусу аналізованих текстів зі структуруванням за авторами, відповідною жанровою специфікацією та функційним навантаженням не лише ключових слів, а й простеження статусу лінгвоіндивідуалізацій у відповідному текстовому просторі, визначенні їхнього співвідношення з іншими внутрішньо- та зовнішньоавторськими. Такий дискурсивно-текстовий корпус стане підґрунтям для створення цілісного словника дискурсивних слів і словосполук, простеження окремих різновидів реченневих утворень у відповідних авторських дискурсивних практиках, уможливить встановлення частотності ключових лексем, їхніх синтагмальних моделей, що розкривають і функційне навантаження тих чи тих дискурсивних слів, і їхню значущість у реалізації основних значень феномену мовної особистості. Наведені кількісні показники у текстових просторах тих чи тих мовних особистостей, зокрема студійований науково-дискурсивний потенціал двох представників Київської лінгвістичної школи (С. Єрмоленко та П. Гриценка) і двох представників Одеської лінгвістичної школи (Ю. Карпенка та О. Бондаря), розкрили б особливість власне авторського навантаження відповідних конструкцій, ключових слів, визначення співвідносності лінгвоіндивідуалізацій, їхнього темпорального, локативного, корпоративного та іншого закріплення і прочитання.

Рецензована монографія написана цілком самостійно. У ній вирішено одну з актуальних проблем сучасної лінгвістичної науки. Її фундаментальний вимір

співвіднесений із накресленням перспектив і розбудови нового лінгвістичного напрямку – лінгвоелітології, а прикладне спрямування мотивоване можливістю використання напрацювань у різних аспектах психолінгвістики, соціолінгвістики, нейролінгвістичного програмування, корпусної лінгвістики та ін., що корелює з відповідними напрямами Одеської лінгвістичної школи (опрацьовувані під керівництвом проф. Тетяни Ковалевської). Студіювання А. Романченко є актуальним і щодо поставленої проблеми, і щодо проаналізованого матеріалу, воно розширює обрії сучасної лінгвоперсонології. Прочитання монографії не лише доповнює уже відоме про рівневі особливості мовної особливості, структурування нею дискурсивних практик, а й окреслює відповідь на питання про статус елітарної мовної особистості, її особливості, функційні вияви в науковому дискурсі з окресленням множини відповідних дискурсивних практик в усній та письмовій формах. Концептуальне студіювання рецензованої монографії є важливим і для молодих науковців, і для досвідчених майстрів лінгвістичних досліджень.

Анатолій Загнітко

АКСІОФРАЗЕМНА ПРАГМАТИКА: НОВІ ЗДОБУТКИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Рецензія на монографію: *Краснобаєва-Чорна Ж. . Вторинна знакова система ціннісної картини світу у фраземіці: монографія [за ред. А. Загнітка]. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2020. 172 с.*

DOI 10.31558/1815-3070.2020.39.14

УДК 81'373.7: 124.5

Наукова парадигма сучасного мовознавства визначується посиленням зацікавлення мовною картиною світу як «цілісного, глобального образу світу, що знаходить знакове відображення в системі національної мови і відбитий у лексиці, фразеології, граматиці»¹. Жанна Краснобаєва-Чорна, яскравий представник Донецької граматичної школи, очолюваної вже майже 30 років доктором філологічних наук, професором, членом-кореспондентом НАН України Анатолієм Загнітком, знаходить достатньо нових аспектів для наукових пошуків у рамках зазначеної проблематики й акцентує увагу на особливостях кореляції фраземного рівня ціннісної картини світу (далі ЦКС) із кодами культури на матеріалі української, російської, англійської та німецької мов. Наголосимо, що розвідка розкриває один із аспектів наукового проєкту «Об'єктивна і суб'єктивна мовно-соціумна граматики : комунікативно-когнітивний та прагматико-лінгвокомп'ютерний виміри» (0118U003137) кафедри загального та прикладного мовознавства і слов'янської філології Донецького національного університету імені Василя Стуса (науковий керівник – проф. А. Загнітко).

¹ Маслова В. Когнитивная лингвистика. Минск : ТетраСистемс, 2005. С. 50.

Актуальність рецензованої монографії мотивована необхідністю а) теоретичного осмислення специфіки лінгвістичної інтерпретації цінності та репрезентації ціннісної картини світу; б) вивчення механізмів об'єктивації вторинної знакової системи ціннісної картини світу у фраземіці.

Надійним підґрунтям для студювання фраземного рівня ціннісної картини світу крізь призму кодів культури стає солідний науковий доробок аксіології (Л. Баєва, Г. Вижлецов, В. Тугаринов); лінгвокультурології, зокрема культурного кодування (Д. Гудков і М. Ковшова, В. Карасик, В. Красних, В. Маслова, Г. Палмер, М. Піменова); етнофраземіки (Л. Савченко, О. Селіванова, І. Чибор); сугестивної лінгвістики (Т. Ковалевська, І. Лакомська); фраземної ідеографії (М. Алефіренко, В. Ужченко); оцінної семантики (Н. Арутюнова, М. Болдирев, Т. Космеда, А. Мелерович і В. Мокієнко) й аксіофраземної прагматики (І. Гарбера, Ж. Краснобаєва-Чорна, Я. Сулейманова) тощо.

Монографія добре структурована й оформлена належним чином.

Перший розділ «Цінність і ціннісна картина світу в лінгвопарадигмі» засвідчує а) широку обізнаність авторки в опрацюванні базових питань цінності та ціннісної картини світу у вітчизняній і закордонній лінгвістиці та б) вміння критично осмислювати різні потрактування основних мовознавчих понять студювання з актуалізацією власної позиції. Основним теоретичним здобутком розділу вважаємо опис кваліфікаційних ознак цінності та ціннісної картини світу в лінгвопарадигмі та визначення конститутивних ознак цінності та ціннісної картини світу у фраземіці з опертям на адекватну методологічну базу.

Специфіку кореляції фраземного рівня ціннісної картини світу із 12 кодами культури (антропоморфним, біоморфним (із виокремленням зооморфного та рослинного), гастрономічним, духовним, квантитативним, колоративним, онімним, предметним, природним, просторовим, соматичним, часовим) на матеріалі української, російської, англійської та німецької мов вичерпно скваліфіковано в другому розділі «Репрезентація кодів культури в ціннісній картині світу».

Коди культури цілком логічно презентовано в монографії через впорядковану єдність показників коду лексем (складників фраземи), за якими закріпленний лексико-семантичний варіант – семантичний компонент, що реально пов'язаний із певною звуковою оболонкою у свідомості носіїв мови. У такий спосіб показник коду формує обсяг семантичних компонентів, актуалізованих під час утворення фразем. Цей обсяг може бути кваліфікований як прагматична інформація лексеми, вивчення якої постає одним із завдань аксіофраземної прагматики. Мовний матеріал, наведений для ілюстрації емпіричних даних, є доречним і, на нашу думку, відображає авторські міркування під час дослідження.

У розділі вперше в сучасній лінгвістиці сформовано вторинні знакові системи ціннісної картини світу у фраземіці досліджуваних мов, загальним обсягом близько 1 000 одиниць. Зіставний аналіз отриманих вторинних знакових систем усіх чотирьох мов дав змогу встановити ядро ціннісної картини світу, яке формують знаки: соматичного коду (48,7 %), зооморфного коду (7,7 %), духовного коду (7,7 %), просторового коду (7,7 %), природного коду (7,7 %), колора-

тивного коду (7,7 %), квантитативного коду (5 %), часового коду (2,6 %), гастрономічного коду (2,6 %), антропоморфного коду (2,6 %).

У третьому розділі «Фраземна семантика та культурне кодування ціннісної картини світу: експериментальний вимір» опрацьовано й схарактеризовано асоціативні поля 13 цінностей («гроші», «дружба», «закон», «життя», «здоров'я», «краса», «любов», «мир», «свобода», «родина», «справедливість», «успіх», «чесність») і 13 відповідних нецінностей із опертям на вторинну знакову систему фраземного рівня ЦКС українця.

Беззаперечно, що асоціативний експеримент є актуальним методом дослідження для розуміння індивідуальних особливостей різних культур, він дає змогу виявити особливості функціонування мовної свідомості людини. Асоціативний експеримент позиціоновано в роботі як специфічний для певної культури та мови 'асоціативний профіль' образів свідомості, що інтегрує в собі розумові та чуттєві знання, якими володіє конкретний етнос. У рамках студіювання асоціативний експеримент допомагає авторці визначити зміст цінності в когнітивній свідомості носія української мови і вибудувати асоціативний шар аналізованих цінностей із метою подальшого зіставлення з вторинною знаковою системою фраземного рівня ЦКС українця. Проведений експеримент засвідчив випадки інтерференції в рамках асоціативних полів: а) цінностей: свобода – любов; родина – любов, життя, гроші; успіх – гроші, родина, життя, любов; любов – родина; дружба – родина; мир – родина; життя – любов, родина, свобода, здоров'я, краса, успіх, мир; здоров'я – краса, родина; гроші – успіх, свобода, здоров'я; чесність – справедливість, закон, дружба, родина, свобода, успіх; справедливість – чесність, закон, мир; закон – справедливість, чесність, гроші; краса – здоров'я, любов; б) цінностей і нецінностей, що перебувають в опозиції: мир – війна і війна – мир; життя – смерть і смерть – життя; нелюбов – любов; відсутність родини – родина; в) нецінностей і цінностей: війна – родина; нечесність – життя; несправедливість – життя; порушення закону – гроші, життя; г) нецінностей і нецінностей: нелюбов – війна; війна – смерть, несправедливість; смерть – війна; нездоров'я – смерть; відсутність грошей – смерть; нечесність – несправедливість; порушення закону – несправедливість. Цікаво, що в асоціативних полях більшості цінностей зафіксовано асоціат 'щастя', а нецінностей – асоціати 'нещастя' і 'страх'.

Монографія Жанни Краснобаєвої-Чорної «Вторинна знакова система ціннісної картини світу у фраземіці» є логічним продовженням наукових пошуків авторки, розв'язує актуальні проблеми аксіофраземної прагматики, містить теоретично аргументовані та практично цінні результати для сучасного мовознавства. Закцентуємо увагу, що опис ціннісної картини світу за допомогою кодів культури дав змогу рельєфніше презентувати мовну картину світу.

Рецензована праця, безперечно, заслуговує високої оцінки і відкриває нові перспективи досліджень фраземіки в подальшому.

Анатолій Мойсієнко

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ НЕВЕРБАЛІКИ: ПРОЦЕС І ЯВИЩЕ

Рецензія на монографію: *Осіпова Т. Невербальна комунікація та своєрідність її омовлення в українському дискурсі: монографія. Харків: Вид-во Іванченка І. С., 2019. 388 с.*

DOI 10.31558/1815-3070.2020.39.15

УДК 81.42

Прагматичні тенденції поступу лінгвістичної науки зумовлюють формування й розвиток нових теорій і напрямів, пов'язаних із виявленням потенційних можливостей мови й ефективністю їхнього використання в комунікації. Ця теза суголосна з позицією А. Загнітка, який зазначає: «Сучасна лінгвістика все більше уваги приділяє пошуку відповіді на щонайактуальніші питання сьогодення: як співвідноситься мова і мислення, як витворюється та функціонує мовна картина світу, як мовно-когнітивна свідомість індивіда співвідноситься з мовною свідомістю колективу, загальнонаціональним мовно-когнітивним простором...».

Закономірно, що *комунікативна лінгвістика* як вектор такого розвитку охоплює питання вивчення процесів спілкування «живою» природною мовою з урахуванням фізичних, фізіологічних, психологічних, соціальних, контекстних, ситуативних та інших складників комунікації, закономірностей взаємодії мовних і позамовних засобів, специфіки організації мовного коду і в межах загальної *теорії комунікації* опосередковує й інтегрує зв'язки з іншими гуманітарними науками. Вивчення екстралінгвальних чинників дискурсу спрямовує науковий пошук у площину *невербальної комунікації* (НК), яка в такому ракурсі виявляє ознаки трансдисциплінарності, синтезуючи різноманітні знання й репрезентуючи їх на новому рівні, що загалом сприяє зародженню нових наукових напрямів чи наукових дисциплін.

Теорія НК спирається переважно на праці зарубіжних антропологів другої пол. ХХ ст. і розвивається, відповідно, у функційному річищі *комунікативістики* – науки, що досліджує рух інформаційних потоків комунікативної природи в міжособистісному, масовому й міжкультурному спілкуванні. Як складник *комунікативної лінгвістики* НК репрезентує взаємодію невербальної системи знаків з мовною системою. У цьому аспекті на сьогодні лінгвістика має досить ґрунтовний доробок і зарубіжних, і українських учених, але стрімкий розвиток та поліпарадигмальність сучасних наук зумовлюють утворення методологічних, термінологічних та інших лакун, відповідно – детермінують нові комплексні дослідження.

Монографія Т. Осіпової, яка нещодавно вийшла друком, присвячена актуальній і новій в українському мовознавстві проблемі, що стосується становлення й розвитку *теорії вітчизняної НК* та опису шляхів її омовлення. Авторка ретельно простежила процес розбудови методологічних засад НК крізь призму наукових концепцій О. Потебні, І. Франка, Л. Булаховського, Д. Овсянико-Ку-

ликовського, М. Йогансена, Ю. Шевельова, запропонувала авторську періодизацію формування *української теорії НК*, обґрунтувала методологічну базу, термінополе, систему параметрів дослідження НК з урахуванням міждисциплінарних тенденцій розвитку сучасної лінгвістики. Усе це надало змогу сформувати авторську концепцію репрезентації невербальної комунікації в усному й писемному мовленні українців («омовлення невербаліки»), а також виокремити відповідний підрозділ комунікативної лінгвістики – «Вербалізація невербаліки», який на когнітивному рівні репрезентує мовну й комунікативну компетентності мовця, що демонструє особистісний внесок докторантки в теорію невербальної комунікації.

Робота має чітку й умотивовану структуру: складається з передмови, підготовленої доктором філологічних наук, професором Т. Космедою, вступу, п'яти розділів, загальних висновків, резюме російською й англійською мовами, загального списку використаної літератури й джерел, предметного та іменного покажчиків. Окремі положення монографії ілюструють схеми й таблиці, що вдало унаочнюють теоретичні положення праці.

У першому розділі «*Дослідження проблематики невербальної комунікації в українському мовознавстві. Розбудова методологічних засад*» ґрунтовно розглянуто історію становлення теорії НК (з окресленням відповідної періодизації) та специфіку її опису в українському мовознавстві. Запропоновано дескрипцію особливостей інтерпретації НК відомими теоретиками українського мовознавства. Авторка переконана, що витoki теорії НК репрезентовані в системі поглядів О. Потебні, оскільки саме він окреслив значення невербаліки та паравербаліки в онтології мови, виробленні системи усталених образів, в основі яких актуалізація відповідної внутрішньої форми, заґрунтована на омовленні невербальних параметрів. Дослідниця наголошує, що виробленню початків метамови української невербаліки сприяв І. Франко. Саме він заклав основи невербальної дискурсивної практики, лексикографування мовних одиниць комунікативного змісту задовго до «прагматичної епохи» у світовому мовознавстві.

Визначаючи роль учнів О. Потебні (Д. Овсянико-Куликовського, М. Йогансена), які вагомо збагатили термінологічне поле НК, розширили сферу емпіричних досліджень, зробили конкретний внесок у формування метамови НК, Т. Осіпова позиціонує теоретичні постулати Л. Булаховського, пов'язані із з'ясуванням сутності НК, зокрема її зв'язок із комунікацією вербальною, лінгвістичний статус, типи та функції деяких невербальних засобів. Також уперше розглянуто лінгвістично-мемуарну спадщину Ю. Шевельова (Шереха) під кутом зору теорії НК, що, як виявилось, висвітлює нові предмети когнітивного інструментарію. У цьому ж розділі докладно описано подвійний модус комунікації та систему параметрів дослідження НК, її метамову. Єдність *вербального й невербального* складників комунікативної лінгвістики як відповідних типів комунікативної взаємодії заґрунтована на понятті *комунікативна компетенція*, що є ключем декодування задуму мовця, вкладеного в повідомлення. Зважаючи на семіотичну природу НК, ключову роль невербаліки у формуванні дискурсу, авторка пропонує сміливу концепцію вдосконалення структури КЛ унаслідок її

розширення третім типом взаємодії – *вербалізацією невербаліки* – засобом знакового опосередкування свідомості людини, що визначається, з одного боку, мовною, а з іншого – комунікативною компетенцією. Дослідниця вмотивовує статус виокремленого розділу як *процесу* «подвійного кодування», породження нових смислів, переходу від особистісних смислів адресата до їхнього втілення в значення одиниць мовного коду і як *явища* – синкретичного напрямку КЛ, самостійного розділу, що має відповідні мету, завдання, метамову, фіксується мовними одиницями різних рівнів. Діахронічний огляд дослідження теорії НК подано в цьому розділі досить переконливо й розлого. Зауважмо однак, що варто було згадати праці (насамперед підручники з комунікативної лінгвістики), які з'явилися в сучасному українському мовознавстві, у яких хоча б частково розглянуто теорію НК.

Другий розділ «*Класифікаційні параметри НК і процес вербалізації невербаліки. Практика лексикографування НК*» присвячений докладній характеристиці основних параметрів НК. Відрадно, що тут показано, як відбувається процес вербалізації невербаліки засобами різних рівнів мовної системи, представлено лінгвокреативність українців у творенні власних назв з актуалізацією параметрів невербаліки, вивчено вітчизняний і зарубіжний досвід лексикографування невербаліки й запропоновано концепцію словника невербальних засобів української лінгвокультури.

Третій розділ «*Можливості відтворення НК в українському писемному мовленні, аспекти та методика опису*» містить важливу інформацію про способи відтворення невербаліки в українському писемному мовленні, які ґрунтуються на принципах експліцитності й імпліцитності. Такий підхід сприяв формуванню відповідної типології контекстів, що надають можливість здійснити розкодування комунікативної інформації крізь призму омовлення невербаліки. Цікавим видається проектування НК у сферу лінгвопоетики, наслідком чого стає виокремлення одного з аспектів теорії і практики «Вербалізації невербаліки» – орнаментальної невербаліки, вихідним матеріалом лінгвопоетичного дослідження якої слугують ті вияви внутрішньої форми мови, що, потрапляючи в поетичний текст, стають важливим складником художньої внутрішньої форми. А це значить, що метод лінгвопоетичного дослідження передбачає аналіз усієї сукупності лінгвістичних засобів фонетичного, лексичного, граматичного, стилістичного характеру, що використовуються в художньому тексті і визначають його унікальність, неповторність.

Четвертий розділ «*Своєрідність омовлення невербаліки в різних типах дискурсивної практики українців*» надає змогу простежити лінгвокреативність в омовленні невербаліки, що виявляється в усній народній творчості (пареміях, народних піснях), а також у художніх текстах майстрів красного письменства (таких, як Т. Шевченко, І. Франко, С. Руданський, М. Коцюбинський, В. Симоненко, Л. Костенко, М. Вінграновський, Ю. Андрухович, Л. Дереш) й у сучасному публіцистичному мовленні, де з'являються нові засоби вербалізації невербаліки. Усе ж вважаємо, що авторка повинна була надати мотивацію, чому для

опису специфіки вербалізації невербаліки обрала саме названих письменників. Така згадка увиразнила б концепцію дослідження.

П'ятий розділ «*Лінгвоперсонологія: невербальна компетенція мовної особистості та методика її опису*» логічно узагальнює попередній. Саме у завершальному розділі дослідження уведено термін «невербальна компетенція» як такий, що доповнює теорію лінгвоперсонології, відповідно характеризує вишукану мовну особистість. Авторка подає зразки опису вишуканих мовних особистостей на прикладах відомих особистостей різних епох – І. Франка й Л. Лисиченко, послідовно репрезентуючи методику опису невербальної компетенції мовної особистості. Хоч, як видається, варто було більш ретельно обрати різні типи мовної особистості для опису їхньої невербальної компетенції з урахуванням системи соціологічних чинників, зокрема гендерного, а також часових та просторових параметрів. Тоді можна було б зробити більш ґрунтовні висновки.

У цьому ж розділі Т. Осіпова репрезентує власний досвід щодо викладу матеріалу з проблематики невербальної комунікації у вишівських підручниках для іноземних студентів, пропонує систему вправ, довідковий матеріал, що також показує нові можливості авторської теорії в практиці викладання української мови (як іноземної зокрема). Отже, теорія мала належну апробацію.

У висновках логічно підсумовано напрацьоване, підтверджено висунуту гіпотезу. Узагальнення увиразнюють доробок авторки: вперше на широкому дискурсивному тлі всебічно репрезентовано основи національної невербальної комунікації й описано практику вербалізації відповідних невербальних знаків національної лінгвокультури. У результаті відкрито новий напрям лінгвістики.

Переконані, що монографія Т. Осіпової зацікавить широке коло читачів (фахівців з комунікативної лінгвістики, психологів, соціологів, політологів, етнологів, культурологів та ін.), оскільки розкриває таємниці вербалізації невербаліки, спонукає до нових пошуків на безмежному полі прагматики.

Любов Струганець

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ¹

Антонюк Олена Вікторівна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української філології і культури Донецького національного університету імені Василя Стуса (м. Вінниця, Україна).

Коло наукових зацікавлень: ономастика, антропоніміка, лексикологія, лексична семантика, міжкультурна лінгвістика.

Болкарьова Олександра Вікторівна – старший викладач кафедри українознавства та іноземних мов Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна).

Коло наукових зацікавлень: філологія, лінгвістика, педагогіка, сучасні методи викладання, література та культура.

Важеніна Олена Григорівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Донецького національного університету імені Василя Стуса (м. Вінниця, Україна).

Коло наукових зацікавлень: лінгвістика тексту, фразеостилістика, фразеодидактика, узуальний і okazіональний словотвір, лінгводидактика.

Гушпіт Ольга Василівна – аспірант кафедри української мови філологічного факультету Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ, Україна).

Коло наукових зацікавлень: дериватологія та словотвірна семантика.

Загнітко Анатолій Панасович – доктор філологічних наук, професор, член-кореспондент НАН України, завідувач кафедри загального та прикладного мовознавства і слов'янської філології Донецького національного університету імені Василя Стуса (м. Вінниця, Україна).

Коло наукових зацікавлень: проблеми граматичного ладу української та інших мов, питання комунікативної, когнітивної, функційної, контрастивної, ідеографічної, текстової лінгвістики, лінгвоперсонології.

Клименко Наталія Борисівна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри мовної підготовки Донецького національного технічного університету (м. Покровськ, Україна).

Коло наукових зацікавлень: українська діалектологія, лексикографія, діалектна текстографія, лексикологія, семасіологія, фонетика.

Коростенські Йиржі – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри германської та слов'янської філології Західночеського університету у м. Пльзень (м. Пльзень, Чеська Республіка).

Коло наукових зацікавлень: зіставне мовознавство, фразеологія, когнітивна лінгвістика.

Краснобаєва-Чорна Жанна Володимирівна – доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри загального та прикладного мовознавства і слов'янської філології Донецького національного університету імені Василя Стуса (м. Вінниця, Україна).

---

¹ Вичерпнішу інформацію про авторів можна дізнатися з рефератів, що додаються до кожної статті відповідно.

Коло наукових зацікавлень: теоретико-прикладні аспекти української та зіставної фразеології та фразеографії; теорія аксіофраземної прагматики, лінгвокультурології, лінгвоконцептології, лінгвоперсонології та дискурсології.

Мельник Наталія Іванівна – доктор педагогічних наук, доцент кафедри іноземної філології факультету лінгвістики та соціальних комунікацій Національного авіаційного університету (м. Київ, Україна).

Коло наукових зацікавлень: компаративна педагогіка, професійна підготовка педагогічних кадрів, лінгвістика, лінгвістична освіта фахівців іншомовних спеціальностей та нелінгвістичних спеціальностей.

Мізін Костянтин Іванович – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри іноземної філології, перекладу та методики навчання Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди (м. Переяслав-Хмельницький, Україна).

Коло наукових зацікавлень: зіставна лінгвокультурологія, фразеологія, зіставна концептологія, когнітивна лінгвістика, зіставне мовознавство.

Мойсієнко Анатолій Кирилович – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови та прикладної лінгвістики Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна).

Коло наукових зацікавлень: лінгвопоетика, авторське лінгвотворення, лінгвокультурологія, психолінгвістика, функційна лінгвістика.

Романишин Наталія Іванівна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент прикладної лінгвістики Національного університету «Львівська політехніка» (м. Львів, Україна).

Коло наукових зацікавлень: стилістика, поезика, когнітивна поезика, наратологія, прагматика, дискурсологія.

Ситар Ганна Василівна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри загального та прикладного мовознавства і слов'янської філології Донецького національного університету імені Василя Стуса (м. Вінниця, Україна).

Коло наукових зацікавлень: синтаксис, семантика, прагматика, конструкційна граматика, прикладна лінгвістика.

Струганець Любов Василівна – доктор філологічних наук, професор кафедри української мови та методики її навчання Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (м. Тернопіль, Україна).

Коло наукових зацікавлень: культура мови, соціолінгвістика, лексикологія і стилістика мови.

Царьова Ірина Валеріївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, Україна).

Коло наукових зацікавлень: юридичний текст, юридична лінгвістика.

Черненко Ольга Ігорівна – аспірант кафедри української мови Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (м. Харків, Україна).

Коло наукових зацікавлень: концептологія, стилістика.

ВІДОМОСТІ ПРО РЕЦЕНЗЕНТІВ

Архангельська Алла, доктор філологічних наук, професор (м. Оломоуц, Чехія).

Гарбера Ірина, кандидат філологічних наук, доцент (м. Вінниця, Україна).

Іваницька Наталя, доктор філологічних наук, професор (м. Вінниця, Україна).

Калініченко Віра, кандидат філологічних наук, доцент (м. Вінниця, Україна).

Коваль Людмила, доктор філологічних наук, професор (м. Вінниця, Україна).

Космеда Тетяна, доктор філологічних наук, професор (м. Познань, Польща).

Кравченко Елла, доктор філологічних наук, професор (м. Вінниця, Україна).

Краснобаєва-Чорна Жанна, доктор філологічних наук, професор (м. Вінниця, Україна).

Іванович Мілена, доктор філологічних наук, доцент (м. Белград, Сербія).

Тепшич Анастасія, кандидат філологічних наук, лектор (м. Белград, Сербія).

Юзвікевич Пшемислав, доктор філологічних наук, професор (м. Вроцлав, Польща).

Лінгвістичні студії Linguistic Studies

«Лінгвістичні студії Linguistic Studies» (Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації серії КВ № 22549-12449ПР від 20.02.2017 року) – **реферований міжнародний** збірник наукових праць, започаткований у 1994 році в Донецькому національному університеті імені Василя Стуса. До Редакційної ради та Редакційної колегії збірника входять високоавторитетні дослідники з провідних наукових установ та вишів різних країн. Видання містить оригінальні авторські наукові дослідження теоретичного і прикладного спрямування з різних проблем сучасного мовознавства, зокрема, з актуальних проблем теорії мови, дериватології, еволюції морфологічних та синтаксичних категорій, зіставно-типологічного вивчення мов та лінгвістики тексту, дискурсивних студій та дискурс-аналізу, особливостей функційної семантики лексичних та фразеологічних одиниць, площини прикладної лінгвістики, соціолінгвістики, етнолінгвістики, ономастики та історії мов тощо.

Збірник наукових праць «Лінгвістичні студії Linguistic Studies» **внесено до переліку наукових видань України**, у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук («Перелік № 1 наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук» // Бюлетень ВАК України. – 1999. – № 4; «Перелік наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук» // Бюлетень ВАК України. – 2009. – № 12; затверджено постановою президії ВАК України від 18.11.2009 р. № 1 05/5; Наказ № 515 МОН України від 16.05.2016 р.).

Збірник наукових праць «Лінгвістичні студії Linguistic Studies» **включено до категорії «Б» переліку наукових фахових видань України** зі спеціальності 035 «Філологія» на підставі Наказу МОН України №409 від 17.03.2020 р.

Кожна стаття видання й видання загалом містять DOI.

Інформація про міжнародну реєстрацію збірника

- Genamics JournalSeek (за підтримки OCLC як частини the WorldCat Knowledge Base)
- the WorldCat Knowledge Base
- ULRICHSWEB™ Global Serials Directory
- Google Scholar
- Index Copernicus International (ICV 2012: 5.58; ICV 2013: 6.14; ICV 2014: 68.32; ICV 2015: 55.40; ICV 2016: 65.30)
- ResearchBib
- Polska Bibliografia Naukowa (Polish Scholarly Bibliography)
- Electronic Journals Library EZB (Regensburg, Germany)
- Реферативна база даних «Україніка наукова»
- Український реферативний журнал «Джерело»
- ERIH PLUS (The European Reference Index for the Humanities and the Social Sciences)

Linhvistychni Studiyi Linguistic Studies

Linhvistychni Studiyi Linguistic Studies (Certificate of State Registration of Print Media KB № 22549-12449ПП on 20.02.2017) is a **peer-reviewed international** collection of scientific papers founded in 1994 at Vasyl' Stus Donetsk National University. Both Editorial Council and Editorial Board include highly qualified experts and researchers from leading academic institutions and universities from different countries. The collection contains original scientific theoretical and applied studies on various issues of modern linguistics, particularly, on the current issues of the theory of language, derivative studies, evolution of morphological and syntactic categories, topical issues of comparative-typological study of languages and text linguistics, discourse studies, and discourse analysis, the features of functional semantics of lexical and phraseological units, the areas of applied linguistics, sociolinguistics, ethnolinguistics, onomastics, and history of languages, and others.

The collection of scientific papers *Linhvistychni Studiyi Linguistic Studies* **is included into the Index of Specialized Scientific Journals of Ukraine**, in which outcomes of the dissertations for obtaining the scientific degrees of Doctor and PhD can be published (“The Index № 1 of Specialized Scientific Journals of Ukraine, in which Outcomes of the Dissertation for Obtaining the Scientific Degrees of Doctor and PhD can be Published” // Bulletin of HAC of Ukraine. – 1999. – № 4; “The Index of Specialized Scientific Journals of Ukraine, in which Outcomes of the Dissertation for Obtaining the Scientific Degrees of Doctor and PhD can be Published” // Bulletin of HAC of Ukraine. – 2009. – № 12; approved by the Resolution of the Presidium of HAC of Ukraine on 18.11.2009 № 1 05/5; Decree № 515 of MES of Ukraine dated 16.05.2016).

The collection of scientific papers *Linhvistychni Studiyi Linguistic Studies* **is included in category “B” of the list of scientific specialized publications of Ukraine** in the specialty 035 “Philology” on the basis of the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine №409 from 17.03.2020.

Each Article Publication and Publication generally contain DOI.

Abstracting / Indexing Information

- Genamics JournalSeek (with support of OCLC as a part of the WorldCat Knowledge Base)
- the WorldCat Knowledge Base
- ULRICHSWEB™ Global Serials Directory
- Google Scholar
- Index Copernicus International (ICV 2012: 5.58; ICV 2013: 6.14; ICV 2014: 68.32; ICV 2015: 55.40; ICV 2016: 65.30)
- ResearchBib
- Polska Bibliografia Naukowa (Polish Scholarly Bibliography)
- Electronic Journals Library EZB (Regensburg, Germany)
- Реферативна база даних «Україніка наукова»
- Український реферативний журнал «Джерело»
- ERIH PLUS (The European Reference Index for the Humanities and the Social Sciences)

Наукове видання

ЛІНГВІСТИЧНІ СТУДІЇ
LINGUISTIC STUDIES

МІЖНАРОДНИЙ ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 39

Головний редактор – Жанна Краснобаєва-Чорна

Веб-редактор – Ілля Данилюк

Відповідальний секретар – Ірина Гарбера

Затверджено до друку Вченою радою Донецького національного університету імені Василя Стуса
(№ 11 від 24 квітня 2020 р.).

Підписано до друку 09.04.2020.
Формат 60х90/8. Папір офсетний.
Друк цифровий. Умов. друк. арк. 19,3
Наклад 300 прим. Замовлення № 3341

Адреса Редакційної колегії:
Кафедра загального та прикладного мовознавства і слов'янської філології,
Донецький національний університет
імені Василя Стуса,
вул. 600-річчя, 21, м. Вінниця, Україна, 21021

Віддруковано з оригіналів замовника.
ТОВ «ТВОРИ».
21027, м. Вінниця, вул. Келецька, 51а, прим. 143.
Тел.: (0432) 603-000,
(096) 97-30-934, (093) 89-13-852.
e-mail: info@tvoru.com.ua
<http://www.tvoru.com.ua>